

T.C.

İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

**KUR'AN MERKEZLİ BİR YAKLAŞIMLA
AHLAK DIŞI DAVRANIŞLARIN
AKLİLEŞTİRİLMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

SAADET EREN

İZMİR-2019

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

**KUR'AN MERKEZLİ BİR YAKLAŞIMLA
AHLAK DIŞI DAVRANIŞLARIN
AKLİLEŞTİRİLMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

SAADET EREN

DANIŐMAN: DOÇ. DR. HASAN OCAK

İZMİR-2019

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi Projesi olarak sunduğum “Kur’an Merkezli Bir Yaklaşımla Ahlak Dışı Davranışların Aklileştirilmesi” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

26/06/2019

Saadet EREN

TS EN ISO
9001:2015

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

TEZ SINAVI TUTANAK FORMU

Dok. No: FR/604/21

İlk Yayın Tar.: 03.10.2017

Rev. No/Tar.: 00/..

Sayfa 1 / 1

GÖNDEREN : FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ Anabilim Dalı Başkanlığı
GÖNDERİLEN : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalımız Yüksek Lisans / Doktora Programı öğrencisi Saadet EREN ile ilgili Tez Sınav Tutanağı aşağıdadır.

Tarih: 22/07/2019

Dr. Öğretim üyesi Hakkı KARAŞAHİN
Anabilim Dalı Başkanı

Sayı :

İmza:

SINAV TUTANAĞI

Tez Sınav Jürimiz tarafından incelenen KUR'AN MERKEZLİ BİR YAKLAŞIMLA AHLAK DIŞI DAVRANIŞLARIN AKLİLEŞTİRİLMESİ başlıklı yüksek lisans / doktora tezi ile ilgili olarak jürimiz 22/07/2019 tarihinde toplanmış ve adı geçen öğrenciyi tez sınavına tabi tutmuştur. Sınav sonucunda adayın tezi hakkında OYÇOKLUĞU/OYBİRLİĞİ ile aşağıdaki karar verilmiştir.

KABUL

Kabul Edilen Yüksek Lisans / Doktora tezi:

- i) Bilime yenilik getirmiştir
- ii)Yeni bir bilimsel yöntem geliştirmiştir
- iii)Bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulamıştır
- iv) Uygulama yapmıştır (sadece Yüksek Lisans'ta geçerlidir)

RED

DÜZELTME *

Tez Sınav Jürisi	Unvanı ve Adı Soyadı	İmza
Tez Danışmanı	DOÇ. DR. HASAN OCAK	
Üye	DOÇ. DR. İSKENDER ŞAHİN	
Üye	DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET ERGÜN	
Üye		
Üye		

Eki : Tez Değerlendirme Formu (Her bir jüri için).

* Tez sınavında düzeltme kararı verilmesi halinde jüri tarafından öngörülen düzeltmelere ilişkin bir jüri raporu eklenmelidir. Düzeltmeler için Ek süre her defasında en fazla yüksek lisans öğrencileri için 3 ay, doktora öğrencileri için 6 aydır.

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Kur'an Merkezli Bir Yaklaşımla Ahlak Dışı Davranışların Aklileştirilmesi

Saadet EREN

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı

Bu çalışmada düşünce tarihi boyunca insanların üzerinde durduğu ahlaki değerler hem felsefi boyutuyla hem de ahlak merkezli bir din olma niteliğiyle İslam ve Kuran perspektifinde değerlendirilmeye çalışılmıştır. İnsan davranışlarının nasıl olması gerektiği üzerinde duran ve bu davranışları iyi kötü nitelendirmeleriyle ifade eden ahlak, İslam düşüncesinde oldukça geniş yer bularak çalışmaların hem iyi ve kötünün nasıl ortaya çıktığı hem de ahlakiliğin temellendirilmesi gibi konular üzerinde yoğunlaştığı gözlenmektedir.

Ahlak dışı davranışların psikolojik ve toplumsal açıdan pek çok nedeni tespit edilebilir olsa da çalışmamızda Kur'an'ın ahlaki ölçüsüne göre sapma olarak değerlendirilen ahlak dışı davranışların tespiti yapılarak, o davranışların hangi bahanelere bürünerek mantıksal bir tercih gibi sunulduğu üzerinde durulmuştur. Yani her sapma davranışı ele alınmayıp, aklileştirilenler üzerinde yoğunlaşarak bahaneleri üzerinden kritik edilmiştir. Allah aklileştirmeleri kendi akli açıklamalarıyla geçersiz kılarken insanların sapmalarını önlemede bir öğüt ve uyarıcı olan Kur'an'ın davranışlara yön verme niteliğinin incelenmesi büyük önem taşımaktadır.

İnsanların sapma ve hatalarını felsefi/ psikolojik savunma mekanizmasına başvurup mantıklı bahaneler bulmak suretiyle rasyonalizasyona dönüştürmesi bir realite olarak karşımıza çıkmaktadır. Kendini aldatmanın insanın beden ve ruh sağlığında işlevsel olduğunun kabulüne rağmen, meşruiyet kazandırmaya çalıştıkları sapmaların ahlaki davranım olduğu da muhakkaktır. Özgür ve bilinçli bir seçimle işlenen fiiller sorumluluk kavramı ile ilişkilendirilerek ele alınacaktır. Kur'anı Kerim'in bu bağlamda uyarı ve cevapları ile aklileştirmeleri geçersiz kılışı tespit edilerek , felsefi bir bakışla değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: Aklileştirme, Akli Açıklama, İslam Ahlakı, Ahlak Dışılık, Mantık Yanlışları

ABSTRACT

Master's Thesis

Rationalization of Unethical Behaviours with a Quran-Centered Approach

Saadet EREN

İzmir Katip Çelebi University

Social Sciences Institute

Department of Philosophy and Religious Sciences

In this study, the moral values that people have emphasized throughout the history of thought have been tried to be evaluated from the perspective of Islam and the Qur'an both in terms of their philosophical dimension and being a morality-centered religion. It is observed that morality, which emphasizes how human behaviors should be and expresses these behaviors with good and bad qualifications, finds a wide place in Islamic thought and focuses on issues such as how good and evil emerge in foundation of morality.

Although many psychological and social causes of unethical behaviors can be identified, in our study, it has been emphasized which kinds of excuses are presented as a logical choice by determining the unethical behaviours which are evaluated as deviations according to the moral measure of the Qur'an. In other words, All the deviation behaviours haven't been criticized but the ones which have been rationalized are focused on through excuses and have been criticized. It is of great importance to examine the nature of the Qur'an, which is a sermon and a stimulus in leading the determining the characteristic of the people behaviours, to prevent the deviations of people while Allah invalidates rationalizations with his own wisdom.

It is a reality that people turn their deviations and errors into rationalization by making use of logical excuses by applying philosophical / psychological defense mechanisms. In spite of the acceptance that self-deception is functional in human body and mental health, it is certain that the deviations they seek to gain legitimacy are moral behavior. Behaviours committed with a free and conscious choice will be discussed in relation

to the concept of responsibility. In this context, how the rationalizations are invalidated by Qur'an Kerim's warnings and answers will be determined and evaluated from a philosophical perspective.

Keywords: Rationalizing, Reasoning, Islamic Morality, Unethical conduct, Logical Errors

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	iii
TEZ SINAVI TUTANAK FORMU.....	iii
ÖZET.....	v
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	1
GİRİŞ	1
KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	2
1. Ahlaki Olan/Ahlaki Olmayan	2
1.1. Ahlak Felsefesi Açısından.....	3
1.2. İslamda Ahlak Açısından	4
2. Aklileştirme	9
2.1. Mantiğa Bürüme (İnsan)	10
2.2 Akli İzah/Gerekçe (Tanrı)	13
1.BÖLÜM: AHLAKİ OLMAYANIN AKLİLEŞTİRİLME SEBEPLERİ.....	17
1.1 Vicdan/sızlık	18
1.2.Psikolojik Etken: Heva/Arzu/Ego	21
1.3.Sosyolojik Etken: Toplum/Kültür/Gelenek/Tarih	26
1.4.Ekonomik Etken: Hırs/ Korku.....	28
1.5.Siyasal Etken: İktidar/Güç.....	29
1.6. Mantıksal Etken: Mantık Yanlıları/Subjektif Nedenler/Harici Nedenler/	30
2. BÖLÜM: KUR’AN VE AHLAK-DIŞI AKLİLEŞTİRME	34
2.1. İMAN VE AHLAK-DIŞI AKLİLEŞTİRME.....	35
2.1.1. Tevhid	35
2.1.1.1. Şirk	35

2.1.1.2. Ataların Dinine uyma	38
2.1.1.3. Büyü Yapma	42
2.1.1.4. İlahlğa Kalkışma	43
2.1.2. İnkâr.....	44
2.1.2.1. Reddetme / Peygamberi İnkâr	44
2.1.2.2. Kader/ Ölüm.....	65
2.1.2.3. Yüz çevirme	70
2.1.2.4. Münafıklık.....	73
2.1.3. Akıl (Zihin).....	74
2.1.3.1. Akıl Kullanma	74
2.1.3.2. Cehalet.....	79
2.1.3.3. Çarpıtma	80
2.1.3.4. Çelişki	82
2.1.3.5. Tahrif etme	87
2.1.3.6. Şüphencilik	89
2.2. Eylem ve Ahlak Dışı Aklileştirme	94
2.2.1. Bireysel.....	94
2.2.1.1. Sapma/İsyân/ Nefse Uyma/ Kötü Alışkanlıklar	94
2.2.1.2. Alay/ Hakir Görme/ Hafife Alma/ Azarlama	109
2.2.1.3. Gaflet/ Övünme	120
2.2.1.4. Görevi Terk Etme / Acelecilik/ Merak/ Yalan/ Nankörlük.....	125
2.2.1.5. İbadet/Seçme	140
2.2.2. Toplumsal.....	144
2.2.2.1. İlişkiler.....	144
2.2.2.2. Anlaşma	149
2.2.2.3. Ahdi Bozma/Yemin/Sözden Dönme	150
2.2.2.4. Saldırganlık/ Öldürme / Kan Dökme.....	157
2.2.2.5. Hırsızlık/Faiz/Paylaşım	162

2.2.2.6. Kafirleri Dost Edinme/ Takiye/ Gizleme	167
2.2.2.7. Evlilik/Zina.....	171
2.2.2.8. Bölünme/ Tartışma.....	178
2.2.3. İfrat-Tefrit.....	185
2.2.3.1. Haddi Aşma/ Aşırılık	185
2.2.3.2. Cimrilik /İsraf	190
2.2.3.3. Fesad.....	193
2.2.3.4. Kibir/ Vesvese/ Zan	197
2.2.4. Haksızlık.....	208
2.2.4.1. Allah'ı Suçlama /İftara/Suçlama	208
2.2.4.2. Zulüm/ Haksızlık Karşısında Susma	214
2.2.4.3. Aldanma/Tuzak/Zihar	223
2.2.4.4. Kendine Kötülük Etme/ Tahkikat Yapma/ İhanet.....	228
SONUÇ.....	241
KAYNAKÇA.....	245

ÖNSÖZ

Günümüzde ahlaki yozlaşmanın ve sapmanın artmasına paralel olarak ahlak üzerine yapılan akademik çalışmaların artması ahlakın önemini bir kez daha vurgulamıştır. Kur'an ahlakının evrensel nitelikte oluşu, buhrandan kurtulma adına umut verici yeni kapılar açması noktasında büyük öneme sahiptir. Değerlendirmenin ahlaki olan ve olmayanı belirleyen ölçütler ve evrensel nitelikler açısından ele alınmasını gerektirmiştir. Ahlak felsefesindeki yaklaşımların, İslam'ın ahlaka bakışı, Kur'an'da getirilen davranış kalıpları ve sapmaların bilinmesi de olup bitenin kavranması noktasında oldukça değerlidir. Allah'ın sınırsız ilmi ile mucizevi nitelikte mesajları içerisinde gezinmek ve konuya uygun bağlantıların keşfine çıkmak öğretici bir süreç olduğu kadar hamd etmede vesile olmuştur.

Çalışmama başlama adına tetikleyici olan kızlarım Yaren ve Hazel'e, oğlum Atalay'a yaşadığı kadarıyla insanların yaptıkları haksızlıkları kendi vicdanında ve toplumda çeşitli bahaneler üreterek temizlediklerine inananlara isyanıyla öne çıkan rahmetli eşim Refik EREN'e, tez danışmanım Doç. Dr. Hasan OCAK'a teşekkür ederim.

Saadet EREN

Temmuz 2019, İZMİR

GİRİŞ

Ahlak her dönem ve zamanda üzerinde en çok konuşulan konulardandır. Tüm değişkenlere rağmen değişmez evrensel insani değerlerin var olup olmadığı, neye kime göre iyi ve kötü olarak nitelendirildiği gibi sorularla ahlak felsefesi, cevapları akla dayalı olarak vermiş olsa da ahlak merkezli bir din açısından durumunun değerlendirilmesi çalışmamızın esasını oluşturmaktadır. Ahlaki olan ve ahlaki olmayanla ilgili olarak Sokrates'in insan üzerine yönelimi ile başlayan tespit ve yorumlar ahlak felsefesi başlığı altında kısaca verilmiştir. Özellikle kötüye yönelim ve sapma davranışlarının temelindeki felsefi anlayış noktasında, hazcılık, egoizm, pragmatizm gibi kavramlar üzerinde durulmuştur. Daha sonra ahlak üzerine yoğunlaşan İslam filozoflarının düşüncelerinde ahlaki iyi ve kötülerin neler olduğu, sapmaların nedenlerini ve çözüm yollarını aktardıkları bilgilere yer verilmiştir. Ahlaki davranışların iyi ve kötü kategorisi ile sıralanmasındaki ölçütler ve farkları da çıkarılabileceğimiz bilgiler ışığında, mutluluk ve ahlak ilişkisi de kritik edilmiştir. Sapma davranışlarının neler olduğu konusunda Kur'an merkezinde bir değerlendirme ile uyulması beklenen ahlaki kurallar dizgesi de ortaya çıkmış olmaktadır. Ancak çalışmamızda her ahlaki değer değil, kötü, olumsuz ve sapma olarak nitelenenler ayrıştırılmış olduğundan ahlaki iyilere değinilmemiştir.

Sapma içinde ahlaki olmayana yönelen insan, kendi hatasını daha hafifletmek ve sorumluluktan kurtulmak isterken başvurduğu savunma mekanizması ile Kur'an da pek çok kez örneklenmiştir. Kur'an'daki bu örneklemeler, ahlaki sapmaların nedenlerini ortaya koyarken, kaygı ve korkulardan kurtulma adına başvurdukları aklileştirilmelere dikkat çekmektedir. Böylece mantığa bürümedeki yanlışları da tespit etmek ve geçersiz kılıcı akli açıklamalar yapmaktadır. Böylesi bir aktarımla yönelinecek kötü davranışların akabinde bulunacak bahanelerin gerçeklikle uyuşmayan hatalı çıkarımların ve kabullerin ürünü olduğu sergilenip, buna tevessül edecek olanlar için bir caydırıcı etki oluşturma işlevini yerine getirmektedir. Hatta etkinin artırılması için tarihsel aktarımları destek olarak sunarken, yaşanmış hadiselerin sonuçları ibret alınması için bilgilendirmede kullanılabilir.

Çalışmada aklileştirmeye başvurma nedenlerinden bahsedilerek , insanın bu konularda duyarlılığının artırılması temelinde bir değerlendirme yapılacaktır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. Ahlaki Olan/Ahlaki Olmayan

“Ahlak kelimesinin etimolojik açıdan kökeninin Arapça “hulk” Yunanca “ethos” ve Latince “mos” kelimelerine dayandığı bilinmekte, Arapça “ahlak-ı hasene” iyi ahlak “ahlak-ı seyvie” ise kötü ahlak anlamlarına gelir. İngilizce de karşılığı “ethick” in Latince “morality” kelimesi ile ifade edilir.¹

Değerler, insanın toplumsal yaşamda nasıl davranacağını belirlerken, ahlaki kurallar onların yaşatılmasına ve yansıtılmasına katkı sunar. Kuralların tespiti ahlaki değerlere bağlı olarak kurulacak iyi ve kötünün net olarak ayrışması ile mümkün olacaktır.

Kur-an bu noktada ahlaki olanların teşviki ve ahlaki olmayanların nehyi konusunda eğitici bir niteliğe sahip olmakla birlikte erdem sahibi insanlar yetiştirmek amacındadır. Bu davranışların nasıl ve niçin ahlaki oluşlarıyla ilgili de tespitleri olacaktır. Aslında vahiyden ve peygamberin var edilmesinden hareketle, ahlaki bir sistem geliştirmeyi ne denli önemli tuttuğu görülmektedir. Çabaların tümünün insanın yaradılış gayesini idrak ile farkındalık kazanmış bir insan olarak, sorumlulukların yerine getirilmesinde işlevsel olduğu muhakkaktır.²

İnsan nefsinde yerleşik hale gelen hem akla ve hem de dinin içeriği ile uyumlu, olumlanmış iyi faaliyetlere (adalet, cesaret, cömertlik, fedakarlık gibi...) güzel huy, “ iyi ahlak”, eğer düzensiz, kötü, olumlanmayan fiiller ise (cehalet, zulüm, korkaklık, cimrilik, haset, bencillik ve benzeri) buna da fena huy “ kötü ahlak “denir.³

¹ Bedia Akarsu, *Ahlak Öğretileri*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1982.

² Zeki Salih Zengin, “İslam, Ahlak ve Etik”, *İslam’da Ahlak ve Etik Kavramsal ve Kuramsal Tartışmalar Seminerleri-2*, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Nisan 2016, s. 9.

³ Abdurrahman Şeref, “ilm-i ahlak”, *İslam’da Ahlak ve Etik Kavramsal ve Kuramsal Tartışmalar Seminerleri-2*, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Nisan 2016, s. 5.

1.1. Ahlak Felsefesi Açısından

Ahlak felsefesi insan yaşamının ahlaki boyutu ile ilgilenen bir disiplin olarak, ahlak kavramıyla aynı olmayıp, ahlak; yapılması istenen davranışları sıralasa da, ahlak felsefesi ahlak konusunu inceleyen felsefi disiplindir. Ele aldıkları konular bakımından normatif-pozitif, evrensellik açısından objektif-sübjektif, mutluluk –ödev açısından egoist-alturist(özgecilik), kuralların kaynağı açısından dinsel-laik ahlak gibi pek çok kategori oluşturmak mümkün görünmektedir. Eylemlerin ahlaki ya da ahlaki olmayan niteliğindeki kriterler açısından; Kynik Ahlakı: Hiçbir şeye aldırış etmeden yaşamayı, Krene Ahlakı: Haz verenlerin peşinden koşmayı (Hedonizm), Sokrates Ahlakı: Bilgeliği, Platon Ahlakı: Ölçülü ve adaletli olmayı, Aristo ahlakı: Güçlü ve üste olmayı, Perikles Ahlakı: Sorunlara eğilmeyi, Stoa ahlakı: Akla yönelmeyi, Epiktetos ahlakı: Sekinistliği (Kötüleme, suçlama yok, övmeye yok), Epikür ahlakı: Ruh dinginliği sağlamayı, Konfeçyüs ahlakı: Çalışmayı, St. Augustinius ahlakı: Tanrıya boyun eğmeyi, şükretmeyi, Machiavelli ahlakı: Her şeyin mübahlığını, Bacon ahlakı: Dinsel buyrukları, Locke ahlakı: Hakların teminini, Mondeville ahlakı: kendi çıkarlarını, Bergson ahlakı: Özgürlüğü, Bentham ahlakı: Faydayı, Nietzsche ahlakı: Kuralsızlığı, Kant ahlakı: Neyi istememiz gerektiğini temellendirmeleriyle birlikte ileri sürmüşlerdir.⁴

*"Felsefe temel varlıklar ve kavramlar üzerinde bir nevi soruşturma (interrogation) olarak çalışır."*⁵ Akıldan yola çıkan felsefenin yöntemini sadece akli kullanmaya indirgemek doğru olmasa da aklın felsefi bilgiye ulaşmada ya da bilginin doğruluğunun denetlenmesinde işlevi malumdur.⁶ *"Felsefe eşyanın mahiyet ve hakikatini bilmek, varlığın sebebini açıklamak gayretidir. İnsanın kendini bilip tanınmasıdır."*⁷

Sokrates öncesi dönemde felsefi problemlerin ağırlık merkezini tabiat oluşturduğundan bu döneme kozmolojik devir adı verilir. Sokrates ile birlikte insana yönelen felsefe, pratik bilgi ve sosyal hayatla ilgilenir olmuştur. Sokrates erdemin bilgi olduğu, hiç kimsenin bilerek kötülük yapmayacağından hareketle insan bilgisizlikten

⁴ Can Aktan, *Toplam Ahlak*, Zaman Kitap, İstanbul 1994, s.16.

⁵ Hilmi Ziya Ülken, *Varlık ve Oluş*, Ankara 1968, s.116.

⁶ Necip Taylan, *Ana Hatlarıyla İslam Felsefesi*, Ensar Yayınları, 7. Baskı, İstanbul 2011, s.15.

⁷ Taylan, *a.g.e.*, s.19.

kurtarılmak suretiyle düzeltilip, erdemli kılınmalıdır diyerek zenginliğin ve asaletin onur verici bir yanı olmadığından söz ediyordu. İçsel ses "Daimonion " tanrının sesi, buhranlı durumlarda nasıl hareket edilmesi gerektiğini fısıldayan bir ses hükmünde kendisine yol göstermiş ve çelişkiye düşmekten kurtarmıştır.⁸

Kadın-erkek ayrımı yapmaksızın nefse hakim olmanın öğretilmesi gereğine inanan Platon ve tekrar iç sese "Eu- daimonia" dikkat çeken Aristo bütün davranışların orta yol üzere akıl ölçülerine uygun olması gerektiğiyle düşüncelerini ifade etmiştir. Erdemin ifrat ve tefritten uzak kalınmasıyla mümkün olacağını söyleyen Aristo mesela cimri ve müsrif olmadan cömertliği; tutkuya dönüşmeden aşık olmayı tercih etmekle insanın mutluluğu yakalayabileceğinden bahseder.⁹

Epikürcüler ise ölümün bir son olduğunu kabul eden materyalist bakışla, bu kısa hayatın mutluluk temelinde yaşanması gerektiği vurgusuyla bireyci ve faydacı bir ahlak görüşü ileri sürmüşlerdir.¹⁰

Hristiyanlık da ise Tanrı dünyayı "iyi" olarak yaratmış, fakat insanların hataları sonucunda kötülüğün girdiği dünyada sevgi dünyaya, isyan tanrıya yöneltmiştir. Patristik felsefe olarak bilinen bu bakış dogmaları üstün tutup, akılla bunları aydınlatmaya çalışmıştır.

1.2. İslamda Ahlak Açısından

İslam dünyasına bakıldığında ahlakın temelini oluşturan dini iyi ve kötünün belirleyicisi olarak Allah'ı kabul ederek hikmetle buyurdıkları ilkelerin davranışlara yön vermesi gerektiği kanaati ile düşüncelerini temellendirir denilebilir.

" Farabi ahlak görüşünde Eflatun ve Aristo 'dan etkilenmiş, fakat tasavvuf ve züht konusunda ikisini de aşmıştır."¹¹

Kötülüğün bilgisizlikten gelebileceği gibi bilinse de bir tercihle de yapabileceğini ifade etmekle kalmaz, Kur'an'ı akıl ile açıklamak ister ve insanın ilim ve amelle kemale erebileceğini vurgular.¹²

⁸ Eflatun, *Sokratesin Savunması*, (Çev. Niyazi Berkes), İstanbul 1973. s.15.

⁹ Kamıran Birand , *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1987, s. 87.

¹⁰ Akarsu, *a.g.e.*, s. 1970.

¹¹ Boer, *İslamda Felsefe Tarihi*, S.86

¹² Farabi, *el- Medinetü'l Fazıla*, S.61-63

Ebu Hayyan “tevhid”i felsefeyi hakkı bilmek ile hak ile amel etmeyi birleştirmek olarak görüp, insanların ahlak ilkeleriyle ilgili ölçüyü salt akla dayalı olarak belirlemesinin mümkün olmayışına dayandırarak Allah'ın vahiy aracılığıyla bunu bildirmesine vurgu yapar.¹³

İbn Miskeveyh ise inzivaya çekilmenin değil, sosyal hayat için sahip olunacak bir ahlak ile üstün saadete erişebileceğinin önemine işaretlerle, nefsanî arzularından sıyrılan insanın, ahlak ilkelerine uygun yaşamasıyla her iki dünyada mutlu olacağından bahseder.¹⁴

İbn Sina iyiliği olumlu ve tamlığı ifade eden, kötülüğü de olumsuz bir kavram olarak görerek; dünyaya yönelimle tanrıdan uzaklaşmanın kötülüğü attıracağı kanaatini taşır.¹⁵

Endülüs filozofu olan Bacce ise, akla büyük önem vererek ahlakın akla bağlı oluşunu ifadeyle insanın maddeden metafiziğe her şeyi akılla bilebileceğini söyler.¹⁶

İbn Rüşd, "iyi"nin Allah'ın emrettiği şeyler olduğundan iyi olup "kötü" ise Allah'ın nehy etmesiyle kötüdür demesi sebebiyle, O'nun akılla buna hükmedenlerin yaptıkları davranışları ahlaki bulduğundan söz edilebilir.¹⁷

Her dinin ahlaki bir içerik ile insana ve toplumsal yaşama yön verdiği düşünüldüğünde özellikle semavi dinlerin merkezinde bulunan ahlak, bununla uyumlu bir karakter inşa etmek ister. Mutlak ve ezeli, ebedi ilkelerin ancak mutlak ve ezeli ebedi bir varlıktan kaynaklanıyor olması zorunluluğundan hareketle, ahlak tanrıya dayandırılmıştır. Böylece ahlak ilkelerinin kabul ve değerini güçlendirmekle mümkün olacaktır görüşünü ifade eden ahlak –tanrı ilişkisi yorumlarında vardır. Ahlaki ilkelere neden uyulması gerektiği ile ilgili açıklamayı da ilkelerin, tanrıya ait olmasına dayandırır.¹⁸ “ *Ahlaki hayır: ahlaki vazifeleri gözetmekten doğan hayırdır. İyi niyetli verilen sadaka gibi*”¹⁹

¹³ Taylan, *a.g.e.*, s. 181.

¹⁴ Macit Fahri, *İslam Felsefesi Tarihi*, (çev. Ahmed Ateş), İstanbul 1955.

¹⁵ Taylan, *a.g.e.*, s. 203.

¹⁶ Taylan, *a.g.e.*, s.223.

¹⁷ Taylan, *a.g.e.*, s. 242.

¹⁸ Ahmet Cevizci, *Etiğe Giriş*, paradigma yayınları, İstanbul 2001 s.115

¹⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Nazari ve Ameli Ahlak-i İslamiye Dersleri* s.31

Ahlaki olanlar; sabır, nefse hakim olma, ilim, iffet, çalışma güzel söz, iyi işler, emanet, ahde vefa, affetme, yardımlaşma, sözünde durma, sevgi, kardeşlik. Ahlaki olmayanlar da; öldürme, hırsızlık, aldatma, haksızlık, hıyanet, zulüm, fesat, gıybet, alay etme, yalan, ölçsüzlük, aşırılık, nankörlük, israf, cimrilik, ümitsizlik, başa kakma, buğz etme, kibir, fuhuş, zina olarak sıralanabilmektedir.²⁰

İnsan, aklını gerektiği gibi kullanmazsa potansiyeli kullanmadığı için ya mertebesinde kalacak ya da aşağı düşecektir. Diğer varlıklarla ortak olan öfke ve şehvet kuvveleri yanında akıl kuvvesinin layıkıyla ve rehberlik edildiği gibi kullanılması ile iyi fillere yönelim insanı erdem ve mutluluğa götürürken, kötülüğe yönelim ise erdemsizlik ve mutsuzluğa götürecektir. Mutlak iyiye ulaşma son gaye iken, göreceli iyiler son gayeye ulaşmada vasitalardır. Öznel bir değer olan mutluluk, her bir insana has iken, iyi bütün insanların yöneldiği nesnel bir değer hükmündedir.²¹

İslam ahlak felsefesinde ahlaki olan ve ahlaki olmayan iyi ve kötü ahlak güzel ve çirkin huylara karşılık gelen terimler olarak karşımıza çıkar. Erdem tıpkı Aristo düşüncesindeki gibi aşırılıkların ortası olarak kabul edilerek, erdemsizlik ise aşırı uçlar olarak nitelendirilmektedir.²²

“İslami literatürdeki ahlak terimi tutum ve davranışların kaynağı mahiyetindeki ruhi ve manevi melekeleri ile insanın ruhi kemalini sağlamaya yönelik bilgi ve düşünce alanını ifade etmek için kullanıla gelmiştir.”²³

Aslında hemen her ahlaki felsefe akımında nihai hedef olarak insanların mutluluğu belirlenmiş olmasına rağmen, mutluluğun ne olduğu ile alakalı ayrıntılar net değildir.²⁴

²⁰ Ali Turgut, *Kur'an-ı Kerime Göre Ahlak Esasları*, Şamil Yayınevi, İstanbul, s. 75.

²¹ Murat Demirkol, “İslam Ahlak Düşüncesinde Filozofların Katkısı”, *Eskiye Dergisi*, 28. Sayı, Bahar, 2014, s. 93.

²² Kınalızade Ali Efendi Çelebi, *Ahlak-ı Alai*, yayına hazırlayan Mustafa Koç, klasik yayınları, İstanbul 2007, s.38.

²³ Mustafa Çağrı “ Ahlak” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, II. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989, s.1.

²⁴ Hasan Hüseyin Bircan, *İslam Felsefesinde Mutluluk*, İz Yayıncılık, İstanbul ,2001, s. 24,

İslam felsefesinde ise dine bağlı olarak gelecek olan mutluluk, Farabi’de mükemmellik derecesine ulaştırılan iyiliklerle mümkün görünmektedir.²⁵

İbn Sina ise ahlakın insanın nefsinin temizleyeceğinden bahsederek yaratılıştaki hikmeti kavramasıyla da tefekkürü artıracak ve Kur-an’ın ölçüsünü hayata geçirmeyi sağlayacaktır.²⁶

“Ahlak nefiste yerleşmiş bulunan bir melekedir ki ondan fikri bir zorlamaya lüzum kalmaksızın fiiler kolayca ortaya çıkar” diyerek davranışlarda ahlaki iyinin insanın içselleştirmesi sonrasında yansıyacağını işaret eder²⁷

İnsan davranışları açısından ahlakın konusu olması noktasında diğer varlıklardan ayrılır. Çünkü bir tercihe dayalı olarak özgürce seçilen davranışların farklı alternatiflere rağmen seçimini pratiğe dönüştürmesine dayalıdır. Çünkü başkaca hiçbir varlığın davranışları ahlakın konusu değilken insanın davranışlarından sorumlu olması insanın ilişkileri ile mümkün olmaktadır.

*“Ahlaklılığın vazgeçilmez oluşunda ancak kişiler arası münasebetleri kuşatan manevi ve aşkın bir varlığı kabul etmek ve ona inanmakla mümkündür. Onun dışında hiçbir şey insanları birbirine bağlayamaz veya kuvvetlerden hiçbiri devamlı olamaz”*²⁸

İslam ahlak düşüncesinde ahlaki davranışların mükemmel insan arasındaki ilişkisine dikkat çekerek, yetkin insanın davranışlarının kontrol altında tutması ve bozulmaya neden olacak hususlara karşı dikkatli olması önemlidir. İnsanda meydana gelen ahlaki eylemlerin bir kısmı huy olarak sirayet ederken bir kısmı da emir ve yasakların etkisiyle açığa çıkar. İhvanın ahlak anlayışına göre dünya ehlinin davranışları bir çabaya ve iradeye dayanmayıp bedenleri adına tıpkı hayvanlar gibi yaşarlar. Ahiret ehli ise ahlakı, çaba ve iradesiyle kazanır. Aklını kullanıp dini ölçüye itaat edenler bunu huy haline getirirler ki bir kısmı melek mertebesinde övülmeye layık iken bir kısmı da şeytani nitelikleri nedeniyle yergiye layıktır. Allah belirlemiş olduğu

²⁵ Farabi, Ebu Nasr, El-Medinetü’l Fadıla çev. Ahmet Arslan Vadi Yay. Ank.1997 S.90.

²⁶ Hasan Ocak, *Bilgi-Ahlak-İman İlişkisi*, Tibyan Yayıncılık, İzmir 2016, s. 75.

²⁷ Gazzali, *ihya-u Ulumu’d-Din*, Mısır 1302 c.III. s.49.

²⁸ H.Ziya Ülken, *Felsefe giriş*, Ankara, 1958 C.II. s. 196.

emir ve yasaklarla insanları sınırlar ve kendi kazanımları olan ahlaki iyi ve kötülüklerle yönelimleriyle de değerlendirme verilerini toplamış olur denilebilir.²⁹

Kötülükleri engellemeyi, iyilikleri yerleştirmeyi hedef alan ahlak, neyi yapmalı ya da neyi yapmamalıdır sorusunun cevabını araştırırken, insanda uyması gereken kural ve ölçüyü vermek suretiyle ideal bir insan buna bağlı olarak ideal bir toplum oluşturmaya çalışır.³⁰ İnanan insan için, kaynağını vahiyden alan ahlak, inanç ve ibadetler kadar bağlayıcı olacaktır.³¹

Ahlak, yasaları farklı kültür ve çağlarda ortaya çıksalar da hemen her toplumda aynı ahlak yasalarının içselleştigiğine şahit olunmakta bu da insanın aynı kaynaktan gelen ilahi buyruklara muhatap olması ile bağlantısını düşündürmektedir.³²

Aslında her toplumun kabul ettiği her ortak iyiler ve kötüler ya da ahlaki olan-ahlaki olmayanları mutlak anlamda dini kabul eden ve yaşayanlarla sınırlı olmamakla, ahlakın evrensel bir değer oluşuyla alakalıdır. Kimine göre sezgi yoluyla kavranan değerler ki bu yeti hemen her insanda kuvve olarak mevcuttur denilse de her insanın sezgisinin şehvet ya da hırsının kontrolüne girmesi de olasıdır.

Kimine göre de fayda ve menfaat merkezinde gelen kurullarla belirlenen ahlaki olup olmama durumu esas olur ki; bu da subjektif bir değerlendirmeye götürebileceğinden evrensel değildir. İnsanın bir gaye için yaratıldığını söyleyen Kant, insanın ahlaklı olmasını sağlayacak en önemli şeyin bir tanrı fikrinin kabulünden geçtiğini ifade ederek, bir tanrıya şükürünü veya minnetini iletme ihtiyacı olan insan, iyi niyetle ve hiçbir koşula bağlı olmaksızın sorumluluğunu yerine getirmekle ahlaklı olmasını sağlayacaktır.³³

Ahlakın, evrensel boyutuyla var olmasını tanrı inancından bağımsız düşünmek oldukça zordur. Kendisi gibi bir varlıktan alınan ilkeler ile aşkın bir varlığın tesirinin

²⁹ Ocak, *Bilgi-Ahlak-İman İlişkisi*, s. 128.

³⁰ Mustafa Çağrııcı Ana Hatları İle İslam Ahlakı s.22.

³¹ Sadık Kılıç, *Kur'an'da Günah Kavramı*, Konya 1984, s.287.

³² Max Horten, "Moral Philosophers'in İslam", *İslamik Culture*, XII 1974, s.6.

³³ Mehmet S.Aydın. Allah'ın Varlığına İnanmanın Akliliği, *İslami Araştırmalar*, sayı 2,1986,s.15.

bir olmayacağı ortadır. İslam ahlakında kaynak ilahidir ve iman da ahlaki bir eylem olarak kabul edilmektedir.³⁴

İnsanın kötülüğü yapabilme alternatifine rağmen, kimsenin görmediği yerde dahi, günah işleme potansiyelini etkin kılmayı İslam'da ahlakçılık olarak değerlendirilirken, her anını kontrol eden bir rabbe inancı da eylemlerinde bireysel kontrol mekanizmasını da güçlendirmektedir. Ahlaki olana yönelip ahlaki olmayandan uzaklaşmanın ardında yatanın hesap günü olduğuna sıkça vurgu yapan Kur'an, çetin azaba uğramamak için ahlaki olana yönelen ve diğerlerinden kaçan insan için kötülüklerin kendisine iyi görünmesi ile ilgili yapılan aklileştirme öncesinde vahiyle yapılan uyarı niteliğindedir. Ahlak tam da bu açıdan koruyucu bir işlevle Kur'an aracılığıyla sunulmuş davranış modeli olarak inanan insanın hem bu dünya hem de ahiret de kendisini kötü halden kurtarmasına yardımcı bir rehber olacaktır.³⁵ “*Mü'min, kabir hayatını düşündükçe ve orada karşılaşacağı nimet ve azabı hatırladıkça, kabrin ya cennet bahçelerinden bir bahçe ya da cehennem çukurlarından bir çukur olacağını tasavvur ettikçe oraya hazırlanacaktır. Kabirdeki azaptan kurtulmak, kabrinin cennet bahçelerinden biri yapmak için Allah'ın emir ve nehyine daha çok dikkat edecek hem de dünyadan sonraki hayatın mutluluğunu kazanacaktır.*”³⁶ İslam ahlakında ahlaki olan ve ahlaki olmayan arasındaki ölçüt halkın sende görmesini istemediğini, yalnız olduğundan da yapma telkini ile ortaya çıkmaktadır.³⁷

2. Aklileştirme

“*Rasyonalite (rationality) ussallık aklilik; rasyonalizasyon, (rationalize) ussallaştırma akla dayattırma*”³⁸ “*Bahane bulmak, mantığa göre açıklamak, mantıklı kılmak*” Akıl ise “*düşünme, anlama ve kavrama gücü*”³⁹ şeklinde tanımlanmaktadır. Bağlamak, engellemek, tutmak, alıkoymak gibi anlamlarda da kullanılan akıl sözcüğünün, konumuzun temel kavramı olarak bilgi değil bilgiler arası

³⁴ Recep Kılıç, *Ahlakın Dini Temeli*, TDV yay, Ankara 1996/ s.161.

³⁵ Hasan Ocak, “Ahlak Felsefesi Ekseninde Günah Kavramı”, *Mütefekkir Dergisi*, sayı:1, Güz 2014, s.48.

³⁶ Süleyman Toprak, *Ölümden sonraki hayat kabir hayatı*, Ankara, 1997, s.27.

³⁷ Şemsettin Münavi, *Feyzu'l Kadir Şerh'u Camius-Sağır*, Mısır, 1938 c.v.s.463.

³⁸ Robert Avery (Ed.) v. Diğer, *Redhouse İngilizce-Türkçe sözlük* İstanbul 1991 s.803.

³⁹ TDK Türkçe sözlük s.49

ilişkilendirmeler yaparak bilgi organizasyonu yapan bir meleke olduğunun bilinmesi gerekir.⁴⁰

Akıl bilgiler arasında analiz sentez ve çıkarım yapmak sureti ile uyum ve çelişki açısından onları değerlendirip düşünce üretmemizi sağlar. Akıl; aktarıcılıktan, üreticiliğe geçmesiyle işlevini yerine getirmiş olacaktır. Yani kendisine hammadde olarak gelen duyum ve bilgileri işleyerek birbiri ile kuracağı bağlantı yeni bilgiler üretmesini sağlayabilecektir. Epistemolojik olarak kendine farklı kanal ve yöntemlerle gelen bilgileri anlayan, yorumlayan doğru yanlış değerlendirmesi yapabilen akıl, insana ahlaki anlamda yol gösterici hale gelecektir.

Rasyonalite (akli olma) ile rasyonalizasyon (akla uygun hale getirme) arasındaki farkın bilinip karıştırılmaması gerekir. Akli olmak, akla uygun olmak demektir. Yani insan zihninden bağımsız olan gerçekliktir. Akli olan diyorsak gerçeklikle uyumlu olan manasında kullanıyoruz demektir. Aklileştirme ise elimizdeki bilgilerin ya da tercihlerin aslında önemli kriterlerle çelişmesine rağmen akla uygun hale getirilmesidir. Bilimsel bilgi, olgular, dini bilgi, yazılı- yazısız normlara aykırı eylem ve tutumların kabulünü sağlayacak gerekçelere bahanelere bürünmesidir.⁴¹

Doğru bilgi nesnesine uygun olan bilgidir. Ancak her doğru bilgi değişme potansiyeline sahiptir.⁴²

Aklileştirmeler genellikle değişme potansiyeline sahip bilimsel bilgilere dayalı olarak (veya görelî bilgilere) yapılmaktadır. Akla uygun bulmanın başlangıcı, iki değerli mantığın kurucusu Aristo tarafından, doğru- yanlış ikilemi ve çelişmezlik ilkesine dayalı olarak yapılmıştır.⁴³

2.1. Mantığa Bürüme (İnsan)

İnsanların kendi tercihlerini meşrulaştırmada kullanabileceği gibi, bilimsel ve diğer konulardaki hükümler ile ilgili olarak çelişkiymiş gibi görülen halleri de (belki iyi niyetli olarak) aklileştirme yaparak uyumlu hale getirmek isteyenler

⁴⁰ Kemal ATIK ve diğerleri “akıl” İslami kavramlar Ankara 1997 s 37.

⁴¹ Celal Kırca, “Kur’an Yorumlarında Rasyonalizasyon”, s.193.

⁴² Akarsu, *Felsefe terimler sözlüğü*, s.34-36.

⁴³ Kırca, a.g.e., s. 195.

olabilmektedir. Bilgi farklılıklarını ve çelişkilerini gidermede özellikle nesh mevzusunda yapılan aklileştirmeler de bulunmaktadır. Akılcı yorum ve aklileştirmeden gelen akli yorum, gerçekliğin bilgisine dayandırılırken aklileştirme sübjektif temele dayanır.⁴⁴

Arap dili ve Kur'an'ın kullandığı akıl, eşyayı hakikati ile anlamaya yarayan Allah'ın varlığından fizik ve metafizik alemleri kavramımızı sağlayacak bir potansiyel melekeler olduğundan, aklileştirmede de kullanıyor oluşu doğaldır. Yani aklileştirme gerçeklikle örtüşmese de aklın savunulan ya da uygulanan herhangi bir tercihi bir değere, ilkeye ya da hayat görüşüne uyumlu hale getirme çabasının ifadesidir.

İslami olmayanın İslamileştirmesi ya da ahlaki olmayanın ahlaki hale getirilmesi, gerçekliği olmayanın savunma ile gerçekliğe dönüştürülmesi gayretleri aklileştirme faaliyetlerinin içeriğini oluşturmaktadır.

Kabullendiklerini aklileştirmeye çalışan insan, bunu bazen Kur'an içinde yapmaya kalkar. Mesela, Adem ile Havva kıssasında detaya girmeyen Kur'an'ın insan zihninde ahlaki olarak bir yere oturtamadığı, kardeşlerin nasıl evlendiği meselesi, ahlaki ilkelere uygun görünmediği gerekçesiyle aklileştirilme girişimlerine zemin hazırlanmıştır. Bulunan aklileştirmelerden biri aynı batında doğanların kardeş, diğerlerinse kardeş olmadığı şeklinde bir aklileştirmeye dönüşmüştür. Ya da Adem ve Havva'nın tekil şahıs olmayıp, topluluğu temsil ettiği üzerinden de durumu aklileştirme çabaları sürdürüle gelmiştir.⁴⁵ Vahyi aklileştirme gayretinin Kur'an ile insanın arasına perde çekmiş olacağından da söz edilmektedir.⁴⁶

Yine bir başka örnek, Hadid süresinin 25. ayetiyle ilgili olarak demirin indirilişine dair yapılan aklileştirmedir. Demirin yağmur gibi gökten inmesinin gerçekliğe uygun olmadığı noktasından hareketle, bilginin rasyonel görünmeyişi, akla uygun hale getirmek için demirin var edilmesi olarak yorumlamayı tercih etmesi bu bilgiyi mantığa bürüme olarak değerlendirilebilir.⁴⁷

⁴⁴ Kırcı, a.g.e., s. 205.

⁴⁵ Murat Aydoğdu, "Rasyonalizasyon / Aklileştirme", *Haksöz Haber*, s. 25.

⁴⁶ A.Hakan Karayılan, *Kur'an-ı Doğru Anlamanın Önündeki Engeller*, s.64.

⁴⁷ Hüseyin Atay, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, Ankara, 1979, s.540.

Razi, demirin insanlar tarafından kullanır hale getirilip sunulması diyerek ifade etmiştir.⁴⁸

“Sizin için denizi ikiye böldüğümüz zaman” (Bakara 2/50) Ayet içeriğindeki bilgi duyusal bilgiyle örtüşmediğinden Kızıl Deniz’in yarılarak Hz. Musa ile İsrail oğullarının karşıya geçmesi olayını med-cezir hadisesi ile açıklayarak aklileştirmek yoluna gidilmiştir.⁴⁹

Mevlana Şibli’de geçmişte Farabi ve İbn-i Sina’nın böyle yorum yaptıklarını nakletmektedir.⁵⁰

Yüzyıl ölü kaldıktan sonra Allah’ın dirilttiği kimseden bahsettiği yine determinist kurularla uyumlu olmayan bu hadiseyi (Bakara 2/259) akla uygun hale getirmeye dair bir çaba görmekteyiz. Seyid Kutup hadisede ki adamın yüz yıl sonra mucizeyle hayata döndüğünü değil, şiddetli bir telkinle yüz yıl geçmiş kanaatine ulaştığını ifade eder.⁵¹

Kadınların dövülmesi ile ilgili aklileştirme Nisa süresi 34. ayetle ilgili olarak yapılmaktadır. Kadının dövülmesinin eğitim ve ceza değeri olmadığı realitesinden yola çıkılarak ayetteki ‘dövünüz’ ifadesi bir tıp insanı olan Dr. Mazhar Osman’ın görüşlerine dayalı olarak psikoseksüel süreçte bazı kadınların şiddete maruz kalmak suretiyle cinsi yönden duyulanacakları ve ancak bu yolla tatmin olacakları bilgisiyle (mazohizm) açıklanmaktadır.⁵²

Verilen bu örnekler Kur’an da akla uygun olmadığı varsayılan ya da metafiziğe ait olan konuların akla uygun hale getirilmesini, gerçeklikle çelişkisinin ortadan kaldırılması suretiyle değerinin korunmasına ilişkin eylemler olarak görmek mümkündür.

⁴⁸ Kırca, a.g.e., 242.

⁴⁹ Kırca, a.g.e., s. 116.

⁵⁰ Mevlana Şibli, Asr-ı Saadet (çev. Ömer Rıza Doğru), İstanbul, 1974, 2/221.

⁵¹ Baljon, Kur’an Yorumunda Çağdaş Yönelimler, S.44

⁵² Bekir Topaloğlu, İslam’da Kadın. İstanbul, 1997, S.141

2.2 Akli İzah/Gerekçe (Tanrı)

Görünmeyenin gerçekliği konusunda delillendirmenin güçlüğü malum bir konu olsa da, görünmeyen de gerçek olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Evrenin sınırlarını beş duyu organıyla açıklamak güç olsa da insan farklı kanallardan bu gerçekliğe ulaşmaya çalışır. Özellikle metafizik konularda, ilk nedenler ölüm ötesi ya da değerler alanında bilgilerin doğruluğunun test edilmesi ve geçerliliğinin sunulması her zaman deney-gözlem yoluyla mümkün olmayıp akıl yürütmeler, sezgi ya da inanç yoluyla doğrulanabilir.⁵³

Kur'an insanın kurtuluşa ermesi, doğru inancı benimseyerek yanlıştan uzak kalması için sağlam ve güvenilir bilgiyi akli delillerle sunmaktadır. Şüpheden uzak olan bilgi bütün yönleriyle tasdik edildiğinde o, iman olmaktadır.⁵⁴ Burada "kalbi benimseme ve doğrulama" anlamına gelen tasdik, Kur'an'ın helal haram hükümleri, ibadet ve hitapların tümü için geçerlidir.⁵⁵ Kur'an'da aklın temellendirilen hükümlerin kalp yoluyla benimsenmesini ifade etmektedir. Kur'anın açıklamaları genel olarak insanın doğrudan aklına hitap ederken, sebepleri sonuca bağlama, anlama, yorumlama, çıkarımlarda bulunma, kıssadan hisse çıkarıp özelden genele ulaşma, hak olanı batıldan ayırmaya imkan veren zemin hazırlar.⁵⁶

İnsana Allah'ın ayetlerini anlama, çıkarımlarda bulunma sorumluluğu yükleyen Kur'an⁵⁷ akıl ile imanın birbirini beslediği bilgisine ulaştırır. Kur'an'da akli kullanmaya teşvik eden ve akıllarını çalıştırmazlarsa gerçeği göremeyeceklerini bildiren ayetlere⁵⁸ işaret edilir. Araştırma ve sorgulamaya teşvik edilerek aklın fonksiyonel olması için yönlendirildiği gibi çalıştırılması istenir.

⁵³ Nevzat Tarhan, s. 20.

⁵⁴ Bekir Topaloğlu, (K-24, dipnot:1)

⁵⁵ (K-24) Dipnot:2

⁵⁶ Emine Ögük, "İmanda Etkili Olan Temel Unsurlar: Akıl, Kalp ve Beden," *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 12:1, s. 173.

⁵⁷ Âl-i İmran, 3/118.

⁵⁸ Ögük, a.g.e., s. 175.

İyi niyetle hakikati bulma çabasına girip, kendini engellemeyenler ilahi mesaj ve yaratılmışlar arasında sağlıklı bir ilişki kurarak doğru bilgiye ulaşma şansını da yakalamış olurlar.⁵⁹

Aklın doğru olarak ilerletilmesinin önündeki tutarsızlık, batıl itikad inadı, zulüm ve kibir, ihtiras, şehvet, heva, heves ve kötü huylar gibi engelleri kaldırmak sonuçların sıhhati açısından önemli olacaktır.⁶⁰

Vahiy tarafından yapılan akli açıklamalar ve temellendirmelerle ilgili olarak mesajların anlaşılıp uygulanmasında aklın rolü büyüktür. Onun içindir ki Kur-an'ın akli bir çaba ile anlaşılmasının mümkün olduğu kadar mucizevi bir payla akıldan nasiplenen açıklamaları insanlara, öğüt alsınlar diye sunulmuştur. Kişinin kendini arındırması ve kötülükten uzaklaşması kalp üzerinde etkilidir.⁶¹

İnsanın iyiyi kötüden ayırt edebileceği yani değerlerle ilgili hükümde bulunabileceğini bilme ve yargıda bulunabilme özelliğine dayanak olduğundan, Allah bu yetilerle insanın, Kur-an'ın akli açıklamalarını değerlendirmesini ister diyebiliriz. Hükümlerinin delil ve hüccete dayalı, tutarlı ve kesinlik içerir tarzda sunulması sadece inananlar için değil, duyu organları ya da zihni olan herkes içindir.⁶²

İnsanın ahlaki olana sevk edecek uygun bir yardımcı olması durumunda kemal noktaya ulaşmak kolaylaşacağı gibi rezil insanlarla kurulan bağ ve özdeşim ile de işleyeceği ameller kötü olacağından cezalandırmaya da namzet olacaktır. Huyların bir kısmının değişebilir olduğunu gösteren bu durum eğitim- öğretimin ,öğüt ve uyarının da etkili olacağı fikrini doğrulamakta ve Kur'ani mesajların önemini desteklemektedir. Aslında ilahi mesajların gönderilmesindeki temel noktayı oluşturan bu gerçeklik özellikle bilgisizlik, tembellik ve ihmalleri nedeniyle kötülük ve gafletten uzaklaştırılacak nefisler için bir fırsat niteliği taşımaktadır.⁶³

Ahlaki erdemler ve reziletler olarak ele alan düşünürlerden olan Kınalızade, kemal derecesinde olan erdemlere güzel huy derken ahlaki olanı, reziletlere ise noksan

⁵⁹ Ögük, *a.g.e.*, s. 176.

⁶⁰ Ögük, *a.g.e.*, s. 177.

⁶¹ Ögük, *a.g.e.*, s. 179.

⁶² Şaban Ali Düzgün, "Maturidi'nin Kur'an Yorum Yöntemi", *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 12:1, s.14.

⁶³ Ayşe Sıdika Oktay, *Kınalızâde Ali Efendi ve Alâk-ı Alâî*, İz Yayıncılık, 3. Baskı, İstanbul, 2015, s. 113.

nitelikler derken ahlaki olmayan davranışları işaret ediyor dersek yanlış olmayız. Her iki kategoriye girmeyenler ise ahlak ilminin konusu olmazken fazilet ve reziletler varlık aleminde yalnız insanlara aittir. Her iki yöne de meyilli olan insan erdem yönünde evrilmeyi, rezilete sebep olan huyların yerine erdemli olanların geçirilmesiyle sağlanmış olacaktır.⁶⁴

Erdemin tespitinin güçlüğünden bahseden Kınalızade, bazı erdemlere aşırı yönelimin rezilete sürükleyebileceğini hatırlatır. Erdeme benzeyen fakat uygulama noktasında rezilet olan huylarla ilgili tasnif çalışması yaparak hikmet, iffet, cömertlik, cesaret ve adalet gibi görünen ancak süreç itibarıyla ele alındığında rezilet hali veren davranışlardan uzak kalınmasını öğütlemektedir. Bilgisiz ve cahil kimseleri boş ve önemsiz bir takım tartışma ve safsatalarla etkileyip hayranlık uyandırsalar dahi onların hikmetlerinden söz edilemeyeceğini örnekleyen Kınalızade, bilginin özünden koparanları gerçek iyiler olarak görmezken, hikmet ehli olmadıkları halde böyle görünüyor olmalarını eleştirir. Yine iffetli görünme ile kendisine emir ve sultanların yanında yer edinin malların çoğalmasa niyeti ile zühd ve zahitlik yapıp insanları aldatırlar. Tusi ve Devvani iffet erdemine benzer davranışları sergileyerek aslında rezil olurlar dediği bu hal, gösteriş yapma ve kahraman bilinme adına hayatını riske ederek cesaret göstermenin de gerçek cesaret olmadığından rezilet olarak tanımlanır.⁶⁵

Ahlaki iyinin edinilmesinde dost ve arkadaş faktörünün önemli olup sadece onlardan uzak kalmak yeterli olmayıp zararlı duygu ve davranışların tetikleyecisi olacak her şeyden de uzaklaşılması ahlaklı olmanın zorunluğudur. Bunlara vesile olmalarıyla belki bazı helallerde şüpheli ya da mekruh ilan edilir ki burada amaç insanın korunmasını sağlamaktır. Tüm bu bilgilerin vahiy ile gelen ahlaki ilkelerin uyarıcı niteliği ile de örtüştüğünü görmek mümkündür. Helak eden hastalıkları şaşkınlık, cahillik, öfke, kırgınlık, kin, kıskançlık, aşk, ümitsizlik, tembellik olarak sıralayan Kınalızade'den farklı olarak Tusi ve Devvani'de kırgınlık ve kin yer almazken ,kötü kalplilik, korku ve üzüntüye de Kınalızade yer vermemiştir. Gazali' de ise onlardan farklı olarak gıybet, kovuculuk ve lanet etme davranışlarına yer vermektedir. Bu hastalıklar mizacın sapması olarak görülürken tedaviyi de sapmanın

⁶⁴ Oktay, *a.g.e.*, s. 172.

⁶⁵ Oktay, *a.g.e.*, s. 202.

itidale döndürülmesinde gören Kınalızade, Tusi ve Devvani' de hastalığın tedavisini zıddında görür. Bedenle ilgili hastalıklar nasıl tedavi ediliyorsa nefsin alışkanlıklarından kaynaklanan hastalıklar da aynı yöntemle tedavi edilebilir. Bu yöntemlerden ilki ahlaki olanı övmekle ahlaki olmayandan uzaklaştırmaktadır. İkincisi pişmanlık duyup nefis azarlanmalı. Üçüncüsü biraz riskli olsa da reziletin zıddı ile itidal sağlanmaya çalışılmalıdır. Mesela (cimrilik hastalığı israf davranışı ile zamanla itidale ulaştırılacaktır.) Dördüncü yol ise çeşitli yaptırımlarla kişi kendini zorlayacak bağlayıcılıkta kararlar almalı ki o kötü huylardan kurtulmuş olsun.⁶⁶

Tam da bu noktada Kur'an'ın akli açıklamaları bir yandan koruyucu hekimlik işlevini üstlenerek hastalıkların menşei olarak ahlaki kötülerle ilgili farkındalık sağlarken, ahlaki olanın yapılması ya da ahlaki olmayanın terk edilmesiyle yaşanacak avantaj ve ödüllerin bilgilendirilmesi de yapılmış olacaktır. Ahlaki olmayanın tercihi de hem tarihsel süreçte insanları neler yaşadıkları hem de ölüm ötesi hayatta neler yaşacakları üzerinde verilen örneklerle pişmanlık duyarak kaygı hissetmeleri sağlanacak ve artık bilip tanıdığı ahlaki olmayanı yaşaması ve ona dönmesi güçleşecektir.⁶⁷

⁶⁶ Oktay, *a.g.e.*, s .231.

⁶⁷ Oktay, *a.g.e.*, s. 229.

1.BÖLÜM:

AHLAKİ OLMAYANIN AKLİLEŞTİRİLME SEBEPLERİ

Hazcılık, vaad edilen haz belirsiz, geçmişin hazları yok, anın tadını çıkarmalı düşüncesine dayanmaktadır. Ölüm yok sayılarak, kaygı ve korkudan kurtulma odaklı para kazanma, haz aracı iken amaç haline gelirse, bu davranış terk edilmelidir. Ama para biriktirmeye de haz verici olarak bakmak mümkündür. Haz verenlerin de iyi hayat sunmayışları bir realite iken haz peşinde koşma için görev terki normal görülürse, o zaman ahlaki kural ve ölçünün varlığı da anlamsız olur.⁶⁸

Elinde olmayanlardan ötürü insanın kendini üzmemesi adına başvurulacak aklileştirmeler tanrısal belirlenmişliğe bağlanarak ilahi kaderin tecellisini kabul edilerek, kaderin özgürlüğe de mani olmasıyla cezalandırmanın mümkün olmayacağı iddiasında bulunulabilmektedir. Öyleyse bunca kural niye var? Bir tutarsızlık olarak karşımıza çıkan bu durum akli işlevsel hale getirmeyen insanın, rasyonel davranmayışıyla sonuçlanır ki bu sapmalar mutsuzluğu peşi sıra getirecektir diye düşünülebilir. Yok olabilenlerin sevgisi, tartışma, üzüntü, kıskanma, korku- nefret doğurursa da ebedi olana sevgi üzmez ve tatmin edicidir. Haz, şöhret zenginlik araç olmalıdır amaç değil. Determinizm ya da kaderciliğin olduğu yerde sapma davranışlarının rasyonelizasyonunda her şeyin belirlenmişliği üzerinden hareket edilir. İnsanlar onaylamadıkları durumlarda, kendi fikirlerini onaylayan cümleler kullanan insanları doğrulamada kullanmak isterler. Bu beklentiyle tam da kendilerinin söylediği olmasa da zorlamayla da olsa o fikri savunurcasına muamelede bulunur ve kendine taraftar toplayarak desteklerler. Bu bağlamda ahlaki kurallara bağlı bir ödül sisteminin de var olması gerektiğinden hareketle; ölüm sonrası bir hayatın ve tanrının olduğu inancına gitmek de mümkün görünmektedir.

Zorunluluğun olduğu yerde eylemin ahlakiliğinden söz edilemez. Tesadüfen olanlarsa iyi olarak kabul edilemez. İlkesel bir duruşla ahlak kurallarının belirlenmesi gereklidir. Yani eylem, evrensellik testini geçmiş olmalıdır. Niyet iyi sonuç kötü ise o

⁶⁸ Seyyid Kutup, İbn-i Kayyım El-Cezviyye, *İmtihanın Hikmeti*, (Terc.:Alim Yücer), Polen Yayınları, İstanbul 2006, s. 65.

insan kötü olmaz. Niyet kötü sonuç iyi ise de o insan iyi olmaz. Zorunlu seçim ya da tesadüfler bir eylemi ahlaki kılmaz.⁶⁹

1.1 Vicdan/sızlık

Ahlaki olan ve ahlaki olmayanın belirleyicisi olma hükmünü vicdana bağlayanlar için; zaman ve mekana bağlı olarak değişme potansiyeli gördükleri vicdanın nelerin etkisiyle değişmekte olduğu sorusunun cevabı olarak menfaatler ve ihtiraslar gösterilebilir. Her vicdana yüklenen değer, kişinin durumuna göre değişebilmektedir. Vicdanın sesini dinlemeyerek, adeta donmuş bir cisim halini alabilen insan, Kur-an'ın ibretlik aktarımlarıyla nasipkenmeyen aklı kötülemiştir. Hem akıl hem de vicdan karşısında hakkı dinlemede duyarsızlaşıp yanlışta ısrar ile sapanlar çeşitli bahaneler üretmek sureti ile dünyada kötülüğe ahirette de azaba uğramaktan kurtulamayacaklardır.⁷⁰

Ahlaki olan ve olmayanın tasnifinde akıl ve vicdan ölçüt olarak ele alınacak olursa fertler arasında farklar olması kaçınılmaz olacaktır. Bu anlamda tecrübe sahiplerince belirlenebilecekleri gibi kutsal emirlerle de şekillendirme durumu olan ilkeler, bazen vicdan denilen bir mertebeye bağlanmak sureti ile açıklanmaya çalışılır ki, her insanda aynı olmayan vicdanın yanılması da olası kabul edilmektedir.⁷¹

“İnsanları yasa ve ceza ile yönetirseniz onlar bir daha yanlış yapmayacaklar, ancak şeref ve utanma duygularına da sahip olmayacaklardır. İnsanları erdemle ve ahlak kurallarıyla yönetirseniz o zaman onlar hem utanma duygusuna sahip olacaklar hem de doğruyu yapmaya çalışacaklardır.”⁷²

Hem ahlakın hem de dinin getirdiği kurallar itibariyle insan iyi ve doğruya yönelip, kötü olandan ve yanlıştan uzaklaşmak isteyecektir. Dini ahlâkın özelliği olarak kuralların yere ve zamana göre değişmez oluşundan hareketle hem toplumun hem de yaratıcının insandan beklentisi bu kurallara uymasını beklemek olacağından

⁶⁹Kutup, El-Cezviyye, a.g.e., s. 23.

⁷⁰ Turgut, a.g.e., s. 30.

⁷¹ Mehmet Ali Ayni, ahlak dersleri, s.7.

⁷² Turgut, a.g.e., s. 35.

muaşeret denen ilişkilerin düzenlendiği kurallar huzurlu bir yaşam için kaçınılmazdır.⁷³

Ahlakın kaynağını dinden alanlar için insan imanı ile iyiye, doğruya ve güzele yönelir. Oysa bir diğer grup ise, insanın iman olmadan da ahlaki değer yargılarını kabulle uygulayabileceklerini ifade ederler. Bu anlamda ahlaki kuralların koruyucu olarak karşımıza çıkan "vicdan" kavramı, otokontrol işlemini yerine getiren manevi bir duyguyu ifade eder.⁷⁴

Zihnin yapıp ettikleriyle edindiği sezgi olarak vicdan, duyulara ve başkaca bir kaynağa başvurmaksızın doğrudan edinilen bilgidir. Kendi iç halimizi tanıyıp, onlar hakkında bir değerlendirme yapabilmeyi sağlayan bu yeti yalnız insanda bulunmakla onu ahlaki bir varlık haline getirmiştir. İyiyle kötüyü ayırt etmeyi sağlayarak, iyiye yönelimle sevinç ve huzur, kötüye yönelimle de utanç, azap ve pişmanlık duygularını yaşamakla da kaldığımız bu hal yapılan tercihle ilgili bir düzeltme hamlesine dönüşebilir.⁷⁵

Pişmanlık içinde yapılanın terk edilmesi ihtimali var olsa da çekilen vicdani azaba rağmen davranışın tekrarı insanı o davranışla ilgili aklileştirmeye (mantığa bürüme) götürebilir. Dolayısıyla vicdan bir aklileştirme gerekçesi olarak karşımıza çıkacaktır.

Kişiliğin benliğinde iyilik yapmasıyla sevinç, kötülük yapmasıyla gelen pişmanlık ve elemin büyük bir değer taşıdığını Kur'an ve sünnetten anlamak mümkündür. Hatta bu şekilde tezahür eden bir insanın artık bir mü'min olduğundan bahsedilen bir hadis bulunmaktadır.⁷⁶

Vicdan, kötülük yaptığı durumda insanı kınayan bir güç olabileceği gibi (en-Nefsü'l-Levame) zamanla işlediği kötülükten dolayı duyarlılığını kaybedip "*kaskatı kesilmiş kalp*" olarak ayette tanımlanacak⁷⁷ bir hale de dönüşebilir.

⁷³ Yaşar Kandemir, İslam Ahlakı, İstanbul Yayıncılık, İstanbul 1986, 30.

⁷⁴ Coşkun Can Aktan, Toplam Ahlak, Zaman Kitap, İstanbul 2004, 31.

⁷⁵ Nurettin Topçu, *Ahlâk*, dergah Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2016, s. 139.

⁷⁶ İbn Hanbel, Müsned, Cilt: I, 398.

⁷⁷ Maide, 5/13; Zümer, 39/22.

Doğru inanç ve temiz bir uygulama ile hayatını devam ettiren insan için, kötülöklere direnç göstermesi, Allah'a tevekkül etmesiyle manevi haz ve mutluluğu hissetme vicdani huzur olarak uhrevî bir ödöle dönüŖecektir. Ancak bu konuda başarılı olamayanlar için ve sapmada ısrar edenler için de vicdan azabından ve kaygıdan kurtulmanın yolu olarak aklileŖtirmelerle sapmasını başka nedenlere bağlamak da bir çözüml gibi görünecektir. Hakkı yok sayma ya da hak gaspı, kötölökle hem hal olma, emirleri terk vb. durumların yarattığı kaygıdan kurtulma, toplumun ayıplayıp kınamasından kurtulmada başvuru olan rasyonalizasyon vicdanın devreye girmesiyle de yönelinen bir mekanizma haline gelecektir. Böylece beden ve ruh sağlığını koruma sorumluluğunu yerine getirecek insan aldatmaca da olsa çareyi bahane üretmede bulup iç sesinin azabını dindirecektir.

İnsanın eylemlerinden önce iyi ya da kötüye yönelimi belirleyen bir değer sistemi mevcutsa da hareket sonrasında da bir değerlendirme yapılmasına götürerek, kendimizi sorumlu kılmayı sağlamaktadır. Ahlaki hükümlerimizin, vicdanımızda doğmamış olsa da her çevrede farklı değer yüklemeleri yapılacaktır.⁷⁸

Her ne kadar vicdani harekete geçirecek duygularsa da hüküm verecek olan akıldır. Vicdanın doğuştan ya da sonradan kazanıldığıyla ilgili tartışmalar sürse de görece bir vicdan anlayışı üzerinde düşünceler yoğunlaşmaktadır. Mesela, adalet her vicdanın olumladığı bir Ŗey olsa da neyin adalete uygun olduğunu akıl belirleyecektir. Vicdanın toplum tarafından da Ŗaşırtılması durumu olabilir. Zülmün alkışlanması, vicdani azaba yol açabileceği gibi, vicdani rahatlanan bir etki de yapabilir. Vicdani kurtaracak olan akıl, yanılmayı yok edebilir.

Nefsin ikinci mertebesi olan nefs-i levvame nefsin yönlendirilmesiyle yapılan kötölöklere üzüntü duyan ve pişman olan kısmı olarak vicdana karşılık gelebilir. Vicdan eğer kınama, cayma, dönme ile neticelenirse bir üst kademeye yükselir ama vesveseden kurtulamaz ya da kötülerden sapmadan kurtulamaz ise bu sefer yaptıklarına bahane bulmaya yönelmesi olası olacaktır.⁷⁹

⁷⁸ Topçu, *a.g.e.*, s. 139.

⁷⁹ Ahmet Necati Özgöl, *Nefs-i Emmare Áyet ve Hadisler Işığında Nefsin Kötü Huyları*, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2005, s. 34.

1.2.Psikolojik Etken: Heva/Arzu/Ego

İnsanın pek çok alternatif içinden bazılarını seçme zorunluluğunun bulunması iç ya da dış faktörlere bağlı olarak çatışma yaşamasına neden olur. Kişinin tercihinin yönelmesiyle yaşadığı engellenme ya da çatışma kaygının doğmasına zemin hazırlarken, sorunu dile getirmeden çözüm üretmek isteyen insan savunma mekanizmalarına başvurmaktadır. Aslında sorunlarla baş etmede tıpkı bedenin kendiliğinde yolunda gitmeyen durumlar için otomatik olarak geçtiği ‘dengelenme’ (homeostetis) durumunu çağrıştırır ruhsal bir çözümün devreye müdahalesine benzetilebilir.

Kişinin suçluluk duygusu uyandıracak dürtü, taleplerini diğer insanların ya da faktörlerin tesirine bağlayarak oluşturduğu savunma stratejisine de (münafıklıkta) müracaat edildiği gözlenmektedir.⁸⁰

İnsanların kendilerini iyi hissetmek için durumlarını değiştirmede üstün bir yeteneğe sahip oldukları görülmektedir. Eşi tarafından terk edilen biri “zaten benim için doğru bir insan değildi”, ‘bu başından belliydi’ cümleleriyle kendini avutan aklileştirmelerle görünse de iyi ve kötüler zamanla değişen insan için hadise; travmatik olmaktan çıkıp, lütuf haline de gelebilecektir.⁸¹

Mantığa bürüme olarak da bilinen aklileştirme, genellikle kişinin şahsi yetersizliklerinden dolayı gerçekleştirmediği istekleriyle ilgili başarısızlığını hafifletici mazeretler bulma ya da mazeretlere sığınma biçimde kendini gösterir. Kaygının etkisini zayıflatabilmesi için diğer savunma mekanizmalarından özellikle ‘yadsıma’ ile birlikte kullanılır. Böylece kişi davranışını haklı göstermek suretiyle hem kendisini suçlayıp durmaktan, hem de toplumun suçlanmasından kurtarmış olur. Çünkü insan kendini eleştirmeyi istemediği gibi toplumunda eleştirilerinden ve kendini suçluyor olmasından hoşlanmaz. Bazı sebepler imal ederek ‘ego’ nun kaybettiği özgüveni ve itibarı tekrar tesis etme umudu içeren yönetimle korku ve kaygılarından kurtulmuş olacaktır.⁸²

⁸⁰ Ergin Gençtan, *Çağdaş Dışı Yaşam ve Normal Dışı Davranışlar*, Maya yay. Ank. 1984.

⁸¹ Acar Baltaş, *Duyguyu Öngörmek*, <https://www.acarbaltas.com/duyguyu-ongormek/>.

⁸² Rukiye Karaköse, *Psikolojik Savunma Mekanizmaları*, <https://www.aktuelpdr.net/psikolojik-savunma-mekanizmalari.html>.

“Rasyonalizasyon mekanizması, aşağılık, suçluluk ve yetersizlik duygularından kurtulmak isteyen kişinin başvurduğu bir mekanizmadır. Bu mekanizmayı işleten kişi, davranışlarını yalnız çevreye değil , kendi vicdanına da haklı ve mantıklı göstermek ister.”⁸³

Kur’an’da özellikle münafıkların sapmalarıyla ilgili olarak sıkça başvurdukları savunma mekanizmasının hataları nasıl akla uygun hale getirildiği .Böylece münafıkların katılmadıkları savaşlarla ilgili olarak ileri sürdükleri mazeretlerini akla uygun hale getirmeye çalıştıkları ifadelerinde ,gizli niyetlerini ele verdikleri de söylenebilir.

İnsanın aslında gerçeği bildiği halde gerilim ve olumsuzluğu yok ederek ruhsal sağlığı temin için başvurduğu kendini aldatma yöntemi, ‘Hatasız kul olmaz’ , ‘Akacak kan damarda durmaz’, ‘Düşmez kalkmaz bir Allah’, ‘Gün doğmadan neler doğar’ gibi toplumsal ifadelerle de dile getirilmektedir.⁸⁴

Aklileştirme mekanizması yalnız bireysel durumlar için kullanılmayan bireyin iradesini aşan hastalık sıkıntı, doğal afet vb. durumlarda da kullanılır ki makul olmayan sebeplerle durum hafifletilmeye çalışılır. Başına gelenleri ‘kader’ ile yorumlama bunlardan biridir. Böylece beşeri sorumluluklar bir yana bırakılıp, suçlama, ceza vb. durumlardan uzaklaşmış olunur.

Kişi zar zor oluşturduğu aklileştirmeleri gerçeklikle uyuşma noktasında sorgulamayı tercih etmez. Kendisini olduğu gibi kabullenmek ya da kabul ettirmek yerine bahanelerle gerçek benliğin ötesine gidip varoluş sorumluluklarından kaçmış olur. Böylesi bir mekanizmanın sıkça kullanılıyor olmasıyla da sorumluluk bilincinden uzaklaşarak kişinin kendine yabancılaşması da muhtemeldir. Özellikle Kur’an’ın uyarı niteliği taşıyan davranış ve iman kalıplarını özümsemeyen ya da pratiğe dönüştüremeyen insan için aklileştirmelerin sıkça yapılıyor olması, duyarsızlaşma ve gaflete gidişi hızlandıran bir etki yapmaktadır diye ifade edilebilir.

⁸³ Aydın Anka, *Ruh Sağlığı*, Turhan Yayın, Ankara,1992.

⁸⁴ Faruk Karaca, “Savunma Mekanizmalarında Atıfta Bulunan Atasözleri ışığında Dini ve Kültürel Psikolojiyle ilgili Bazı Tespitler” *İslami Araştırmalar Dergisi*, 2000, C.XII . s.1.

Kur'an'ın uyarıları karşısında savunucu iletişim tarzına seçen insanın hangi argümanlarla aklileştirme yapabileceği örneklenirken, tehdit ve uyarıcılara karşı dozun arttırılarak sapmadaki ısrarın devam edeceğini görmekteyiz. Münferit hadiselerden yola çıkarak savunmalarını genel bir ilkeye dönüştürüp oldukça etkili bir yöntem olarak Allah'ın vahyini bir kez daha dayanak yapmıştır diyebiliriz. Mesajın genel ve soyut nitelikte aktarımı kabulü ve anlaşılmasını da farklı kılacaktır.

Kur'an'daki bu tür aktarımlarla benzerlik kurulacak olursa, taraflarca masaya yatırılan sorunun çözümünün kuralın doğrudan dayatılmasından daha anlamlı olacağı bilgisi ile bakıldığında, Allah'ın aklileştirmelere yaptığı akli açıklamaların ne kadar işlevsel olduğunu da görmek mümkün olacaktır. Aslında önceden doğruluğuna karar verilmiş olsa da Ahlak kurallarının, bu yöntemle insana özümsetilmeye çalışılması oldukça önemlidir.

Ahlak ve dinin ortak noktalarından biri olarak karşımıza çıkan her iki ilmin de değişmez ve evrensel kaidelerin varlığına ihtiyaç duymasıdır. Her ikisinin gayesi de insan ruhunu arındırarak yüceltmek olduğu düşünüldüğünde hem bu dünyada hem de ötelede mutlu olup sonsuzluğa ulaşmak için hırs ve iştahlardan kurtulma gereklidir. Ahlakın insandan istediği de budur. Başkalarına ve kendine zarar verecek kötü huylardan arınmakla sonsuzluğa ulaşma olasılığını arttıran insan için ahlaki olana yönelimi önemlidir. Bu bağlamda vahiyle bildirilenlerin salt bilgi kaynağı olmayıp bir kuvvet ve motivasyon kaynağı oluşuyla ruhundaki kuvveti arttırdıkça kötülüklerinden kurtulabilecek, olgunlaşıp yükselecektir.

Ahlakın temelinde saygılı davranma ve uyma davranışı olduğundan inançlara, geleneklere, kurallara aykırı davranışlara suçluluk muamelesiyle bakılması normal olup, o tür davranışlar bir sapma, ahlaksızlık ve görgüsüzlük olarak görülebilir. Platon sapma ve suç diye nitelendirilebilecek davranışları ruhun bir hastalığı olarak görür. Aristoteles ise sapmaların nedeni olarak yoksulluk ve toplumsal şartları görür. İyiye, güzele ve ahlaki olana ters davranışların Allah tarafından cezalandırılacağından

bahsedilerek bunun sebeplerini kibir, şımarıklık, iftira, hile, sahtekarlık ve düşmanlık gibi psikolojik nedenlere bağlamak mümkündür.⁸⁵

Aslında aklileşme nedenleri olarak ileri sürülebilecek nedenler aynı zamanda sapmanın da nedenlerini ortaya koyacaktır diye düşünebiliriz.

Nefsin gelip geçici ahlaki olmayan emellerini ifade eder. Böylece insan heva ile dolu olacak ise, kalp kötülöklere adaylığını pratiğe taşırsa sapmış olursa bu sapmanın sonuçlarından kendini kurtarma da aklileştirmeye başvurması kaçınılmazdır. Bunlar bilgi ve aklın kontrolünden çıkarak yoldan saptırır.⁸⁶

İnsanın kendi merkezinden hareketle başka tüm diğer şeyleri küçük görmesi, yok sayması sapmasında oldukça etkilidir. Nemrut ve Firavun bu sebeple ilahlık iddialarına kadar giden bir yolda, ahlaki kural ilkelerinden sapmış ve bununla ilgili olarak aklileştirme gayretine girmiştir.

Vehim ve vesvese ile düşölen şüphe, “eline, diline, beline sahip olmama”, sabırsızlık, kıskançlık, fitne içinde olma, şükürsüzlük, gaflet, haddini bilmeme, isteksizlik, zinaya yönelim (dürtölere teslimiyetle gelen) israf, şirk, inkar, bağımlı olma, günah işleme, şöhret düşkünlüğü, isyan adalet talebi, ihtiras, cimrilik gibi nedenler bir yandan sapmanın meydana gelişinde etken olsa da sapma sonrası bir hareket alanı ve aklileştirme gayretidir.⁸⁷

Kendi arzularından vazgeçemeyen insan için ahlaki olandan sapma kolaylaşırken arzuların vereceği haz temelli bakışla sapmasını aklileştirmesi de beklenen bir durumdur. Aşırı isteğin var olması arzuların etkisiyle kuralların etkisini azaltarak sonuçlarını göremez hale gelen insan bu lezzetin devamı için hatalarını ya çevresel şartlara ya da başkalarına bağlayarak kendi hareketlerini meşrulaştırır. Bağımlı hale gelen insan muhasebe yeteneğini de zamanla kaybedecektir. Sabırsızlık aklın üstünü örtmeyle duyarsızlaşan insan için hem kendini rahatlatma hem de alışkanlıklarını süreğen kılma adına akılcı bahaneler tek kurtuluş gibi görünmektedir.

⁸⁵ Ali Rıza Aydın, “Kur’an’da Suçluların Davranış Özellikleri-Ahlak Psikolojisi Açısından Bir Yaklaşım” *İslami Araştırmalar Dergisi*, Say.:15, 2002, s.380.

⁸⁶ Özgöl, *a.g.e.*, s. 120.

⁸⁷ Özgöl, *a.g.e.*, s. 125.

Bencil ve hazcı ahlak her türlü kanuna karşı olup zevklerin ve arzuların doyurulması temelinde hareket ettirerek zevklerin miktarının arttırılmasını ahlakilik olarak görür.⁸⁸

Rezilet olarak ifade edilen psikolojik temelli hastalıkların sapmada ve aklileştirmede bir faktör olarak ele alınması mümkün görünmektedir. Sürekli doğrulama ihtiyacından kaynaklanan şüpheye dayalı olarak temyiz gücünün aklileştirmede bir neden olduğunu görmekteyiz. Safsataya gereğinden fazla dalmak zeka ile karışık hile yapmak aklileştirmeyi sağlayan etmenlerden biri olarak değerlendirilebilir.

Aşırı kırgınlık yeme, içme ve cinsel konularda dinin ölçüsünün aşılması itidal dışına yönelim ahlaki bir sapmayı getirerek ardından aklileştirmeye zemin hazırlayan bir etmen olacaktır. Öfke, korkaklık, korku ve kıskançlık gibi hasletler hastalık olarak görülerek, mizacı sapmadan itidale döndürmek suretiyle tedavi etmeyi de mümkün gören Kınalızâde, sapmaları meydana getiren bu hastalıkların beden-ruh ikilisinde yansıtacağını ifade eder. Hatta çözüm için nefsin azarlanması, kendini zorlayacak yüklerden ve yaptırımlardan kurtulması İnatçılık, övünmek, kibir, zulme meyil, kıskançlık, ölüm korkusu, tembellik yine psikolojik nedenlerden görülebileceği gibi, arzu gücüne bağlı olan durumu da önemsemektedir. Yeme- içmedeki ölçünün, cimadaki rehvâi hazzın nikah arzusundaki itidalin ahlaki ve vahyi planda sınırlandırılıyor oluşuyla bu hastalıklara düşen insanların sapmalarını aklileştirme eğilimleri anlaşılabilir olmaktadır.⁸⁹

Homoseksüellik ve tutkulu aşkların alışkanlığa dönüşmesi de sapmaların aklileştirilmesinde etkili olmaktadır. Belki nedenlerden bir başkası olarak da ölümsüz olma arzusu sayılabilir. Daha doğrusu bu dünyadan ayrılmak istemeyişin yok sayma, inkar ve sapmaların bilinç altı nedeni ile birlikte bahane üretmede de etken olduğu söylenebilir. Zaten ilk sapma olarak karşımıza çıkan Adem ile Havva kıssasında da sapma, ölümsüzlük ağacına yönelimi tetikleyen şeytan'la yaşanmıştır. İşte bu arzu yapılan hatanın ve sapmanın yaşanacak olası bir ölüm sonrası var olma için aklileştirmeye dönüşmesini de makul kılmaktadır. İnsanın yok olmayı kabullenmesi

⁸⁸ Topçu, *a.g.e.*, s. 156.

⁸⁹ Oktay, *a.g.e.*, s. 259.

neredeysen imkansız gibi görünürken, olası bir ahiret yaşamına yönelik kendi sapmalarını başka nedenlere dayandırma talebiyle yapılanlar da anlaşılabilir.⁹⁰

Psikolojik nedenler içerisinde kıskançlığın konulması, onun ben merkezli bir hastalık görülmesiyle uyumludur. Yine sapmaların aklileştirilmesinde kişilerin ya da onlara sunulanların sebep gösterildiği kıskançlık, kendini ön plana çıkarma ve doyuma ulaşmayı merkeze aldığından hataların akla büründüğü bir neden olarak görülebilir.⁹¹

Sapmalarda aklileştirme boyutuna gelenler için en önemli nedenlerden biri; “*Ey insan! İhsanı bol Rabbine karşı seni aldatan nedir?*”⁹² ayetinin insana yaptığı uyarıya rağmen “*Şeytan, Allah’ın affına güvendirerek sizi kandırmasın.*”⁹³ insanın buna aldanarak affedilmek üzere aklileştirmelerde bulunması yönündeki davranış sıklığını artıracaktır diye düşünülse de Allah akli açıklamalarıyla bunun doğru bir çaba olmadığını da göstermektedir.⁹⁴

1.3.Sosyolojik Etken: Toplum/Kültür/Gelenek/Tarih

Her peygamber önce birey ve sonra toplum için görevlendirilmiştir. Allah’ın bir elçisi olarak örnek alınacak davranış modellerini sergilemektedir. Dinin kaynağının Allah olduğu düşünüldüğünde içinde ahlaki temellerin pratiğe dönüşmesi noktasında peygamberlerin işlevinin de önemi açığa çıkmaktadır. Buyrukları insanlara ulaştırmakla kalmayan elçiler eyleme dönüştürülen ölçü ve ilkelerin oluşturacağı insan modelini de somutlaştırmış olur. Allah insana Hz. Muhammed’in yüce bir ahlaka sahip olduğu⁹⁵ onun örnek alınmasının da meşrulaştırılmış olup insanlığa bir model olarak sunulması ahlaki olan ve ahlaki olmayanla ilgili olarak gerekenleri de sıralamış olmaktadır. Ve insan bir yandan Kur’an’ın öğüt ve nasihatlarını diğer yandan da davranış kalıplarıyla rol model olan peygamber, sünnet ve hadisleriyle ahlaki olanı

⁹⁰ M. Doğan Karacoşkun, “Kur’an Bağlamında Olumsuz Davranışlara Psikolojik Yaklaşımlar”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt IX, Haziran 2005. Sivas s. 95.

⁹¹ <https://tanrivarmi.blogspot.com/2015/07/islam-tarihinde-dini-soylemlerin-katliamlari-mesruastirmagucu.html> s. 99.

⁹² İnfitar, 6.

⁹³ Lokman, 33.

⁹⁴ Gazali, *İnsanın Aldanışı*, Nefes Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2017, s. 35.

⁹⁵ Kalem,4

öğrenerek, içselleştirecek ve çıkardığı derslerle yolunu aydınlatarak bu yolun içinde ve sonunda bir takım güzelliklere erişmiş olacaktır.

Aklileştirmede içinde bulunulan toplumsal şartlar kültür, fizik ve değerler ortamı gelenek-görenek ve tarihsel yaşanmışlıklar da etkilidir. Nitekim her bir sapmanın altında yatan nedenlerin, aklileştirme yöneliminde payı olacaktır. Toplum içinde sürekli zâhidlerle beraber olduğu için güzel ahlaklı olacağını sananlar vardır. Ya da onların birlikteliklerini kendilerini kurtaracağını düşünenler de bunu bahane edebilirler. Grup içinde fark edilme takdir edilerek sosyal statü sağlama adına abartılı davranıp ölçüden şaşanlar için bunun meşrulaştırılması prestijlerinin korunmasına da yardımcı olacaktır. Aldıkları eğitim ile ayrıntılarda yitip sapma olan hale gelir ya da toplumun irşadı ile meşguliyetini sapmada gerekçe kılabilirler.

Toplumca onanma ve yüceltilmeyide sapmalarına aklileştirme gerekçesi yapacak insanlar, camiler yaptırıp süslediği, sosyal adalete katkı sunma çalışmaları nedeni ile ölçüsüzce davranışlarını rasyonel bir dille ifade edebileceklerdir. İçinde yer aldıkları sosyal birimlerle kendilerini ve yaptıklarını meşrutiyet kazandırmak için çabaya dönüşecek hareketler sergileyecektir.⁹⁶

Ailelerini ve toplumun gelenek-görenek ve teamülleri korumada gayretleri ile sapmaları haklılaştıran insanlar sosyal bir varlık oluşuna dayalı olarak rol ve statülerin aklileştirmede bir neden olarak göstermektedir. Bu kurallarla yapılması gerekenler arasındaki çelişkilere vurgu yapılarak sapmalar mantığa büründürülmüştür. Tarihsel olaylar ve ataların dinine sahip çıkma duygusuyla ahlaki ölçünün dışına çıkmalar ayetlerde örneklendirilmiştir. Barış ve uzlaşma da bunlardan biridir. Alışlagelmiş ilişkilerin devamlılığı adına ölçüyü kendine uydurma tavrı bunlardan uzak kalmadan daha tercih edilesi görünmüştür. Irkçılığın da sapma da sosyolojik bir neden olduğu söylenebilir. Toplumsal yüklemelere dayalı davranış kalıplarının gelenekselliğinin, doğruluğunu kabulde bir etkisi olduğu muhakkaktır. Bireysel sorumluluğu topluma mal etme gibi bir sonuca sığınması da dikkat çekicidir. Toplumun ahlaki konuda ilkeli ve kurallara uygun davranmaları ile ödev ve sorumluluk ahlakı kurumsallaşmış olacaktır. Sapmaların yaygınlaşmasında etkili olan tüm birimlerde

⁹⁶ Gazalî, a.g.e., s. 42.

düzenleme yapılmaksızın temiz toplum inşası ve sapmada toplumsal nedenlere başvurma ve liderlerin bahane göstermesinde azalma olmayacaktır.

1.4.Ekonomik Etken: Hırs/ Korku

Sapma nedenleriyle ilgili olarak karşımıza çıkan ekonomik etkenler aklileştirmelerle de dünyaya bağlanma mal mülk edinme mevki elde etme ve dünyaya ait olan nimetlerin azalması gibi nedenlere bağlı olarak karşımıza çıkmaktadır. Mal hem bir emanet hem de bir sınama aracıdır. Mal ve servet sahipleri bilinçsiz bir tutkuyla değil, belli bir ölçü ile mallarını insanlığın hayrına kullanmakla sorumludurlar. Mal ve servet hayır işlerinde kullanılmaz da üst üste yığılıp övünülecek bir şey haline getirilirse (ki bu bir hastalık olarak tanımlanır) ⁹⁷ sapmalarını aklileştirerek davranışı çıkarları doğrultusunda kullananları ahlaki olmayan bu davranış için Kur'an bu insanları uyarmaktadır.⁹⁸

Yoksulluk da yapılan sapmanın aklileştirilmesinde bir etken olup kurallara uymayıp kazancını pay etmede ilahi ölçüyü kaçıranlar için bu ekonomik katmanın aklileştirilmelerinde yoksulluk üzerinden bahane bulmayı mümkün hale getirmiştir. Bireylerin muhtaçlara maddi ve manevi yardımda bulunmaları Kur'an'ın ahlaki bir kuralı olarak uygulanması gerekli olanlardandır.⁹⁹

Dünyaya bağlanma nimetlere aşırı değer yükleme ihtiyaçtan fazlasına sahiplik konusunda getirilen ölçüyü umursamayan insanların yaptıkları aklileştirmelerde görülmektedir. İmkan ve gereksim oranında nimetlerden istifade edilmesi meşru olsa da hıstan, israftan, aşırılıktan uzak vasat ve kimsenin himayesine muhtaç olmayan yaşam sürmek esastır. Bir kimsede aşırı isteğin var olması o toplumun hırs gibi ahlaki olmayan bir hastalığın kucağına düşmeye işarettir. Nefsin kötü huylarından olan bu durum, hem diğer bireylerin hem de kamunun mallarına ahlaki olmayan yoldan el uzatmadığı Allah ölçüyü helal yoldan kazanma ile sınırlamışken, sağduyu sahibi olmayıp kötü olana sapanlar kendilerince mantığa bürünecekleri davranışları tekrarlayacaklardır. Ancak bu onları doyumsuzluğundan

⁹⁷ Tevbe 34

⁹⁸ Özgül, a.g.e., s. 75.

⁹⁹ Özgül, a.g.e., s. 166.

başkasını getirmezken paylaşmanın vereceği hazdan da kendilerini mahrum bırakacaklardır.¹⁰⁰

Tehlikeler karşısında kaçma tepkisiyle karşılık bulan bu etken sapmaların korku merkezli bir nedeni olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden aklileştirme yapmayı tercih etseler de gizil neden olarak sakladıkları korku yerine görünür başka bir nedeni ileri sürmekle bir tür münafıklık alameti de göstermiş olurlar.”Her sesi her hareketi kendi aleyhine sanır.”¹⁰¹ Münafıkların bu dengesiz korku halinin nerden kaynaklandığına dair “Allah’a inanmayan ve ona boyun eğmeyen biri kendisi gibi bir insana boyun eğer ve ondan korkar.”¹⁰² şeklinde yorumlanabilir.

1.5.Siyasal Etken: İktidar/Güç

Mütavazi ve zahidane yaşam sürüyor algısıyla kazanacakların derdine düşmüş olanlar siyasi nüfus emelleri ile dışı güzel ama içi boş çadırlar hükmündedirler. ‘Hubbeyi Riyased grubu’(baş olma arzulu) nefisten temizlenmesi en zor grup olup övülmeyi sevip yerinmeye tahammülsüzdür. Dini değerlerle para toplayıp asıl niyetleri çıkar ve övgü iken insanları aldatanlar kibir içindedirler. Ya ibadetlerini gösterişe gark ederler ya da gösteriştan kaçınma adına ameli terk ederler. Dünya hayatı ile sapan ve aklileştirmelere girenler peşin olanın veresiye olandan daha karlı olunacağı kanaatini taşırlar. Allah’ın ve sıfatlarının tam olarak bilinmeyişi ve vaat ettiklerinin belirsizliği bir yanılsama yaratmakta olup her iki verilenle ilgili eşitleme hatasında kaynaklanmaktadır. Oysa nitelik ve miktar noktasında bir olmayan durum layıkıyla bilmediğinden aynı kabul edilmiş olup yanılmış olunur. Sapma nedenlerinden bir başkası Allah’ın affedileceğine dair temellendirir. Ana babasının Allah katında değerli olmasıyla sorumluluktan kurtulma ümidi (ya da şeyhlerine yakın olma) babasının yediği ile kendisinin doyacağını kabule benzetilebilir. Hayırları çiğnenmiş hakların kefesinden daha ağır gelmeyecektir. İlim sahibi olmakla azaptan kurtarmayacağı gibi hidayetleri artmazsa ilmi artsa dahi Allaktan uzaklaşır. Bedeni hastalıklardan hem uyuz ilaç hem merhemle geçtiği gibi kalbi arındırmadan salt ibadetle de kemale ulaşılmayacaktır. Sapmaların ve aklileştirme pozisyonuna düşme

¹⁰⁰ Özgül, a.g.e., s. 220.

¹⁰¹ Münafikun ,4)

¹⁰² Özgül, a.g.e., s. 33

nedenlerinden olan şüpheli şeyleri delil, delilleri de şüpheli görme bilgiyi araştırmadan kabul ya da red oldukça sıkıntılı bir durumdur. Oysa hakikatı bulma önemlidir. Yoksa yöntemin iyi olması onu hakikat kılmayıp bir yanılmaya kapı aralayabilir. Farklı görünmek için olmayanı varmış gibi gösterme ya da olanı yok sayma, safsata ve akıl oyunlarıyla coşturup galebe çalma, hassasiyet kılıfıyla ibadet ve ritüelleri abartma, anlamından uzaklaşarak ritüellere sığınma, nafileyi farzın önüne geçirme, yaptığı iyiliğin ifşasını bekleme, zikir meclislerinde etkilenmeyi umut etme, emirlerin bir kısmını kabul etme bir kısmının ret etme ile mertebelerini yükseleceğine inanç, bir tür aldanma ve aldanış olarak aklileştirmeler olarak sıralanarak aklileştirmelere gerekçe yapılmaktadır.¹⁰³

1.6. Mantıksal Etken: Mantık Yanlışları/Subjektif Nedenler/Harici Nedenler

- Mantık Yanlışları

Yanlış, hatalı kanaatlerin doğmasına sebep olan şeyi ifade eder. Mantık ise bu yanlışlardan zihni koruma için prensip ve ölçüler koyarak zihni, hataya düşünmekten koruyan bilimdir.¹⁰⁴

Kurallara uymak, ne yapıp yapmayacağını bilmek doğruya erişimi kolaylaştırır. Yanlışta düşen kadar, ona muhatap olan da yanlıştan etkilenecektir. “Doğrunun ne olduğunu bilmeden, yanlışların ne olduğunu bilmeye çabalamak tuhaf bir girişim olur.” O yüzdendir ki İslam mantıkçıları, safsataya ve mugalataya yenilmemek için “yanlış”ın bilgisine yönelir. Gazali genellikle kıyasta işlenen yanlışları işler. Hata ya da ölçünün dışına çıkma (sapma) nın aklileştirilmesi ve kişinin kendini haklılaştırmasıyla ilgili sunacağı deliller yanlışlara dayalı olarak yapılabilir. Doğru olarak kabul edilen bu bilgiler bazen böyle olmadığı kişi tarafından bilinse dahi kasıtlı olarak doğruymuş gibi, bazen de hakikaten doğruluğuna inanıldığı için karşı tarafa gerekçe olarak kabul ettirilmeye çalışılır. Mantığa bürümedeki yanlışlıklar mantık kurallarına uymama ile gelir.

-Subjektif nedenler

¹⁰³ Gazalî, a.g.e., s. 59.

¹⁰⁴ İbrahim Emiroğlu, Mantık Yanlışları, Elis Yayınları, Ankara 2017, s. 14.

Kişinin eksik bilmesi, bilgiçlik taşıyor olması, karıştırması, kuruntu ihtiras, önyargıya sahip olma gibi nedenler yanlışın manevi sebepleri olarak görülebilir.¹⁰⁵

1-Bilgi Eksikliği: Bilgi, anlayış ve kavrayış eksikliği yanlış yargılara yol açar. Doğruyu yanlış karıştırma, terimlerin kapsam ve anlamlarını bilmeme gibi nedenlerle yapılan yanlışlardır.

2. Karışık Muhakeme: Bilginin sınırlarını çizmeme, alakasızları ilişkilendirme ile yapılan yanlışlıklardır.

3.Önyargı: Delile dayanmadan kabullenilen hükümlerin neden olduğu yanlışlardır.

4:Yanıltma isteği: Doğruların bilerek çarpıtılmasıyla düşünülen yanlışlardır. Zaaf ve hileye delalet eder.¹⁰⁶

5-İhtiraslar: Kendi fikrine aşırı güven beslemesi neticesinde (kibir, tutku, gurur, taassup etkisiyle) yapılan yanlışlardır. Yanlı olunması yanlış düşmeyle sonuçlanabilir.

6-Ego: Gerçek nedeni görmeyi engelleme ile düşünülen yanlışlardır. Egoyu koruma gayreti esastır.

7-Yanıltma: Tecrübe eksikliği, aceleci olma, dikkatsizlik sonucu yapılan yanlışlardır. Görünüşlerin gerçeği yansıtmama oranını tahlil etmemek, unutkanlık, aslını bilmeme hataya düşmede oldukça etkilidir.

8-Duyuların yansıtılması: Duyusal bilginin kesin olmayışıyla düşünülen yanlışlardır. Aklın kesin bilgileri gibi olmayan bilgilere dayalı yapılan çıkarımlar bazen yanlış götürülebilir¹⁰⁷

9-Muhayyile: Zihindeki hayal ve karşılık ile duyum bir olmadığından düşünülen yanlıştır. Algıların yöneltmesiyle gerçekleşir. Hayallerimiz gerçeği aynıyla görmeye engel olabilir. Aldanma zekâdan değil iradeden kaynaklanır.

¹⁰⁵ Mustafa Namık Çankırı, Büyük Felsefe Lügatı, İstanbul 1954 C.II. s. 760.

¹⁰⁶ Rene Descartes, Metafizik Düşünceleri, Çev. Mehmet Karasan, İstanbul 1962. S.41.

¹⁰⁷ Ali Sedat, *Mizan'ı Ukul, Fil Mantık ve 'l Usul*, İstanbul 1303, s.196.

10-Biyolojik ve psikolojik rahatsızlıklar: Hastalık, yorgunluk, rahatsızlık nedeniyle yanlışla düşülmeyi ifade eder.

11-Zihni tuzaklar: Kafaya takma (gevşek ya da aceleci olma), aynı yöntemde ısrar etme, davranışlarımıza tutumların sınırsız etkisine maruz bırakma, önyargıya dayanan genellemelere itibar etme ile doğan yanlışlardır. Bunlara toplumsal yüklemenin var ettiği hafıza kodlarını yüklemek, engelle karşılaştığımızda engeli ortadan kaldırmak, özdeşleştiği gibi olmak, dilden kaynaklanan hataları yapmak, kıskançlık, büyüklük taslama, kınama, hiddetlenme gibi nedenlerle eklenebilir.

-Harici nedenler

Toplumdan edinilen bilgi, inanç, ahlak ve kanun gibi kültürel arka planın körü körüne taklitçilikle düştüğümüz yanlışlardır. Aklileştirme yapanlar görüşlerini topluma sunmada yanlış da olsa ısrarcıdırlar. Nefisleri yanlış görüşlere alışır ve zihnin saf fitratı bozulur. Aklileştirmede düşülen yanlışlardan bazılarını sıralayacak olursak, mana ile ilgili olanlardan; konuyu bilmezlikten gelme, ispat edilecek olanı delil yerine sayma, aksini gerekli görme, neden olmayanı neden gibi alma sıralanabilir.

Kur'an'da sapmaların aklileştirilmesinin yanlış kabullerinden önemli bir tanesi, Ataların anlayışına körü körüne başvurulmasıdır.¹⁰⁸Eski olmasının değerli ve doğru oluşuna götürmedeki etkisi, yanlışla düşme nedenidir. Otoriteye başvuruda yetki alanına dikkat gereklidir. Ama uyumsuz başvurular hatayı artıracaktır.¹⁰⁹ Yine önemli bir neden de ispat edilmemiş olanın sahte delil sayılmasıdır. Yani bir delilin ispatının yapılmayışıyla, o delilin reddi tarafındakilerin delili ispatlanmış sayılmaz. Bu konuda savunma, delilin noksan oluşunun veya yeterli olmayışının, karşıt bir görüşü kabullenmeyi gerektirmeyeceği üzerinden yapılır.

Delil yerine tehlike ve korkudan bahsetmek itham etmek, adına söylemek de, yapılan yanlışlardandır. Kelimelerin kötüye kullanılması da aklileştirmelerde karışımıza çıkan yöntemler arasındadır.¹¹⁰ Gereçekler uydurularak kişinin durumunu makul görmeleri için akla dayalı güzel bahanelere sığınıp, egosunu kayırması olarak

¹⁰⁸ Düzgün, *a.g.e.*, s. 25.

¹⁰⁹ Gazali, *Dalaletten Hidayete*, Çev. Ahmet Suphi Furat, İstanbul 1978.

¹¹⁰ Düzgün, *a.g.e.*, s. 14.

özetlenebilir. Tüm bu gerekçe uydurma süreci, iç çatışmadan kurtulma adına başvurulan yöntem kendi dışındaki her şeyi suçlama olarak kendini gösterebilir.

Bu rasyonalizasyon (aklileştirme) kişinin kendi yol açtığı yanlış, hata, sapmalarına tahammülünü mümkün kılar. Aşırı başvurulmasıyla ciddi problemler oluşacaktır. Alışkanlığa dönüşen bu tercih acıyı dindirirse de nedeni ortadan kaldırmayacak ve sorumlu olduğu için sonuçlarından etkilenmeye devam edecektir.

Aslında doğru olmayanı delil sunan aklileştirmelerde yapılan mantıksal yanlışları akli açıklamalar ışığında Allah Kur'an mesajlarıyla reddetmektedir.

2. BÖLÜM:

KUR'AN VE AHLAK-DIŞI AKLİLEŞTİRME

Rasyonalist ahlak sistemlerinde yüksek ideallere ulaşmak insan için zorunludur. Sadece zorunlu olduğu için vazife Őuuru ile ahlaki ilkelere uygun davranılmalıdır. Hiçbir menfaat düşünmeden yerine getirilen iyi niyettir. İlkler ahlaki olanı belirler. Sapmaların temelini oluşturacak olan felsefe ise haz ve fayda temeli olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ahlak-İman ilişkisinde, ahlak ve imanla donanmış mü'minlerin ahlaki iyi ve iyi olmayanı ilahi buyruklarla belirlemesi ya umulan ölçüde ulaştıracak ya da korkulanı yaşatacak olması nedeniyle oldukça hassas davranılan bir durumdur. Ahlak İbadet ilişkisinde de ibadetin kötülükten alı koyma işlemine yapılan vurgu oldukça önemlidir.¹¹¹

Kur-an da ahlaki vazifeler ile ibadet hükmündeki emirlerin birlikte zikredilmesi, her bir ahlaki emrin aynı zamanda dini bir emir olduğunda göstermektedir. Yasaklar nasıl kötüye işaret ediyor ise, helallerde ahlaki iyiye işaret eder.¹¹²

Kur'an mesajlarında bir kısım davranışlar, tercihlerinde sakınca olacağından terk edilmesi gereken ahlak dışı tutum ve eylemler olarak etiketlenmiştir. Bir yandan bu sapma davranışlarının dile getirilmesiyle farkındalık kazandırılmaya çalışılmış, diğer yandan da insanlar tarafından nasıl aklileőtirildiđi örneklenerek mantığa bürüme çabalarını geçersiz kılacak akli açıklamalara yer verilmiştir. Ahlak dışı davranışların bir kısmı düşünsel sapma kategorisinde iman bahsinde ele alınmışsa da davranış boyutuyla oldukça kapsamlı olarak bahsedilen sapmalar da eylem kategorinde ele alınmaktadır. Vahye dayalı olarak belirlenen sapma davranışlarının ayetle men edilışinden hareketle, ahlaki olmayanı tercih edenlerin, kendilerini süreçle ilgili olumsuzluklardan koruma ya da akıbetten kurtarma adına bahaneler üreterek haklılaştırma çabaları ve Kur'an tarafından verilen akli cevaplarda örneklenecektir.

¹¹¹ Turgut, *a.g.e.*, s. 123.

¹¹² Mehmet Kâmil, *Ahlak-ı Şer'îyye Dersleri*, s.3.

2.1. İMAN VE AHLAK-DIŞI AKLİLEŞTİRME

Aklileştirmelerin daha çok soyut ve zihni planda sapmalarla ilgili olarak ele alındığı konulardır.

2.1.1. Tevhid

Allah'ın birliği ile ilgili Şüphe temelli aklileştirmelerden benzer olanlar kategorize edilerek irdelenmiőtir.

2.1.1.1. Şirk

Yahudiler Hz. İsa'nın doğumu ile alakalı bilgileri inandırıcı bulmayıp iftira ederler. Böyle bir mucizenin olamayacağından hareket ederek durumlarını aklileőtirirler. Hristiyanlardan ona ve anasına tanrılık vasfı vermelerini de Kur'an ikisi de yemek yerlerdi, "Tanrı olsa idi yemeye içmeye ihtiyaç duymazlardı" diyerek çürütürlerdi.

"Allah'a ortak koşanlar kendi kafirliklerine bizzat kendileri Şahitlik ederler. Allah'ın mescitlerini imar etmeye layık değildirler.Onların bütun işleri boşa gitmiőtir..."¹¹³

Müslümanlar peygamberimizin amcası Abbas Bedir Savaşında esir olunca müşrik oluşu, akrabayla ilişki kesmesi üzerine ayıplanmıőtı. O 'da kendisine bu muameleyi reva görmediğinden hep kötü yanlarının dillendirildiğini ama iyi yanlarından olan mescit imarı, hacılara su dağıtma ve esirleri serbest bırakmadan hiç bahsetmediklerini ifade etti. Ancak bu ayette sayılanlar ancak güçlü bir iman sonrası Allah nezdinde değerlidir. Gerçek dindarlık bir takım Şekli merasimlerden ibaret değerdir.¹¹⁴

"Ortak koşanlar dediler ki: Allah dileseydi ne biz ne de babalarımız ondan başkasına tapardık. O'nun emri olmadan hiçbir Şeyi de ortak kılmazdık."¹¹⁵

¹¹³ Tevbe, 9/17.

¹¹⁴ Karaman vd., "a.g.e." , s.188.

¹¹⁵ Nahl, 16/35.

Allah'tan başka varlıklara isnad edilen ilahlık vasıflarını zihinlerinde uydurmuşlar ve Allah'ın birliği prensibiyle çelişmişlerdi. Kur'anda reddedilen bu vasıfların kabulünün manevi körlüğe götüreceği ve Allah'a ortak koştuklarından dolayı hiçbir şekilde sorumluluktan kurtulamayacakları bildiriliyor ve peygamber vahiy eşliğinde kendisinin davet ettiği Kur'an ahlakıyla ahlaklanmayanlar için hüznlenerek, aslında Allah'ın mesajlarının zalimce inkar edilmesindeki sorumluluğu yine insana yüklüyor.

*"...Allah onların yakıştırdıkları sıfatlardan münezzehtir."*¹¹⁶

Kuran ölçüsünde sapmalardan biri olan Allah'ta bulunmayı Allah'a isnad etme, onun ortağının oluşu iddiasında somutlaşırken, Kur'an, inkar ve sapmanın bahanesi olarak tek bir ilahın olmayıp başka ilahlarında bulunduğu temelinde kendilerini meşrulaştırma çabasına girenlere yaptığı akli açıklamalar eşliğinde karşı çıkmaktadır.

Allahın birliğini gösterir bir delil olan alemin nizamı ile ilgili eğer aklileştirme argümanı olarak sunulan birden fazla tanrının varlığının doğruluğunun kabulü durumunda, uyumlu ve mükemmel bir işleyişin sürekliliği sağlanamaz ya tanrının biri diğerine muhtaç olur ki muhtaçlık ilahlıkla uyumsuz ya da hiçbir şeye muhtaç olmayan tanrı için ise diğer tanrıların varlığı gerekli olmazdı. İki ilahın varlığı durumu ikisinin anlaşamama durumunu er veya geç doğurarak yer, gök ve arasındakilerin ahengi sona erecek dağılıp gitme noktasına gelecektir.

Şu halde Allahın varlığı ve birliği; akla makul gelen ikame bir açıklama alternatifi sunulmadığından hareketle de zihinlerde kabul görmeye devam edecektir denilebilir. İlahlık yükledikleri nesnelere üzerinden, varoluş ve kıyametle yok oluş arasındaki mükemmel uyumun süreğenliğini bozucu bir etki oluşturacağı sonucuna varılabilir.

İnsanların akla ve gerçeğe uygun bir önerinin doğruluğunu kabulden kaçınması, öneriye karşı kendi şartlanmış direncinden kaynaklanmakta ise; onu kendi kültür ve anlayışla örtüşüp bağdaşmayan bir alternatif olarak reddetmesi savunmasına götürmektedir. Kuran ifadelerinde düzmece ilahlarına toz kondurmayan onların hakkında aleyhte açıklamalara tahammül göstermeyen insan, yer ve gök arası her

¹¹⁶ Enbiyâ, 21/22.

zerreye mührünü vurmuş; eşsiz, benzersiz yaratıcı ve “kayyum” olan Allah’ı tanımaya tepkilidir ve direnmektedir.

Konuyla alakalı olarak sapma içinde olanlardan bir kısmı kendilerini ataların taptıklarına tapmakla meşrulaştırma girişiminde bulunarak olası zor şartlardan ve olumsuz akıbetten kurtulma çabasını sürdürmüşlerdir.

“Siz de atalarınız da apaçık bir sapıklık içindeymişsiniz”¹¹⁷ cevabıyla onları yargılayan Hz. İbrahim’e cevaben, Hz.İbrahim’in bu sözündeki ciddiyetin sorgulanıp böyle bir yargı da bulunmanın ancak şaka için söylenebileceğini vurgulayanlar Hz. İbrahim’in gerçeğe tanıklık eder haliyle karşılaşırlar.¹¹⁸

Anne- Babaya itaatsizlik ilaha itaatsizlikle eş olarak kabul edilemez. Onların dayatmaları olarak bildirilen durumlarda tapılanın rızık veremeyeceği , sürekli bir var etme fiilini gerçekleştiremeyeceği, ilk ve son yaratmayı yapamayacağı, ahiret hayatını yaratamayacağı, adaletli bir cezalandırma uygulayamayacağı insana dost ve yardımcı olamayacağı gibi çeşitli akli açıklamalar eşliğinde itaat etmenin akli zorunluluklarını da belirterek itiraz ve redlerde tıpkı bir fikrin kabulünde gerektiği gibi körü körüne bağlanmayı tasvip etmez.

*“(Ey Allah’a eş koşanlar!) Siz de O’ndan başka dilediğinize tapın! De ki; gerçekten hüsrana uğrayanlar kıyamet günü hem kendilerini, hem de ailelerini ziyana sokanlardır. Bilmeniz ki bu apaçık hüsrandır.”*¹¹⁹

Allah’ın dışında istediğine tapma ya da kulluk etme noktasında özgür bırakılan insan, kendi eliyle seçeceği bir sonu belirleyecektir. Kıyamette ise üstün bir varlık olma potansiyeli ile donatılmış olsa da Allah’a eş koşması sonucu apaçık bir kayıp yaşayacakları bildirilerek hem kendilerini hem de dost ve akrabalarını kaybedecek olmalarının sıkıntı yaratacağı duruma dikkat çekilmektedir.

Ölümlü bir insan için azap tasvirleriyle Allah insanları öğütleyip, bu azaptan korunmanın çarelerini ve yol haritasını da sonrakiler için vermiş olmaktadır. Şeytani ve dünyevi ihtiraslarla heva ve heveslerin başkalarının hakkına tecavüz edip sömürüyle servet edinilmesi, Kur’an ahlakının dışına çıkılarak her türlü sapmanın yaşanması ile hem bu dünyanın hem de ahiret hayatının ifsadı gerçekleşmiş olacaktır.

¹¹⁷ Enbiyâ, 21/54.

¹¹⁸ Enbiyâ, 21/55.

¹¹⁹ Zümer, 39/15.

Kur'an'ın aktarımlarında özellikle gaybi meseleler ya da metafizik problemlere ilişkin yaşanacakların tasviri gerektiğinden asıl mesajın bu ve benzeri yöntemle verildiğine şahit olunmaktadır. Aynı hadise üzerinden vurgular farklı noktalar üzerinden yapıлып, akli açıklamalarla ilahi mesaj ve buyruk niteliği taşıyan bilgi, muhataplarına sunulmaktadır.

Aslında Allah'a eş koşma olarak nitelendirilebilecek olan her adım ve tercihin kişinin kendisine yada topluma faydası olmayan nafiye çabadan öteye gitmeyeceği Kur'an mesajlarından çıkarılabilen genel bir bilgi hükmündedir. Ama sapanlar tek başına hiçbir varlığın tüm bu fiilleri yapamayacağı iddiasıyla temellendirmeye çalışsalar da, inkarın asıl nedeni kibirli ve küstah tavırlarından kaynaklanan Allah'a karşı sorumluluktan kaçma olduğuna dikkat çekilmek istenmektedir. Aslında bu türden bir akıl oyunu tertipleme vasıtası olan zihni kapasite dahi Allah'ın insana bahşetmesiyle mümkün olduğuna göre, herkes Allah'ı hakkettiği şekilde tanımaya çalışmalı ki, O'na eş koşulmayacağı da layıkıyla bilinsin denilebilir.

2.1.1.2. Ataların Dinine uyma

*“Onlara Allah'ın yoluna uyun dendiğinde; Hayır, biz babalarımızın üzerinde bulunduğumuz yola uyarız derler. Ya şeytan, onları alevli ateşin azabına çağırıyor idiye.”*¹²⁰ İnsanların inkar ve ahlaki sapmalarında kullandıkları aklileştirmenin bir kısmı, ataların inanç ve davranış kalıplarını benimsemenin mutlak doğruluğu yönündeki kabulünden kaynaklanır. Oysa bu konuda akıl sahibi insan için yapılacak olan kendini tüm varlıkların üzerinde tutan ve a'la-yı illiyyine çıkaracak olan Allah hakkı için, tercihlerini sorgulamalarıdır. Yani reddettiği veya kabul ettikleriyle ilgili olarak eleştirel tutum sonrasında hüküm verilmeli ki bu hüküm dahi her an yeni sorgulama ve güven testine cevap verebiliyor ve geçerliliğini koruyabiliyor olsun. Ne ataların inanmışlığı bir yanlışı doğru bulmada yeterli bir neden olmalı ama ne de yeni getiriliyor ve alışıla gelmişin dışında oluşu ile bir doğru terk edilmelidir şeklinde özetlenebilecek mesaj ile yapılan bir nasihattir. Hakikate ve maneviyata düşmanlık bu şeytani dürtülere ve kötülüğe teslimin arkasındaki neden olarak görülebilir. Böylece insan aslında ataların dinine uyma ile meşrulaştırdığı davranışlarını ve sapmalarını

¹²⁰ Lokmân, 31/21.

şeytani dürtülerine esir olmakta aramalı diyerek gerçeği saptırmaya çalışan insan için, Allah'ın insanı kalbinde ve içinde ne taşıyorsa tüm ayrıntılarıyla bildiği hatırlatılarak gerçeği örtemeyeceği bildiriliyor. *“Ey Rabbimiz! Biz reislerimize ve büyüklerimize uyduk ta onlar bizi yoldan saptırdılar derler.”*¹²¹

Doğru yoldan uzaklaşma ve ahlak dışına çıkma ile ilgili Kur'an'da sıkça karşımıza çıkan aklileştirme argümanlarından bir başkası da liderlere itaattir. Ancak Kur'an'da dikkatin çekildiği nokta; kainatın eşsiz mucizevi ve hikmetle yaratılmasında aşkın ve sınırsız sıfatlara sahip, mükemmel varlığın yerine, hüküm irade, kudret, ilim vb. konularda mukayese dahi edilemez sınırlılıkları olan bir beşere itaatin söz konusu oluşudur. Kendilerine vaat olunan azaptan kurtarma adına bir takım gerekçelerle mantığa bürümeye çalışanların asıl korkmaları ve çekinmeleri gereken Allah iken, tersine bir beşere her ne nedenle olursa olsun uymaları ve doğru yoldan sapmalarının anlamsızlığı ifade edilmektedir denilebilir. Sapanların tabi oldukları liderler için talepleri de oldukça ilginç olup, Allah'ın mutlak gücü karşısında çaresizliklerini ve ızdıraplarını göstermektedir. Adeta bizi bulan acı sonda pay sahibi olanlar için, bizden daha kötüsünü onlara yaşat ki, onlar senin rahmetinden nasiplenmesin ve lanetlenmiş olsunlar diyerek Allah'a karşı hem pişmanlıklarını hem de başı çekenlerin daha fazla cezaya çarptırılmalarıyla ilgili isteklerini ifade etmiş olacakları aktarılmaktadır.

*“O gün Allah onların hepsini toplayacak, sonra meleklere, size tapanlar bunlar mıydı? diyecekler.”*¹²²

Tabiatın görünmeyen güçlerine karşı duydukları korku nedeniyle bir takım insanlar meleklere ya da onların Allah'ın emir ve kudreti ile yerine getirdikleri işlevlerin görünür yüzü olan tabiata yönelttikleri ibadetleri ile başlayan süreç, Allah'ın varlığına inanmayı reddetmeye kadar uzayabilmektedir. Sihir ve büyüyle açıklayabildikleri süreçler atalarının batıl uygulamaları ile süslenmekte ve inkar yolunda aklileştirmede kullanılmaktadır. Oysa insanın toplumsal yaşamla ilgili olarak da seçip uyguladıklarında, bireysel sorumluluğa işaret edilip, mazeretin geçersiz kılınacağını Kur'an'dan öğretmekteyiz.

¹²¹ Ahzâb, 33/67.

¹²² Sebe, 34/40.

Kur'an'da sapmaların önüne geçecek olan akli ve delile dayalı açıklamaların tümü aklileştirmeleri geçersiz kılmada oldukça işlevseldir. Allah hakkı batılın başına çarparak onu paramparça etmekten bahsederken aslında iman- inkar, Müslüman-münafık, iyi - kötü, helal -haram arasındaki farkı akli delillendirmeler ile birinin diğerine üstün getirileceği bilgisine dikkat çekmekte olup, düşünen ve şartlanmışlıktan uzak aklın bunu yapmaya elverişli halini bize açıklar. Çok farklı metafizik konu içerikleriyle Kur'an kavrayış ötesi olgunların üzerindeki tüm spekülasyonları da mesnetsiz, saçma bulmaktadır. Redde konu olan itirazın, inkarı kabulde delil olmayacağını ifade eder.

Bu dünyada seçimleri nedeni ile göreceklere ceza ve azaptan kurtulma adına, tekrar dünyaya getirilmeyi umut edenler için artık bunun boş bir temenniden ibaret olacağı bildirilir. Aslında sapmalarının en büyük nedeni olan gerekçelerin vazgeçilmez olduğuna dair kanaatleri ve lezzetlerin sonsuz olarak kendilerinde kalacağına dair yersiz ve aslısız inançları gibi görünmektedir. Tüm bunlardan vazgeçip, ilahi ölçüye yönelim sonsuzluk ve cennete kavuşma ile nihayetlenecektir.¹²³

*“Hayır. Sadece, biz babalarımızı bir din üzere bulduk, biz de onların izinden gidiyoruz derler.”*¹²⁴

Meleklerle tapınmanın mesnetsiz olduğunu ifade etmek için gelen ayet, sapma ve inkarların temelinde bilgiye dayalı rasyonel bir neden olmadığı ama körü körüne taklitten kaynaklandığı bilgisini zihinlere taşımada işlevseldir. Keyif ve haz temelinde yaşayan insanlar uyarıcı gönderilse dahi Peygamberlerin tebliğ ettiklerinin aksine bir tutum ve tavır geliştirip, sorgulama yapmaksızın körü körüne bir kabul ile Allah'ın otoritesi ve akıllarını askıya alırlar. Oysa bu tüm varlık içinde akıl ve irade verilerek üstünleştirilen insan için oldukça aşağılayıcı bir durum oluşturduklarının farkında olmaları gerekmekte olup, atamızın dini olduğu için böyle tercih ettik aklileştirmesinin temelsizliğine işaret olarak sunulmaktadır diyebiliriz.

Kur'an bu aklileştirmeye inkarcı kavimler için ileri sürdükleri bir gerekçe olarak zaman zaman dikkat çekerken, hemen her uyarıldıklarında aynı bahaneyi yinelediklerini hatırlatır. Bilginin değerlendirmesindeki esas alınması gerekenin gelenekselliği olmayıp; gerçeklik ile örtüşmesi, delillendirme durumu, dünyevi ve

¹²³ Sebe, 34/154.

¹²⁴ Zuhruf, 43/22.

ahiret kazancı (kısa ve uzun vadeli) vb. ölçüt olmalıdır. Aksi halde hiçbir bilimselliği olmayan dayanaksız bilgiler sırf eskilerin inançları olduğundan kabulle değer bulmuş olur ki bu da sonuçları itibari ile ahlaki bir sapma olarak hükmedilecek bir gidişata sürükleyebilecektir. Peygamber tebliğlerine bu türden verilmiş cevapları aktaran Kur'an, ataların zenginlik, soyluluk, kan bağı gibi ölçütlerini yok sayarak takvayı gerçek değer ölçüsü olarak koymaktadır.

“Sadece ataların geleneği ile desteklenip meşrulaştırılan ve sadece belli bir çerçevede geçerli olan dini görüşlerin körü körüne benimsenmesinin ve onların akıl veya ilahi vahiy ile çelişebileceğinin geçerli sayılmasının kabul edilmesi, Hz. İbrahim'in hakikati araştırması Kur'an'da defalarca söz konusu edilmiştir.”¹²⁵

Hz. İbrahim babası Azer'in inancını sorgulamasını sağlamış ve eleştirerek putları ilah edinen babasına sapıklık içerisinde bulunduğunu bildirmiştir. Hem babasını hem de halkını uyaran ve hak dine davet eden İbrahim, kendilerini adarcasına taptıkları biçimsel bir varlık olmadan öteye geçemeyecek putları hangi saikle ilahlaştırdıklarını sorup, bu tercihin gerçek bir ilahlık kavramının karşılayıcısı olamayacağını anlatmaya çalışmıştır.¹²⁶

Bunlardan yola çıkıldığında hakikatin keşfi ve ahlaki değerlerin belirleyicisi olabilecek tek kaynağın Kur'an olduğu bildirilmektedir. Sosyolojik bir tahlille her insanın atasının dinini ve ölçüsünü esas alması durumunda ortaya subjektif değerlendirmelerin bıraktığı bir ahlaki değerler karmaşası oluşur ki, her insanın evrensel değerlerin kabulünü de güçleştirip o değerleri tartışmalı hale getirecektir. Ölçünün ilahi olmasıyla özneliğinin bulunmadığı ve insanın dışında bir yaratıcının hükmüyle şekillenen ahlaki değerler sistemi, toplumun huzurunun ve adaletin tesisine hizmet etmesiyle evrensel boyutta kabul görecektir. Zayıf bir varlık olarak yaratılan insan için entropik olarak bozulmaya yatkınlığı ancak, Kur'an'ı ölçü ile bezendiğinde çürümesi engellenmiş olacaktır. Aksi halde manevi ve ahlaki değerleri öteleştiren ahiret kaygısından uzaklaşan insan bencil, kibirli, insafsız bir varlığa dönüşebilecektir.

¹²⁵ Esed, *a.g.e.*, s. 1001.

¹²⁶ En'am, 6/74.

2.1.1.3. Büyü Yapma

Sihirbazlar gelir kaynağı olarak gördükleri için insanları çeşitli hikayeler uydurarak kandırır ve yaptıklarını meşru bir zeminde akla dayandırmaya çalışırlardı. Mesela keldaniler, kainatı idare eden yıldızların varlığına inandıklarından hayır ve şerrin onlardan geldiği, yerdeki güçlerle semavi güçlerin birleşerek mucizeler meydana getirdiği kanaati taşırlardı. Hatta Hz.İbrahim'in Allah tarafından irşad için gönderildiği bilgisi de kabullerinden birisiydi. Dini inançlarla sihir tamamen karışmış durumdaydı.

“...Halbu ki o iki melek (Harut ile Marut) herkese;biz ancak imtihan için gönderildik, sakın yanlış inanıp da kafir olmayasınız demeden hiç kimseye (sihir ilmini)öğretmezlerdi. Onlar o iki melekten, karı ile koca arasını açacak şeyleri öğreniyorlardı. Oysa bu büyücüler, Allah'ın izni olmadan hiç kimseye zarar veremezler. Onlar kendilerine fayda vereni değil de zarar vereni öğrenirken (sihri satın alanların, ona inanıp para verenlerin) ahiretten nasibi olmadığını çok iyi bilmektedirler.Karşılığında kendilerini sattıkları şey ne kötüdür keşke bunu anlasalardı!”¹²⁷

Ruhani varlıklardan yaralanarak cinlerden yardım alındığı ya da muska yapıldığı bilinmekte olup yaratıcının Allah olduğuna inanarak ve kötülükte kullanmamak şartı ile sihir ilmini öğrenmekte bir beis olmadığı aktarılan meal bilgilerindedir. Hz Süleyman'ın büyük bir büyücü olduğunu hükümdarlığı büyü ile elde ettiğini hayvanlara ve cinlere büyü ile hükmettiğini söyleyen Yahudiler Kur'an'da Peygamber onlara tanıtılınca “Muhammed Süleyman'ı Peygamber sanıyor, Halbuki o bir büyücüdür ”dediler.

Taberi ve Razi gibi bazı müfessirler tarafından belirtildiği göre, “Eş-şeyatin” ibaresi insanlara işaretle, şeytani ve gayri ahlaki dürtüleri de içine alır. Hz. Süleyman için Puta tapma ve sihir sanatının mucidi olma nitelemesinin Kitab-ı mukaddesteki gibi olmayıp Kur'an tarafından reddedildiği de önemli bir bilgidir. Hakikati inkar eden Hz. Süleyman değildir. Özellikle karı koca arasını bozma gibi zarar veren ve hiçbir fayda sağlamayan bilgileri öğrendikleri insanlar aynı zamanda onlara kendilerinin ayartıcı olduklarını ve Allah'a inkarcı olmamaları gerektiğini de hatırlatanlardır. Bu

¹²⁷ Bakara, 2/102.

kitle, karşılığında ahiret hayatlarını satıp güzelliklerden mahrum kalacaklarını tam olarak idrak etmiş sayılmazlar. Eğer böyle olsa ruhlarını satıyor olmazlardı. Bu sadece o dönem sihir yapanlara müşahhas bir mevzu olmayıp Allah tarafından kurulan bir düzenin değiştirilmesi hedefini taşıdığından, ahlaki bir sapma olarak görülerek herkesçe reddedilmelidir mesajına ulaşmaktadır.

Harut ve Marut Babil de sihirbazlıkla uğraşan kişiler olarak o diyarların sihir sanatının anayurdu olarak ünlenmesindeki isimler olduğu bilinmektedir. Sonucun ne olacağından bağımsız olarak böylesi bir girişimin manevi bir suç olacağı ve hem yapanlarca hem de yapılanlarca doğacak zarar ve sonuçlar açısından insan uyarılmaktadır.¹²⁸

*“Büyücü ise nereye varsa (ne yapsa) iflah olmaz.”*¹²⁹ Hz. Musa'nın esasının mucizevi olarak ejderhaya dönüşmesiyle Firavun'un sopa ve iplerini yutması üzerine gelen ayet, ister iyi isterse art niyet taşıyarak ya da kötülük olsun diye olursa olsun, büyüye tevessül etmiş insan için giriştiği tüm hamleleri bir sapma olarak görür. Yapılan büyüler ve illüzyonlar nedeniyle etki alanına giren insan, bu vesileyle inkarın aklıleştirilmesinde kullanılabilir olan bu etkiden kendisini uzaklaştırmalıdır. Kısacası benim inkar ve sapmalarım sihir ve büyü nedeniyledir gibi bir mantığa bürümenin dayanağı da bırakılmamış olacaktır. Sihir ve büyü yapma ve bunu yapanlara aldanmışlık ile taban tabana zıt olan manevi değerlere sahip çıkış, insanın kendi imanı ile eşdeğer bir tercih yapmış olacaktır.

2.1.1.4. İlahlığa Kalkışma

*“Hiçbir insanın Allah'ın kendisine kitap, hikmet ve peygamberlik vermesinden sonra (kalkıp) insanlara Allah'ı bırakıp bana kul olun! demesi mümkün değildir. Bilakis (şöyle demesi gerekir.) okutmakta ve öğretmekte olduğunuz kitap uyarınca Rabbe halis kullar olunuz.”*¹³⁰

Hıristiyanlar Hz. İsa'nın tanrı olduğunu iddia etmişlerdir ki, Hz. İsa'nın gerçek dininde bulunmayan ve Allah'ın birliği ile asla bağdaşmayan bu iddia, İslam inancına göre tamamen batıldır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'in muhtelif ayetlerinde bildirdiğine

¹²⁸ Esed, *a.g.e.*, s.29.

¹²⁹ Esed, s. 69, 20, 69.

¹³⁰ Âl-i İmran, 3/79.

göre Hz. İsa; kendisini Allah'ın kulu olduğunu, Allah'ın kendisine kitap gönderdiğini ve peygamber kıldığıın söylemiştir.¹³¹ Kendisinin ve annesinin tanrı olduğu iddialarını şiddetle reddederek, Allah'ı şirkten tenzih etmiştir.¹³²

Açıkça Hz. İsa'ya atıfta bulunan bu ibare lafzen şöyledir. Bir insan için Allah'ın bağışlanması ve daha sonra o'nun... demesi (mümkün) değildir. Yukarıdaki cümlede geçen hüküm temirini "muhakeme" veya "sağlam muhakeme" olarak hikmet ile eş anlamda görür. Sibeveyh'e göre (razi tarafından nakledildiği üzere) rabbani, kendisini özellikle Rabbini tanımaya ve o'na itaat etmeye adanmış kişidir. İngilizcedeki "a man of god" Allah adamı ifadesine çok yakın bir anlam.¹³³

Kur'an'da; yapılan hata, günah, kötü ve yanlışların meşru bir zemine dayandırılması için çeşitli gerekçeler sunan ve akıl oyunları ile bunu masum ve ahlak dışılıktan uzak gösterme gayreti için de olanlara karşı yine akli delillendirmelerle aslında öyle olmadığı anlatılmıştır.

2.1.2. İnkâr

İmani mevzularda çeşitli nedenlere dayalı olarak yapılan inkâr en çok sapılan ve aklileştirmelere yoğun şekilde başvurulmuş bir kategori olarak karşımıza çıkmaktadır. İmanı, ahreti, ölçüyü, tebliği, vahyi, kaderi reddetmeler, yüz çevirmeler ile kafir ve münafıkların nasıl bahaneler ürettiği üzerinden örnek ayetler ile aktararak bunlara ilişkin Kur'an'ın akli açıklamalarıyla insanları uyarmaktadır.

2.1.2.1. Reddetme / Peygamberi İnkâr

*"Bir zamanlar; Ey Musa! Biz Allah'ı açıkça görmedikçe asla sana inanmayız, demiştiniz de bakıp durur olduğunuz halde hemen sizi yıldırım çarpmıştı."*¹³⁴

Müşahade edilemeyen inkârın aklileştirilmesinde kullanılmayacağını örnekleyen hadiselerden biri olacak nitelikte olup, ayet verilen musibetlere dayalı öğütleyici özelliğini sürdürmektedir.

¹³¹ Meryem, 19/30-36.

¹³² Maide, 3/116-117

¹³³ Esed, a.g.e., s.127.

¹³⁴ Bakara, 2/55.

“Ey iman edenler! Eğer küfrü imana tercih ediyorsa babalarınızı ve kardeşlerinizi bile veli edinmeyin.”¹³⁵

Ayet inkara şartlanmış olanlarla, dostluk ve akrabalık olsa dahi ittifakın karşısında durmak gerektiğinden bahseder. Politik ittifakın yani, güçlü olmasından dolayı zarar görme riskine tolere etme dışında, hayat tarzının taklit edilmesi de terk edilmelidir. Çünkü zaman içerisinde aşamalar halinde erozyon ve değişim yaşanma durumu vardır.¹³⁶

Öyleyse akrabalık ve yakınlık bahanesiyle terkedip ya da yok sayamayacağımız inkarcılara, Allah'ın Rahman ismiyle muamele etmek, ancak Mü'minlere karşı taraf belirlemek gerektiğinde onların müttefiki olmamak gerektiği ifade edilir. Kur'an onlar gerçek dostlar ilan edildiğinde hiç fark etmeden sübjektif bir halkada kaide ve uygulamaların küffara doğru evrilme riskini hatırlatıp akli bir gerekçe sunarak bu sonuçtan insani haberdar eder ve uyarır.

“.....Bu musibetler Allah'ın ayetlerini inkara devam etmeleri, haksız olarak peygamberleri öldürmeleri sebebiyle geldi. Bunların hepsi, sadece isyanları ve taşkınlıkları sebebiyledir.”¹³⁷

“ Daha önce kafirlere karşı zafer isterken kendilerine Allah katından ellerindeki (Tevrat) doğrulayan bir kitap gelip de (Tevrat'dan) bilip öğrendikleri gerçekler karşılıklarına dikilince onu inkar ettiler. İşte Allah'ın laneti böyle inkarcılardır.”¹³⁸

Yahudiler Tevrat'tan öğrendikleriyle bir peygamber geleceğini biliyorlardı ve bunu kendilerinden geleceğini düşünerek böyle olmayınca, elçiyi inkar ettiler. Onlar aslında Hz. Musa'ya da hakkıyla inanmış değillerdi. Hz. Musa nice mucizeler getirdiği halde Tur'a gidince buzağıya taptılar.¹³⁹

“Kendilerine kitap verdiklerimiz o'nu (o kitaptaki peygamberleri (öz oğullarını tanıdıkları gibi tanırırlar. Bunlardan bir grup buna rağmen bile bile gerçeği

¹³⁵ Tevbe, 9/23.

¹³⁶ Esed, a.g.e., s.352.

¹³⁷ Bakara, 2/61.

¹³⁸ Bakara, 2/89.

¹³⁹ Karaman vd., "a.g.e.", s.13.

gizler.”¹⁴⁰ Yahudiler Tevrat’ta, Hıristiyanlar da İncil’de son peygamberin vasıflarını gördüler. Onun gelmesini beklediler: Her nesil bunu kendinden sonra geleceklere anlattı ve inanmalarını tavsiye etti. Bunun için her iki zümrede peygamberin gelmesini dört gözle bekliyorlardı. Ancak onun Araplar arasından ve bir yetim kimse olarak gönderildiğini görünce ırkçılık yaparak inkara yeltendiler. Halbu ki onun hak Peygamber olduğunu, kendi oğullarını bilip tanıdıkları gibi biliyorlardı.

“ *Ve onlar- Hakikati inkara şartlanmış olanlar sanmasınlar ki kendilerine mühlet vermemiz onların hayrınadır. Onlara mühlet verdik ki günahkarlıkları artsın; Sonuçta onları utanç verici bir azap beklemektedir.*”¹⁴¹ Bu ayet insanın eğilimlerinin ve eylemlerinin; evrendeki bütün olayların tabi olduğu tabiat kanununa (sünnetullah) işaret etmektedir. Bu insanlar hakikati inkara şartlanmış olduklarından, onlara serbestlik vermemiz (yani seçme özgürlüğü vermemiz ve davranışlarını gözden geçirmek için mühlet tanımamız) onların yararına olmayacak, ama tersine, sahte öz güvenleri ve günahkarlıklarının artmasını sağlayacaktır.

Kur’an’da ki benzer bir çok pasaj da olduğu gibi Allah burada da onların günahkarlıklarının artmasını kendi iradesine izafe etmektedir. Çünkü sebep sonuç kanununu bütün mahlukat için geçerli kılan O’dur. Allah’ın sapma ve inkârlarına rağmen kendilerine fırsat veriyor oluşunu haklı olmalarına deli sayanlar için oldukça etkileyici ve hüzünlendirmekle kalmayıp muhasebeye sevk edeci bir uyarı niteliğinde görmek mümkündür. Oysa Kur’an verilen müddet ve mühletin götüreceği sonuçtan yine insanın ihtiyarını yani seçimini neden olarak göstererek insanı sorumlu tutacağını bildirmiştir.¹⁴²

“*Kim de Allah’a ve elçisine isyan eder ve o’nun koyduğu sınırları ihlal ederse onu içinde yerleşip kalacağı ateşe atacaktır; ve onu aldatıcı bir azap beklemektedir.*”¹⁴³ diyerek dehşetli akıbet ile özgür bırakıldığında seçtikleri arasında illiyet kurulmuş ve bu mantıksal bağ ile durum rasyonel hale getirilerek ifade edilmiştir.

¹⁴⁰ Bakara, 2/146.

¹⁴¹ Âl-i İmran, 3/178.

¹⁴² Esed, a.g.e. s.126.

¹⁴³ Nisa, 4/14.

“Eğer peygamberleri bir melek kılsaydık muhakkak ki onu insan suretine sokar, onları yine düşmekte oldukları kuşkuyla düşürürdük.”¹⁴⁴

Kur’an ve peygamberin getirdiklerini inkara karşı, aklileştirmeleri akli açıklamalar ile geçersiz kılarak sapma ve inkarın önüne geçecek nasihatleri birlikte sunmuştur. Her dönemde karşımıza çıkabilecek bu itirazların aklileştirilmiş halleri ile ayetlerde nakledildiğini görmekteyiz.

Peygamber’in bir insan oluşu nedeni ile ”O da bizim gibi bir insan “ gerekçesiyle getirdiklerine inanmamışlardır. Genellikle yeter sebep olmaksızın buldukları zayıf bahanelere sığınanlar söyledikleri velev ki yerine getirilmiş olsun illaki başka bir bahaneyi ardı sıra ileri süreceklerdir. Melek olarak gelme şartının dahi yerine getirilmiş olması durumunda, Kur’an bu seferde “melek olduklarını nereden bilelim?” diyerek gerçeği yine de inkar ederek peygamberliğini tasdik etmeyeceklerine işaret eder.¹⁴⁵

Eğer melek olarak gelmiş olsalar Meleklerin insana ancak hesap günü gerçek mahiyetleri ile görünecekleri nedeni ile istedikleri gibi gelmiş olsa zaten hesap günü de gelmiş olur ki melekler insanların kavrayışlarına girebilsin yani aslında istedikleri şeyin insan tabiatı ve donanımına aykırı olduğu gerekçesiyle muhal bulunmakta, insan sınırlı varlık olmakla melekleri bilme konusuna sahip değildir. Kur’an ‘ın Yine imanı bir mevzuda yaşanan beşeri bir sapmayı, akli delillerle açıklamayla kulların yaptığı aklileştirmeyi gerekçesiz kılıyor.

“Aslında onlar seni yalanlamıyorlar, fakat o zalimler açıkça Allah’ın ayetlerini inkar ediyorlar.”¹⁴⁶

Peygamberin emin ve sadık olduğunu bilmelerine rağmen inkar ve reddetme davranışlarını onun doğruyu söylediklerine inançları tam olsa da kabule yanaşmazlar. Allah dilese idi hepsini bir ümmet yapar ya da istedikleri mucizelerini sağnak, sağnak yağdırırdı. Ancak peygamber mucize ister Allah dilerse mucize verir, dilemeyebilir de ... Bu Peygamberin elinde değildir aslında böyle olması Peygamber sözlerinin doğru olduğuna dair bir akli delil hükmündedir. Allah önceki ümmetlerin kendilerine gönderilen peygamberlere iman etmeyip darlık ve musibetlerden ders almayıp, ahlaki

¹⁴⁴ En’am, 6/9.

¹⁴⁵ Esed, a.g.e., s. 5.

¹⁴⁶ En’am, 6/33.

ve imani sapmalarından vazgeçemediler. Hatta yeni sapmalarında Allah ‘ın onların azaplarını artırmak yerine nimetlerini arttırmasını gerekçe gösterip eğer biz kötü olsaydık bu refah üzere olur muyduk düşüncesi ile inkarda ki istikrarlarını sergilemiş ve durumların aklileştirerek mantığa bürümüşlerdir.

Kimi müşrikler ise, Resulullah(s.a)’a, Allah tarafından gönderildi ise kendilerine bol rızık istemelerini söyleyerek, bu böyle olmaz ise inanmayacakların beyan ettiler. Bunun üzerine ise, peygamberlerin insanları zenginleştirmek için değil, onlara gerçeği tebliğ etmek için geldiği bildirilmiştir.¹⁴⁷

İnkâr etmeleri ve Kur’an ahlakına uygun davranmayışlarını açıklamada “Mucizenin gelmeyişi“ önemli bir bahane olarak gösterilirken üzerlerine taş yağmadığı ve acıklı bir azabın kendilerini bulmadığı gerekçesiyle imani ve itikadi teslimiyetsizlikleri böylece aklileştiriyorlardı. Oysa din Allah’ındı ve kendi dilemedikçe, onların istediği kalıpta bir cezayı göndermedi. Ayetlerimiz hakkında ileri geri konuşmaya dalanları gördüğünde onlar başka bir söze geçinceye kadar onlardan uzak durun. Eğer şeytan sana unutturursa hatırladıktan sonra artık o zalimler topluluğu ile oturma diyerek Allah ayetleriyle alay edip eğlenenlerden, engelleyemedikleri taktirde uzak kalınmasını ister.¹⁴⁸

“ De ki:Allah’ı bırakıp da bize fayda veya zarar vermeyecek olan şeylere mi tapalım?... ”¹⁴⁹

Ayette ise tek ilaha kulluk yerine çok çeşitli ilahlara kulluk arasında kararsızca gelip giden zihinlerin, tevhid-i kabul etmişlere davetlerinin şeytanın saptırması olduğu ve ne fayda ne de zarar verecek olan ilahlarına tapınmanın, huzur ve emniyet anlamına gelen, Allah yolundan çıkmanın akıllı ve basiret sahibi insan için muhal olacağı aktarılarak akli bir temele dayalı mesaj iletilmektedir.

Yine iman konusunda aktarılandan sapma ve inkâr “Allah’ın hiçbir beşere hiçbir şey indirmediği kağıtlara yazılı olanın istediklerini açıklayıp, istediklerin gizlediklerini (Tevrat’ta) (Kur’an da) ise atalarının bilmediği hadiselerin öğretildiği örneklerden hareketle, neden inanmaları gerektiği akıl temelinde anlatılırken, Allah’ın ayetlerinde geçen ifadelerden nefsi olarak üstüne alınıp rahatsızlık duyanlar asıl gerçek

¹⁴⁷ En’am, 6/50.

¹⁴⁸ En’am, 6/68.

¹⁴⁹ En’am, 6/71.

bu iken bunu söylemeyip gizler ve hepsini birden inkara kalkışır. Hatta peygamberin bildiklerini kabul etmedeki sapmalarını,” bize de vahiy geliyor bu yüzden inkarcıyı temellendirmesine oturtan yalancı peygamberlerde olmuştur.¹⁵⁰

“Hesapları görülüp iş bitirilince, şeytan diyecek ki:Şüphesiz Allah size gerçek olanı vaa etti. Ben de size vaadettim ama yalancı çıktım. Zaten benim size karşı bir gücüm yoktu. Ben sadece sizi(inkara) çağırdım.Siz de benim davetime hemen koştunuz . O halde beni yermeyin.Kendinizi yerin. Ne ben sizi kurtarabilirim ne siz beni kurtarabilirsiniz ...”¹⁵¹

“ İnkâr edenler zaman zaman keşke bizde Müslüman olsaydık diye alay ederler.”¹⁵²

İnkâr edip hakikatin üzerine örten ve yapılması gerekenlerden sapanlar bunu “kader” olarak gerekçelendirmeye çalışsalar da, onların bu hali Allah’ın onları inkarcı kılmasından kaynaklanmaz. Bilakis bu onların inkara şartlanmışlarıyla alakalı olup dünya hayatına düşkün oluşlarıyla ilişkilendirilebilir. Bu zaafı nereden ile imana tevessüllerinin engelleri yine kendilerince konulmuş olmaktadır. Aslında insanı ve toplumların kendini ahlaki anlamda nasıl var edeceği, Allah’ın sınırsız ilmiyle levh-i mahfuz da yazıldığı gibi takdir ve tayin edilirse de bu Allah’ın onlarla ilgili cibri bir son olmayıp, insanın kendi yönelimindeki ısrarı nedeniyledir. Çıkarabilecek sonuç ise bu tür mazeretlerin ve aklileştirmelerin bu dünyada dillendirilebilecek türde olduğu ancak ahirette bilinçli tercihler oldukları nedeni ile geçerli olmayıp kabul edilmeyeceğidir.¹⁵³

Küfürlerinde bilinçli olarak ısrar edenler ifadesini kullanan müfessirler vardır. Bu durum kalplerin kavramadığı gözlerin görmediği, kulakların işitmediği “hakikatin inkarı” ya da “hakikatin örtülmesi” olarak açıklanabilir. Kur’an’da bu hal “ragip” terimiyle ifade edilirken hakikatin sesine kapatıla kapatıla zamanla kişinin hakikati kavrayamama durumunun sonucu olarak kalbin mühürlenmesi gerçeğine dikkat çekilmekteydi. İnsanın sorumluluktan kaçınmak için kendini kandırmadan öteye geçemeyecek bir yönelimle Allah’ı sorumlu tutuyor olması, akli açıklamalar eşliğinde gerçeği yansıtmıyor görünmektedir denilebilir.

¹⁵⁰ En’am, 6/91.

¹⁵¹ İbrahim, 14/22.

¹⁵² Hicr, 15/2.

¹⁵³ Esed, a.g.e., s.5.

“Dediler ki, sahi biz ölüp de toprak ve kemik yığını haline gelmişken, mutlaka yeniden diriltileceğiz öyle mi?”¹⁵⁴

Ölüm sonrası hayatın imkanına dair taşınan şüphelerin, inkar edenler ve sapanlar için sıralanacak sağlam bir aklileştirme argümanı olarak görüldüğünden bahseden Kur’an, atalarına ve kendilerine sunulan böyle bir vadin masal olduğu yorumunun getirilişini nakleder. Ancak böyle bir mantığa bürüme, yani ölünce toza toprağa karışan bedeninin nasıl olup da dirileceği şüphesine karşı Kur’an yine akli açıklamalar ile şüpheli zihinlerin netleşmesi için mantıksal yolculuğa davet edicidir.

Allahın mülkün ve yönetimin gerçek sahibi olduğu gerçeğinden hareketle kainatın yaratıcısı ve sınırsız özellikleri olan varlığın, ölüm sonrası hayatı yaratabileceğinin de kabul edilmesi zorunlu bir mantıksal gereklilik olduğu anlatılır. Tek olmaması düşünülemez çünkü çok başlılığın getireceği çıkmazlar ortada ne bir tanrı ne de insicam bırakır. Dolayısıyla ölüm sonrası hayattan şüphe tek tanrının varlığından şüphe olarak görülmelidir diyerek, Kur’an, asıl çelişkinin Allah’ın ölüm sonrası dirilişin ilk yaratmadan sonra ikinci kez yapmasının makul ve mümkün görülmeişinde olduğuna işaret etmektedir.

Metafizik alandaki bu konu “gayb”a ait olması hususiyetiyle, duyuşal bilgiye erişimle doğrulamadan mahrum olsa da mantıksal sürecin işletilmesiyle ulaşılabilir ve vahiyle de pekiştirilebilecek epistemolojik bir sahada değerlendirilebilir. “İman” zaten imtihanın da varlık sebebi olarak düşünüldüğünde şehadet ancak var olanlardan sürülecek bilgiler bağlamında ve vahyin getirdikleriyle mümkün olacaktır. Şu unutulmamalıdır ki reddinin de tecrübe ve müşahedesi mümkün kılınmamıştır. Şehadetin mümkün olacağı hakikat gününde, ölüm sonrası diriliş herkes için görünür kılınacak ancak berzah denilen alem sürecinde olan biten üzerine konuşulmaksızın ölüm sonrası dünya ile arasına engel konan insan için geri dönüş ya da kurtuluş mümkün olmayacaktır. Allahın olmasını dilediği şey mutlak olarak olacak ve insanlar da buna şahit kılınacaktır.

Yoldan çıkan kimseler olarak Allah ile temsili geçen karşılıklı konuşmada kendi eğilim ve sapmalarını soyut ve geçersiz, asılsız nedenlere bağlamakla boş

¹⁵⁴ Mü’minun, 23/82.

mazeret sundukları gösterilip, aslında insanın yapıp ettiklerindeki serbest iradeye bağlanan sorumluluğun farkına varılması istenmektedir.

Alay edenlerin Allah'ı unutmalarına karşılık onların bu haliyle adeta hafife alıp, misilleme yaparcasına; konuşma ve taleplerinin reddolunacağı, zamanın sübjektif algılanacağı gerçeği hatırlatılarak dünya hayatının geçiciliğinden hareketle hesap gününe gelinmeyeceğini mi sandınız denilerek aşağılanmış olacakları bilgisini aktarmak suretiyle uyarılmaktadır.

“Size ayetlerim okunurdu da , siz onları yalanlardınız değil mi”¹⁵⁵

“Allah Teala, büyük bir nimet olan dünya hayatını şirkle, inkarcılıkla ve kötülükler işleyerek geçirdikten sonra ölümün dehşeti karşısında, iş işten geçince uyanan ancak cehennem azabına uğramaktan kurtulamayan bedbahtlara o zaman yönelteceği hitabı ve onların acz ve itiraflarını bu ayette ifade buyuruyor.”¹⁵⁶

Eşrefi mahluk olan insan, sorumluluk taşınmasıyla tüm varlık aleminin üstünde bir değere sahip iken, vazifelerini ihmal ve sorumsuz bir hayat tercihiyle, insanlık değerini yitirerek meleklerin üstüne çıkaracak potansiyeli etkisiz kılmış olacaktır. Ancak ilahi sorumluluktan kurtulmak bu dünya da bir kaçış ve aklileştirme ile mümkün olsa da ahlaki nizamdan sapmanın karşılığı Allahın adaletinin tesis edileceği gün olan ahret'i inkar ile mümkün olmayıp hesap kaçınılmaz olacaktır.

“ Ölüden diriyi, diriden ölüyü O çıkarıyor; yeryüzünü ölümünün ardından O canlandırıyor. İşte siz de (kabirlerinizden) böyle çıkarılacaksınız.”¹⁵⁷

İnkâr ve sapmalarda en çok kullanılan aklileştirmeler ölüm sonrası dirilişin aklın alamayacağı bir durum olarak değerlendirilmesinden kaynaklıdır. Kur'an aslında bu şaşılacak durumun aklın almadığı bir şey olmayıp, yeryüzündeki sürekli bir yenilenmeden hareketle akli bir izahı somutlaştırarak zihinlere sürekli ve çabası varoluşlarıyla olağan ve normal gördüğümüz hadiselerin aslında her birinin mucizevi yanları olduğu gerçeği anlatılır. Bu somut hadiseleri var eden Allah, diğerlerini de yapmaya muktedirdir. Hükmünü kabule davet eden, kupkuru topraktan ve ağaçlardan rengarenk bitki ve meyveleri benzersiz estetik, tat, koku ve şifa ile yaratan Allah için insanı ölümden sonra diriltmekte de güçlük çekmez diyen Kur'an, insanlara kainat

¹⁵⁵ Mü'minun, 23-105.

¹⁵⁶ Karaman vd., "a.g.e.", s.348.

¹⁵⁷ Rûm, 30/19.

kitabını okuyarak mantıksal bağlar kurmada ve çıkarımlar yapmada aktif olması gerektiği mesajını verir.

*“Gel gör ki haksızlık edenler, bilgisizce kötü arzularına uydular. Allah’ın saptırıldığını kim doğru yola erdirtirebilir? Onlar için herhangi bir yardımcı yoktur.”*¹⁵⁸

Burada isteyip ve ısrar ederek Allah ‘tan başkasına ilahlık atfedenlerin bu davranışlarının haksız bulunuşunun temellendirmesi yapılmaktadır. Çünkü Allah’ın sıfatlarının sınırsız oluşu, ilahlık atfedilenlerle bir olmadığından, insanın istek ve eğilimlerinin ilahlarla karşılaşmasının da mümkün olmayacağı yüze vurulmaktadır. Bu durumun tersine “hanif” olan yani doğru olana yönelenlerden, günahattan, dünyevi zevklerden ve bütün şüpheli inançlardan özellikle de puta tapıcılıktan uzak duran insan modeli olumlanıp, bunların terkinin sapma olacağı düşündürülür. Aslında fitrata uygun olan, doğruyu eğriden hakikati yalandan ayırt etmesini sağlayan sezgi yeteneği doğrultusunda hükmetmesidir. İnsandaki potansiyel olarak varolan bu yeti, nefsin arzu ve istekleriyle manipüle edilerek engellenmiş olmasa, sapma da olmayacaktır. Ancak kendince haklı bir nedene bürüdüğü inkarı sonrasındaki ısrarı ile Allah insanı öyle bir saptırır ki azaba müstahak olsun! Bu açıklamalara muhatap olan insan defaatle uyarılmaktadır.

*“ İnkarcılar kıyamet bize gelmeyecek dediler! De ki : Hayır! Gaybı bilen Rabbim hakkı için o mutlaka size gelecektir. Göklerde ve yerlerde zerre miktarı bir şey bile O’ndan gizli kalmaz. Bundan daha küçük ve daha büyüğü de şüphesiz ,apaçık kitaptadır(yazılıdır).”*¹⁵⁹

Hakikati inkara şartlanmış olan zihinler için kıyametin gelmesine dair var olan şüphe, onları gerçekleri görmeden alıkoyma. İtaatsizlik ve inkarın temelini oluşturan bu şüpheli bakışa karşı Kur’an ayetleri yeniden dirilişin mümkün olamayacağına dair kanaat sahipleri için, Allah’ın isim ve sıfatları üzerinden tutarlı cevaplar vermekte ve uyarılarda bulunmaktadır.

Gök ve yerlerde O’nun ilmi dışında hiçbir şeyin olamayacağını bildirirken aynı zamanda olacak diye hüküm bildirdiklerinin de mutlak surette gerçekleşeceğini haber verir. Sadece aklın şüpheli gördüğü ya da müşahade etmeyişi sebebiyle inkara kalktığı kıyamet ve yeniden dirilişin, akli olarak açıklandığı ve anlaşılmasının mümkün

¹⁵⁸ Rûm, 30/29.

¹⁵⁹ Sebe, 34/3.

kılındığı ayetlerde, Allah kendi fiilleriyle kainatta olup bitenlerden yola çıkıp, mantıki çıkarımlarla Kur'an'ı mesajların hükmünü tutarlı ve uygulanabilir realitesini ortaya koymaktadır.

Toprak altında kaybolmuş gibi görünen sonra yeniden ortaya çıkan sular, tohumun bitkiye, bitkinin petrol ve kömüre dönüşmesi, toprak altında kalan yapıların ve uygarlıkların izleri ve bunların daha sonraki kuşakların bilinçlerinde ve bakışlarında yeniden canlanması, hayvan insan cesetlerinin yeni bir hayatın beslenme kaynakları haline gelmesi, topraktaki buharın göklere yükselmesi ve sonra yağmur, kar ve dolu olarak yeniden yere inmesi, insanların özlemleri, ümitleri ve ihtiraslarının zirvelere tırmanması ve ilahi vahyin insanların zihinlerine inmesi ve böylece inancın ve düşüncenin yenilenmesi ve bununla birlikte yeni yapıların, yeteneklerin, ümitlerin yeşermesi kısacası Allah'ın yaratma eylemini karakterize eden doğum, ölüm ve yeniden dirilmenin sonsuz biçimde tekrarlanması..¹⁶⁰

Müfessirlerce de yeniden dirilişin mümkün olduğu Allah'ın maddi ve manevi oluşumlarının akli açıklamalarıyla zihinlere hitaben tereddütleri giderecek şekliyle sunulduğunu görmekteyiz. Aslında ateizm temelli bir bakışla Tanrı tanımazlığın bir sonucu olarak beliren bu inkar “Evrenin öncesiz ve sonrasız olduğu bilgisinden hareketle değişebilir oluşu kabulüne rağmen, hiç bir zaman yok olmayacağı iddiasından kaynaklanmaktadır. Kıyamet saati olarak ifade edilen yeniden dirilme ve hesap gününü inkar ise hem metafizik bir hadisenin mantık yanlına düşülerek gerçeklikte gözlenebilme talebini karşılayamadığı için reddedilirken (daha önce bahsettiğimiz gibi eğer müşahede edilir olsa idi imanın ve imtihanın esperisi olmazdı) hem de olası bir gerçekleşme halinde ya da kabulünde sorumluluğunun üstlenilmesi gerekeceğinden, yok saymanın emir ve yasaklardan getireceği muafiyetin daha tercih edilir olmasından kaynaklanmaktadır denilebilir.

Öyleyse inkarcı için “kabul “sonrası Kur'an'ı ve ahlaki zorunlulukla uygun olarak yaşamak yerin, “red” ile istediği sübjektif ölçütlerle tercihte bulunmak gerekirse reddetmekle hem özgürlüklerini yaşamış hem de sorumluluktan kurtulmuş olacaklardır sonucuna ulaşılabilir.

¹⁶⁰ Esed, a.g.e., s.870.

Oysa bilincin bu şekilde yönlendiği tercihleri ve bilerek kötülük, küfür ve sapmaları bütün değerlerin ve anlamın inkarı olması sebebiyle öteki dünyadaki azaba müstahak olacakları açıklanmaktadır. Burada sapmanın sadece öte dünyada onları bulacak azap kastedilmeyip, ilahi yargıları hafife alarak ahlak ve sosyal çözümlere dair sonuçları bu dünyada da yaşayacaklarına dair bir çıkarımda bulunulabilir.

Ölüm sonrası hayat ve dirilmenin tecrübeyle edinilecek bir bilgi olmadığı ve doğrulamanın bu yöntemle yapılmaya çalışmasının mantık yanlışı olacağı hatırlatılırken, Allah'ın sınırsız özellikleri ve yaratma gücünü kainatta gözlemleyerek de kıyamet'in kabulünün akla, kalbe uygun düşeceği ve asıl imkansızlığın hadisenin reddine ilişkin ısrarda oluşunu açıklanmaktadır.

“Eğer sözünüzde doğru iseniz bu vaat ettiğiniz (Kıyamet) ne zaman kopacak? derler.”¹⁶¹

Sanki kıyamet zamanının bilinmeyişi ile iman arasında kurdukları bağa dayalı olarak bu belirsizliği inkarlarının ve sapmalarının nedeniymiş gibi gösterme gayretlerine işaret eden Kur'an, kıyamete dair gerçek bilginin Allah katında olduğunu ve Allah'tan başkasının bunu açığa vuracak konumda bulunmadığını ifade eder. İlanı ile umulmadık bir anda çökecek kıyametin insanların epistemolojik olarak bilebilecekleri arasında yer almadığı nedeniyle temelsiz bir değerlendirme olduğu sonucu çıkarılabilir. Çünkü Kur'an peygamberlerde dahil hiç kimseye her hangi bir bilgi ve ipucu vermediğini ve verilmeyeceğini, son saat ve ayrıntılarıyla ilgili bilgi arayışının nafile bir çaba olacağı hissini vermektedir.

Asıl nedenleri ahlaki standartlarla ilgili itirazları olmasına rağmen, bilinmezliğin ardında kendilerince meşrulaştırma gayretleri Kur'an'ın akli açıklamalarıyla geçersiz kılınmaktadır .

“... Zayıf sayılanlar , büyüklük taslayanlara siz olmasaydınız , elbette biz inanan insanlar olurduk derler .”¹⁶²

Ayetin devamında Mekke kafirlerinin, ehli kitaba Kur'an ve peygambere ait kibirli tavırlarını bir yana bırakarak, zayıf olanların kendilerin suçlamalarına karşılık, bilakis bu suçun bizzat inkarcılara ait oluşunu dile getirmekle de bir başka aklileştirme çabasının geçersizliğini sergilemiş olur. Yani bir yandan çaresizlikle aklileştirme

¹⁶¹ Sebe, 34/29.

¹⁶² Sebe, 34/31.

çabasına girecekler resmedilirken, diğer yanda da kimin kimi hangi bahaneyle suçladığı ya da kendisini nasıl savunduğu bilgisi verilmektedir. Bu tablo uyarılmış toplumlarda aşına olunan bir durum olarak nitelendirilirken; varlıklı, şımarık, nankörlerin kendilerini mal ve evlat çokluğuyla cezadan beri olacağına hükmeden bilgisizce şartlanmışlıklarından bahisle, geçersiz ve düzmece değerlere bağlılığın bir ifadesi olarak ahirette de boyunlarındaki halka imgesiyle kendini gösterecektir.¹⁶³

Maddi refahın insan davranışlarını meşrulaştırmada bir gerekçe olarak gösterilmesine karşı bir duruş sergileyen Kur'an, bu dünyada zenginlik ve yoksulluğa bakmaksızın, sadık kullarının mutluluğa kavuşacağı vaadinde bulunurken, insanların yüksek standartlarına dayalı olarak inkarlarını aklileştiremeyecekleri uyarısı da yapılmaktadır .

“Göğü, yeri ve ikisi arasındakileri biz boş yere yaratmadık. Bu inkar edenlerin zannıdır. Vay o inkar edenlerin ateşteki hallerine”¹⁶⁴

Evren ve içinde insan hayatı olmak üzere hiçbir şeyin boş yere yaratılmayıp bir anlam ve amaç için planlı ve programlı yaratılışı ifade edildikten sonra, inkarcıların bu yönde zanlarının sapma olduğu gerekçesi ile öteki dünyada azaba müstahak olacakları bildirilir. Kainatta bir tanrının varlığını kabule yanaşmayanların, insana hizmet eden gezegenden zerreye her bir parçanın uyumunu hangi gerekçeyle açıklayabileceklerinin sorgulanması gerektiği düşünülmektedir. İsim ve sıfatlarının tecellisi ile uyumlu olarak Allah'ın varlığın zorunlu olacağını ifadeyle cevap olabilecek diğer alternatiflerinse çürütebileceği haberini muştulamaktadır.

Kendilerini aklileştirme de ön plana çıkarmak isteyenlerin, dünyada bir çok iyi ve dürüst insanla ilgili olarak yoksulluk ve sefalet içinde yüzdükleri, zalim ve sapmışlarınsa refah ve neşe içinde bir hayat sürdüklerine dikkat çekmeleri ilginçtir. Allah'ın olduğu yerde adalet olacaktır ve ahirette insanların ettiklerini biçtikleri görülecektir. Dünyanın çekiciliğiyle başı dönen insan, bütün manevi ahlaki telkin ve tavsiyelere aykırı davranarak onları davet edenlerle alay edip yalanlayarak kibirle inkar etmesi gibi, onları İslam ahlakı üzere davet edenler de benzer kibirle onları reddedip yollarını ayıracaklardır.

¹⁶³ Esed, a.g.e., s.34.

¹⁶⁴ Sâd, 38/27.

İyi – kötünden ayırt etmede kullandıkları akıl verilen insanın, hiçbir mazereti onun inkarında kurtarıcı bir etkiye sahip olmayacaktır. Ne “beni ateşten Ademi balçıktan yarattım öyle ise ben onlara secde etmem” diyen şeytan, ne de inkara sürüklediğini iddia edeceği bambaşka gerekçeleri için akibet vaad olunandan başka olacaktır. Nefisleri de dahil şeytanlara uyanlarla cehennem doldurulacağı bilgisinin verildiği Kur’an mesajları ile inkarcılara ücret istemeden tebliğ eden peygamberlere iman etmeleri öğütlenirken, verdiği haberlerin bir zaman sonra onlarında şahitliğinde doğrulanacağı aktarılır.

“Kıyamet koptuğu zaman ki onun oluşunu yalanlayacak hiçbir kimse yoktur.”¹⁶⁵

İnkarlarına yaptıkları aklileştirmede kıyamet gününün belirsizliğini öne sürüp yok saymalarına ithafen, o gün hakikati en şiddetli bir delil olarak karşısında görececek olanlar, zannettikleri gibi gerçek dışı bir iddiadan öte, hakikatin kendisini kabul ettireceği bilgisiyle karşılaşır tablonun tasvir edildiği gün bu dünyadaki ameller ve tercihlerin karşılığını görececek olanlardan bazıları alçaltılırken, bazılarının da yükseltileceğine şahit olunacaktır. Tüm tarihsel aktarımlara ve bilgiye dayalı rasyonel açıklamalara direnen inkarcı ve sapmışlar içinse, acıkınca karınlarını doyuracakları ağılı meyve ağacı ve susayınca içecekleri kaynar sular bulunmaktadır. Böylesi ziyafet onların “yalan” ithamlarıyla paralellik taşıdığını düşündürmektedir. Hatta surenin sonlarına doğru Allah’ın verdiği bu mucizevi rızıklar karşısında şükretmeleri gerekirken, onu yalanlamaya çalışmaları da sapma olara değerlendirilir ve kötülenir.¹⁶⁶

“ Öldükten sonra biz (dünyadaki) ilk halimize mi döndürüleceğiz (hem de) çürümüş kemikler olduktan sonra mı? derler.”¹⁶⁷

Ölüm sonrası dirilişe tam bir inanç sağlama adına Allah surenin başında yarattıkları varlıklara yemin etmektedir. Buradaki varlıklardan kastedilenin melek ve çeşitli ruhlarla mı ilgili olduğu yoksa güneş, ay ya da onların hareketlerinin kastedildiği konusunda müfessirler farklı düşünceler ileri sürmüşlerdir. Semavi varlıkların çok farklı yörüngelerine işaret edilip farklı hız ve duruma rağmen uyum içinde bulunuşları, Allah’ın planlı olarak yaratıcılığının bir tezahürü olarak vurgulanışı Kur’an’ın diğer ayetleriyle de uyumu noktasında, kabulü kolaylaştırmaktadır.

¹⁶⁵ Vâkı’a, 56/1.

¹⁶⁶ Hadid, 57/8.

¹⁶⁷ Nâzî’ât, 79/10-11.

İmkansızmışçasına reddedilen yeniden dirilişin gezegen örneklerinden yola çıkılıp, Allah'ın yörüngelerle adeta kendi koyduğu kuralın işlenmesine neden olan ve gücü yeten Allah, çürümüşde olsa kemikleri tekrar diriltip insanın hükmettiği nihai yargılarına boyun eğmesini sağlayacaktır.¹⁶⁸

Nitekim ahirete bakan yanı sıra nasıl cezalandıracağını ilahi mesajlarıyla aktaran Allah, bu dünya için sırtını tebliğciye dönene vereceği cezayı Hz. Musa'ya sırtını dönen ve hidayeti reddenden Firavun üzerinden anlatır. İlahlığa kalkan Firavun için "Allah onu yakalayıp hesaba çekti (ve bunu) hem bu dünyada hem öteki dünyada uyarıcı bir örnek yaptı."¹⁶⁹

Allah zorluğu nedeniyle yeniden diriliş inkarını aklileştiren ve bu bahaneye saklayan zihni göğün ve kozmik düzenin bu bağlamda çok daha karmaşık ve zorlu oluşunu ifade ederek, Allah'ın eseri olarak oldukça karmaşık olmasına rağmen düzen ve erekliliğe işaretler, insanın yapısından daha ve karmaşık olanı ayakta tutan (Kayyum), güç olmayacağı ifade edilmektedir.¹⁷⁰

*"(Resül'üm!) de ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah son derece bağışlayıcı ve esirgeyicidir. De ki: Allah'a ve Resülüne itaat edin. Eğer yüz çevirirlerse bilsinler ki Allah kafirleri sevmez."*¹⁷¹

İnançsızlık, inkar ve sapma davranışlarının, peygamberin hayatı ile getirdiği ölçüyü reddetmesinden kaynaklı ise ayet bu bakışa cevap niteliği taşımaktadır.

*"Muhammed, ancak bir peygamberdir ondan öncede peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür ya da öldürülürse, gerisin geriye (eski dininize mi) döneceksiniz?"*¹⁷²

"Uhud savaşında Abdullah b.Kaime adında bir müşrikin attığı taşla Resulullah (s.a) in dişi kırılmış yüzü yaralanmıştı. Düşman askerlerinin "Muhammedi öldürdüm" dediğini duyan biri "Muhammed öldürüldü" diye bağırmaya başlamış bu yalan haber Müslümanlar arasında yayılmış, asker paniğe kapılmıştı. Hz. Peygamber ise "buradayım buraya gelin" diye bağırıyordu. Etrafını çevreleyen 30 kişilik bir

¹⁶⁸ Esed, a.g.e., s.1230.

¹⁶⁹ Nâzî'ât, 79/25.

¹⁷⁰ Esed, a.g.e., s.1233.

¹⁷¹ Âl-i İmran, 3/31-32.

¹⁷² Âl-i İmran, 3/144.

gurup yiğitçe onu savundular. İşte 144.ayet yalan haber üzerine infiale kapılan Müslümanları tenkit etmekte; Hz. Muhammed'in fani, İslam 'ın ise baki olduğuna; bu sebeple o ölse dahi Müslümanların bunu sükunetle karşılayıp dinlerinde sebat etmeleri gerektiğini hatırlatmaktadır."¹⁷³ Peygamberlerin Allah'a ram olmuş bir çok insan ile birlikte O'nun yolunda savaşmış olmalarına rağmen çekilen sıkıntılar nedeniyle ne korkuya kapıldıklarını ne zayıf düşüklerini ne de kendilerinin düşman önünde küçük düşürdüklerini, zira Allah'ın sıkıntılara göğüs gerenleri sevdiğini ifade etmiştir!"¹⁷⁴

"Ey rabbimiz! Günahlarımızı ve işlerimizdeki aşırılıkları bağışla" adımlarımızı sağlamaştır ve hakikati inkar edenlere karşı bize yardım et."¹⁷⁵

*"Ey iman edenler! Eğer kafirlere uyarsanız, gerisin geriye (eski dininize) döndürürlerde, hüsrana uğrayanların durumuna düşersiniz."*¹⁷⁶

Uhud savaşında "Muhammed öldürüldü " şeklindeki yalan haberin yayılması üzerine bu fırsatı kaçırmayan münafıklar, İslam askerlerine eski dininize ve dostlarınıza dönün. Muhammed peygamber olsaydı, öldürülür müydü? şeklinde konuşmaya başlamışlardı. "hakikati inkara şartlanmış olanlar " Allah'ın getirdiği ilahi mesajın inkarının, İslam peygamberinin öldürülüşüyle ilintilendirerek peygamberliğini redde temel oluşturmuşlardı. Yani bir peygamber gerçekte peygamber olsaydı, o öldürülmezdi. Öldürüldü ise peygamber olamaz. Öyle ise getirdiklerine iman etmenin itaat etmenin bir gereği kalmamıştır. O halde atalarının dinine dönmek makuldür, diyerek kendilerince tercihlerini ve tekliflerini aklileştirmiş olmaktadır.

*"Yahut da altından bir evin olmalı ya da göğe çıkmalısın bize okuyacağımız bir kitap indirmedeğin sürece (göğe)çıkacağına da asla inanmayız. De ki Rabbimi tenzih ederim ben sadece beşer bir elçiyim."*¹⁷⁷

Vahyi ve Kur'an'ın her alandaki ölçülerini kendilerine uygun olmadığı gerekçesiyle reddeden inkarcılar, bu noktada yaptıklarını aklileştirmelerle kendi vicdanlarında ve toplum önünde haklılaştırma adına peygamberin bir beşer oluşunu

¹⁷³ Karaman vd., "a.g.e.", s.66.

¹⁷⁴ Esed, a.g.e., s.117.

¹⁷⁵ Âl-i İmran, 3/147.

¹⁷⁶ Âl-i İmran, 3/149.

¹⁷⁷ İsrâ, 17/93.

öne sürmekteydiler. Kendileri gibi bir insanın seçilmesi nefislerine ağır geliyor ve kıskançlık temelli gerekçeler ileri sürüyorlardı. Maddi servet sahibi olmayan, insan üstü özellikler barındırmayan sıradan insanların böyle bir vazifeyi üstlenmelerine tahammülsüzlüğe karşılık, Kur'an akli açıklamalarla onların iddialarını geçersiz kılar ki, iman ve teslimiyet mümkün olsun. Eğer vahyin indiği toplum melek olsa elçinin de melek cinsinden olacağı gibi mantıksal bir bağla durumun anlaşılmasına çalışılmıştır. Şahit istendiğinde ise peygamberin şahitliği için Allah yeter denilerek yeterlik ve otorite olarak diğerlerinin zayıflığına da işaret edilmiş olmaktadır.

“Onu peygamber kendisi uydurdu “diyorlar öyle mi? Hayır! O senden önce kendilerine hiç bir uyarıcı peygamber gelmemiş bir kavmi uyarman için doğru yolu bulurlar diye Rabbinden gösterilen Hak (Kitap)tır.”¹⁷⁸

İnkâr ve reddetme için vahyi bilginin peygamberlerin bir uydurması diyerek aklileştirme eğiminde olanlar için aktarılan vahiylerin hikmet ve tutarlılığının gözler önüne serilmesi, uydurulmuş olduğu iddialarını geçersiz kılmakla birlikte, sözü geçen gerçeklerin değişmeden hakikatle örtüşür şekilde kalmaları da başka bir rasyonel delil olarak sunulmaktadır. Asıl indiriliş amacına hizmet eden Kur'an kendilerine hiçbir Peygamber gelmemiş olanların doğru yolu bulması ve istikamet üzere sapmadan yürüyüşü için gönderilmiş öğüt verici bir nitelik taşımaktadır.

“ O kimseler ki onlar öğüt verici ayetleri okuduklarında kibre kapılmadan, büyüklük taslamadan secdeye kapanır ve hamd ederler.”¹⁷⁹

Her türlü saptırma ve yanlış yorumlamalardan kendini uzak tutabilenler bir toplumda sabrın ve kararlılığın önderi durumunda hidayet kaynağı olacaklardır. Ahlaki değer ve inançların kaybedildiği hallerde ise Kur'an'ın hiçbir fayda sağlamayacağı da hatırlatılmaktadır .

“Eğer seni yalanlıyorsa (üzülme); senden önceki peygamberler de yalanlanmıştır. Bütün işler yalnızca Allah'a döndürülecektir.”¹⁸⁰

Kur'an ayetleriyle yapılan açıklamalara rağmen hakikatten sapanlarla ilgili olarak Hz.Peygambere yalanlamanın daha önceki peygamberlere de yapıldığı

¹⁷⁸ Secde, 32/3.

¹⁷⁹ Âl-i İmran, 3/15.

¹⁸⁰ Fâtır, 35/4.

yönündeki bu hatırlatma ile onun üzüntüsünün önüne geçilmek istenmektedir diyebiliriz.

Müşahede edilmeyecek metafizik alanın gerçekliğiyle ilgili olarak Hz. Muhammed'in bildirdiği ilahi buyruklar, kafir ya da münafıkların şartlanmış zihinlerinde karşılık bulamadığı gerekçesiyle reddedilirken, insanlar dünya hayatının aldatıcılığına kapılarak ürettikleri temellendirmesiz fikirlere dayalı sapmalar için uyarılmaktadır.

Devam eden ayetlerde şeytan'ın apaçık düşman olarak kötü işleri güzel göstereceği bildirilerek sapanların; “ama bize güzel ve iyi göründükleri için onları tercih ettik” aklileştirmelerine karşı peşinen gerekçesizlik ilan etmiş olmaktadır. Her türlü suçu başka kişiye ya da şartlara yüklemenin cezasını hafifletmekte bir tesiri olmayacağı üzerinden gidilerek uyanık olup tedbir almaya davet edilir.

Tapınılan her şeyin(obje, veli, Melek, tabiat, fetiş) tapanlara karşı tanıklık ederek; inkar ve sapmaların müsebbibi olmayı reddedecekleri hatırlatıp, yalanlama ile reddettikleri peygamberlerin doğrulanacağına işaret edilmektedir. Yalanlama bir hakikatin reddolunmasında mantığa bürümeden öte gitmeyecek, sapmalarındaki sorumluluğun yalnızca sapanlara ait olduğu kabulünü gerektirecektir. Apaçık gerçeği kendi geçersiz kabulleriyle setredenler, bu halleriyle yaptıkları nankörlüğün ve küfrün bedelini de ödeyeceklerdir. Tüm bunları anlamaları için kendilerine yeterli bir ömür verilip, iyi işler yapma adına dünyaya geri dönüş talepleri ise karşılık bulmayacak ve kendilerine herhangi bir yardımcı da verilmeyecektir.

Ahlaki sorumluluğun sadece kişiye ait olacağı sonucundan da anlaşıldığı üzere peygamberin bir bildirici olması dışında sonuçla ilgili olarak kendini üzmemesi gerektiği ile başlayan ayet sorumluluktan kurtulma adına başka bir kişi ya da durumun sorumlu gösterilmesine de imkan vermemektedir. Bu bilgi, Hristiyanlıktaki “ilk günah doktrin”inin reddi anlamına gelirken, Hz.İsa'nın günahın kefaretinin vekaleten ödendiği anlayışını da çürütmektedir.¹⁸¹

“Sonra bunların izinden arda arda peygamberlerimizi gönderdik. Meryem oğlu İsa'yı da arkalarından gönderdik. Ona İncil'i verdik; Ona uyanların kalplerine şefkat ve merhamet vermiştik. Uydurdukları ruhbanlığa gelince onu biz yazmadık fakat

¹⁸¹ Esed, a.g.e., s.889.

kendileri Allah rızasını kazanmak için yaptılar ama bunada gereği gibi uymadılar. Bizde onlardan iman edenlere mükafatlarını verdik. İçlerinden çoğu da yoldan çıkmışlardır.”¹⁸²

Bir tür yaşayış ve anlayış biçimini ifade eden ruhbanlık, Hz. İsa'nın ölümünden sonra inkarcıların iman edenler üzerine zorbalıklara direniş olarak yapılan savaşlarda mü'minlerin çok ağır kayıplar vermesiyle sonuçlanması sonucu, sadece ibadetle meşgul olan ve tüm dünya zevklerinden uzaklaşanların ihlaslı ve samimi inziva durumlarını anlatır. Ancak ilerleyen süreç içerisinde samimiyet ve ihlasın kaybolarak hükümdarların dinine girmeyi tercih eden bu kitle, Hz. Muhammedi inkar etmiş teslis ve benzeri akidelerle sapıkın davranışlara düşmüşlerdir.

İnsanın bilinçli eylemlerinden sorumlu olup, onun dışındakilerden sorumlu tutulmayı günümüz beşeri sistemlerinde de kabul gören bir anlayış olmakla niyetler konusunda bir duyarlılık oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Sonuçların olumsuz olması durumunda Allah'a verilecek hesap ile ilgili olarak yapılacak bir savunmanın haklılığının olmayacağı da aşikardır. Çünkü Allah kainatta tüm olup bitenleri bilen tek varlık olması hasebiyle niyetlerinden de haberdar olacaktır ve hükmü vermede esas alınacak olan da odur. Zira bilinçli olarak atılan iftiralar, yalan hükümler, aldatmacalar, niyetler gerçek anlamıyla bilinerek sadece bilinmekle kalmayıp gösterilecektir.

İnsanlar ne kadar sapmış olsalar da çoğunluk böyle olsa dahi kendilerine verilecek mühletin öne çekilmeyeceği gibi düşünceleri ve tövbe etmelerini sağlayacak bir mühlet te onların elinden alınmaz. Bu karar Allah'ın dilemesiyle yaşanabilecek bir durumdur.

“İşte biz onlara iki elçi göndermiştik. Onları yalanladılar. Bunun üzerine üçüncü bir elçi gönderdik. Onlar biz size gönderilmiş Allah elçileriyiz! dediler. Elçilere dediler ki: Siz de ancak bizim gibi insansınız. Rahman her hangi bir şey indirmedir. Siz ancak yalan söylüyorsunuz.”¹⁸³

¹⁸² Hadid, 57/27 .

¹⁸³ Yasin, 36/14-15.

Ayette Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed tarafından tebliğ edilen hak dinlerden bahsedilerek bu sürecin sapanlar tarafından hangi aklileştirmelerle mantıklı bir temele oturtulmaya çalışıldığı inkarcıların ağzından aktarılmaktadır.

Bir yandan Peygamberlerin kendileri gibi bir insan oluşuna şaşırıp olağan üstü bir güç sahibi olmayışları iddiasıyla bunu sapma nedeni olarak gösterirken bir yandan da gereği gibi kavrayamadıkları mesajı yok sayarak reddetme yolunu seçmişlerdir. Elbette bu tercihlerinde şartlanmış zihinlerinin etkisi olacaktır. Vahiyin Allah tarafından her türlü sübjektif değerlendirme ve müdahaleden uzak olarak tesis edilmesine rağmen, elçilerin yalanlanmasına işaret eden Kur'an, aktardığı kıssalar ile insanın Allah'a döndürüleceği ve yalan –yalancı kavramlarının somut karşılığının orada görüleceğine işaret eder.

İman olsa dahi bunu pratiğe dönüştürmeyen insanlardan, ahlaki doğruların belirleyicisi olarak Allah'ı görmesi ve teslimiyetle yükümlülüklerini yerine getirmesi istenir.

Tebliğcinin insan olması ya da kavrayamadıkları ayetleri diline dolayanların temellendirmeleri asılsız ve geçersiz kılınmış olmakla beraber, kendini bu noktada değiştiren insanın akıbetinin de değişeceğini "her insanın kaderini kendi boynuna doladık"¹⁸⁴ diyerek mesaja dönüştürülmektedir. İyi ve kötüyü de içine alan bir kavram olarak "kader" insanın hayatta karşılaşılabileceği ve kendi dışındaki gerçekliğin ne olduğundan çok, kendi akıl ve iradesiyle bilinçli olarak izlediği yol neticesinde şekillenir. Akıbet; kişinin ahlaki kötü olana direnerek, ya da iyi olana ilgisizlikle ortaya koyduğu davranış tablosu ile belirlenecek bir yatırım hükmü taşımakta olup, bu hakkı nasıl kullanacaklarına bağlı olarak gelişecektir.

Hesap günü hesabını ve bakiyesini sunacak olan insan için, geçmişe ait yaptıkları belirleyici olacaktır ve tabi bu işlemler Allah'ın sıfatlarının ve vaadlerinin vahyi mesajda bildirdiği üzere tecellisi eşliğinde gerçekleşeceğinde, asıl hüküm sahibi ve yargılayıcı olan Allah'tır.

"Ve yazık şu kullara! Bir peygamber gelmeye görsün. İlle de onunla alay etmeye kalkışsınlar."¹⁸⁵

¹⁸⁴İsrâ, 17/13.

¹⁸⁵ Yâsîn, 36/30.

Kul kavramı kapsamı itibariyle iyi ve kötü olanları da içine aldığından Allah, yapılan tüm uyarılara, mucizelere, verilenlere rağmen hakikati görme noktasında kendini kilitlemiş ve gerçeğin kendisine ulaşmasına imkan tanımayanlar için, kullandığı” Yazık” kavramına kendi kaderini belirleyici olan insan için hak edilmiş bir cezanın, aslında istenmese de adaletin tecellisi olarak yerine getirileceği duygusunu vermektedir de denilebilir. Önceden belirlenmiş ve oyuna dahil olanlar için ilan edilmiş bir süreç, başından sonuna kadar kurallar ve teşvikler, cezalar hükmedilerek tamamlanacak olup, kimsenin mızıklamasına yer verilmeyeceği ya da oyunun yeniden kurulmayacağı şeklinde ifade edilirse hata etmiş olunmaz diye düşünülebilir.

Allah sapma davranışları gösterenlerle ilgili, tüm insanları kıyamet gününde kendi huzurunda toplayıp aklileştirme çabalarının da geçersiz kılındığı ve sorumluluğun insana ait olarak akibetin hak edilmişliğinin gösterileceğine dair defalarca uyarılmaktadır.

Peygamberin onların dedikleri gibi bir yalancı olmayıp, söylediklerinin şair değil apaçık bir öğüt olduğu ifade edilerek, uyarıları dikkate alanlar için kurtuluş, kafirler için ise cezayı hak ediş vesilesi olduğunu açıklayan ayetlerle devam eden sure, yalanlamada kullandıkları “çürümüş kemikleri kim diriltecek?”¹⁸⁶ ifadelerini akli açıklamalarla bertaraf eder. Mantıksal olarak ikinci yaratmanın ilk yaratmadan daha güç bir şey olmayacağından yola çıkarak, mucizevi ilk yaratmanın failinin Allah olduğuna dikkat çekip ve ancak aşkın bir varlıkla icrası mümkün olacak hadiseyi inkarın, cehennemde karşılık bulacağını ve bunun da makul ve hak edilmiş oluşunu izah eder.

*“(O azabın sebebi) şu ki, onlara Peygamberleri apaçık deliller getirmişlerdi fakat onlar: Bir beşer mi bizi doğru yola götürecekmış? dediler, inkar ettiler ve yüz çevirdiler, Allah’da hiçbir şeye muhtaç olmadığını gösterdi. Allah zengindir ve hamd’e layıktır.”*¹⁸⁷

Geçmişte inkarcıların yaşadıklarını bilmelerini istedikleri kafirlerin, hakikati ve ahlaki ölçüleri reddedip ya da sapmalar yaşayarak maruz kalacakları azaba vurgu yapılmaktadır. Hakk’a inançla alakalı duyuşsal bilgiye güvenilmeyeceği gerekçesiyle yaşadıkları şüpheliğin esaretinde kalarak bir beşere gelen vahyi reddetme yoluna

¹⁸⁶ Yâsîn, 36/78.

¹⁸⁷ Teğabün, 64/6.

girmişlerdir. Tabiat üstü algılamadıkları elçiyi Allah'ın tezahürü olarak görmediklerinden yeniden dirilme ve ahirete dair inançları da yoktur. Oysa Allah'ın herhangi bir noktada muhtaçlığı söz konusu olmayıp övgüye layık oluşu göz önüne alındığında tüm bu imkansız gördüklerini gerçekleşmesinin kolay olduğunu bilmeleri gerekir sonucuna götürülmektedir.

Küçümsemenin Hz. Peygamberin beşer olmasına dayandıranlar için Hz. Peygamber Allah'ın güç ve kudretine dayalı olarak bu mesajları bildireceği ve dolayısıyla da bildirilenin yapılmasının güç olmayacağı ifade edilir. Ona yüz çevrilirse, mesajı yalnız açıkça bildirmekten sorumlu olan peygamber başka bir şey yapmaz, red ve kabul insan aklı ve özgürlüğe bırakılmış olur.¹⁸⁸

“(Hidayet çağrısına kulak vermeyen) Kafirlerin durumu, sadece çobanın bağırıp çağırmasını işiten hayvanların durumuna benzer. Çünkü onlar sağırlar, dilsizler ve körlerdir bu sebeple düşünmezler.” İnsanların körü körüne eskiye bağlanmaları yeni ortaya konmuş fikirlere kulak vermemeleri kötülenmiş ve bu konuda doğru olanın akılcı olarak hakaret edilmesi olduğu söylenmiştir.

Kafirleri doğru yola çağırın davetçinin (Peygamberin) durumu, bağırıp çağırmadan başka bir şey istemeyenlere seslenen çobanın durumu gibidir. Duyum var algı yok.

“(işte siz) Öyle kimselersiniz ki onlar sizi sevmedikleri halde siz onları seversiniz. Siz bütün kitaplara inanırsınız;onlar size sizinle karşılaştıklarında ”inandık” derler; kendi başlarına kaldıklarında da , size olan kinlerinden dolayı parmaklarını ısırırlar. De ki; kininizden (kahrolup) ölü. Şüphesiz Allah kalplerin içindekini hakkıyla bilmektedir.”

Bazı müfessirler siz onları Müslüman olsalar diye istersiniz çünkü hayırlı olan İslam'dır. Ama onlar da sizin kafir olmanızı ister ve sizi sevmezler. Kafir olmak ise her şeyden kötüdür.

“İçinizden iki grubun paniğe kapıldığını(da),halbu ki Allah onlara yakındı ve mü'minler yalnız Allah'a güven duymalıydılar.”

“Yani neredeyse Abdullah b.Ubeyy'in öncülüğünde firarilere katılmaya hazırlanan Benü Seleme ve Benü Harise oymaklarının Bedir savaşında Allah'ın inananlara binlerce melek ile yardımda bulunmasının Hz. Peygamber tarafından vurgulanması

¹⁸⁸ Esed, a.g.e., s.1156.

mecazi olarak inananların kalplerinin Allah'tan gelen manevi güçler aracılığıyla takviyesi anlamına gelir. (Menar IV ve 112 vd , T ve IX612 vd) Bedir savaşı ile ilgili benzer ifade de “bin”melekten bahsedilen 8-9-10'da geçer bu değişen rakamlar (bin, üç bin ve beş bin) ise muhtemelen (zorluklara karşı sabreden O'na karşı sorumluluklarının bilincinde olanlara Allah'ın yardımının sınırsızlığını gösterir. Hz. Peygamber'in, Uhud savaşından hemen önce yani Abdullah b. Ubeyy önderliğindeki üç yüz kişinin kendisini terk etmesinden ve bir kısmını da çok güçlü düşman güçleri karşısında paniğe kapılır gibi olmasından sonra, kendisine tabi olanları bu şekilde teşvik ettiğini var saymamız mantıklı olur.“

Uhud savaşında Hz. Peygamber sağ ve sol kanatlara yerleştirilen Evs kabilesinden oğulları Hazrec kabilesinden Harise Selemler oğulları düşmana karşı direnmekte korkaklık ve zaaf göstermişlerdir. Üç yüz kişiye kumandanlık yapan İbn-i Übey: “kendimizi ve çocuklarımızı ne diye tehlikeye sokalım” diyerek geri çekilmişlerdir.

Allah'a güvenmeyip gerekenleri yerine getirmede çekince gösterilmesinin Kur'ani ahlaka uygun olmayışı ve Müslümanlık değil de adeta kafirlik alameti oluşu bilgisini aktaran ayetlerde, sorumluluktan kaçma aklileştirilse de Allah kaygı duyulan durumlardan emre itaat edenleri vaadedilene ulaştıracağını yaşanmışlıklardan aktarmak suretiyle insanları yine zaman ve mekan üstü olmak üzere uyarıyor demek mümkün görünmektedir.

2.1.2.2. Kader/ Ölüm

“...kendi canlarının kaygısına düşmüş bir grup da, Allah'a karşı haksız yere cahiliye devrindekine benzer düşüncelere kapılıyorlar, bu işten bize ne!” diyorlardı. ”¹⁸⁹

Putperest cahiliye döneminde korkak yürekli kişiler zafer ve yenilgi konusunda olup bitenlerin sorumluluğunu kabul etmede isteksiz davranırlar, olumsuz sonuçların önceden takdir edilmiş olduğunu söyleyerek kendi kendilerine mazeret üretirlerdi.

Buradaki cahiliye düşüncesi ile kastedilen yalnızca peygamber öncesi tarihsel zaman olmayıp genelde ahlaki bir kavrayış eksikliğinin ve olguların yalnızca yararlılık kriterine teslim edilmiş olduğu ve tüm ulvi dinlerde tebliğ edilen ahlak kavramı ile

¹⁸⁹ Âl-i İmran, 3/154.

“yararlılık ilkesi ”temelde ters düşmekte olup Kur’an’da “cahiliye kanunu “ olarak tanımlanmıştır.¹⁹⁰

“*Bütün karar yetkisi yalnızca Allah’a aittir.*”¹⁹¹ Yani meydana gelen başarıyı veya başarısızlığı dilediğine pay etmek yalnızca Allah’a mahsusken “insana uğruna çaba gösterdiği (veya göstermekte olduğu) dışında başka hiç bir şey verilmeyecektir.¹⁹²

H.z.Peygamber’in sahih rivayetlere dayanan temel bir hadisi ”eylemler (onları vücuda getiren) niyetlere göre değerlendirilecektir ve kişinin hesabına yalnızca bilinçli olarak niyetlendiği eylemler kaydedilecektir. Her ne yapmışsa onu yaparken taşıdığı niyetlerdir önemli olan. Bu hadis Buhari tarafından Kur’an’ın ahlaki sisteminde “eylem” amel terimi, iyi yahut kötü her hangi bir eylemin, kasıtlı olarak ihmali kapsadığı gibi doğru yada yanlış her inancın bilinçli olarak dile getirilmesini de kapsar.¹⁹³

*Kısaca , insanın bilinçli olarak amaçladığı ve sözle yada eylemle ifade ettiği şey konuya dönecek olursak:”bütün karar yetkisi yalnızca Allaha aittir. (onlara gelince)”eğer bir kara yetkimiz olsaydı, aramızda bu kadar ölü bırakmazdık. (Öldürülmüş olmazdık)diyerek (Ey peygamber)sana göstermeyecekleri o iman zayıflığını içlerinde saklamaya çalışıyorlar (onlara de ‘ki: evlerinizde de kalmış olsaydınız (içinizdeki ölümü takdir edilmiş olanlar devrilecekleri yere mutlaka çıkıp giderlerdi.*¹⁹⁴

Uhut savaşında düşman, silah ve sayı bakımından Müslümanların kat kat fazlası idi, fakat zafer de mağlubiyet te Allah’ın elinde olduğundan Müslümanların üzerine bir emniyet duygusu gelmiş ve uykuya koyulmuşlardır. Abdullah b. Mes’ud: Savaşdaki uyku halinin Allah’tan namazdakinin ise şeytandan olduğunu söyler. Ebu Talha “uhud günü bende üzerlerine uyku çekenlerdenim. Öyle ki kılıcım defalarca düştü aldım yine düştü, aldım yine düştü,”der. Müfessirlere göre, bu ayette bahsedilen iki nokta ikinci grup insanlarla münafıklar kast olunur, münafıkların

¹⁹⁰ Tâhâ, 20/5.

¹⁹¹ Âl-i İmran, 3/154.

¹⁹² Necm, 53/39.

¹⁹³ Buhari, *Kütüb-u Sidde ve Şerhleri*, Çağrı Yayınları,1992.

¹⁹⁴ Esed, a.g.e., s.120.

buradaki ifadeleri “bize bundan bir fayda bir pay var mı?,” Bizim elimizden ne gelir?” Tedbir konusunda bizim görüşümüz alındı mı? gibi manalarla açıklanmıştır.

“Siz ey iman etmiş olanlar: Uzak yerlere seyahate çıktıkları veya savaşa kaldıktan sonra ölen kardeşleri hakkında “bizimle kalmış olsalardı ölmeyeceklerdi” veya “öldürülmemiş olacaklardır” diye hakikati inkara şartlanmış kimseler gibi olmayın, zira Allah bu tür düşünceleri onların kalplerinde acı bir pişmanlık kaynağı yapacaktır. ”¹⁹⁵

Yukarıdaki ifadelerden anlaşıldığı üzere inkarcılar, ölenler için iradelerini gitmemekten yana kullansalardı, onlarda ölmeyecek, öldürülmeyeceklerdi, savunmasıyla inkar ve itaat etmemelerini akilleştirir. Kur ‘an imana ermiş olanların bu ve benzeri gerekçelerle yapılacak tercihlerin şeytanın insan üzerindeki etkisinden başka bir şey olmadığı ifade ederken, sapmanın ana nedeni olarak şeytan’ı görmez.

Kişini ahlaki bunalım anlarında tercihlerinden daha kolay ve rahat olanı geçip bir şey yapmasıyla yada yapmamasıyla günah işlemesine yol açacak olan kendi zihinsel tavrıdır. Yani eğer böyle bir tavır (zihinsel tutum’a gelen)mevcut olmasaydı hukuk’un Kur’an dan da sapma davranışı gerçekleştirilmiş olmayacaktı. İnsandaki irade serbestliği ki onu tüm varlıktan ayrı ve üstün kılacak bir potansiyel olarak tanımlamak mümkündür. İki ya da daha çok seçenek arasında bilinçli bir seçim yapma imkanı sağlar. Tabi bu seçim hürriyeti varsa yani insan seçimlerinde özgür ise bu özgürlüğü sonuçları açısından onu sorumlu kılacak ve beşeri sistemlerde ve ilahi kanunlar tarafından yargılanmasında kaçınılmaz olacaktır.¹⁹⁶

“Onlar, kendi elleriyle önceden yaptıkları işler (günah ve isyanları)sebebiyle hiçbir zaman ölümü temenni etmeyeceklerdir. Allah zalimleri iyi bilir. ”¹⁹⁷

“Nitekim siz, ölüm ile yüz yüze gelmeden önce (Allah yolunda) ölmeyi arzuladınız. İşte şimdi kendi gözlerinizle görmektesiniz. ”¹⁹⁸

Zemahşerî’nin görüşüne göre bu Uhud savaşına katılan ashabın, peygamber’in Medine de kalın tavsiyesine rağmen, açık alanda düşmana savaş açmakta ısrar ederek, ölümcül bir tehlikeyi davet etmelerinden dolayı ve sonrasında savaşın ilk safhası

¹⁹⁵ Âl-i İmran, 3/156.

¹⁹⁶ Esed, a.g.e., s.121.

¹⁹⁷ Bakara, 2/95.

¹⁹⁸ Âl-i İmran, 3/143.

boyunca inançlarına uygun davranmaktaki zaaflarından dolayı iki yönlü bir serzeniştir.¹⁹⁹

“Yahut görmedin mi o kimseyi ki, evlerin duvarları çatıları üzerine çökmüş,(alt üst olmuş)bir kasabaya uğradı, ölümünden sonra Allah bunları nasıl diriltir acaba? dedi. Bunun üzerine Allah onu öldürüp yüz sene bıraktı; sonra tekrar diriltti. Ne kadar kaldın?dedi. Bir gün yada daha az, dedi. Allah ona;Hayır, yüz sene kaldın yiyeceğine ve içeceğine bak, henüz bozulmamıştır. Eşeğine de bak. Seni inanlara ibret kılalım diye (yüz sene ölü tuttuk, sonra tekrar dirilttik. Şimdi sen kemiklere bak. Onları nasıl düzenliyor,sonra ona nasıl et giydiriyoruz. Durum kendisince anlaşılınca şimdi iyice biliyorum ki ,Allah her şeye kadirdir,dedi .”²⁰⁰

Bakara suresi, “258. ayette Hz. İbrahim ile tartışan kimseler ile 259. ayette yıkık kasabaya uğrayan kimselerin her ikisinin de kafir olduğunu söyleyen müfessirler vardır. Ancak daha yaygın olan rivayete göre, yıkık kasabaya uğrayan Üzeyir (a.s) ’dir. Üzeyir azığını almış, eşeğine binmiş giderken evleri yıkılmış harabe haline gelmiş orada oturanlardan kimse kalmamış bir kasaba veya köy yıkıntılarının yanına gelir orada konaklar. Etrafına bakar. Bu şekilde ölenlerin nasıl dirileceğini düşünür. O anda uykusu gelir yatar. Allah onu öldürür yüz sene sonra diriltir yiyecekleri hiç bozulmamış ancak eşeği çürümüş sadece kemikleri kalmıştır, Yıkık kasabada imar edilmiştir. Uyandığı ilk anda bir gün kadar veya daha az bir zaman uyuduğunu zanneder. Yiyeceklerine bakınca gerçekten böyle olduğunu sanır. Eşeğine bakınca durumu anlar Allah Üzeyir’in gözü önünde eşeğini diriltir. Böylece Allah’ın kudret ve azametini çıplak gözle müşühade eder. Hz. İbrahim ile münakaşa edenin Nemrut olduğu söylenir. Bazı müfessirler bu kıssanın Hz. İbrahim Mısır’a gittiği zaman vuku bulduğunu “hayat veren ve öldüren benim “diyenin Firavun olduğunu söylemiştir. Burada önemli olan Hz. İbrahim’e verilen mucizedir ki Kur’anda ona sözle hasmı mağlup etmek manasına gelen “Hüccet” denmiştir. Hz. İbrahim bu hüccetiyle hasımların yenmeyi başarmıştır.”²⁰¹

Burada imandan sapma ve Kur’an ahlak’ına uygun olmayan bu tavrı tercihte davranış aklileştirilmeye çalışılmış ve fizik şartlarda yok olmuş hayat özelliklerin ve meziyetlerini, fonksiyonlarını yitirmiş özvarlıkların nasıl olup ta diriltileceklerine dair

¹⁹⁹ Esed, a.g.e., s.1173.

²⁰⁰ Bakara, 2/259.

²⁰¹ Karaman vd., "a.g.e.", s.42.

bir sorgulama içerisine girilmiştir. İlahi mesajdaki akla dayalı ve mucize içerikli savunmalar ve temellendirmeler ise muhatabın aklını, kalbini tatmin edici bir nitelikte sunulmaktadır.

“Biz öldüğümüz ve toprak olduğumuz zaman mı (dirileceğiz)? Bu akla uzak bir dönüşür.” ²⁰²

Ölüm sonrası dirilişin reddine dair aklileştirmelerden bir savunma olarak inkarcıların ağzından aktarılan bu ifade ile toprağın yok edici etkisine sığınarak yeniden var oluşun mümkün olmayacağı iddiasında bulunmaktadır. Ölüm sonrası dirilişe inanmayışlarını aklileştirmede kullandıkları argümanlardan biri ,ölümün toprakla buluşan cesetlerden geriye bıraktıklarından yeni bir varlığın oluşmayacağı kanaati, diğeri ise böyle bir bilgiyi getirenin; sıradan, yiyen- içen, pazarda gezen ölümlü bir insan olması durumudur. Her hangi bir esrarı ve olağan üstünlüğü olmayan tarafından yapılan tebliğin güvensizliği sayılısından yola çıkıp peygamberlik vazifesine meşruiyet tanımazlar.

İkinci yaratmanın birinci yaratmanın ardından kalan malzeme ile yapılacağına dair geliştirdikleri asılsız iddia ise onların ahiret hakkında şüphe duymalarında etkili olmuştur. Oysa Allah Kur’an’da her iki durumunda geçersizliğini akli açıklamalarla zihinlere sunmaktadır. Zira yeniden dirilme, yeniden yaratma gibi olacaktır. Onu yeniden yaratır yeniden ortaya çıkarır derken hem baştan yaratma, hem de devam edecek yaratmaları anlamak mümkündür. İnsanı yoktan var eden Allah’ı sonra ona yeniden can vereceğini ²⁰³ hadisenin imkansızlığından değil, ölüm sonrası hayat düşüncesini peşin hükümle (A’piori)olarak reddetmelerinden kaynaklanır. İnsanların adaletle hükmedilmeden yaratılıp yaşatıldığını, acımasız akıbetleri, şaşkınlık içinde Allah’ın tanrısal bir iyiliğinin bulunmayışına götürülürse de bir plan ve amaç doğrultusunda yaratıldığının müşehade edileceği sayısız varlığın durumuyla çelişeceği malumdur.

Allah bu konuda vahye inanmayışın dayanağı olarak ileri sürülenleri eleştirerek, müteredit oluşlarını kuşku ile karşılamaktadır. Onlara yaptığı “akli açıklama “ise ilk yaratma ile ilgili acizlik mi buldular? diyerek ifade edilmiş olur.

²⁰² Kâf, 50/3.

²⁰³ Rûm, 30/11.

“O ki hanginizin daha güzel davranacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır. O, mutlak galiptir, çok bağışlayıcıdır.”²⁰⁴

İnkâr ve sapmalarda mantığa bürüyerek kendini haklı çıkarma adına kullanılan temel dayanaklardan biri, hayatın anlamsız ve gelip geçici olduğuna dayalı olarak, yeni şeyler inşa etmenin ve ölçüye uygun davranmanın kendini sınırlamak olacağından tercihe değer olmayışı kabulüdür. Bu türde aklileştirme yapıldığına çokça şahit olunmuşsa da; ne hayat anlamsız bir varoluştur ne de ölüm. Aksine hayırlı faaliyetlerin yer aldığı hayat, Kur’an ahlakına uygun olur ise ölüm koridorundan geçişle beraber mükafatını bulacaktır. İnkarcılar ise hakikati yalan ve yok saymalarıyla düşmüş oldukları alevli cehennem çukurunda cezaya mahkum olacaklardır denilebilir.

2.1.2.3.Yüz çevirme

“(Ey Resulüm) yine de yüz çevirirlerse, artık sana düşen ancak açık bir tebliğinden ibarettir. Onlar Allah’ın nimetin bilirler (itiraf ederler) sonrada onu inkar ederler. Onların çoğu kafirdir.”²⁰⁵

“Allah’ın nimeti” ile kastedilen Allah resulünün peygamberliğidir. Bir çok mucizeye rağmen inkar edilmesini işaretle aslında bilmelerine rağmen çeşitli bahanelerle akla dayandırmaya çalıştıkları inkarlarına dikkat çekilerek iman sonrası gelecek itaat ve ibadet’in, nefsin emrine girmekle nasıl dağıldığını açıklar. Hakikati doğrulamak yerine yanlışlamak ve terk gayretiyle; bahanelere sarılmaya çalışan insan akli ne bilgisizliğini ne de başka bir gerekçiyi hafifletici bir neden olarak kabul ettirebilecektir. Verilen mühletin dolmasıyla hiçbir hafifletici sebebin geçerli olmayacağı o gün; vaadedilen azap onları sardığında, artık tanrı yerine koydukları ve Allah’a yüz çevirerek döndükleri, onları yüz üstü bırakacaklardır. Kur’an’ın pek çok yerinde de insanı suçunu kabullenmekten başka çare bırakmayacak şahittendirme ile akla bürünmüş mazeretlerinin geçersizliği ilan edilmiş olacaktır.

Günah eylemi; ister Allah’ın birliği, eşsizliği inancına aykırı düşer şekilde olsun, isterse yarattıklarından her hangi birine karşı işlenmiş bir suç niteliğinde olsun;

²⁰⁴ Mülk, 67/2.

²⁰⁵ Nahl, 16/82-83.

Kur'an'da kişinin (kendi kendine yazık etmesi) kendi kendine zulüm etmesi olarak ele alınmaktadır.²⁰⁶

*“Bu kitap müjdeleyici ve uyarıcıdır. Fakat onların çoğu yüz çevirdi, artık dinlemezler.”*²⁰⁷

Allah Kur'an ayetlerini anlama ve kavrama yeteneğine sahip olarak var edilen insanın zihnine sunarak, rehberlik ediciliğini açıklar. Bir yandan çizilen sınır ve ölçü ile yol alan insan için müjdeleyici iken; ölçüden sapan insan içinde uyarıcı bir nitelik taşıdığı ifade edilen Kur'an, aklın kullanılması ile kavranılacaktır.

Arapça olarak indirilen metinler o döneme ve hadiselere ait olsa da hangi asır ve dilde olursa olsun bilgi genel bir ilke olarak aktarılmaktadır. Mesajları okuyan ve dinleyen herkese gelmiş olduğu bilgisine dayanak gösterilebilecek ayetlerden biri de; “(Ey peygamber) De ki: Ey insanlar şüphesiz ben Allah'ın hepinize gönderdiği bir elçiyim.“²⁰⁸ ayetidir.

Ayetlerin açık net ve anlaşılır bir şekilde indirilmesi, onun sonraki insanlara tebliğini de mümkün hale getirmektedir. Bütün ilahi metinlerin muhatap olunan insanlar tarafından anlaşılıp uygulanır hale gelmesi için gönderildiği düşünülürse, peygamber hangi kavimde ise o kavmin dili ile indirilmiş olması da zorunlu olacaktır. Her ne kadar mesaj evrensel olsa da bu dinler tarihinde olağan ve makul karşılanabilecek bir durum olarak görülmelidir.

Çoğunun anlam ve içerikten yoksun olarak ayetlerden yüz çevirip mesajı akıl ve gönül dünyalarında algılayamamaları ise; başka nedenlere dayalı olsa da insan, başkaca bir görünür bahane bulmaya gayret eder görünmektedir. Onların uyarıları yok saymak sureti ile sorumluluktan kurtulup akıbetten muaf tutulma talepleri olasıdır. Her ne kadar dil inkarcı bir hal almış olsa da gerçek nedenlerin farkında olan günahkarlar, akıllarını gerçekliği kabul ve itaat yönünde değil de inkarın temellendirmesi ve aklileştirme yönünde kullanırlar. Günümüz insanı için de Arap dilini bilinmiyor olması bahanesi ile ibadetlerini yapmama ya da ne istediğin tam anlaşılmaması gibi gerekçelerle ahlaki sapma haklılaştırılmaz mahiyettedir. Çünkü dil bilenlerce yapılan açıklamalar bir Müslüman'ın net olarak nelerden sorumlu tutulacağı ve Kur'ani

²⁰⁶ Esed, a.g.e., s.547.

²⁰⁷ Nisâ, 41/4.

²⁰⁸ A'râf, 7/158.

bilginin aktarılmasını sağlamada yeterliliğidir. Metafizik alanla ilgili olan bilinemezler için ise durum Arap dilini bilen ya da bilmeyenler için aynı olup epistemolojinin konusu olarak “insan neyi bilebilir ? ile ilintilidir.”

Kureyş halkının peygamberin sözlerini dinlemekten kaçarak ya da duyduklarında alay ederek mesajları yok saymalarıyla mesajlar yok olmayacak bilakis; Allah’a imanla yönelim ve itaatle birlikte tevhid, ibadet ve ihlas ardı sıra gelecek olanlardandır. Fakat bu yönelim için gözleri bağlamamak, kulakları kapamamak ve akli koşullandırmamak gereklidir. Şeytani telkinlere uyulması ve uydurma başkaca dostlar edinilmesi bu süreci sekteye uğratacak ya da tamamen yok edecektir.

“Yalnız Allah’a kulluk” edin diye çağrıda bulunulduğunda kafirlerin aklileştirilmeleri “Eğer rabbimiz sizin söylediklerinize inanmamızı dileseydi, mesajı melekler aracılığıyla iletirdi”²⁰⁹ şeklinde olmuştur. Biz sizinle gönderileni inkar ediyoruz derlerken, Kur’an benzer tavırları sergilenen kavimlerden örneklerle haksız yere büyüklük tasladıklarını bildirmektedir. Oysa peygamber yerine melek seçilmiş olsaydı, imanın esperisi kalmazdı. Metafizik bir varlık olan melek insana gerçeklik alanında görünmek suretiyle duyulanmış olacaktır. Oysa hikmet o gerçekleri duyusal olarak doğrudan kavramanın dışında, mantıksal ve sezgisel bir kavrayış ile kabullenip, bilimsel bir bakışla da süreğenliliğinin sağlanması olarak kabullenilmiştir diyebiliriz.

İçerik zaman üstülüğü açısından ele alınırsa, bir insan eseriymiş gibi değersizleştirmeye çalışılsa da ilahi mesajlar inanmış ve Allah’tan korkanların kurtulacağını müjdelemektedir. Şahitliklerini kendi şahitliğinde yapacak olanların bu konuda dayatma vb. işlemleri sıradanlaştırma gayretleri boşa çıkmaktadır.

İnkarların da Allah’ın tüm bu olup biteni bilemeyeceğine dair kanaati aklileştirme vesilesi kılışlar da olup bitenleri kendi zihinlerinde hapsedebileceğini düşünmeleri, tüm azaların şahitliğine engel olmayacağı ilan edilmektedir.

²⁰⁹ Fussilet, 41/14

2.1.2.4. Münafıklık

“İnsanlardan bazıları vardır ki inanmadıkları halde Allah’a ve ahiret gününe inandık derler. Onlar (kendi akıllarınca)güya Allah’ı ve müminleri aldatırlar. Halbuki onlar ancak kendilerini aldatırlar ve bunun farkında değillerdir.”²¹⁰

“(Münafıklar)İnsanlarla karşılaştıklarında “iman ettik” derler. Birbirleriyle baş başa kaldıkları vakit ise; Allah’ın size açtıklarını (Tevrat’taki bilgileri) Rabbiniz katında sizin aleyhinize hüccet getirmeleri için mi onlara anlatıyorsunuz?; Bunları düşünmüyor musunuz? derler.”²¹¹

“Onları gördüğün zaman kalıpları hoşuna gider, konuşurlarsa sözlerini dinlersin. Onlar sanki duvara dayanmış kütülükler gibidir. Her gürültüyü kendi aleyhlerine sanırlar. Düşman onlardır. Onlardan sakın. Allah onların canlarını alsın. Nasıl bu hale geliyorlar?”²¹²

Ayet her ne kadar Hz. Peygamberin hicreti sonrasında karşılaştıkları münafık ilişkilere ait olarak inse de iki yüzlülük probleminin her zaman ve şartlar için karşılaşılabılır bir realite olduğu da malumdur. Münafıklık samimi olmayan iman ve itaatleri, dillerinin söylediği kalpleriyle onaylamayışları olarak özetlenebilir. Özellikle o dönemde görsel özellikleri ile dikkat çekip ustalıklı etkileri ile saygınlık elde etseler de Kur’an içleri boş kütüklere benzeterek onları değersizleştirir. İki yüzlü kişilerde bulunan en önemli sıfatlardan biri tercihleri ile yaşayacakları “koru”dur. Hangi halleriyle hangi tarafa yakalanacaklarına dair ürperten korkularına rağmen düşmanlıklarına devam ederler. Özellikle yalanla kendilerini gizleme ve yeminleri ile taraftar toplama derdindedirler. Kendilerini güçlü diğerlerini de zayıf telakki eden münafıklar, Kur’an’ın ifadesiyle “Asıl üstünlük ancak Allah’ın Peygamberlerinin ve Mü’minlerindir. Fakat Münafıklar bunu bilmezler.”²¹³ demesine rağmen iddiaların sürdürürler. Büyüklük tasladıkları için, peygamber sizin için mağfireti istesin denildiği zaman hemen uzaklaşırlar.²¹⁴

Yalan ile insanları ve kendilerini hakikatten uzaklaştırmaları, sapmalarını aklileştirmede katkı sağlayacağından, yapılan beddua da temellendirilmiş oluyor.

²¹⁰ Bakara, 2/8-9.

²¹¹ Bakara, 2/76.

²¹² Münâfikûn, 63/4.

²¹³ Münâfikun , 63/8.

²¹⁴ Münâfikun, 63/25.

Kur'an ancak Allah'ı ve onun elçisini inkarın bağışlanamaz bir durum olduğundan yine başka bir ayetle de bildiriyor.²¹⁵

Allah'ın Kur'an'da çok ayetin sonunda ifade ettiği O'nun insanın yaptıklarından haberdar olması, münafıkları diliyle söylediklerinin değil de yapıp etmelerinin esas alınacağı gerçeğiyle acıklı azaba muhatap olacaklarını haber vererek, yalvarma ve yakarmaların kurtuluşu sağlamayacağı ilan edilir.

2.1.3. Akıl (Zihin)

2.1.3.1. Akli Kullanma

“ ve böylece biz onu Arapça bir hüküm (hikmetli bir söz)olarak indirdik. Eğer sana gelen bu ilimden sonra, onların arzularına uyarsan (aleyhine birleşen gruplar, (işte o zaman)Allah tarafından senin ne bir dostun ve ne de koruyucun vardır. ”²¹⁶

Allah'ın sapma ve inkar mevzularına Kur'an 'ın delil olarak akli açıklamalar içeren nakilleriyle yeterli olduğu, anlayabilen ve kendilerine engel olmayan, şartlanmayan akıllar için mucizevi içerikle şüpheye yer bırakmayacağı bilgisi verilmektedir. Kur'an, içinde kaldırılan ya da hükmü değiştirilen hususlarında tasarrufunun Allah'a ait olduğunu ve hikmetine binaen öyle yapıldığı düşünüldüğünde, hangi sebeple aklileştirme yapılırsa yapılsın, akli açıklama içeren Kur'an karşısında geçerlilik şansı kalmayacaktır. Aklileştirmeler insanın avunmasına hizmetten öteye gitmeyecektir manası çıkarılabilir. *“ Allah'ın emirlerini onlara iyice açıklasınlar diye peygamber biz her elçiyi kendi kavminin diliyle gönderdik ki Allah dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. Çünkü o güç ve hikmet sahibidir. ”²¹⁷*

Burada ifade edilen ilahi mesajla hakka davet edecek olanların, toplumun dilinin inceliklerini de çok iyi bilmesi gerektiği hususudur. İnsanın saparak yoldan çıkması kaderin yani irade dışı zorunluluğun sonucu olmayıp, insanın iradi ve ihtiyari olarak seçilmiş tutum ve eğilimlerinin sonucu olduğudur. Allah engin ilmiyle inkar tercihini değiştirmeyeceğini bildikleri dışında kimseyi saptırmaz. Bu eğilimde

²¹⁵ Tevbe, 9/80.

²¹⁶ Sâffât, 13/37.

²¹⁷ İbrahim, 14/4.

olanlara, rahmet ve hidayet yolunu kapatması, o kişiyi tercihiyle yüz üstü bırakması anlamına gelir. Böylece Zemahşeri'nin Nahl suresi 93. ayette ki yorumuyla (Allah, bile isteye) hakkı inkar yolunu seçip bu (inkarcılığında inat göstereceğini bildiği kimseyi yüz üstü bırakır.) Dolayısıyla bu yüz üstü bırakma hali hak ediş olduğundan, cebri yaklaşımları kendine aklileştirme temeli olarak seçenler için onları geçersiz kılmanın mantıksal delili olacaktır. *“Resülüm! kafirlerin seni yalanlamaların şaşırıyorsan asıl şaşılacak onların biz toprak olduğumuz zaman yeniden mi yaratılacağız ? demeleridir.”*²¹⁸

Allah, Kur'an'da insanda bulunması ve kullanılması gereken en belirgin ve özgün bir donanım olarak sunduğu aklın, devre dışı bırakılmasını, şaşılması gereken en önemli ihlal ve sapma olarak nitelendirmektedir. Elbette akli askıya almanın, yaradılış değerini düşürme ve potansiyelini kullanmama noktasında önemli bir sorumluluk ihlali olacağından, bunun sonucu olarak gerçeği örtmenin (Küfür) ve hafife almanın (Şirk) cezanın en şiddetlisine maruz bırakılacak bir davranış olacağından bahsetmektedir.

Allah 'ın varlığına dair delilin olmadığı yerin gösterilmesi imkan dışı iken ve sıradan kabul edilen hadiseler bile mucizevi bir bilgi kudret eseri olarak var edilmiş, müşahade edilebilir gerçeklikler sunuyor iken, zerreden gezegene ereklilik ve bütünsellik içinde birbirini tamamlıyor ve ölçü ile hay isminin tecellisi ve sünnetullah ile işliyor iken, aklını kullanmayı öteleyen insanın inkara kalkışması hadsizlik ve haksızlık olarak görülüp, bundan daha şaşırtıcısı olmadığı halde, Allah 'ın varlığını ve özelliklerini yadırgayan ve şaşırtıcı bulan insan, ironik bir anlatımla kınanıyor. Ayrıca; ironi mecaz bir benzetimle devam ettirilerek, tüm bu gerçeklere akli işlevsel hale getirmeye set çekip, ahlak dışılığı ve dünyevince yaşam tarzını benimseyip bu sahte değerlere teslimiyetle tutsak haline gelenleri, ahirette de boyunlarında tasma ile tasvir etmektedir.

Günahları nedeniyle dünyada iken boyunlarında taşıdıkları, hesap günü'de taşımaya devam edecekler halkalar, teslim oldukları geçersiz ve düzmece değerlere ruhlarını esir etmelerinin ve bu teslimiyetin yol açtığı azabın bir simgesidir.

²¹⁸ Ra'd, 13/5.

219“...Halbu ki onlardan önce ibret alınacak nice azap örnekleri gelip geçmiştir ...”
220

Aklın etkin kılınıp yaşanmış tarihsel hadiselerin aktarımından ders çıkarılması gerekirken, aksine ilahi azaba inanmayanlara işaretler, Peygamberin tehdidinde karşı alaycı bir üslup kullananların akli reddetmeleriyle tüm vahiy temelindeki anlatım, bildirim ve örneklerini de yoksaymış olacaklarına vurgu yapılmaktadır. “ Allah ‘a karşı taahhüt, insanın yaratılırken kendine verilen akli ve maddi nimetleri Allah’ın istediği şekilde kullanması yolundaki ahlak sorumluluğuna işaret eder. Bu sorumluluğun esnetilebilmesi, akıl melekesinden kaynaklanır ki bu meleke doğru kullanıldığında insanı kendi davranışları ile ilgili olarak Allah’ın iradesini tefricen anlamasına yöneltir,”Yani Deruni keşfi sağlayacak olan Melekeleri, geçici ve az bir haz için tepenler hakikatin lezzetinden mahrum ve cezaya mahkum olurlar denilebilir.²²¹ ”...Fakat onların çoğu söyledikleri üzerinde düşünmezler .”²²²

İnatları ve kibirleri yüzünden ilahi mesajları reddedip sapanların ,sorumluluktan kurtulma adına yaptıkları savunmalar üzerine düşünmediklerini ifade eden Kur’an, mucizevi kanıtların yardımını olmadan da hakikatin bilgisine eriştirebilecek içerik ve örneklerle dolu olan mesajlara dikkat çekmektedir. Hz Peygamberin ümmiliği üzerinden örnekleme yapan Kur’an, okuma yazma bilmeyen bir Peygamberin ümmi oluşunun hikmetini, Kur’an’ı Peygamber uydurmuştu iftirası ile ilişkilendirip açık mucizeleri bile inkar eden müşriklerin, Peygamberin okuma yazma bilmesi durumunda iftiralarına bir mesnet oluşturacaklarını söyleyerek akli temelde yorumlar yapılmasını teşvik etmektedir. Yine haktan yüz çevirenlerin rızık konusunda düştükleri telaş nedeni ile sapmışlığı eleştirilerek, Allah’ın sünnetullah çerçevesinde rızık verici olması ile tapılmaya değer olduğu vurgusu yapılmaktadır. Diğer tapınılacakların Allah ‘ın yerine konulmasının abes ve muhalliği üzerinde durmakla, aksini düşünmenin nankörlük gibi bir sapma olacağı belirtilir. Rabbe güvensizlik Allah’ın kudretine ve eşsizliğine dair bir inkar niteliğindedir. Olumsuz şartların varlığı

²¹⁹ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, (çev. Cahit Koytak vd.), İşaret Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2002, s. 880.

²²⁰ Ra’d, 13/6.

²²¹ Esed, *a.g.e.*, s.9.

²²² Ankebut, 29/63.

bahanesiyle Allah'ı unutma gibi bir davranış aklileştirilemeyeceği ve geçerli bir mazeret olarak sunulamayacağı bilgisine ulaşılabilir.

“Eğer dilersek oldukları yerde onların şekillerini değiştirdik de ne ileriye gitmeye güçleri yeterdi ne de geri gelmeye!”²²³

Allah insanın doğru ile yanlış ayırt edememesini dileseydi, anlama melekesinin işleviyle akli vermezdi ama o zamanda doğruyu bulmak nasıl mümkün olurdu diyerek açıkladığı ayetlerle, ahlaki sorumluluk duygusundan yoksun bırakacağı insanın inkarına yol açabilirdi. İnsana verdiği donatıdan yoksunlaştırıp gerçeği kavramadan mahrum edebilecekken, Allah'ın bunu dilemediği gösterilir. Yani irade ve ahlaki tercih özgürlüğünde insana sağladığı serbesti, onların olumlu gelişim ve mükafatlarının da bir vesilesi olacağına işarettir.

Dileseydi iç güdüsel bir yönlendirmeye emre itaatle mecbur kıldığı insan, Allah'ı inkar etme noktasında kainattan bir bulunuşluk sergileyebilecekken, doğruyu-yanlıştan ayırıp seçebilen hali ile üstün bir varlık konumuna yükselebilir. Ama bu konuda vahyin rehberliğine ve peygamberi davranış kalıplarına uyum ve imanda sapma gösterenlerde tam aksine, içgüdüsel davranış gelişim açısından durağan ve sabitlenmiş halleriyle kalmakla sıradanlaşır ve nimetlerin inkarı ve küfür nedeniyle hayvanattan aşağı mertebelere inmiş olurlar. Çünkü insan ruhu ve bedeni isteklerin kendinde oluşturdukları çatışmadan kurtulmada vahyi bir yönlendirmeyi rehber kılmadıkça şeytanın vesveselerine teslim olacak, sübjektif değerlendirmeleri, Allah'ın kriterleriyle yer değiştirerek sapmaları kendince mantığa bürünmeye meyledecektir. Ancak insan için gözlerini kapatıp güneşin olmadığını söylemek, güneşin apaçık varlığını ortadan kaldırmayacağı gibi, aklileştirme ve mantığa bürünmelerde işlenen küfür ve sapma zulmünü haklılaştırmayacak ve cezada muafiyet sağlamayacaktır.

Vahyin bir şiir olduğunun iddiasıyla yalanlanan peygamberlerin getirdiği ilahi mesajlar anlam müzikalite ve ritmi açısından şiirlerin çok ötesinde bir değere sahip iken, sözcüklerin dizilimi, bütündeki tutarlılık, çelişkisiz bütünlük, tarihsel gerçeklikle uyuma işaret ettiği, asırlar sonrasında tespit edilecek nişanelerle mucizevi mührünü tüm zihinlerde yerleştirmektedir. Oysa şairlerin şiirlerinde anlamın ikinci planda tutulup müzikalite ve ritmin öncelenmesi, söylenenlerde tutarsızlık ve sübjektif

²²³ Yâsin, 36/67.

değerlendirmelerle gelen çelişkiler onların tartışılabilirliği noktasında dikkate şayandır.

*”Hala Kur’ an üzerinde gereği gibi düşünmeyecekler mi? Eğer o Allah ‘tan başkası tarafından gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık bulurlardı”.*²²⁴

Mana ve hüküm açısından bütünlük arz eden Kur’an’ın insanların söylediği güzel, düzgün ve estetik sözlerle aynı olmayıp emsalsiz olduğunu, hüküm ve haberlerde, yaratılışın ilk noktasından ebediyete kadar vuku bulmuş ve bulacak olan hadiselerle temasta gerçeklikte örtüşür tutarlılık arz ettiğini dikkatlere sunarken bu tespitlerle artık Kur’an’ın bir insan yazması olmayacağını, Allah’tan gelmiş olduğunu anlamaya yöneltir.

*“ Hak ile batılı birbirinden iyice ayrılacağı –ve sonra bir öğüt ve hatırlatmada bulunanlara, suçlardan arınmayı vadeden veya bir uyarıda bulunan, bakın bekleyip görün denilen her şey mutlaka gerçekleşecektir.”*²²⁵

Allah ilahi mesajlarında, insanın kendisinden korkması ve sorumluluk duygusunu hissetmesi ile hakkı batıldan ayırarak, iyi ile kötüyü seçmeyi sağlayacak bir bakış vereceğini vaadediyor.²²⁶ Ahlaki ve manevi planda değerlendirme yeteneğini aktif hale getirecek insanın, Kur’an’ı çerçeveden sapma ihtimali azaltılacak, sapma ve işlediği günahları mantığa bürüme ile haklılaştırma çabası da ortadan kalkmış olacaktır. Yaptığı hataların ve sapma davranışlarının haklı bir zemine ve aklileştirmesine harcanacak çaba belki de işlediği hatanın yaptığı kötülüğün affedilmesi çabasına dönüşecek ve duaya Allah’ın icabeti beklenecek, hata ve sapmalarda ısrar ortadan kaldırılmaya çalışılacaktır. Doğruyu yanlıştan ayırt etmemizi sağlayan insan akli için Kur’an’da kullanılan kavram “Furkan”dır. Taberi, Zemaşehri ve diğer büyük müfessirlerce kabul edilen anlam, Allah’a karşı sorumlulukların tam bilincinde olanı, değerlerinden ayıran ahlaki değerlendirme yapma melekesine işaret eder.

Böyle bir potansiyel ve donanımla varlığa gelmesine rağmen insanın hangi aklileştirme çabası içerisine girerse girsün tüm gayretlerin bir yalandan ibaret olacağı vurgulandıktan sonra ahrette hesap günü yaşayacakları akibetin “o gün” vay haline

²²⁴ Nisâ, 4/82.

²²⁵ Mürselât, 77/4-7.

²²⁶ Ğaşiye, 88/29.

hakikati yalanlayanların!”²²⁷ mesajı defalarca tekrar edilmekte ve bununla hem gerçekliğinin hem de azabın şiddetinin büyüklüğü ifade edilmektedir.²²⁸

Allah’ın gerçekliğin ve faaliyetlerin hesap gününü , ahlaki normları yok sayan ve şükretmeyen insan için kullanılan “hakikati yalanlamak “ bir nankörlük olarak görülüp sapma olarak değerlendirilir ve eğer aklileştirme ve ciddi gerekçeleri ve dayanakları varsa sapanların bunları devreye sokarak o günü savuşturmada kullanmaları için hodri meydan denilir.²²⁹ Kur’an aklileştirmelere “ sözde mazeret “ demektedir.²³⁰

Kur’an bu anlamdaki kafirlere konuşma ya da sözde mazeretleri olan aklileştirmelerini beyan etmeleri için izin de verilmeyeceğini söyleyip varsa bir hileleri onu devreye sokmalarını teklif eder. Bunu gerçekliği olduğundan değil, çaresizce kabul etmek durumunda kalacakları durumundan bahisle dile getirdiği söylenebilir. Felsefi ve metafizik bir sorun olarak karşımıza çıkan “ölüm sonrası bir hayatın varlığı” konusunda somut bir gerçekliğe dayanmayışı nedeniyle reddedilen ahiret hayatı, ölüm sonrası diriliş ve hesap gününü yok saymaya yönelik davranışların aklileştirme argümanını oluştursa da metafizik bir konunun somutlaştırmayla veya müşahade edilmesiyle kabulü gerekir dayatması bir mantık hatası olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla Kur’an’ın fizik ötesi bir alemle ilgili iddiasını inanç yoluyla temellendirmesi muhal görülmemekte beden ölümü ile yok olacak insanın bireysel bilinç ve kişiliğinin devam edeceğine dair bir iddiasını tekrarla ifade etmektedir.

2.1.3.2.Cehalet

“... Cahillik sebebiyle kötülük yapan, sonrada bunun ardından tövbe edip durumunu düzeltenleri (bağışlayacaktır)...”²³¹ Bu kategoride yer alan insan hakikati araştıran alim gibi olmayıp, belki halkın çoğunluğunu teşkil eden, öğütlerin muhatabı olan ve tercihlerini bilgilenme ile değiştirebilecek potansiyele sahip nitelikte kimsedir. Ayet, sapma ve hataların temelinde yatan bilinçli olmayan seçimlerini değiştirme

²²⁷ Mürselât,77/37.

²²⁸ Esed, a.g.e., s.15.

²²⁹ Mürselât, 77/39.

²³⁰ Mürselât, 77/36.

²³¹ Nahl, 16/119.

iradesi gösterecek insan için, Allah'ın bağışlama ve esirgemesinin devreye gireceğine dair bir müjdeyi de içerir niteliktedir.

Allah'ın dininde yaşatılan ritüellerin, kendi başlarına bir esasmış gibi algılanmayıp derinleşmenin aracı olduklarının bilinmesi gerekmektedir. Yani cehaletin giderilip hikmet kavrayışının, akıl sahibi insan için öncelenmesiyle ahlaki ölçüyü tutturması da mümkün olacaktır. Cehaletin aklileştirmede bir bahane olarak sunulsa da, Allah'ın düşünme ve akli kullanma ile ilgili çok sayıda ayette ilmi farz kılışıyla geçersiz hale gelmektedir.

*“ Bütün insanlığı hikmetle ve güzel öğütlerle rabbinin yoluna çağır; ve onlarla en güzel, en inandırıcı yöntemlerle tartış; Şüphesiz O'nun yolundan kimin saptığını en iyi bilen Rabbindir. Ve yine doğru yola erişenleri de en iyi bilen O 'dur. ”*²³² Günümüz tartışmalarına da ışık tutacak olan teknik ve yöntemin ne olacağını belirleyen Kur'an, ancak bu yöntem ile hakikatin açığa çıkarılıp, içselleştirmesinin mümkün olacağını açıklar. Akla uygun, yumuşak bir üslup seçimi ile “dinde zorlama yoktur” ayeti²³³ arasında tam bir uyum sergilenmekte olup, tartışmanın fevri, kırıcı, küstüren yanının yok edilmesi, suçlama ve ithamlarda ise misliyle karşılık verilmesini caiz görmüştür. Sabırsızlık ve peşin hükümle davranmanın ahlaki açıdan olumsuz nitelendirildiği çıkarılabilecek sonuçlar arasında görülebilir. Eğer yöntem böyle olursa onların mesnetsiz ve tutarsız, gerçekliğe aykırı iddialarını da boşa çıkartmak çürütmek mümkün olacaktır.

2.1.3.3.Çarpıtma

*“Ey Muhammed,onlara: Şayet iddia ettiğiniz gibi ahiret yurdu Allah katında diğer insanlara değil de yalnızca size ait ve bu iddianızda doğru iseniz haydi ölümü temenni edin(bakalım)de. ”*²³⁴

*“Deki: Ey ehl-i kitap! (Gerçeği) görüp bildiğiniz halde niçin Allah'ın yolunu eğri göstermeye yeltenerek mü'minleri Allah yolundan çevirmeye kalkışıyorsunuz? Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir. ”*²³⁵

²³² Nahl, 16/125.

²³³ Bakara, 2/256.

²³⁴ Bakara, 2/94.

²³⁵ Âl-i İmran, 3/99.

“Bilerek hakkı batıl ile karıştırmayın, hakkı gizlemeyin”²³⁶

“Hakkı batıl ile örtmekle”, Kur’an’ın sık sık Yahudilere ithamına sebep olan kitab-ı mukaddes’in metnini tahrif etmeleri kastedilmiştir ki bu tahrifat objektif metin tetkikleri yoluyla da ispatlamıştır. Öte yandan ”hakikatin gizlenmesi” Yahudilerin kitab-ı mukaddesde ki Hz. Musa’nın “Tanrın rab, sizin için aranızdan, kardeşleriniz içinden tıpkı benim gibi bir Peygamber çıkaracak. Siz o’nu dinleyeceksiniz”(tesniye xviii,15) şeklindeki sözlerin ve bizzat Allah’a izafe edilen:”kardeşlerin arasından onlara senin gibi bir peygamber göndereceğim ve O’nun ağzına kendi sözlerimi koyacağım.“(tesniye xviii,18) şeklindeki sözleri göz ardı etmelerine veya kasden yanlış yorumlamalarına işaret eder. Açıktır ki İsrail oğullarının “kardeş” leri, Araplardır ve özellikle onların Müsta’ribe (“Araplaşmış”) grubudur ki kökleri Hz. İsmail’le ve Hz. İbrahim’e kadar uzanır. Ve Arap peygamberin kendi kabilesi “Kureyş”de bu gruba mensup olduğundan, yukarıdaki kitab-ı mukaddes ifadeleri o’nun ortaya çıkacağına işaret olarak kabul edilmelidir.”²³⁷

“Yeminlerinizden dolayı Allah’ı (O’nun adını) iyilik etmenize, ondan sakınmanıza ve insanların arasını düzeltmenize engel kılmayın. Allah işitir ve bilir”²³⁸

Peygamber dahi olsa bir kimsenin yakınına tövbe etmediği günahlarından dolayı başka bir kimsenin korumayacağını ifade eden ayet gerçek mü’minin hakikati inkar edenleri kendisinden uzak tutmasını öğütler.²³⁹

²³⁶ Bakara, 2/42.

²³⁷ Esed, a.g.e., s.13.

²³⁸ Bakara, 2/224.

²³⁹ Esed, a.g.e., s.1166.

2.1.3.4. Çelişki

“Kendilerine bir iyilik dokunsa bu Allah’tan “derler;başlarına kötülük gelince de bu senden derler. Hepsi Allah’tandır de. Bu adamlara ne oluyor ki bir türlü laftan anlamıyorlar! Sana gelen iyilik Allah’tandır. Başına gelen kötülük ise nefsendendir. Seni insanlara elçi gönderdik. Şahit olarak Allah yeter.”²⁴⁰

İnsanın sapma ve ahlak dışılığını aklileştirme eğiliminde olduğunu anlatan ayet, İslamın hayır, şer, kaza ve kader mevzularına ışık tutmaktadır. İnsanlar umumiyetle elde ettikleri başarı ve iyi neticeleri kendilerine (veya inananlar Allah’a) malederler. Musibet, bela, kötülük ve başarısızlığını yükleyecek bir neden arayan insan; kendini kınamaktan ve suçlamaktan kaçır. Halbuki her şeyi yaradan Allah ‘tır. Her şey O’nun takdir ve kudreti ile olur. Ancak Allah hiçbir kimse için doğrudan doğruya felakete ve kötülüğe rıza göstermez. Kulun işlediği iradi her kötülük bizzat devreye girer ve Allah, kul iradesini o yolda sarf ettiği için öyle yaratır. Şu halde kul kasiptir. (Kasip): hak eder, murad eder. Allah halıktır, kulun iradesine göre yaratır.

“ Hepsi Allah'tandır” şeklindeki ifade ile bir önceki ifade arasında bir çelişki yoktur. Kur ‘an’ı dünya görüşünde Allah bütün hadislerin nihai kaynağıdır. Sonuçta insanın karşılaştığı her iyilik ve başına gelen her kötülük Allah’ın iradesini eseridir. Ancak insanın “kötü kader” saydığı her şey, gerçekte nihai sonuçları itibari ile kötü değildir. *“Mümkündür ki nefret ettiğiniz bir şey sizin için iyi olabilir ve yine mümkündür ki sevdiğiniz bir şey de sizin için kötü olabilir. Allah bilir ama siz bilemezsiniz.”²⁴¹*

Böylece zahiri bir çok “kötülük” çoğu zaman bir sınavdan ya da ilahi kaynaklı bir kemalat sürecinin işletilmesinden kaynaklı olabilir. Mutlak anlamda başa kötülük gelen kişinin yanlış seçimi sonucubunu yaşıyor olduğu düşünülemez. O halde açıktır ki bu ayetin sözünü ettiği “kötülük ”veya “kötü kader “ sınırlı bir muhtevaya sahiptir; Çünkü kelimenin ahlaki anlamında kötülüğe işaret edilmektedir. Yani kişinin eylemlerinden ve davranışlarından kaynaklanan azaba işaretle Allah’ın bütün mahlukatı içine koyduğu ve Kur’an’ın “Allah ‘ın metodu”(sünnetullah) olarak tanımladığı sebep, sonuç kanunu ile uyum halinde olup insanın yalnızca kendini

²⁴⁰ Nisâ, 4/78-79.

²⁴¹ Bakara, 2/216.

suçlamasının gerektiğinin altı çizilmektedir. Zira “Allah hiç kimseye zerre kadar haksızlık yapmaz”²⁴²

“Ey iman edenler! Allah’ın size helal kıldığı iyi ve temiz şeyleri (siz kendinize) haram kılmayın ve sınırı aşmayın. Allah sınırları aşanları sevmez.”²⁴³

Resulullah’ın (s.a), ahiret ve kıyamet üzerine sohbetleri sonrasında sahabelerinin eski püskü elbiseler giymeleri, gündüzleri hep oruçlu gecelerini hep namazla geçirmeleri ve kadınların yanına yaklaşmadıkları gibi durumları öğrenmesi üzerine nefislerinin hakkı için onları kendi gibi olmaya davet edip ayrıntıları sıralamıştır. Sahabi’de olsa aşırı gidenler için yaşayan Kur’an ölçüleri hatırlatılmakla; sahabi’nin hesap günü kaygılarının helal olanı haram kılmadaki gerekçelerinin de önüne geçilmiş olmaktadır.

“Allah dileseydi ne biz ortak koşardık ne de atalarımız.. Hiçbir şeyi de haram kılmazdık”²⁴⁴

Kafirler sapmalarını Allah’ın iradesine bağlayarak mantığa bürümek istiyorlar. Allah dileseydi sapmayacak özellikte iradesi olmayan insan yaratırdı. Onun iradesini kullanmasına izin vermek sureti ile günah işleme ve sevap kazanma potansiyeli kazandırdığı insanın, kötülük yapma özelliğini ondan alıp, hidayete erdirtirebilirdi. Ancak böyle olması durumunda imtihan sırrı ortadan kalkacaktır. Dolayısıyla insan iradesini kullanabildiği her alanda seçimlerinden sorumlu olup, sonuçlarına katlanacaktır. Bu açıdan bakıldığında da cebriye doktrini de reddedilmiş bulunmaktadır.

“De ki, Allah’ın kulları için yarattığı süsü ve temiz rızıkları kim haram kıldı?”²⁴⁵

Allah yasaklananlar dışında iyi ve güzel olanın insanlara helal kılındığını bildirir. Bu dünyada Rahman isminin tecellisi olarak inanan ve inanmayanlara iyi ve güzel şeylerin sunulduğunu ancak ahiret de Rahim ismin tecellisi ile bunların sadece Mü’minlere ait olarak devam edeceğini bildirmektedir. İnsanların inançsızlık itaatsizlik yada sapma davranışları sergilemelerine rağmen Allah’ın kendilerini cezalandırılması şöyle dursun ,nimetlerini arttırarak yaşamalarına imkan veriyor olmasını inkarda aklileştirme yapanlar için” Rahman ve Rahim” kavramlarının bizi götürdüğü anlam dünyası bir akli cevap niteliği taşımaktadır. Yani Kur’an’ da Allah’ın

²⁴² Esed, a.g.e., s.155.

²⁴³ Maide, 5/87.

²⁴⁴ En’am, 6/148.

²⁴⁵ A’raf, 7/32.

kendini tanımladığı isimlerin işaret ettiği fiiller bu durumun açıklayıcısı niteliğindedir.²⁴⁶

İnsanın varlık olarak eşref-i mahluk olmasına yakışır olmayan vaziyette pasaklı ve yakışksız görüntüsünü Allah'ın (israf etmeyin) demesiyle ilintilendirmeye çalışması da bir tür aklileştirme olarak görülebilirse de ilahi ölçüye uygun olmayıp, Allah'ın muradı ile de çelişmektedir.

“Biz bir ayetin yerine başka bir ayeti getirdiğimiz zaman ki Allah neyi indireceğini çok iyi bilir. “ Sen ancak bir iftiracısın” dediler. Hayır; onların çoğu bilmezler.”²⁴⁷

Kafirlerin hoşlarına gitmeyen ayetlerin gelmesiyle “Muhammed bu gün emrettiğini yarın yasaklayarak ashabıyla alay ediyor diyerek sapma ve inkarlarına meşrulaştırıcı bir bahane buluyor olsalar da ayet bu türden aklileştirmelere cevap niteliği taşımaktadır. Değişiklik ya da Nesh muhatap kitlenin ihtiyaç ve bulunuşluklarına bağlı olarak Allah'ın lütfu ile gelirken, hastalık sürecinde tedavi yöntem ve dozun değişmesi ile benzerlik kurulacak olursa olağan ve belki de elzem bir durum olarak görülecektir.

Ahlaki ve manevi değerler noktasında Kur'an 'ın nihai kural koyucusu olarak iyi ve kötünü belirlenmesinde kapsamlı, evrensel bir ölçüt ve geçerlilik sunuyor olmasının yanında, insanın yapısından kaynaklanan şüpheye meyyal olması Kur'an 'ı okumaya başlamadan önce “ kovulmuş şeytanın “ayartmasında vesvese ve şüphe tohumları ekmesinden Allah'a sığınmak lüzumuna binaen “Besmele“ ile başlanılması öğütlenmiştir. Çünkü günümüz kavramlarından “Entropi” nesnel dünyada bozulmaya yatkınlığı ifade eden bir kavram olduğu kadar, insanın önlemini almaz ise manevi değerler imar etmeye çalıştığı ahlaki alanda da bozulma yaşanacağı kaçınılmaz olacaktır.

Demek ki aklileştirmeler öncesinde yapılacakların ihmali ve terki aklileştirmeleri geçersiz kılar. Ya da tersten ifade edecek olursak yapılacak, edilecekler yerine getirildiğinde aklileştirmeyi gerektirecek koşullar doğmadan ölmüş olacaktır. Öyleyse öncelikle sapmaya düşen insan için tevessülü ve mecburiyeti ortadan kaldıracak şartları yerine getirmek önemli bir yükümlülük olacaktır. Bu şartların yerine getirilmeyişle karşılaşılacak her sapma aklileştirme çabasına girecek insan

²⁴⁶ Bakara, 2/3.

²⁴⁷ Nahl, 16/101.

için determinist bir sonuçtan ibaret olacaktır. Tedbirsiz ve temkinsiz yola çıkan insan için entropik olarak kaçınılmaz olan sapma, nafiye aklileştirmelerle insanı temize çıkarmada yeterli olmayacaktır. İnkarcı ve sapmışlar için de Kur'an'ın vaat ettiği akıbet öğüt ve ölçüyü reddedenler için kaçınılmaz olacaktır.

“Hakkı batıl ile örtmek ile itham edilen Yahudiler, Kitab-ı Mukaddes'in metnini tahrif ederek hakikati gizlemiş, kasten yanlış yorumlayarak hem sapmış hem de sapmanın aklileştirilmesinde kullanılan argümanları zihinleri bulandırarak hakikati görmelerine engel olacak şekilde yerleştirmişlerdir.

Aslında bu tahrifatı kendilerinin yapmış olmasına rağmen, dünyevi zevkleri ya da çıkarları doğrultusunda hakikati değiştirmiş olmalarını unutarak Allah'ı tutarsızlık ve çelişik olma hali ile yargılamaktan imtina etmemişlerdir. Kur'an'ın tedrici inişi Allah'ın planına uygun zihinsel ve toplumsal gelişim düzeyine göre olmakta olup Kur'an mesajıyla doruğa ulaşmaktadır. Özetle Allah'ın sıfatları açısından da bakıldığında bir ayetin neshedilmiş olsa dahi yerine başka bir ayetin gönderilmesi, Allah'ın ilim sıfatına bir eksiklik getirmez. Burada mantıksal hatanın nedeni O'nun sıfatlarının sınırlarını tam kavrayamaz olma aciziyetimiz den kaynaklanıyor olabilir. O'nunsa hikmetli bir nedene dayandırarak bunu tercih etmesinden kaynaklanabilir.

Allah'ın buyruklarına teslimiyetin meşakkati ile ilgili kendilerini sorumluluktan azat etme niyetinde olanlar “ Allah'ın ayetlerine inanmayanlar ancak yalan uydurur. İşte onlar yalancıların kendileridir.”²⁴⁸ denildiği üzere hareket etmişlerdir. Burada her ne kadar hadiseden yola çıkılarak bir cevap veriliyor gibi görünse de mesajın her dönem inkarcı zihniyete karşı verildiği ortadadır. Uydurulmuş bilgilerin tutarsızlık nedeni olarak gösterilmesi marazlı bir ruh halinin de işareti olarak değerlendirilebilir.

*“ Kim iman ettikten sonra Allah'ı inkar ederse kalbi iman ile dolu olduğu halde (inkara) zorlanan başka... Fakat kim kalbini kafırlığa açarsa, işte Allah'ın gazabı onlarıdır; Onlar için büyük bir azap vardır. ”*²⁴⁹

Kur'an'ı inkar ya da ahlaki sapmalarda özgürlüğün askıya alındığı durumlarda yapılacak mantıksal temellendirmenin geçerli olacağına dair bir ayet olarak karşımıza çıkan bu bilgi, şehadetin eşsiz bir mertebe olarak bu uğurda tercih edilebileceği gibi, zorlanıldığında sadece dil ile inkar etmenin de(şartıyla) kalpteki imanın azalmadan

²⁴⁸ En'am, 6/105.

²⁴⁹Nahl, 16/106.

kalması şartıyla bir alternatif olabileceğini bize gösterir. Bununla birlikte Kureyş kabilelerinin Ammar'a yaşattığı bu durum zulüm olarak değerlendirmektedir.

*“ Dillerinizin uydurduğu yalana dayanarak “Bu helaldir, şu da haramdır” demeyin. Çünkü Allah'a karşı yalan uydurmuş oluyorsunuz. Kuşkusuz Allah'a karşı yalan uyduranlar kurtuluşa eremez.”*²⁵⁰

Araplardan bazıları kendiliklerinden bir kararla bazı şeyleri helal kılıyorlar bazılarını da (mesela bazı hayvanları kadına) haram kılıyorlardı. Oysa ayet dinin sahibi ve maliki olan Allah'ın yasaklarından başkasının haram kılınamayacağını bildirmektedir.

Ahlak konusunda iyi ve kötünün belirleyici olan Allah'ın ilmi ve hikmetiyle belirlemiş olduğu kurallara, akli ve iradesiyle varlıkların içinde muhatap aldığı insanın, kuralları mantıki bir geçerlilik süreciyle kabullenip teslim olduktan sonra pratiğe dönüştürmesi beklenmektedir.

Kendi içinde tutarlı ve çelişkiden uzak, hatta evrensellik nitelikleri taşıdığı günümüzce de kabule zorunlu görünen bu değerlerle ilgili, subjektif yorumlar Allah katında bir değişime neden olmayıp sadece insan için göreceli bir durum arz etmektedir. Egoizm, narsizm, pragmatizm, hedonizm vb. yaklaşımlar bu değer yargılarının hükmünü değiştirirse de Kur'an temelinde yer değişikliği yine Allah'ın belirlediği koşullar çerçevesinde olabilmektedir. O hüküm ve talimatın gerekliliğini anlamadıkları için Kur'an'ı da layıkıyla yorumlamaktan yoksundurlar.²⁵¹

Alimlerin bazılarının sübjektif kıyas yöntemiyle Allah'ın emri olarak aktarılanların Kur'an'da ya da sahih hadislerde lafzen veya açık olarak tespit edilmediği halde hukuka dayanarak gösterildiğine işaret eder. Yalnızca geçmişten kaynaklandığı için geleneklere dini bir gerekçe bulma ya da kişiye uygun olanı meşrulaştırma gayretlerine dikkat çekilmektedir. İyiye ve sağlığa uygun olanın mü'mine yasaklanmayacağını aynı zamanda uygun olmayanın da helal kılınmayacağını bildirmekle beraber bu açıklamalara rağmen yasaklama ve helal kılmanın belirleyicisi olarak Allah'tan başkasını ölçü alanın cezaya müstahak olacağı açıklanmaktadır.²⁵²

²⁵⁰ Nahl, 16/116.

²⁵¹ Esed, a.g.e., s.46.

²⁵² En'am, 6/146.

2.1.3.5. Tahrif etme

“Şimdi (Ey müminler) onların size inanacaklarını mı umuyorsunuz? Oysa ki onlardan bir zümre ,Allah’ın kelamını işitirlerde iyice anladıktan sonra bile, bile onu tahrif ederlerdi.”²⁵³

“İsrail oğullarına sor ki kendilerine nice apaçık mucizeler verdik. Kim mucizeler kendisine geldikten sonra Allah’ın nimetlerini (ayetleri) değiştirirse bilsin ki Allah’ın azabı şiddetlidir.”²⁵⁴

“Her bir ümmetten bir şahit getirdiğimiz ve seni onlara şahit olarak gösterdiğimiz zaman halleri nice olacak!”²⁵⁵

“Bütün peygamberler ümmetlerine aynı iman esaslarını getirmiş ve tebliğ etmişlerdir. Nizam ve ahlak sahasında ise prensipler değişmemekle beraber medeni ve içtimai şartlara göre şekiller ve uygulamalar değişmektedir.Son peygamber Muhammet Mustafa (s.a) insanların ilim ve medeniyetçe en ileri devrelerinde onlara rehber olacak en kamil dini getirmiş ve tebliğ etmiştir.Peygamberlerinin getirdikleri iman ve nizama değiştiren veya inkar edenler ahirette muhakeme edilecek ve peygamberleride onlar aleyhine şahitlik edeceklerdir.Hatemü'l-Enbiya (s.a) ise bütün peygamberlerin lehinde şahitlik ederek onları tasdik eyleyecektir. Buhari’ nin rivayetine göre Resulullah (s.a) sahabi ibn-i Mes’ud’dan, kendisine Kur ’an okumasını istemiş onun “o,sana indirildiği halde ben mi sana okuyacağım?” demesi üzerine ”Evet,onu başkasından dinlemek hoşuma gidiyor ”buyurmuştur. ibn-i Mes’ud bundan sonrasını şöyle anlatıyor:Nisa suresini okudum. 41.ayete gelince Resulullah (s.a)”şimdilik yeter” dedi bir de baktım ki gözlerinden yaşlar boşalıyor!”²⁵⁶

İnsanların hak olan ölçüsüyle uyuşmaz heva, heves, haz, çıkar fayda peşinde dünya nimetlerine yönelimlerinin neticesinde, peygamberlerin getirdiği iman, nizam esaslarını değiştirerek sunmalarıyla kurtulacakları kabulü, onların bu sahteciliğini örtmeyecektir. Allah, tüm bu sapma içinde olanların temel ahlak prensipleriyle çelişmelerinin hesabını soracağını bildirmektedir. Ölçüden sapmanın delilinin peygamber şahitliğinde gösterileceği; tüm peygamberlerinse son peygamber

²⁵³ Bakara, 2/75.

²⁵⁴ Bakara, 2/211.

²⁵⁵ Nisâ, 4/41.

²⁵⁶Karaman vd., "a.g.e." ,s.84.

tarafından tasdik edilerek ispatın tam ve layıkıyla olacağını bildirmektedir ki; kalp ve akıl tatmin olsun.

“Yahudilerden bir kısmı kelimeleri yerlerinden değiştirdiler, dillerini eğerek bükerek ve dine saldırarak (peygambere karşı) işittik ve karşı geldik dinle, dinlemez olası”raina” derler.....fakat küfürleri (gerçeği kabul etmemeleri) sebebiyle Allah onları lanetlemiştir. Artık pek az inanırlar.”²⁵⁷

Yahudiler Allah’ın kitabını tahrif etmiş, kelime ve cümlelerin yerlerini değiştirerek manalarını saptırmış, Hz.Peygamberin geleceği gerçeğini inkar etmişlerdir. Resulullah’ın zamanında da ilk anda kötü maksatlarını belli etmeyecek sözler kullanarak onu tahkir etmek ve kinlerini tatmin yoluna gitmişlerdir. Mesela “Raina” kelimesi “bizi gözet” manasına gelir. Ayn’nın kesresi biraz uzatılarak söylenirse “raina” “bizim çobanımız” manasına gelir. İşte buna benzer kelime oyunları akıllarınca peygambere hakaret ediyorlardı. Ayet onların oyunlarını bozmakta ve haklarında hayırlı olacak yolu göstermektedir.²⁵⁸

Kur’an’da sapma ve batıla iman edenlerin kendilerini temize çıkarma girişimlerinin de günah olduğu bildiriliyor. ²⁵⁹

Mü’minlere manevi ve sosyal sorumlulukları hatırlatılarak, dini vecibeler ve ilahi buyruklarla ilgili mesajların öznel değerlendirmelerle hazırlanacak içeriklerin anlam kaymalarına yol açmasıyla inkar vakalarına sebebiyeti üzerinde duruluyor.²⁶⁰

*“Sözleri bozmaları sebebi ile onları lanetledik ve kalplerini katılaştırdık. Onlar kelimelerin yerlerini değiştirirler (Kitapları tahrif ederler). Kendilerine öğretilen ahkâmın (Tevrat’ın) önemli bir bölümünü de unuttular.”*²⁶¹

Tevrat’ın bir nüsha olması ve kimsenin de ezberinde bulunmayışı durumuna işaret edilirken, İsrailoğullarının Babilliler’e esir düşmesi ile o nüshada kayboldu. Bugün ki Tevrat’ta esaretten kurtulunca yazılan bölümler ve kısmen Hz.Musa’nın hayatı vardır. Bu durum yalnız Tevrat için olmayıp aynısı Hıristiyanların Hz. İsa’ya vahyedileni içeren İncil için de geçerlidir. Roma imparatoru Konstantin’in

²⁵⁷ Nisâ, 4/46.

²⁵⁸ Karaman vd., "a.g.e.", s.85.

²⁵⁹ Nisâ, 4/49-50- 51.

²⁶⁰ Mâide, 5/101-102.

²⁶¹ Mâide, 5/13.

Hristiyanlığa meyiletmesiyle rahatlayanlar, birbirlerini tutmayan çelişik içerikle dolu bir sürü İncil çıkarmışlardır.²⁶²

Yani değişen mesajın metnine sadık kalmayarak Hz. İsa'yı, uluhiyet makamına yükseltirken böyle bir sapmayı vahye dayandırmaları tam bir çelişkidir. İnançlarını aklileştirme argümanı aslında, vahyi tahrif etme gibi bir sapkınlığından ibarettir.

Aslında hakikati kendilerinden bile gizleme eğilimleri ve itiraf edememeleri; kitabın orijinal metninde yazılı olanların açığa çıkmasıyla tüm düzenlerinin alt üst olacağı kaygısından kaynaklanmaktadır.²⁶³

Yahudi hahamlarının, Hristiyan da rahiplerinin ve Hz İsa'yı rehber edinenlerin emir olunanın dışına çıktıkları görölmektedir. Halbuki onlara ancak tek ilaha kulluk etmeleri emrolunmuştur. Hz Musa'ya verilen levhaların kaybolması, Ezra (Üzeyr) adlı kahini ön plana çıkarmış, şifai ve kısmen yazılı olanlarla çıkardığı Kitab-ı mukaddes tahrif edilmiş halini kabullenerek Allah'ın oğlu saymışlardır.

Sapmış olduklarına gerekçe olarak kutsal metinler gösterilse de, mantığa bürünmeler Allah'ın gönderdiğini tahrif etmesi nedeniyle reddedilecektir. Müşrikçe ifade ve söylemler, kitapların hak olmadığı delillerindedir.²⁶⁴

2.1.3.6. Şüphcilik

“Resulüm ! Eğer (sana indireceğimizden)kuşkulu isen,senden önce kitab-ı (Tevrat'ı) okuyanlara sor. And olsun ki Rabbinden sana hak ile gelmiştir. Sakın şüphcilerden olma. “²⁶⁵

İsrail oğulları Firavun baskısı ile inandığı tanrıdan başka tanrı bulunduğunu kabul etme durumunda kalmıştı. ”Ben sizin en yüce Rabbinizim” diyen Firavun'a karşı gelenlere şiddetli işkenceler uygulandığından, Hz. Musa Filistin'e gitmek için yola çıkmıştı. Arkalarına düşen Firavun denizin ortasında mucizevi şekilde ordusuyla boğulmak üzere iken iman etse de imanını ve pişmanlığını çaresizliğe dayalı bir tercih oluşundan dolayı kabul olunmadı.

²⁶²Karaman vd., "a.g.e." ,s.108-109.

²⁶³ Tevbe, 9/31.

²⁶⁴ Esed, a.g.e., s.356.

²⁶⁵ Yunus, 10/94.

“Allah’ın izni çıkmadıkça, Kimse inanamaz. Akılların kullanamayanı murdar (inkarcı)kılar.”²⁶⁶ İnançsızlık ya da sapmalarında kendilerine yapılan baskı, şiddet ve zulümü gerekçe gösterenler için böyle bir aklileştirmenin sağlam bir dayanak olmayacağı için kurtuluşu getirmeyeceği üzerinden çıkarımda bulunmaları sağlanmaktadır. Allah’ın ayetlerinden şüphe duyma, azap onların buluncaya kadar kendilerinden gitmeyecek ancak bu aşamaya gelince de imanları ya da yaptıkları onlara fayda vermeyecektir.

Temelsiz yola çıkanların akilleştirmeleri geçersiz kılan bir kaynak hükmünde görülebilir. Kendilerinden önce gelenlerin yaşadıkları hemen her peygamberce tutarlı ve hakikate uygun olarak şüpheyi yer bırakmayacak şekilde aktarıyor olup, hatta Hz. Muhammed’in geleceğinden de bahsedilmektedir. Ancak insanlardan bir kısmı gerçeğin üzerini örterek delilleri karatmaktadır. Tüm kutsal bildirimler gerçeği zikretmiş iken, büyük delil arayışına girerek şüpheyi amaç haline getirmişlerin sorumlu tutulmasını da anlaşılabilir hale getirmektedirler.

*“Şüphesiz ki onlar (Mekkeliler) da Kur’an hakkında derin bir şüphe içindedirler.”*²⁶⁷

Kendi görüşleriyle uyuşmadığı gerekçesi ile vahyi reddetmiş olmanın ve ihtilafa düşmenin dayanaklarını sağlam bulmayan Kur’an, bunu muhataplarına evrensel sonuç çıkarılmasına vesile olacak şekilde akli olarak açıklamaktadır. Mesala Allah’ın takdiri ile cezalandırmanın kıyamet gününe kadar erteleneceği konusunda bir karar olmasaydı, toplumlar helak edilmede geciktirilmeden cezalandırılırlardı. İhtilafa düşen İsrail oğullarının hükmü buna binaen kıyamet günü yerine getirilecektir.²⁶⁸

Önceleri görüş ve inanç birliği içerisinde olanlar Tevrat’la birlikte yükümlülükler karşısında ayrılığa düştüler. İnsanın tabiatına uygun olan bu çekişme ve ihtilafın kaçılmaz olduğu Kur’an’da da ifade edilen bir durumdur. İhtilafa düşülen konularda ise karar verebilmeleri için vahiyle yol gösterici olan Allah, insanların ihtilafa düştükleri konularda onları hakikate doğru (onlar kendilerine engel olmadığı için) sevk etmektedir.

“Allah dileseydi birbiriyle çatışmazlardı ama Allah dilediğini yapar”²⁶⁹ Vahiy bilgisiyle de uyumlu olan ihtilafa düşmenin meşruiyetini, Kur’an’ın

²⁶⁶ Yunus, 10/100.

²⁶⁷ Hûdd, 11/110.

²⁶⁸ Yunus, 10/93.

²⁶⁹ Bakara, 2/253.

bütünselliği açısından delillendirici bir ayet olarak gösterilebilir. Kıskançlık nedeniyle ihtilaf yaşayanlar, tesadüf ya da arıza olmayıp tersine insan tabiatının Allah'ın muradı gereği olan bütünleyici bir tercihtir denilmesini mümkün kılmaktadır.²⁷⁰

Sapma nedenlerini somut olarak Allah'ı görmeyişlerine ve hakikati müşahade edemeyişlerine bağlayanlar, ancak ceza kendilerini bulunca inanacaklardır. Oysa iman zaten bilginin, akli ve mantıki yollardan kabulü olduğuna göre, reddetmenin mümkün olmayacağından hareketle aklileştirmenin de ne kadar zayıf ve geçersiz olacağı ortadadır.

“Kıyametin kopacağını da sanmıyorum Şayet Rabbimin huzuruna götürülürsem hiç şüphem yok ki bundan daha hayırlı bir akıbet bulunmaz.”²⁷¹

İnançsızlık ve sapma nedenlerinden olan şüphenin varlığı da agnostik bir bakışla henüz karşılaşılmayan bir gerçekliğin kabulünü insan için güçleştirirken, inkar ve sapmanın aklileştirilmesinde yeter neden olarak görülmeyecektir. İnsanın acilen görmek istediği sonuçlar için mühlet veren Allah, akibetin verilen sürenin sonunda yaşanacağına dair bilgiler aktarılan Kur'anda, bir gerçekliğin şimdi gözlemlenemiyor olmasının o gerçekliğe halel getirmeyeceğine de değinilmiştir.

Buradaki çelişki “Rabbime geri götürülecek (ya da “arz edilecek”)” olsam bile yani hesaba çekilecek olsam bile deyip, ahiretteki ahvalinin bu dünyadakinden kötü olmayacağı yönündeki kanaatinden şüphe duymuyor oluşudur. Mal ve mülkünün öte dünyada kendisini farklı kılacağına dair inancı, onu; gerçekliğin karşısında kendisini büyük görmesi sonrası secde etmeyen şeytanın tutumuna benzetilebilir.

İnsan servetin ve mahiyetindeki adamların çokluğuyla kibre kapılmış ve manipüle ettiği akli, ahiretin varlığı konusunda şüpheye düşürmüştür. Kur'an'da Allah'ın sonsuzluğundan şüphenin giderilmesi için, yaratılış safhalarından bahisle bulanık zihinleri netleştirmeye yönelik ayetler zikredilmektedir.

Sonuç olarak da insanın kendine yaraşır bir şekilde dünyanın geçici nimet ve değerlerine yalnızca hak ettiği değeri vererek şükretmesi gerektiğini, bunlara aldanmak ve yaratılış gayesini unutmak yerine Kur'an'ın davranış modellerini benimseyerek ebedi saadete erişebileceğinin önemine dikkat çekilmektedir.

²⁷⁰ Esed, a.g.e., s.62.

²⁷¹ Kehf, 18/36.

“Fakat onlar, şüphe içinde eğlenip duruyorlar.”²⁷²

Burada Allah’ın varlığıyla ilgili bir küçümseme ve hafife alma ile birlikte bir yarı gönüllü kabullenişlik söz edilmektedir. Allah’a karşı büyüklük taslayan, apaçık delilleri görmezden gelip elçilere hakaretlerde bulunanlardan Musa şahsında inananların önünde engel olmalarından sakınmaları bildirilir.²⁷³

Şüpheli bir durumun inançsızlığa bahane edilmesine karşı çıkılırken, aslında şüpheyi kırıp, yerle bir edecek sağlam ve apaçık delillerin kabul edilmeyişini eleştiren Kur’an, insanın ısrarcı inkarının ve dünyevi hazları terk etmedeki zaafını gerekçe göstererek iddianın temelsizliğini anlatmaktadır.

Kur’an, İsrail oğulları bir tek Allah’a inanan biricik bir toplum iken, ahlaki olarak bozulma yaşayacakları ve Allah’ın rahmetinden kovulacakları bilgisini aktarmaktadır. Böylece üstünlüklerini oluşturan manevi misyonu terk etmeleri ile İsrail oğulları üzerinden tüm insanlığa; Hz.İbrahim soyundan gelmenin seçilmiş toplum olmada yetersizliği gösterilmiş olur. Çünkü kendilerini tamamen maddi refah ve iktidar hırsı ile güdüleyenler, yeniden dirilme, öte dünyada yargılanma konularında taşıdıkları şüphe ve inkarları neticesinde sapmış olurlar. Hakikati terkederek “Biz atalarımızı bir inanç üzere bulduk ve ancak onların izinden giderek doğru yolu buluruz”²⁷⁴ deme noktasına taşınırlar.

Kendi inançsızlıklarına atalarının inançsızlıklarını ve öte dünyadan kimsenin hayata geri dönmeyip yeniden dirilme iddiasını teyit etmediğini göstererek aklileştirmelerde bulunmuşlardı. Çoğu kez günümüz insanın da bu aklileştirmeler, inançsızlığın ve ahlaki sapmanın mantığa bürünmesi olarak karşımıza çıksa da Allah kıyamet günü hak olanın batıl olandan ayırt edileceğini ve şüpheyi mahal bırakmayacak şekilde kabule şayan olacağını tekraren bildirmektedir.²⁷⁵ Kendisinden şüphe ettikleri hakikatle yüzleştirilenler, o gün vaad edilen azaba uğrayacaklar ve kibirlerinden dolayı aşağılanacaklardır.²⁷⁶

²⁷² Duhan, 44/9.

²⁷³ Duhan, 44/21.

²⁷⁴ Duhan, 44/22-23.

²⁷⁵ Mürselât, 77/13.

²⁷⁶ Duhan, 44/47-50.

İnsanın kendisini yeterli görmesi ahlaki açıdan sapmasında zemin hazırlamakta olup, azması ve aşırıya kaçması muhtemel hale gelmektedir.²⁷⁷

Bunun bir gerçeklik olarak insanlar bilsinler ya da bilmesinler, kabul etsinler ya da etmesinler şüphe duyanları çepeçevre kuşatacağı bilgisi ile insanlar uyarılmaktadırlar. Çünkü tüm sahih itikatlar temelde Allah'ın birliğini ve özelliklerini aktararak sorumluluk kazandırmayı ister. Hem Allah'ın övgüye değer olduğu bilincine ulaştırırken hem de tüm kainatı içindekiler ile birlikte değerli olduğu bilincinden hareketle, her türlü hurafe ve irrasyonel korkulardan uzaklaştırarak, yaptıkları iyi kötü ne varsa kendi faydası ve zararına olacağı kanaatini yerleştirmeye çalışmaktadır diye düşünülebilir.

Allah ayetlerinde nihilizm, septisizm içinde debelenenler için, kötüyü ve hakikat olmayanı tercih etmekle, güven ve huzur içinde bulunma ihtimalini yok ediyor olmalarına işaret edip, inananlarla aynı yerde bulunmayacaklarını söyleyerek, bulunacakları yerin adeta dünyadaki karşılığı olan tereddüt ve şüphe ile ardışık gelen ruhi gerilim ve yıpratıcı, bunaltıcı bir konuma eşdeğer olacağını bildirir.²⁷⁸

Tabiatın kör tesadüflerin eseri olarak var olduğuna inançla, kainatın ve ölüm ötesi gerçekliğiyle örtüşmeyecek heyezanlar üzerinden hareket ederek yanıldıklarını ifade eden Kur'an, söylemenin bir bilgiyi hakikat kılmayacağını ifade etmekle doğru bilgini ölçütü haline getirilecek "zan"ı reddeder. Bilginin metafizik aleme ait oluşu nedeni ile kabullenilmeyişinin, bilgiyi yanlış ve imkansız kılmayacağını düşündürmektedir. Dayandıkları inancı zandan başka besleyen bir delil olmadığından inkarlarını aklileştirmeleri nafi bir çabadır. Allah'ın ayetlerini hafife almalarından dolayı tövbe ve itaatlerinin faydasını göremeyeceklerdir.²⁷⁹

*"Geçim endişesi ile çocuklarınızın canına kıymayın. Biz onların da sizin de rızkınızı veririz. Onları öldürmek gerçekten büyük bir suçtur."*²⁸⁰

Burada geleneksel bir yapı özelliği taşıyan Arap toplumunun tarihsel süreçte yaşadığı toplumsal olaylara dikkat çekilerek, Arap adetlerinden olan kız çocuğunun değersizliğiyle, doğduktan sonra toprağa gömülmesi adetine işaret ederek, fiil hem kınanıyor hem de yasaklanıyor.

²⁷⁷ Esed, a.g.e., s.1287.

²⁷⁸ Câsiye, 45/21.

²⁷⁹ Câsiye, 45/35.

²⁸⁰ İsrâ, 17-31.

Mesaj sadece o dönemle sınırlanmaz içeriğe sahip olup, aile planlamasıyla ötelenebilecek gebelik sürecinin ihmal ve tedbirsizce davranılarak kürtajla nihayetlendirilmesinin karşısında durulmakla çağlar üstü bir duruş sergilenmiştir. Sapmışların, aklileştirmede yaptıkları en kötü davranışı bile kendilerine anlamlı ve açıklanabilir kılan nedenleri vardır. Onların çocuklarını öldürmeleri bile kendilerince güzel ve gerekli gördükleri haldir.²⁸¹

Kız çocuklarının yaşamasını, İslamdan önceki halleriyle ilintili olarak, çeşitli riskleri (fuhuşa sapma) barındırıyor oluşuyla diri diri toprağa gömülerek öldürülmesi ya da erkek çocuklardan bazılarını putlar için kurban etme adetini aklileştirme Kur'an'ın anlam bütünlüğüyle de örtüşmediğinden temellendirme sağlam olmayacaktır.

2.2.Eylem ve Ahlak Dışı Aklileştirme

Kur'an'ı ahlaktan sapma davranışları görülüp gözlenebilir olanları açısından el alınıp benzerliklerine göre kategorize edilerek örnekler üzerinden anlatılıp mantığa bürüme ve akli açıklamalar bağlamında ele alınmıştır.

2.2.1. Bireysel

Görülüp gözlenebilir nitelikte olan bu saptamalardan bireysel olarak fiiliyata dönüştürülenlerle ilgili olarak tesbit edilen ayetler buldukları kategoride ele alınsa da insan kavramının tüm bağlamlarından koparılarak salt birey bazında değerlendirme olası değildir.Kastedilen bireyin iradesinin görece baskın olarak tercihinin daha etkili olduğu saptamalardır denilebilir.

2.2.1.1.Sapma/İsyan/ Nefse Uyuma/ Kötü Alışkanlıklar

“Bize doğru yolu göster. Kendilerine lütuf ve ikramda bulunduğun kimselerin yolunu, gazaba uğramışların ve sapmışların değil !”²⁸²

Kur'an insanlığa doğru yolu göstermek için gönderilmiş bir kitaptır. Bu itibarla ilk önce kendisine muhatap olan insanın doğru ve yanlış inanç durumunu,

²⁸¹ En'âm, 6/137.

²⁸² Fatıha,6/7.

bunların getirdiği mesuliyetleri, doğru veya eğriye inanan insanın dünyada ve ahiret de karşılaşacağı neticeleri izah etmiştir. Allah'a ve onun rehberliğine, ölçüsüne bilerek karşı gelmek, hatta aykırı davranmakla kendi başına açtığı bela ve felaketlere işaret eden ayet, Allah'ın gazabına uğramada bunların etkisine vurgu yapıp asıl gazabı Allah'ın rahmetinden yoksun kalma olarak nitelemektedir.²⁸³

Allah'ın mesajının tam olarak ulaştığı ama kabul görmediği bu durumdaki insan, nimet bahşedilenlerle aynı tarafta bulunmamaktadır. Sapkınlar olarak bahsedilen kategori hakikatin hiç ulaşmadığı ya da onu hakikat olarak kabul etmeyi güçleştirecek kadar değişmiş ve bozulmuş olarak ulaştığı insanlardır.²⁸⁴

*“Rabbimiz unutursak ve hataya düşersek bizi sorumlu tutma.”*²⁸⁵

İlahi emirler karşısında mutlak itaate yönelen Mü'minlerin inançlarındaki sadakati ifade etmektedir. Ayrıca bir önceki ayette geçen “içinizdekileri açıklasanızda gizlesenizde Allah sizi hesaba çekecektir.” haberiyle endişeye kapılan mü'minlere bu ayetle kolaylık bahşedilmiş, mükellefiyetler hafifletilmiştir. Böylece Allah'a tam itaat ve iltica, meyvelerini verirken yersiz kuşku da bertaraf edilmiş olur. Buradaki hataya düşmenin affedilmesi noktasındaki dayanak unutma veya hata olduğundan, diğer mantığa bürümelere farklı olarak Allah indinde geçersiz kılınmayacağı üzerinde durulmakla, bile isteye ve ısrarla sürdürülen sapmaya dönüşmediği sürece yok sayılabileceği bilgisiyle, metafizik gerilim yaşayan ihlaslı mü'minler rahatlatılmaktadır denilebilir.

*“... Allah'ın saptırdığını doğru yola getirmek mi istiyorsunuz? Allah'ın saptırdığı bir kimse için asla (doğruya) yol bulmazsın !”*²⁸⁶

Burada dikkati çeken yanlış anlamaya yol açabilecek bir hususa açıklık getiriliyor oluşudur. Yani kendi sapmalarının gerekçesi olarak “Allah saptırdı ise biz ne yapabiliriz ?” bahanesiyle ahlaki yanlışlarını ilahi bir kadere bağlamak isteyenlere aslı olmayan bu tesellinin hükümsüzlüğü ilan edilmektedir.

²⁸³ Gazali, Muhammed Abduh, *TDV İslam Ansiklopedisi*

²⁸⁴ Esed, a.g.e., s.2.

²⁸⁵ Bakara,2/286.

²⁸⁶ Ğaşiye, 88/4.

Allah peygamberler ve kitap göndererek insanların akıl ve iradelerine yardımcı olmuştur. Onlara hidayet yollarının en doğrusunu göstererek o yola davet etmiştir. Tüm bunlara rağmen kendisince mantıksal çıkarımlarda bulunarak ahlaki olmayan tercihlere kendi iradesiyle yönelecek olana izin verilmiş ve tercihin sonuçları da yaratılmıştır. Allah'ın saptırmasından anlaşılan, kendi iradi tercihlerini tüm inayet yollarına rağmen Kur'an ahlakı dışında kullanmak isteyenlere şartların oluşturulmasıdır.²⁸⁷ Dolayısıyla bir "kesb" söz konusu olduğundan, aklileştirmelerin Allah'ın sorumlu gösterilmesiyle geçerlilik kazanması mümkün olmayacaktır.

*"Ey Rabbimiz! Bizi işte bunlar saptırdılar! Onun için onlara ateşten bir kat daha fazla azap var !"*²⁸⁸

Yasakların ve Kur'an ahlakı dışında hareket etmenin suçunu, rol model kabul ettikleri liderlere bağlayarak ahiretde hesaba çekilirken, dünyada yoldaşlarına duydukları sevgi lanete dönüşecektir. Topluma lider olma konumlarıyla davranışlara yön verme noktasında bulunan insanların kendisiyle özdeşleşen kitlenin üzerindeki etkisi nedeniyle, hata yapanları aklamıyor olsa da, saptıranların daha büyük bir suç işledikleri düşünülebilir.

"Yine hayra yol açan hayrı yapmış gibidir, kötülüğe yol açan da kötülüğü yapmış gibidir" Düsturuna uygun olarak daha ağır bir cezaya çarptırılması müstehaktır denilebilecektir. Hadiseyi enteresan kılan, saptırılan kişinin, kendisini saptırana Allah'tan daha ağır bir ceza talebinde bulunuyor oluşudur. Toplumu yanlış yönlendirenlere karşı hem kendi kafirliklerinden hem de doğru yoldan saptırdıklarından; peşinden gidenlere de hem kafir oluşları hem de sapık liderleri taklit edişlerinden dolayı cezanın da ağırlaştırılacağı çıkarımında bulunma, farkındalık oluşturmada oldukça etkili olacaktır. Dolayısıyla lidere suçu yükleme mantığına karşı, onlara uyma konusunda yüklenilen sorumluluğa işaretle haklı görülme beklentisi de boşa çıkarılmıştır.

*"Malını Allah yolundan alıkoymak için harcayan inkarcıların sonu perişan olmaktır ."*²⁸⁹

²⁸⁷ Karaman vd., a.g.e., s.91.

²⁸⁸ A'raf, 7/38.

²⁸⁹ Enfal, 8/36.

“Çalım satmak, insanlara gösteriş yapmak (insanları) Allah yolundan alıkoymak için yurtlarından çıkanlar(kafirler) gibi olmayın...”²⁹⁰

Sıralanan sapma davranışlarını kendilerine hedef olarak belirlemiş olanlar, servetleri ve hizmetleri aracılığıyla insanları Allah yolundan alıkoymada ısrarcı olanlar uyarılıp, boş gurur, şan, şöhret uğruna sapmaları onlar için ancak cehennem çukuruna itecek vasıtalar olarak gösterilmek istenmektedir.

“Allah Bir topluluğu doğru yola ilettikten sonra sakınacakları şeyleri kendilerine açıklayınca kadar onları saptıracak değildir. Allah her şeyi çok iyi bilendir.”²⁹¹

Allah bizim bilmeden yaptıklarımız için cezalandırıcaksa “o adil olamaz” bahanesinin ardında tüm faaliyetleri mubah görmek ve uygulamak makul görünmeyip, ahlak dışılığın haram olarak görülmesi yine de düzelme gayreti için motivasyon sağlayabilir. Mesajıyla sınır koymadığı konularda insanı sorumlu tutmayacak olan Allah, sapmaların aklileştirilmesinde bu yolu önceden kapatmıştır.

“ Lut’a gelince ona da hüküm ile hüküm verdi, onu çirkin işer yapmakta olan memleketten kurtardık. Zira onlar gerçekten fena işler yapan kötü bir kavimdi.”²⁹²

Kast edilen o kavmin kadınları bırakarak şehvet duygularıyla erkeklerle yaklaşma hali olup bu hadise ölçüyü aşma ve sapma olarak tanımlanıyor. Kur’an da, inkarcıların ve sapanların kötü davranışları yüzünden helak olacaklarına işaret edilerek nefsin arzularına ve haz alma temelli meşrulaştırma çabalarına karşı bir tepkinin kendilerini bulacağı yolundaki yorumuyla oldukça sert ve tartışmasız bir açıklama yapılmaktadır.²⁹³

Kıyamet kendileri için ya da genel manada geldiğinde ise hayata dönme ve tövbe etme imkanının yoksunluğu nedeniyle yanlış yolda olduklarını anlayacak, fakat artık kendilerini kınamaktan öte bir şey yapmayacaklarını ifade edeceklerdir. Allah, bir toplumu yaptıklarından ötürü helak edecek ise bunun seyrek ve geçici sapkinlığı için değil günahkarca yoldaki ısrarı nedeniyle.²⁹⁴

²⁹⁰ Enfal, 8/48.

²⁹¹ Tevbe, 9/115.

²⁹²a, 21/74.

²⁹³ Enbiya, 21/95.

²⁹⁴ Enbiya, 21/96.

*“Onun (Şeytan) hakkında şöyle yazılmıştır. Kim onu yoldaş edinirse bilsin ki [şeytan] kendisini saptıracak ve alevli ateşin azabına sürükleyecektir.”*²⁹⁵

Doğru ve iyi olana karşı direnç gösteren ya da çikilmasını teşvik eden kötülüğü sevimli kılmak suretiyle insanı ahlaki sapkınlığa sevk eder. Bu rolü üstlenen şeytanı yoldaş edinenin sapması halinde yapılacak aklileştirmelerin geçersizleşeceği akli açıklamalar Kur'an'da yer bulmaktadır.

Vahye dayanmadığı halde herhangi bir delil ya da akli bir temellendirmeye gerek duymaksızın kibir ve büyüklük taslayarak bir takım akıl ve dil oyunları ya da mantık hatalarıyla ulaştıkları bilgiler, Allah hakkında tartışmaları ve kendi diledikleri sonuca doğru kanaatleri değiştirmeyi haklı göstermiştir. Asıl amaç ise bu sapmışlığın bahanelerini haklıymışçasına sunmak hem de bu durumda olanların sayılarını arttırıp kendi yandaşları ve yoldan saptırdıklarıyla birlikte bir tür rahatlama sağlamaktır.²⁹⁶

Şeytana uyup, hakka yüz çevirmenin bu dünyadaki karşılığı insanların gözünden düşme olsa da ahiret için ceza yakıcı azabı tatmak olacaktır. Allah'ın yasaklamış olduklarından kaçınma ancak sorumluluk bilinciyledir. Elbette ölçünün bilinmesi, sapmanın önüne geçecek önemli bir başlangıçtır. Ancak sorumluluğun hissedilmesiyle iradi bir gayret ve teslimiyet şeytana direnç sağlayıp, her türlü saptırma girişimine karşı önleyici tedbirler almakla mümkün kılınacaktır. Çünkü Allah insana sadece şeytana uymama değil, kötülüğü nehyetme görevini de yükler. Özellikle yönetme erkini elinde bulunduranlar için sosyal hayatı düzenleme, ahlaki düzeni sağlama fonksiyonlarını da yerine getirme sorumluluğu yüklemektedir.

*“Din ve inanç birliğini bozanlara gelince, onların kalpleri hakikatten yana aymazlık içindedir.”*²⁹⁷

Allah'tan başkalarına tanrısallık yakıştırmak, şairlere, velilere tapınmak ya da kendi arzularına, alıştıkları düşünce tarzına uymayan ilahi mesajları reddetmek gibi, bağlı olduklarını iddia ettikleri elçilerin tebligatına bütünüyle ters düşen eylemler ve tutucu eğilimlerin adresi şeytan olacağına dair vurgu yapılmaktadır.²⁹⁸

²⁹⁵ Hac, 22/4.

²⁹⁶ Enfal, 8/9.

²⁹⁷ Hac, 22/63.

²⁹⁸ Esed, a.g.e., s.98.

Hakka ve ölçüye uymak yerine Hakkı kendi arzu isteklerine uydurmaya kalkışıyorlardı. Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul etmeyişleri ve Kur'an'a sırt çevirmeleri adına yapabilecekleri her türlü aklileştirmenin hiçbir haklı nedene dayandırılmayacağı ifade edilirken,²⁹⁹ inkarcıların aslında yeterince düşünme ve eski tebliğlerle ilgili bilgi sahibi olma noktasında yeterliliklerini vurgulayan Kur'an, her şeye rağmen inanmadıklarını çünkü; doğruluktan dürüstlükten ve hakikatin kabulünden hoşlanmadıklarını da açıklamaktadır.

Bütünüyle gerçeklikten kopuk, amaçsız ve hakikati bulma sonucuna odaklanmamış safsata türü tartışmaların, birliği bozma ve hakikati şüpheli hale getirmeye sebebiyet vereceği gerçeği düşünülürken, sonuçları itibariyle yapacağı tahribat bu eylemleri sapma olarak gösterme nedenleridir. Asıl neden Kur'an'ın ahlaki ölçüsü ile çıkar- haz merkezlerinin arasında uyumsuzluğun var olması ,heva - heveslerin tatminiyle peşin alacakları ödülün tercihe daha değer olduğuna dair kanaatleridir. Mantiğe büründükleri görünür nedenin arkasında asıl gerekçelerden hiç bahsetmeden kendi istediklerine ulaştıracak deliller gösterme çabasını sürdürürler.

Allah'ın dinini tam anlamıyla bilemeyen için bu çabalar bir etki oluşturma riski taşısa da sözlerin illiyeti geçersizdir. Metafizik konularla ilgili her türlü spekülasyon ve manipülasyon aslında laf cambazlığından öte gitmeyecektir. Alemin sırlarının Allahın katında olduğu düşünülürken temel savların doğrulanması da mümkün bulunmayıp, sadece hakikati şüpheli hale getirerek şeytanın rolünü çalmış olurlar. Tıpkı şeytani bir kibirle geceler olur olmaz şeyler konuşularak geçirilmekte olup hakikate ulaşmada bunlar hiçbir katkı sunmamaktadır.³⁰⁰

“...Göz göre göre hala o hayasızlığı yapacak mısınız?”³⁰¹

Hız. Lut ve Sodom'un sapık ahalisini kapsayan bu ayet, Allah'ın cinsler arasında yarattığı cazibenin saptırılarak fitrata baş kaldırmanın terk edilmesi gereken bir durum olarak sergilendiğini gösterir bir açıklamadır.

Helak edici yağmur yağdırarak Hız. Lut'un sapık ahalisinin cezalandırılması hadisesinin aktarılması ile bu sapkınlığın halen sürdürülüyor olmasını gerginlik verici olduğu Kur'an'ın ifadelerinden anlaşılmış olup, bu hal aklın aktif kullanılmayışı ve

²⁹⁹ Tahrir, 66-70.

³⁰⁰ Mü'minun, 23/67.

³⁰¹ Neml, 27/54.

çıkarmalar yapmayışı anlamına gelen beyinsizlik olarak tanımlanmaktadır. Lut'un karısının günahkar halk ile birlikte hareket ettiğine dair tekvin 'de bölümlerin bulunduğu bilinmektedir.³⁰²

Kur'an'ın enteresan bulduğu yaklaşımlardan biri günaha gömülmüş gitmiş bir toplumun, günah işlemelerinin karşılığı olarak verilecek cezayı, apansız kendilerini yakaladığında neler hissedebileceklerini düşünmeksizin ısrarla istiyor olmalarıdır. Cezayı istemeleri, işledikleri günah ve tercih ettikleri sapmaları meşrulaştırmada kullanacakları bir dayanak gösterme ihtiyacından kaynaklı olabilir. Yani eğer yanlış bir şey yapıyor olsa idik ve gerçekten bir yaratıcı varolsaydı bizi hemen cezalandırırdı. Öyleyse ya biz sapkınlık içinde değiliz, ya da Tanrı sizin bildiğiniz ve tanıdığınız gibi kudret ve bilgi sahibi değil diyerek dilemma (ikilem) ile mantıksal çıkmaza soktukları zihinleri, kendi dediklerini kabule zorlarlar.

“Allah'ın vereceği her türlü ceza müthiş ve çetindir; İnsan 'a ancak kaçıp kurtulma duygusu vermesi gerekir. Dolayısıyla o'nu tezlikle istemek için ortada hiçbir sebep olamaz. Böyle bir istek olsa da inkarcıların son gün gelip çatacağı gerçeği o'na inanma eğilimi duymaksızın sadece tecessüs sonucu olarak test etmeye kalkmalarını ve ayrıca Muhammed (S.A) 'Peygamberlik görevinin kanıtı olmak üzere Allah'ın kendilerin hemen cezalandırması yolundaki alaycı taleplerinin alaycı bir ifadesidir. Hesap gününde zalimlerin başına gelecek olan felaketin ansızın ve beklemedik biçimde karşılıklarına çıkacağı vurgulamak içindir .”³⁰³

“Doğru iseniz bu vaat(azap) ne zamandır? diyorlar “³⁰⁴

Zaman zaman cezanın derhal verilmesi gerektiğiyle ilgili talep o ana kadar gösterilen mucizelere inanmayıp, bilgisizce istenen anlamsız ve işlevsiz bir talep olarak değerlendirilir. Peygamberlerden istenen bu talebin gerçekleştirme makamının Allah'ın kendisi olduğu hatırlatılır ve gerçek hüküm sahibi olarak tanımlanan Allah'ın hakikati ilan edeceğine dair ifadeler kullanılır. Eğer gerçekten kararı verecek ve uygulayacak olan peygamber olsa idi, hükmün verilmiş olduğu görülebilirdi. Ama işlenen fiillerin gerçek hükümlerini ancak Allah ona has özellikleriyle bilme durumundadır. Bir de mucizeye dayalı olarak varılacak bir kanaatin ya da

³⁰² bkn.Zemaşehri ve Razi

³⁰³ Esed, a.g.e., s.404.

³⁰⁴ Yunus, 10/48.

olumlamanın, hadisenin somutlaşma sonrasında gelmesinin imani bir değer taşımayacağı da ortadadır. İmansızlık ve inkarın aklileştirilmesi için cezanın gelmeyişi kendilerine gerekçe gösterenler, Kur'an'ın akli açıklamalarında geçersizlik ilanı ile karşılaşmaktadırlar.

Vahiy bilgileri doğrultusunda söylenenler hak ise can yakıcı bir azabın inmesine davet vardır. Bu alaycı meydan okumaların altında vahyin düzgün olmayışı ile ilgili bir kanaat hakimdir. Kur'an mesajlarıyla gelen ahlaki ölçü ve sınırlar dünyevi tutku ve arzuyu engelleyecek niteliktedir. Ahlaki ve manevi değerlerle örtüşmeyen hayat tercihlerini meşrulaştırma adına, azabın kendilerini henüz bulmamış olmasını dayanak göstermek oldukça ironik görünmektedir.

“O gün Allah onları çağırarak: Benim ortaklarım olduklarını iddia ettikleriniz, hani nerede ? diyecektir. (O gün) aleyhlerine hüküm gerçekleşmiş olanlar Rabbimiz! Şunlar azdırdığımız kimselerdir. Biz nasıl azmışsak onları da öyle azdırdık (yoksa onları zorlayan bir gücümüz yoktu). Onların suçlarından beri olduğumuzu sana arz ederiz. Zaten aslında onlar bize tapmıyorlardı (kendi arzularına tapıyorlardı) derler.”³⁰⁵

Dünya hayatının geçici zevklerini yaşayarak menfaat ve hazzı merkeze alan insanlar, ahlaki sapmalarından ötürü karşılaşacakları azap için huzura geldiklerinde, bizim gibi onların azmalarını istedikse de bu sapmanın sorumluluğu onlara ait olup arzuların peşinde koşmalarıyla kendi akıbetlerini hazırlamış oldular demeleri Kur'ani bir anlatımla aktarılmaktadır. Burada muhatap alınanlar kendileri saptıkları gibi toplumlarına yanlış ölçü ve kötü ahlaki yargılar yüklemek sureti ile sapmışlığın önderliğini üstlenmiş olanlardır. Tıpkı o noktada başı çekmişliği gibi cehennem azabına muhatap olmada da liderlik pozisyonunu sürdüreceklerdir.

Değerler ve ahlaki ilkeler konusunda sapma yaşayanlar için tercih ettiklerinin öncekilerden intikal ediliyor oluşu ve sonrakilerde körü körüne benimsendiği için bilginin doğruluğu ya da ahlaki iyinin ölçütü konusunda bir sorgulama sathı oluşturuluyor. Azgınlık içinde olanlar kendi yapıp ettiklerini diğerlerinin de azdırılmasında ve saptırılmasında güçlendirici bir etki yaratacak şekilde

³⁰⁵ Kasas, 28/62-63.

kullanacaklardır. Çünkü zihni ya da ahlaki bir önermenin doğruluğu öteki tüm şartların bir tarafa bırakılarak tek bir ölçüt üzerinden (eski ya da geleneksel oluşu) belirlenemez.

Heva ve heveslerine kapılarak ölçüyü terk edip hak olanı tartışır hale getirerek kendilerine taptıkları başkaca şeyler türetenler, asıl taptıkları şuur altı istek ve arzularını gizler ve çeşitli putlar, imajlar ve tabiat güçleri ya da azizleri ön plana çıkarırlar. Oysa Kur'an o taptıklarıyla Allah arasındaki en önemli farkı; yaratılmış varlıkların idrakini aşan sınırsız sıfatlar olarak belirtmektedir.³⁰⁶

*“İnsanlardan öylesi var ki ,herhangi bir ilmi delile dayanmadan Allah yolundan saptırmak ve onunla alay etmek için boş lafı satın alır. İşte onlara rüsva edici bir azap vardır.”*³⁰⁷

Mekke’de peygamberlerin anlattıkları Ad ve Semud kavimleri yaşanmışlıklarına karşılık, Rum ve Acem masallarının okunarak Kur’an’ın dinlenmesinin engellendiği bir atmosfer oluşturulmaktaydı.

Temelsiz ve gerçekdışı metafizik manipülasyonların sadece o çağda değil her zaman ileri sürülebilecek bir zihniyet olarak görülmesi hususunda farkındalık kazandırılmaya çalışılmaktadır. Tarihsel aktarımlar ve peygamberlerin anlattıklarını doğrulama niteliği gösterse de (ki bu her zaman gerekli ve zorunlu koşul değildir) masallara indirgenerek değersizleştirilip, sapma davranışlarını meşrulaştırmada kullanılması iki durumu aynı kılmayacaktır. Kur’an doğru bilginin ölçütü noktasında akli ve somut delil gerektiği ile ilgili hatırlatma yaparak, insanları bu noktada asılsız bilgi ve safsata yoluyla nakledilenlere karşı dirençli olmaya davet eder.

Felsefe spekülasyon ve safsata yoluyla hakikatin örtülemeyeceği ya da hakikat olmayanın bu yolla kabullendirilemeyeceği bildirilir. Bunları hafife alıp büyüklük taslamanın da haksız ve adaletsiz bir sapma olduğundan, her hangi bir nedene dayalı olarak savunulmayacağı ifade edilir. Gerçeklikten kopuk tartışmalar, kelime oyunları ve mantık hatalarıyla dolu çıkarımlarla meşrulaştırılmayacak niteliktedir.

“Aslında surenin adını aldığı Lokman, dünyevi üstünlüklere ve kazançlara değer vermeyen ve ruh olgunluğu için çaba gösteren bilge kişi “prototip” olarak gösterilmektedir. Kur’an’da Hızır şahsiyeti gibi bir şahsiyete vurgu yapan “Lokman”

³⁰⁶ Kamer, 54/116

³⁰⁷ Lokman, 31/6.

kavramı insanın ahlaki ölçüsünde uyacakları ile ilgili bir tasvir sergileyen hali öğütlemektedir. İslam alimlerin çoğu ise Lokman'ın bir peygamber olmadığı hikmet sahibi bir zat olduğu noktasında hemfikirlerdir. Zemahşeri'nin Keşşaf isimli tefsir kitabında nakledilen hadiseye göre, en iyi ve en kötü yer olarak gösterdiği dil ve yürek üzerine, "bu ikisi iyi olursa bunlardan daha iyisi; kötü olursa, yine bunlardan daha kötüsü olamaz." Dediği noktada dili ve yüreği de kötü eylem ve söylemlerden uzak tutma gerektiği üzerine yol haritası çizilen insanın, kalbini ve dilini kontrol altında tutması salık verilmektedir. Öyleyse Kur'an insanın dilini ve kalbini saptırıp, Ahlak dışılığa ya da inkara yol açacak akıl oyunları ve safsatanın, uyanık bir zihinle püskürtülebileceğine işaret etmektedir.³⁰⁸

İslam ahlakının gereklerini yerine getirmede duyarlı olmak ve hassas davranmakla, kötülükten vazgeçmek ya da vazgeçirmek mümkün olduğu gibi, kibirden uzak, vasat ve yumuşak bir üslup içinde olunmalıdır. İnkâr ancak nankör hainlerin bilerek tercih edecekleri ve orta yol yerine sapmışlık ve aşırılıkla giderken, Ebu Cehil'in oğlu İklime gibi pişmanlık duymasıyla, Müslümanlarla cihad edebileceği bir konuma gelmesine de engel olunmayacağı bildirilmektedir.³⁰⁹ Burada hata ve sapmanın olağan oluşu, ancak ısrar ve sürekliliği nedeniyle Allah'ın mührü'nü vurarak artık ıslah edilemez hükmü verilebileceğinin de bir olasılık olduğu hatırlatılmakta ve insanlar uyarılmaktadır.

"İnkâr edenlerin ve Allah yolundan alıkoyanların işlerini Allah boşa çıkarmıştır."³¹⁰

Mekke halkının İslam'a girmeye korkuyor oluşu ve İslamla şereflenenleri çevirmeye çalışmaları üzerine inen ayet, her ne kadar güzel ameller yapıyor olsalar da bu amellerinin boşa gideceğini belirtmektedir. Dünyada faydasını görseler dahi ahiret de bir fayda sağlamayacak olan davranışları, ahiret de görecekleri kötü muamele ve mahrumiyet için bir gerekçe olmayacağına işaret edilmektedir.

Bu durum kendileri için bir hafifletici neden olmayıp, hatta yoldan saptırdıkları ya da alıkoydukları insanlar adına da ek bir sorumluluk getirecektir. Çünkü Kur'an

³⁰⁸ Esed, a.g.e., s.836.

³⁰⁹ Karaman vd., a.g.e., s. 413.

³¹⁰ Muhammed, 47/1.

bütünlüğü içinde ele alındığında, hayra vesile olan hayrı yapmış sayılacağından, tersi duruma da vesile olunan (engel olunan) babında bir değerlendirme muhal görülmemektedir. Kendi tutku ve hevesleriyle Allah'a karşı sorumluluklarını unutan ve unutturan insanların çarptırılacakları cezalar sıralanmakla bir kez daha uyarı yapılmaktadır. Verilen mühlet içinde şeytanın azdırdıklarının başka insanları da azdırmaya meyletmeleri bir ahlaki sapma olarak değerlendirilmektedir. Hz. Peygamber Kureyş müşrikleri ve onları destekleyen Yahudiler içinde düşmanlık adına yaptıkları sadaka ve benzeri amellerin de boşa çıkacağını bildirmiştir.³¹¹

*“ Eğer başınıza bir bela gelir ise, (bilin ki)benzer bir belaya (başka) insanlarda uğramıştır. Zira böyle (iyi ve kötü) günleri insanlara sırayla paylaştırırız. (Bu) Allah'ın imana edenleri seçip ayırması ve aranızdan hakikate (hayatları ile) şahitlik yapanları seçmesi içindir.”*³¹²

Bazılarının kendi yolunda şehit olarak ölmesine izin vermesi, size karşı çıkan günahkar düşmanlara sevgisinden değil, tersine size olan sevgisinden dolayıdır. Şüheda (şehit'in çoğulu) terimi, “şehit düşenler” kadar “şahit olanlar” ı da ifade etmektedir. Hem hakikate şahitlik etmek, hem de Allah yolunda “şehit düşmek“ kavramlarını bir araya getirmektedir.³¹³

Bela ve musibet ile imtihan olanların, yakınma ve suçlamalarına karşı akli bir temellendirme yapmak sureti ile tatmin edici cevaplar sıralanmaktadır. Hem Allah'ın adaleti tecelli ederken, etki ve tür açısından farklı hadiselerin zaman içerisinde herkesçe yaşacağı bilgisi verilerek birey psikolojik rahatlığa erdirilmekte hem de yaşananlarla iyiyi kötüden ayırt etmenin mümkün olacağı bildirilmektedir.

Ayrıca Allah iman edip, bela ve musibet karşısında sabredenleri ya da korkuya kapılarak gevşeyenleri ayırt edebilmek için olduğu kadar, bir de “ Allah her şeyi bilendir ” O'nun bir şeyi “görmemesi” elbette atıfta bulunulan olayın henüz meydana gelmediğini veya hal-i hazırda mevcut olmadığını gösterir olduğundan, bildiklerinin

³¹¹ Muhammed, 47/32.

³¹² Ail-i İmran, 3/140.

³¹³ Esed, a.g.e., s.116.

şahitliği yapılıns diye hadiselerin kaderden kaza düzlemine çıkarılacağını düşündürmektedir.³¹⁴

*“Nihayet onların peşinden öyle bir nesil geldi ki, onlar namazı bıraktılar nefislerinin arzularına uydular. Bu yüzden ileri de sapıklıklarının cezasını çekecekler.”*³¹⁵

Ahlaki ilkeler ve ilahi bildirimlerle ilgili olarak duyarsızlaşan ve mesajı teslimiyeti kabul etmeyerek geçici menfaatleri ve nefsin isteklerinin getireceği sonuçları hesap etmeden önceleyenler kazanımlarını bu ilkeleri terk etmeye bağlasalar da bu zayıf ve çürük bir iddiadan öteye gitmez.

Dinin getirdiği kurallar iyi ve kötünün belirlenmesi hikmetiyle beraber Kur’anda akli olarak açıklanırken, sırların Allah katında oluşuyla da ilgili mesajlar iletilmiştir. Nefsin ve arzuların peşinde olma durumunun görece mutluluk ve konfor getiriyor olmasına dayalı olarak yapılacak aklileştirmeler, uzun vadeli olup ahirete bakan yanı ile sonuçları açısından değerlendirildiğinde aynı tabloyu sergilemeyecektir. Dinin bir afyon hükmüne indirildiği bakış açısı, dinlerin mutabık kaldığı ahlaki ilke ve yasaklarla toplumun inşası mümkündür gerçeğiyle de örtüşmemektedir.

Birtakım nefsi arzularla bencillik ve hırsın egemen olduğu toplumlarda dinin getirdiği sınır ve çerçeve ile olumsuzluklar ve sapmaların önüne geçilmiş ya da kurtulunmuş olunacaktır.

İnsanın içindeki kötü eğilimler, onu hakikate ve maneviyata düşman olarak dürtülerin tatminine zorlarken, Kur’an ise getirdiği ahlaki ve dini prensiplerle ilgili akli açıklamalarla alıkoyma çabası içindedir. Bu çabanın olumsuzlukla sonuçlanması Allah’ın insanı özgür bırakılmasının sonucu olarak imkan bulmaktadır.

Aslında Allah’a karşı sorumlu olduğunu bilen insan, kendi mesnetsiz gerekçeleriyle fiili işlemesi ve bilgisiz insanları da yoldan çevirmesi ile azaba müstahak olarak görülecektir. Ancak bu durumda olanlar için verilen mühlet içerisinde nefislerini bir yana koyup, gafletten kurtulması için dua etmek de emrolunmaktadır.³¹⁶

³¹⁴ Esed, a.g.e., s.117.

³¹⁵ Meryem, 19-59.

³¹⁶ Esed, a.g.e., s. 619.

Nefsine uyararak güç ve statü elde etmişlere teveccüh kadar, onları sahip oldukları bu niteliklerinden dolayı tanrısallaştıran ve hak ile bağını koparanlar da affedilmez bir günahın zeminini hazırlamış olmaktadır.

“Sana şarap ve kumar hakkında soru sorarlar. De ki: her ikisinde de büyük bir günah ve insanlar için bir takım faydalar vardır. Ancak her ikisinin de günahı faydasından daha büyüktür.”³¹⁷

Şarap haramdır. Şarabın haram olması onun hiçbir faydasının olmamasını gerektirmez. Zarar faydasından çok olduğu için haram kılınmıştır. Kumarda kazanan taraf için zahiri bir fayda görülürse de kaybeden taraf için büyük bir zarar olduğundan kumar oynamak haram kılınmıştır. Dolayısıyla fayda merkezinden bakıp şarap içmenin aklileştirilmesi zararlarının ve alınan riskin büyüklüğü ile ilgili açıklamalarla meşrulaştırılmaz hale getirilmiştir denilebilir.

“Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayana ticaret hali olması müstesna, mallarınızı batıl (haksız ve haram yoldan) ile aranızda (alıp vererek)yemeyin ve kendinizi öldürmeyin.”³¹⁸

Rızasız, haksız kazançlar ise geçici refah ve menfaatler sağlamakla beraber arkasından isyanlar, ihtilaller ve felaketler getirir. Ayet “başkasının malını “demek yerine “mallarınızı” demek sureti ile “milli servet ” mefhumuna ışık tutmaktadır. Mali haksızlıkların getirdiği felaketlerden birisi ve belki en önemlisi katl’dir. Haksızlıkla ve haram yollardan servet yapmak, fert ve cemiyet olarak adım adım ölüme gitmek demektir. Çünkü ferdi intikam duygusu ferdi öldürmelere yol açarken sosyal sınıflar arası intikam duygusu da sosyal patlamalara ve ihtilallere sebep olmaktadır.”³¹⁹

Mal, mülk ve güç sahibi olmanın teşvik edilmesi insanları meşru olmayan yöntemlerle kazanmaya sevketmiştir. Kendisine böylece kazanç ve mutluluk geleceğine inanan insan, makyavelist bir yaklaşımla her yolu mübah görerek faydacılığa dayalı meşrulaştırma ile kendini savunacaktır. Oysa insanın haksız kazançla geldiği noktanın, diğer insanların sosyal mesafe akabinde intikam ve öfke nöbetlerinin yansıdığı bir tablonun oluşmasında payı olacağı muhakkaktır.

³¹⁷ Bakara, 2/219.

³¹⁸ Nisa, 4/29.

³¹⁹Karaman vd., a.g.e., s.82.

“Başüstüne “derler ama yanından ayrılınca onlardan bir kısmı, senin dediğinden başkasını gizlice kurar. Allah ‘ta onların gizlice kurduklarını yazar. Sen onlara aldırma ve Allah’a dayan, sana vekil olarak Allah yeter.” ³²⁰ İnanmadıkları halde öyle görünen münafıklar Resullah’ın huzurunda iken o ne söylerse kabul ediyor ve itaatkar görünüyor, huzurundan ayrıлып kendi başlarına kalıp bilhassa geceleri gizli planlar ve tuzaklar hazırlıyorlardı. ³²¹

Ahlaki açıdan iki yüzlülük olarak değerlendirilebilecek bu davranış, münafıklar tarafından stratejik bir yol olarak izlense de, ne Kur’an da ne de peygamber hayatında bu çelişik durumun bulunmadığı gerçeğiyle, “bütün zamanlardaki İslam’ın iki yüzlü hayranlarına ve yarım gönüllü izleyicilerine bir işaret bırakıyor.”³²² Kur’an-ı kerim hem ifade bakımından, hem mana ve hüküm bakımından bütünlük arz etmektedir.

İnsanların söylediği sözler güzellik ve doğruluk bakımından daima aynı olmaz ve yazanın, söyleyenin içinde bulunduğu şartlara göre değişebilir. Kur’an’ın ifade ve üslubu ise baştan sona emsalsiz bir güzellik ve düzgünlük içindedir. Bu sözlerin ihtiva ettiği mana, hüküm ve haberlerde, yaradılış öncesinden ebediyete kadar hemen her şeye temas ettiği halde tam bir tutarlılık ve uyum görülmektedir. Yalnız bunların tespiti bile Kur’an ‘ı Kerim ‘in insan eseri olmadığınıve Allah ‘tan gelmiş bulunduğunu anlamaya yetecektir.

Yukarıdaki metinden yola çıkarak Kur’an’ın aslında sapmayı haklı bir nedene dayandırma gayretlerini de boşa çıkaracak bir rasyonel savunma yaptığını ve itaatı içine sindiremeyenler için aklileştirmeleri boşa çıkaracak bir mesaj verilmektedir.

*“...Kim kötü bir işe aracılık ederse onunda ondan bir payı olur. Allah her şeyin karşılığın vericidir.”*³²³

³²⁰ Nisa, 4/8.

³²¹ Karaman vd., a.g.e., s.90.

³²² Esed, a.g.e., s.156.

³²³ Nisa, 4/85.

*Toplum hayatı bir çok halde aracılığı gerekli kılar. Kendisinden aracı olması istenen kimse neye aracı olduğuna dikkat etmek mecbureyitindedir. Çünkü neticeden onunda günah-sevap, fayda-zarar, bakımlarından payı olacaktır.*³²⁴

*Kıfl ismi kefele “(bir şeyin) sorumluluğunu üstlendi ”kök fiilinden türetilmiştir. Taberi kelimenin bu bağlamda, “sorumluluk ve günahattan bir payı gösterdiğini söyler. “Minha ifadesi” (ondan), failin, hu (o) zamirinin işaret ettiği haksız fiildeki rolünü anlatır.*³²⁵

Her hangi bir tercihi nedeniyle doğabilecek olumsuz sonuçlardan dolayı yargılamada, “ama o fiil ben yapmadım ki o halde ben suçlu görülemem” savunmasıyla hadiseyi aklileştirme eğiliminde olan insanın yol açtığı kötülük nedeni ile bir pay verileceği sorumluluğu boynuna vebal olarak asılmaktadır. Ayrıca ahlaki açıdan eğer bir davranış yapılmama imkanına rağmen özgür bir seçimle yapılıyor ise özgürlük-sorumluluk ilintisinden hareketle vaadedilenin kişiyi bulacağı genel bir ilke olarak kabule zorlayacak bilgi niteliğindedir. İlahi mesaj göz önünde bulundurulunca, bir insanın sapmadan hatta diyebiliriz ki saptırmadan önce sonuçlarından bu dünya ve ahirete bakan yanıyla pay sahibi olacağını bilmesi, proaktif olarak kötülüğün yayılmasında işlevsel bir etki oluşturacaktır.³²⁶

*“... Çirkin işleri , fenalık ve azgınlığı yasaklar. O düşünüp tutunasınız diye öğüt veriyor.”*³²⁷

Allah toplumsal nitelikte var ettiği insan için sağlıklı bir toplum modeli adına, koymuş olduğu kurallar gereği insanı hem yaradılışındaki halifelik rolünü yerine getirebilme hem de bu dünya ve ahrette saadet ve ebediyeti yakalama adına ahlaki normları sıralarken, iyi kategorisi sıralanıp sonra terk edilmesi gerekenleri de sayarak bunları “çirkin iş” olarak ifade eder. Sapmalar “fuhuş, münker ve zulümdür.” Sadece toplumsal düzeni bozacak kul ve varlıkların hakkına tecavüzle sınırlandırmayarak, sapma davranışlarında akıl ve sağ duyunun bir yana bırakılmasıyla azgınlaşan ve arsızlaşan insanların yapabileceklerini de bu kapsama almaktadır.

³²⁴ Karaman vd., a.g.e., s.90.

³²⁵ Esed, a.g.e., s.157.

³²⁶ Esed, a.g.e., s.157.

³²⁷ Nahl, 16/90.

Terk edilmesi gerekenler “*insan aklının kabul etmediği yahut yanlış olduğuna hükmettiği şey*” olarak görülenlerdir.³²⁸ Ancak buradan insanın algı ve kavrayışının üstündekiler anlaşılması gerekirken, uygunsuz ve tevessül edilmemesi gereken hususlar anlaşılmalıdır. Çünkü Kur’an’ın bütünselliği içinde ahlaki sorunlara yaklaşım ve çözümde yine akla uygun, gerçekleştirilebilir çözümler üretilir. Kalbin, aklın birlikte kabul edebilecekleri davranış modelleri “iyi”; iftira, zina gibi bazen söz bazen fiili işlenerek yapılan davranışlar “fahşa” kavramıyla ilgili olarak fena kabul edilenler de “münker” kapsamındadır. “Bagy” ise insanlara üstünlük iddia ederek, onları zulüm ve baskı altında yaşatmak olup her üçüne de (aklileştirmeler hangi nedenlerle savunuluyor ve tercih ediliyor olursa olsun) sapmamak veya uzaklaşarak onu terk etmek gerekir.³²⁹

“De ki: Yarattığı şeylerin, düğümlere üfürüp büyü yapan üfürükçülerin şerrinden ve kıskandığı vakit kıskanç kişiyi şerrinden sabahın Rabbine sığınırım!”³³⁰

Hakikatin ortaya çıkışını yükselen şafak benzetmesiyle ifade eden Kur’an, düğümlere üfleyenler ve esrareniz işler kapsamına girebilecek olanlara işaretle, sihir işlerini sapma olarak nitelendirirken sadece fiili yerine getireni değil, sihrin gerçekliğine ve etkilerine inananları da aynı katogariye koyarak, Allah’a sığınılmasını emreder. Bu talebin nedeni bu tür meşguliyetlerin günah oluşu kadar bu işlerle meşgul olanlar için zihinsel bir tehlike barındırmasıdır. Ayrıca kıskançlıkta bir sapma olarak ifade edilirken Halife Ömer b. Abdülaziz’in (Fazilet ve dürüstlüğü nedeniyle ikinci Ömer olarak anılan) bir sözü oldukça manidardır.³³¹ “Başkasını kıskanandan daha mazlum görünen bir zalim düşünemiyorum.”³³²

2.2.1.2. Alay/ Hakir Görme/ Hafife Alma/ Azarlama

“(Peygamber) ama’nın kendisine gelmesinden ötürü yüzüne ekşitti ve çevirdi. (Resulüm! onun halini)sana kim bildirdi? Belki o temizlenecek yahut öğüt olacak da o öğüt ona fayda verecek.”³³³

³²⁸ Zemaşehri

³²⁹ Esed, a.g.e., s.1584.

³³⁰ Felak, 113/1-5.

³³¹ (Zemaşehri)

³³² Felak, 113/1-5.

³³³ Abese, 80/1-4.

Hız. Peygamber Kureyş'in ileri gelenlerine İslam'ı anlatırken "ama" olan Abdullah b.Ümmü Mektum gelir ve kendisinin ilme talipli olduğunu ifade eder. Ancak Hz.peygamberden cevap alamayınca Kureyş'in ileri gelenlerini gücendirmemek adına, amaya ilgisiz kalan peygamber ekşittiği yüzü nedeniyle bu ayet ile ikaz edilmiştir. Aslında bu ayetler gelen mesajların ilahi bir kaynaktan gelip insan yazması olmayacağına da delili olarak görülebilir. Çünkü nefse ağır gelen eleştirinin alenen bir ayetle yapılıyor oluşu, bir yandan bu davranışın Kur'an'ı bir ahlak olmadığını gösterir diğer yandan ise peygamberin uydurması olmadığını.. İnkârı; "peygamberin kendi yazdıklarına inanmayız" temelinde aklileştirenler, bizzat peygambere gelen bir uyarının naklinden dolayı ilahi kaynaklı olduğu sonucuna ulaşabilirler. Ayet, sadece o olaya ait gibi verilse de, yine her toplum ve her zaman için geçerli bir ahlaki norm niteliği taşımaktadır. Bunun akli açıklaması ise, koşarak ve kollayarak sana gelenle ilgilenmek, kendini (sana) muhtaç görmeyene oranla daha değerlidir içeriğiyle ayette karşılığı bulunmaktadır.³³⁴

Görmezden gelinen, belki yönünüzü doğrulttuğunuzdan daha muteber olabilir ve ahlaki iyiye yönlendirilebilir mesajı ile neyin önemli neyin önemsiz görüleceğine dair farkındalık kazandırılmaya çalışılmaktadır. Hz. peygamber bu durumu tevazu ile karşılayıp, İbn-i Ümmü Mektum'u gördüğünde "hoş geldin rabbimim kendisi yüzünden beni azarladığı adam" diyerek hitap ettiği bilinmektedir.³³⁵

Sıradan bir insan yaptığında nezaketsizlik olarak değerlendirilebilecek olan bu tavır, söz konusu peygamber olunca karşılığının daha farklı olacağını bildirilmesiyle, vahyin objektif olarak aktarıldığının bir delili de olacaktır. Allah tarafından azarlanmanın tüm insanlığa duyuruluyor olması ile ilahi bildirin Hz. Peygamberin kendi istek ve taleplerinin dışında geliştiği kanaatini pekiştirilmektedir.

Kur'an'da Hz. Peygamber için sapmadığı ve aldatılmadığı bildirilmekte olup kendisine indirilenin ilahi kaynaklı olduğu ilan edilmekle aktarılanlar paralellik arz etmektedir.³³⁶

³³⁴ Abese, 80/5-10.

³³⁵ Esed, a.g.e., s.1235.

³³⁶ Necm, 53/2-3.

” Yahudiler Peygamberlerle alay ederek ”Kalplerimiz perdelidir “dediler. Hayır Küfür ve isyanları sebebiyle Allah onları lanetlemiştir. O yüzden çok az inanırlar.”³³⁷

İnanç ve ibadetle ilgili eleştirilere karşı “biz inanmıyoruz çünkü Allah böyle istedi” savunmasını yapıp hallerini akla dayalı olarak temellendirmeye yönelenler için bu hal, bir sonuç değil bir nedendir. Bu neden, onların gerçekleri görmeyip isyanda ısrarcı olmalarından başka değildir.

“Kafir olanlar için dünya hayatı cazip kılındı .(Bu yüzden) onlar iman edenlerle alay ederler. Oysa ki (iman edip) inkardan sakınanlar kıyamet gününde onların üstündedir. Allah dilediğine hesapsız lütufta bulunur.”³³⁸

Ebu Cehil ve arkadaşları, fakir Mü'minler ile alay ettiler. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu. Kafirler için cazip hale getirilen dünyevi değerler onların kıymetlisi olsa da ahirette hiçbir fayda sağlamayacağı aktarımı yapılmaktadır. Servet sahibi olmanın getirdiği güç ve özgüven ile hakikat tebliğcilerini küçümseyip alaya alanlara bir uyarı yapıldığı görülmektedir. Bir yandan Allah'ın servet bağışlamasının onların üstünlüğü ya da haklılığına dayanmadığı diğer yandan da cazibesine kapıldıkları dünya malının kıyamette geçer akçe olmayacağı bilgisi verilerek alay edilenlerin mertebesinin daha üstün olacağına vurgu yapılmaktadır.

”Hoşunuza gitmediği halde savaş size farz kılındı. Sizin için daha hayırlı olduğu halde bir şeyi sevmemeniz mümkündür. Sizin için kötü olduğu halde sevmenizde mümkündür. Allah bilir siz bilemezsiniz .”³³⁹

Savaş insanların zevk alarak severek yaptıkları bir şey değildir. Fıtratı ve ruh sağlığı bozulmamış kimseler, öldürmek, yakıp yıkmak, acı vermektense zevk almaz. Ancak vücudu kurtarmak için kangren olmuş elin kesilmesi, içeride kalmış bir çocuğu kurtarmak için kapının kırılması nasıl zaruret ise savaşta toplumların hayatında zaruret haline gelebilir. Din ve vicdan hürriyetini sağlamanın, zulmü ve fitneyi önlemenin, tecavüzlere son vermenin yolu savaştan geçebilir. İşte bu durumlarda savaşmak şüphesiz insanlık için daha hayırlı ve daha şerefli bir davranıştır.

³³⁷ Bakara, 2/88.

³³⁸ Bakara, 2/212.

³³⁹ İnfıtâr, 82/216.

Cihad ise hiçbir zaman bir saldırı değildir. Çünkü önce İslama davet edilir, kabul eden müslümandır. İslamı kabul etmeyenlerden tabi olunması istenir. Bunu da kabul etmezse ancak o zaman savaşıdır. Savaşta sırrı insan layıkıyla bilemese de Allah bilir. Bazı Miletler cezaya müstehak olursa, Allah onları çeşitli belalarla cezalandırır. İşte onlardan birinin de savaş olması muhtemeldir. Kur'an'da verilen bu mesajlardan anlaşılacağı üzere savaştan geri durmak aklileştirilemez. Çünkü subjektif ya da normal şartlar için kabul edilebilecek doğrular, olağanüstü hallerde farklı değerlendirilebilir.

“Gerçekten onlar kendilerine hak geldiğinde onu yalanlamışlardı. Fakat yakında onlarla alay etikleri şeyin haberleri gelecektir.”³⁴⁰

Ayette mucizelerle ilgili kabullenmeyişi ve inkarın, alay edilerek karşılandığı bildirilirken, 6. ve 7. ayette ise bu ayetlerin sadece okunarak değil de kağıt üzerinde yazılarak indirilse ve onlar bunu tutmuş olsalar dahi vahyi yine inkar edici oldukları ifade edilir. Kaldı ki bunun örneği Hz. Musa (a.s) döneminde Tevrat yazılı belgeler halinde indirildiğinde de inanmayanların yine inanmadıklarına şahit olunmuştur.

“O kafirler ki, dinlerini bir eğlence ve oyun edindiler de dünya hayatı onları aldattı. Onlar, bu günleri ile karşılaşacaklarını unuttukları ve bile bile inkar ettikleri gibi bizde onları unutturuz.”³⁴¹

Adeta dinleri ile eğlence nesnesi gibi oynayanlar ya da eğlenceli dünya zevklerinin cazibesini sapmalarında arkasına sığınılacak bir bahane yapsalar da, ruhi ve ahlaki değerlerin yoksunluğuyla tatminsizlik yaşayacaklardır. İnkarcıların kendilerini doğru yola çağırarak davetçilerle dalga geçerek, şeytanın geçici lezzetlerle aldatmalarına kanan için, bile bile inkara saplananlara yapılacak muamele de benzer olacaktır bilgisiyle durumdan haberdar edilmektedir.

“Fakat yine de inananlarla gizli gizli alay etmeden de duramıyorlar. De ki: Siz alay edin bakalım! Allah o korktuğunuz şeyleri elbette ortaya çıkaracaktır!”³⁴²

Dünyevi çıkarlardan dolayı inananlardan biriymiş gibi görünmeyi tercih edenler, şüpheli ve kararsız oluşlarını sadece muhataplarına değil kendilerine de sunmak zorunda kalmışlardır. Temelinde manevi yükümlülükten kaçış arzusu olsa da bunu gizleyen örtü altındaki ruhları sıkıntıdadır. İmanlıları aldatmakla kendilerini

³⁴⁰ En'am, 6/5.

³⁴¹ Ârâf, 7/51.

³⁴² Tevbe, 9/64-65.

aldatıyorlar. Resulullah Tebük seferine çıkarken onunla dalga geçmelerini kafirler inkar ettiler ve şakalaşıyorduk diyerek aklileştirmeleri buna örnek olabilir. Ahlaki sapma ve alaycı tavırlarını şakalaşma ile aklileştirmeye çalışanlar için, kötülüğü emredip iyilikten alıkoyanlara ve cimrilik edenlere azap edileceği bildirilen ayet uyarıcı hükmündedir. Nuh tufanı, Ad ve Semud kavimlerinin başına gelenler, azap ve cezanın bu dünya boyutu olarak sunulmaktadır. İçtimai bir şuur farkındalığı kazandırılmaya çalışılan ayetlerin içerikleri hem tarihsel olayların aktarımıyla Kur'an'ın mucizevi yanını hem de verdiği mesajların akli açıklamasıyla da hikmetli yanını göstermektedir.

“...Eğer bizimle alay ediyorsanız, iyi bilin ki siz nasıl alay ediyorsanız biz de sizinle alay edeceğiz”³⁴³

Aslında alaycılık sadece insanlar için değil Peygamber içinde uzak kalınması gereken bir tavır olsa da burada asıl vurgulanmak istenen inançları ve tercihleri nedeniyle küçük görmenin ve alay etmenin yanlış olduğunun vurgulanması kadar, bizim söylediklerimizin Allah'ın hakikatleri olduğu halde, hakka karşı umursamaz ve tanımazlığınız ardından azabı kendi ellerinizle yani iradi tercihinizden ötürü biz de sizi bilgisiz olarak görürüz anlamını taşımaktadır. Hakikati reddetme, onu hafife alma o şeyi gerçekte hafif kılmaz. Bu çaba mantıksal bir hatanın aklileştirmesinde kullanıldığı bilgisinden öte gitmez.

“Ey mü'minler! bir topluluk diğer bir topluluğu alaya almasın. Belki de onlar kendilerinden daha iyidirler. Kadınlarda kadınları alaya almasın. belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kendi kendinizi ayıplamayın birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fasıklık ne kötü bir isimdir. Kim tövbe etmez ise onlar zalimlerden dir.”³⁴⁴

Toplumsal yaşamda nasıl davranılması gerektiğine dair ahlaki bir çerçeve belirleyen Kur'an, insanların kadın ve erkek ayırım edilmeksizin birbiriyle alay etmesini, birbirlerini ayıplamasını, kötü lakaplar takmasını yasaklar. Sonuçları açısından bireylere toplumsal huzuru sabote niteliği taşıyan bu ahlaki sapsmalar yoldan çıkma olarak görüldüğünden, bu tür davranışlarda bulunanlar için, “Fasık” kavramını kullanır. İnsanların bu sapma eylemlerinin tercihiyle şeref ve itibarlarının sarsılmasını

³⁴³ Hûd, 11/38.

³⁴⁴ Hucûrat, 49/11.

doğru bulmayarak böylesi olumsuz davranış kalıplarının terkine davet vardır. Onur kırıcı bu tür durumlarla karşılaşan Hz. Peygamber'in tepkileri, tüm Müslümanlar ve hatta evrensel bir mesaj niteliği taşıyor olması hasebiyle tüm insanlık için sosyal ilişki normu olarak sunulmaktadır.

Peygamberin bunları ya dinlemeyerek yok sayışı ya da toplumsal menfaat değerlendirmesi gereği mutlaka bilinmesi gerekiyorsa da gerçekliğini objektif olarak tesbiti insanlık için de öğrenme yöntemi olarak model oluşturmaktadır. İnsanın yalana ve dedikoduya meydan okuması ancak böyle sağlanabilirdi. Çatışma ve çekişmelerin önlenmesi adına işlevsel bir yöntem olacağı da tartışılmaz görülmektedir.

Zemahşeri ve Beydavi Mü'minler birbirini ister erkek ister kadın olsun asla alaya almamalı ve küçümsememelidir şeklinde iletilen mesajla, aşağılayan kimsenin, aşağılanandan daha aşağıda olduğunun da bilgisini vermektedir. Bu türden sapmalar için kullanılan uyarıcı argüman, suçu işleyen için pişmanlık duyulmaması halinde gelecek olan zalimlik tanımlamasıdır. Gerçek zulüm olarak nitelenen bu hal, kendini temiz ve iyi görüp karşısındaki ile ilgili hükümlerde bulunmaktan imtina etmemeye delalet eder ki diyerek gerçek hüküm sahibinin Allah olduğunun altı çizilmektedir.

Akabinde gelen ayetle kusur araştırma ve zan konusunda da ikaz edilip uyarılan insan, birbirinin ardından yapılan çekiştirmenin, ölmüş kardeşin etini yemekle eş değer olduğu bildirilir. Sapma davranışlardan dedikodu ve çekiştirmenin karşılığı olarak kullanılan gıybet, zaman zaman gıybeti yapanlarca aklileştirilmiştir. Dedikodusu yapılanda konuşulan hasletlerin zaten var olduğuna işaretle iftira atılmadığını ileri sürerek mantığa bürünme, Kur'an tarafından reddedilecektir.

Birbirinden farklı birey ve toplumların bulunduğuyla alakalı Allah'ın hikmet ile varlıkları yarattığı bilgisinden yola çıkılarak, ayıp ve kusur gibi durumların Allah için karşılığının tam anlamıyla ne olduğunu düşündürmektedir. Üstelik ayıp, kusur, günah işlemi her insanın düşebileceği bir ahval olup, sonrasında pişmanlık ya da acziyetini hissetme ile Allah'a ilticanın, mertebe yükselmesindeki rolü hissedilmektedir. İradi olmayan şartlar için elbette alaya alma, küçümseme, çekiştirme, lakap takma konusunda çekimser kalınmalı ve peşin hükümlü olmamalıdır. İnsana verilen akıl gereği olarak gördüğü ve edindiği bilgilerden yola çıkarak mantıksal çıkarımlar da bulanmak doğal bir süreç gibi görünse de bu masum yola çıkış, zannın çoğalması ve hakikatin bilgisiymişçesine yayılması sonrasında haksız

sonuçlarda doğurabileceğinden terkedilmesi gerekir denilebilir. Hatta Kur'an zannın değil, ayıpların da açığa vurulmasının Kur'an ahlakı olmadığı gerekçesiyle Allah'ın Settar ismini de çağrıştırmaktadır.

“Kim ki kardeşinin ayıbını açığa vurmaya çalışırsa hesap gününde Allah ‘da onun ayıbını açığa vuracaktır.’, ‘Bir Mü’min bir başka Mü’mini ayıbını örterse Allah’ da (kıyamet gününde)mutlaka onun ayıbını örter.”³⁴⁵

Kimsenin birbirinden üstün olmadığı, kalıtımsal olarak tek bir tür olduğuna işaret edilmektedir. Zemahşehri, zahiri görüntü farklarının bahane edilmesiyle, alaya alma veya ırkçılık davranışlarının da hoş görülmeceği ve aklileştirmelerin reddedileceğine dair bir mesajın insanlara ilan edildiğini anlatır. Sapma davranışlarının ilah kaynaklı olarak belirlenip, insani değerlendirmelerin hükümsüzlülüğü sergilenmektedir. Soy, sop ya da sahip olduklarıyla övünmek kadar, bunların bulunmayışıyla insanı değersizleştirmenin yasaklandığı bir ahlak anlayışı olumlanmaktadır.

“... Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa, kendilerine “ Off ! “ bile deme. Onları azarlama! İkisine de güzel söz söyle.”³⁴⁶

İnsanın varlığa gelmesinde asıl müsebbip Allah iken, görünür sebep olarak ana-baba ayetle yüceltilirken ahlaki bir buyruk aktarıyor. Dürüstlük, merhamet, sabır, gönüllülük gibi ahlaki davranışların içselleştirilmesiyle hem bireysel hem de toplum adına pek çok kazanım sağlanacaktır diye düşünülebilir.

İnsan eğer ahlaki norm ya da değerlerle bezenmezse bozulmaya eğilimi göz önünde bulundurulduğunda, sıkılma ve isyan durumunda gösterdiği tepkiyi ifade eden “off” deme, Allah'ın kural ve ölçüsüne teslim olanın yapmaması gerekli bir davranış olarak gösterilir. Aslında burada en azının dahi yasaklanmış olmasının diğer tepkilerin Allah nazarında şiddetle yasaklandığı ve Allah'ın buna rıza göstermeyeceği vurgulanmakla, insanın bu konudaki hassasiyetini yükseltmesi gerektiği mesajı verilmektedir.

Tüm akraba ve hısıma gösterilmesi gereken sevgi- saygı, ilgi- alaka gibi davranımların sorumluluk bilinciyle yerine getirilmesi gerektiğinin önemsenmesidir. İstenen sadece bağı koparma, düşkünlere yardım etmeme ve hakkını vermeme olarak

³⁴⁵ Muhammed b. İsa et-Tirmizî (ö. 275 veya 279 H.), *El-Câmi 'u's Sahih*.

³⁴⁶ İsrâ, 17-23.

sapma davranışları arasında yer alan olumsuzlukların terki değil, ana babanın kavli ve fiili duaya katılmak suretiyle korunup gözetilmesi de buyrulmaktadır.

” Öyleyse yetimi sakın ezme el açıp isteyenini de sakın azarlama.”³⁴⁷

Hz. Peygamberin yetim ve öksüz geçen ömrüne işaretlerle, aslında her insanın yetim ve yalnız olarak varlığa geldiği ve hesap günü de bu yalnızlığının devam edeceğini bildirmekle bunun bir eksiklik olmadığını düşündürmektedir. Surenin bütünü içinde Hz. Peygamberin bir yetim oluşuna rağmen Allah tarafından gözetilip korunduğu ve ihtiyaçlarının giderildiği de bildirilir.³⁴⁸

İsteyenin geri çevrilmemesi noktasında ki uyarıyı da sadece dilenmek filini maddi ihtiyaçları adına yapanlar diye ele almayı, manevi ve diğer meşru ihtiyaçlar için de zor durumda olanın talebi olarak düşünmek yerinde olacaktır.³⁴⁹

Allah kendisinden kopmayan ve ona tabi olmayı bilinçli bir şekilde reddetmemiş olanları gözden çıkaracak değildir. Hiç kimseyi batıl inançlarından ve eylemlerinden ötürü doğru ile yanlış ayırdı kendisine bildirilmediği sürece yani peygamber aracılığıyla doğru yol gösterilmedikçe o kişiyi mahkum etmez.³⁵⁰

Burada en son ve en mükemmel ifadesini Kur’an’da bulan bütün ilahi mesajların iletilmesi durumundan bahsedilmektedir. “Allah nezdin de tek hak din İslam dır”³⁵¹

Allah insanın samimi ve ihlasla yapacağı duayı da talebi de karşılamaya hazır iken, insanın yetim olması durumunu aklileştirmede kullanarak kendi sapmasına ve kötülüğüne gerekçe gösterenlerin, yetimi ve yoksulu hakir görmesini, ezmesini, mağdur etmesini hoş görmeyeceğini gözler önüne sermiş olur.

“Musa, kavmine; Allah bir sığır kesmenizi emrediyor demişti de; bizimle alay mı ediyorsun? demişlerdi .O da ;cahillerden olmaktan Allah’a sığınırım demişti.”³⁵²

“Namaza çağırduğunuz zaman onu eğlence konusu yaparlar ..”³⁵³

³⁴⁷ Duhâ, 93/9-10.

³⁴⁸ Duhâ, 93/5-7.

³⁴⁹ Esed, a.g.e., s.1279.

³⁵⁰ Esed, a.g.e., s.1293.

³⁵¹ Âl-i İmrân, 3/19.

³⁵² Bakara, 2/67.

³⁵³ Maide, 5/58.

Yahudilerden bir grup Müslümanlara hitaben “sizden ve dininizden daha kötü bir toplum ve din bilmiyoruz” diye hakaret etmişlerdi. Yahudiler bu alay ve sapmanın gerekçesi olarak Müslümanların fakirliğini göstererek Allah’ın eli sıkıdır deyip O’nu cimrilikle tanımladılar. Müslümanların Allah yolunda mücadele etmelerine rağmen fakir oluşlarıyla ve Kur’an’ın ilah kaynaklı olduğu iddiasıyla alay ettiler, küçümsediler. Allah’ın iman sahiplerine kudret ve zenginlik vermediğini öne sürerek inkarlarını buna bağlı olarak aklileştirmeleri sonucu yoksulluğun ve zayıflığın dini yalanladığını iddia ederler. Allah gücü yettiği halde size yardım edemiyorsa bu ya Allah’ın her şeye kadir olmayışını ya da yardım etmeyi istemiyor oluşundan kaynaklanır ki iki durumda dini açmazlar olarak mantığa bürünerek sunulmaktadır.³⁵⁴

Tıpkı Allah’ın yokluk kanıtlarından birinde “Madem kötülük var; kötülüğün nedeni Allah, öyleyse O kötüdür. Eğer iyiyse kötülüğü ortadan kaldırmaya gücü yetmiyor, öyleyse O güçlü değildir” denilmek suretiyle mantık hatası yapıldığını düşündürmektedir. Maddi zenginlik ile doğru yolda olma arasında paralellik kurulmuştur ki bununla kendi haklılıklarını doğrulamak isterler. Oysa Allah’ın rızasını kazanmada maddiyat bir ölçü olmayıp ahlaki zaaflarıyla Allah nazarında lanetlenmiş olan insan için böylesi bir savunma boşa çıkarılmaktadır.

“(Şuayip) ey kavmim !dedi : Size göre benim kabilem Allah’tan daha mı güçlü ve değerli ki O’nu(Allah’ın emirlerini) arkanıza atıp unuttunuz. Şüphesiz ki Rabbim yapmakta olduklarınızı çepe çevre kuşatıcıdır.”³⁵⁵

Burada Şuayb (a.s) ‘ın kavmine ilahi mesajları ciddiye almayıp sapmalarını nedeniyle bir ikaz yapılmaktadır. İnkâr ve sapmalarında şuayb (a.s) ‘ın etki ve saygınlık açısından kayda değer olmadığı gerekçesiyle yaptıkları aklileştirmeye karşı, aslında önemsiz olanı asıl olanmış gibi değerlendirmenin mantık hatası oluşuna vurgu yapılmaktadır. Her şeyi bilen kuşatan ve hükmeden Allah, benim etkili bir akrabamdan daha mı önemsiz ki siz o’nun bildirdiği hakikati önemsiz kılıyorsunuz ? Oysa o önemsiz sandıklarınız sizi bir gün bulacaktır diyerek mantıksal bir çerçeveye oturan akli açıklama ile insanı yine ahlaki ölçü ve imana davet etmektedir. Aynı zamanda

³⁵⁴ Karaman vd., "a.g.e.", Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2018,s.117.

³⁵⁵ Hûd, 11/92.

Allah'ın ontolojik olarak, önemsizleştirilerek ve ikincil kılınıp unutulacak bir varlık hükmüne indirilmesinin de muhal olduğu bilgisini onların şahitliğinde vermektedir.

Kendi ölçülerine göre meşrulaştırdıkları bir liderin, hak olan yoldan ayrılıp batıl bir temele dayanan başlara baş eğmenin, sorumluluktan kurtulmaya yetmeyeceği hatırlatılmakla özgürce seçim yapmanın sonuçlarına katlanmayı da gerektirdiği bilgisi verilmektedir.

Öyleyse hiçbir sapma istenildiği kadar determinist olarak kendi dışında şartlara bağlanmış olursa olsun, tercihlerin belirlenmiş akibetlerinden kişiyi kurtarmayacaktır. Bu süreç sapmışların akibetleri ile örneklendirilerek delillendirilmiş olur. Kötülük, haksızlık, asilik ve zülümde önderlik edenler, ahirette de yine önde olmak üzere azaba sürükleneceklerdir.

“İnkâr edenler bu Kur'an olsa olsa onun (Muhammed'in) uydurduğu bir yalandır. Yine onlar dediler ki (bu ayetler) onun başkasına yazdırıp da kendisine sabah akşam okunmakta olan öncekilere ait masallardır.”³⁵⁶

Bazı kafirler Kur'an ayetlerinin önceki kavimlerin masallarından ibaret olduğunu iddia ederlerdi. Hz. peygamberin ümmi olduğuna dikkat çekilip anlatılan masalları başkalarına yazdırdığı ve sabah akşam ezberlemeleri için kendisine okuttuğu iftirasının münkirlerin dahi onun ümmi olduğunu bilmesini gerekçe göstererek yapılan haksızlığa işaret edilir. Müminlere büyüye tutulmuş bir adama uymakta olduklarıyla ilgili hükümde bulunan zalimlerden bahseden Kur'an, onların hidayete eremeyecek sapkınlar olduğunu Resule bildirirken ,aslında tüm insanlık için aslı olmayan iftiraları atanların akibetlerini de bildirmiş olur.

Bu sapma davranışının ardında peygamberlik vazifesi yapacak olanda, aradıkları ölçütlerin bulunmayışını aklileştirmede kullandıkları görülmektedir. Ancak bulamadıklarından daha iyisini Allah'ın vereceğini ayetteki ifadesinden anlamaktayız. Allah, Irak bölgesinde mümbit arazileri, İran şehir şahlarının ve Rum imparatorlarının saraylarını Müslümanlara nasip etmek suretiyle vaadini gerçekleştirmiştir.³⁵⁷

Kıyameti de yalanlayan bu insanlar için cehennemde vereceği görme yetisi ile Allah, onları gören cehennemin kükreyişiyle bir defa da yok olmayı istemelerine

³⁵⁶ Furkan, 25/4-5.

³⁵⁷ Esed, a.g.e., s.127.

rağmen azabın tekrar, tekrar sürdürüleceğini anlatmaktadır. Ayrıca takip eden ayetlerde “Tanrı” diye taptıklarına da benzer lisan halinin verilmesiyle dile getirileceği ve saptırma konusunda kimin sorumlu tutulması gerektiği ile ilgili yorum isteneceği anlatılır. Sapma da kendilerine sebep olduğu iddiasında buldukları putların dile gelip kendilerini savunmasıyla, inkarcıların yapmış olduğu aklileştirmenin de geçersizliği ilan edilecektir denilebilir. Verilen nimetler sonrasında şımaran kavmi suçlayan putların, onları yalancı çıkarmasıyla azaba müstahak oluşları da şahitlendirilmiş olmaktadır.

Allah’ı tanıma ve kabullenme noktasında kendi standartını Allah’a dayatanlar kibir ve azgınlıkta ileri giderek yaptıkları iyi işleri de değersizleştirmişlerdir. Kafirlerin misafire ikram, akrabayı ziyaret gibi toplumca olumlanan insani ve evrensel değerlerle uyumlu güzel davranışlarının da iman etmedeki dirençleri ve yalanları yüzünden boşa gideceği bildirilmektedir.³⁵⁸

Peygamberlerin getirdikleri ahlaki ölçü hak ile batılı birbirinden ayırt etmeyi sağlayacak olup, kabulünde birtakım olağanüstü beklenti ve kıstaslar aramaksızın, kavrayış ve akla uygunluğu görülsün istenmektedir.

Kafirlerin yoldan çıkmasına bahane olarak ileri sürdüğü ve aklileştirmede kullandığı kişi ya da kişileştirilmiş güçlerin yaptıkları savunma ile sorumluluğun tamamen inkarcılarda olduğunun ifadesiyle, büyük pişmanlıkla hayıflanarak” keşke beni saptıranları dost edinmesiydim, Peygamberle birlikte yol tutsaydım demelerine şahit olunacağı bildirilir.

Dünyevi istek ve arzularına uymadığı için geçerliliğini yitirdiği mantığıyla reddetmenin meşru nedenini başka sebeplere dayandırma gayretine girenler için, Kur’an’ın tutarlı ve çelişkiden uzak ve delile dayanan rasyonel açıklamaları, metafizik mevzularda da akli tatmin etme çabası sergilemektedir. Kur’an , ifade ettiği spesifik yorumlarla yola çıkmakla birlikte, daha genel ilkelerin mantıksal temellendirmesiyle akli bulandırmaya çalışanlara karşı yine akli bir cephede uyarılarını sürdürmektedir.

Kendileri yalancı oldukları halde Peygamberleri yalancılıkla itham edenlere Kur’an ayetleri ibretlik akıbetleri anlatacak, acıklı azabın onları bulacağıyla ilgili hak

³⁵⁸ Karaman vd., "a.g.e.", Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2018, s.361.

edilmiş bir süreci gözler önüne sermektedir. Yine aynı süreç içerisinde Mü'minlerle kafirler tatlı ve acı su ile sembolize edilerek dünyada yan yana bulunsalar da birbirine karışmadan yaşadıklarına işaretler; iki farklı grubun algı, ihtiyaç ve özellikler açısından benzemediği vurgusu yapılır. Böylesi heterojen bir toplumun, birbirine baskı ve zulüm yapmaksızın özgürce yaşamalarının bir sıkıntı yaratmayacağı, sıkıntının kendisini gerçekleştirmedeki engellerden kaynaklanacağını anlamaktayız. Kendi alanları içerisinde yalanla inşa ettikleri sapmalarından tövbe etmedikçe, bu günahın inkarcıların ve sapmışların ruhani mertebesini ve geleceğin tayin edeceğinden sözedilir.

” Ad ve Semud’u da helak ettik . Sizin için onların başına nelerin geldiği oturdukları -yerlerden apaçık anlaşılmaktadır . Şeytan onlara yaptıkları işleri güzel gösterip onları doğru yoldan çıkardı. Oysa bakıp görebilecek durumdaydılar . “³⁵⁹

Kur’an’da işledikleri günahlarda her türlü tebliğ ve uyarıya rağmen ısrarcı olan kavimlerin yok edilmiş süreçleri anlatılarak insanların bu tarihsel aktarımlardan ders çıkarmaları umut edilse de bir kısım insanlar hakikati kavrama yeteneğini aktif olarak kullanmamakla işledikleri günahların kendilerine güzel gelmesine aldanıp, aldıkları hazzı ve günahların keyfini sapmayı tercih etmede mantıklı bir gerekçe olarak sunmaya kalkışacaklardır. Ancak Allah yolundan alıkoyan bu sapma davranışlarında ki sorumluluğun onlara ait olduğu gerçeğini değiştirmez. Yapıp etmelerindeki sorumluluğun kalkmayışının nedeni olarak insana, kendisine verilen “gerçeği kavrama” yeteneği gösterilir.

Ad ve Semud örneğinde olduğu gibi tarihsel süreçte yaşanan helak kalıntıları insanların ibret çıkarımları yapabileceği ve Kur’an mesajlarının hak olduğunu pekiştirir hali ile gözler önüne serilmektedir.

2.2.1.3. Gaflet/ Övünme

“Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız kötü arzularına uymuş ve işi gücü aşırılık olan kimseye boyun eğme.”³⁶⁰

³⁵⁹ Ankebut, 29/33.

³⁶⁰ Kehf, 18/28.

İrşad ve tebliğe karşı gösterilen direncin ve duyarsız kalmanın gerekçesini bazı Kureyşlilerin ileri gelenleri Allah Resulü'yle aynı ortamda bulunan fakirlerin bulunuşuna bağlayarak, onların uzaklaştırılmasını istemişlerdi. Oysa Allah indinde üstünlük ancak takvada olmakla, bedeni ve maddi ziyet önemsizdir. İman ve pratiğe dönüştürülen uygulama ile insan üstün olacaktır. İslam'ı kabul etmeme de inanan kitlenin içinde toplumun alt tabakasından kimselerin bulunuşu aklileştirme argümanı olarak kullanmıştır. Eğer Hz.Peygamber bu kitledeki köle ve alt tabaka mensuplarından uzak durursa, İslamı kabulü düşünebileceklerini paylaşmışlardı. Oysa şartlı iman teklifini peygamber reddetmiştir. Yine Kur'an-i metoda uygun olarak tarihi hadislere atıflar yapılmasıyla aslında evrensel ahlak ilkeleri edindirme planı gerçekleştirilmiştir. Özetle ifade edilirse Allah'a inanan kimselerin başkaca taşıdıkları özelliklere bakılmaksızın inanmış olmasının yeterliliğinden hareketle, kovma gibi olumsuz bir davranışın haddi aşma olacağı da verilen mesajlardandır. Helal olan sınırları aşma [tecavüz etme] ise en kötü şekilde muameleye maruz bırakılacaktır.

“İnsanların hesaba çekilecekleri gün yaklaştı. Hal böyleyken onlar, gaflet içinde yüz çevirdiler. Rablerinden kendilerine ne zaman yeni bir ihtar gelse, onlar bunu hep alaya alarak kalpleri oyuna eğlenceye dalarak dinlemişlerdir. O zalimler şöyle fısıldaştılar. “Bu [Muhammed] sizin gibi bir beşer olmaktan başka nedir ki.” Siz şimdi gözünüz göre göre büyüye mi kapılıyorsunuz?”³⁶¹

Peygamberin olağandışı bir cazibe ve etki yaratarak, insanları saptırdığı ve yanılttığı kanaatiyle, bunu halk arasında yayarak, iman edenleri caydırma hedefi taşırlar. İnsanların uyarıcı bir ayetle karşılaştıklarında alaya almalarına dikkat çekilerek, esas nedenin; dünyevi zevk ve kolaylıkların tercih edilmesi olduğu halde bunu gizleyerek, inkar nedenini ölümlü bir insanın şair edasıyla uydurduğu sözlere inanmayı değerli bulmayışlarına bağlar.

Aslında imanın reddini, ölümlü bir insanın vahyi bilgiyi getirmek için seçilmişliğine bağlasalar da, asıl neden imanın getireceği sorumluluktan kaçma olarak karşımıza çıkar. Kur'an'ın mucizevi olduğuna dair kanaatleri olsa da bunu saklı tutarlar. Aklileştirme de kullandıkları Hz.Muhammed'in ölümlü olduğu bahanesi

³⁶¹ Enbiyâ, 21/1-3.

inkarcıların görünür nedeni olsa da peygamber çağrısını reddin asıl nedeni, dinin getirdiği manevi ve ahlaki disipline uymadaki isteksizliktir.

Kur'an bu aklileştirilmelere insanlığa indirilen diğer kitapların da yine ölümlülere gönderildiğiyle ilgili realiteye uygun ve sınırlanabilir deliller sunarak açıklamalar getirir. Sıkça eski toplumların çöküş yaşamalarıyla ilgili temsiller vererek, dünyevi haz ve fayda merkezli olmayan bir dinin kabulü konusunda çekince sunmalarına dikkat çeker. Gaflet içinde bulunan insanın ilahi mesajları takdir etmesi de beklenemez değildir. Oysa Kur'an, getirdiği her tür psikolojik fiziksel, toplumsal, manevik kurallara uyup sapmayarak elde edilecek nimetlerin ve mutluluğun kendiliğinden geleceğine dair atıfta bulunur.

*“Kim Rahman’ı zikretmekte gafil olursa, yanından ayrılmayan bir şeytanı ona musallat ederiz.”*³⁶²

İnkâr ve sapma davranışlarında şeytanı öne sürerek aklileştirme çabasında olanlar için Allah, aslında onların hallerinin kendi tercihlerine bağlı olarak (gaflet içinde zaten Allah’ı unuttukları için maruz bırakıldıkları bir sonuç) görülmesi gerektiğini hatırlatır. Tüm uyarılara rağmen görmezden gelme halini kalıcı kılanlar için musallat edilen şeytan (bu bir iç dürtüde olabilir), onları Kur'an-i ölçüden alıkor ve artık yanlışlarını doğruymuşçasına yapmaya devam ederler. Arkasından gelen ayetlerde ise hakikatle yüzleştiklerinde fark edecekleri bu durum sonrası, “keşke” leri olsa da işledikleri günah nedeni ile müstahak oldukları azaptan kurtulamayacakları bildirilmektedir. Elbette azabın nedeni sadece inkarları değil inkarlarına bağlı olarak yaptıkları fiiller olacaktır. (Tıpkı mükafatın nedeninin sadece inanç olmayıp, inanca bağlı olarak yerine getirilen fiiller olduğu gibi ...) ³⁶³

*“İşte onlar, ahirete karşılık dünya hayatını satın alan kimselerdir. Bu yüzden ne sevapları hafifletilecek ne de kendilerine yardım edilecektir.”*³⁶⁴

Evs ve Hazrec kabileleri kavga edip Yahudi oldukları halde birbirlerini öldürürler ve yurtlarından kovarlardı .Esir düştüklerinde fidye verip,sonra da geri alırlardı. Bu durumun sorulduğu hallerde “ne yapalım Allah’ın emri böyle“ deyip yaptıklarını aklileştirirlerdi. Dünya hayatında maksimum kar odaklı bu bakış açısı

³⁶² Zuhruf, 43/36.

³⁶³ Esed, a.g.e., s. 43.

³⁶⁴ Bakara, 2/86.

menfaatlerin artırılmasında her yolu mübah saydığından, ayetin murad etmediği bir takım hatalı çıkarımlarla süreç tetiklenerek, sapmalar için meşru bahaneler üretilmeye kalkışılır. Bu tevessül ise onların yaptığı hatalı ticaretle ifade edilirken çelişkili hal ile yapılan hatadan dönülmesi için genel ve ahlaki bir ilke getirilmiş olur.

“Yemin olsun ki sen onları yaşamaya karşı insanların en düşkününü olarak bulursun. Putperestlerden her biri de arzular ki ,bin sene yaşasın. Oysa yaşatılması onu azaptan uzaklaşturmaz. Allah onların yapmakta olduklarını eksiksiz görür.”³⁶⁵

Yahudilerin inkar ve itaat etmeyişleri, ırkçı bir zihniyetle aklileştirilmeye dayandırılmaktadır. Ahiret yorumlarına dahi ırkçılığın izdüşümleri olarak “ahiret hayatı sadece bize aittir.” iddiasına yansımaktadır.

Sapma ve inkar nedenlerine gerekçe olarak vahyi getiren Cebrailin kendilerine düşman olmasını gösterip, eğer getiren başkası olsaydı iman ederdik diyerek sapmalarını akla bürümeye çalışmışlardı. Yahudi olmayanlar öbür dünyada nimete nail olmazlar deseler de “Madem ki öyledir, hadi ölümü isteyin ” denilse onlar asla ölmek istemezler.³⁶⁶ Buradan yola çıkıldığında Yahudilerin kendileriyle çelişir durumlarına dikkat çekilerek aklileştirmeleri geçersiz kılınmaktadır.

“Altın ve gümüşü yığıp da onları Allah yolunda harcamayanlar yok mu, işte onlara elem verici bir azabı müjdele!”³⁶⁷

Ayette her ne kadar Yahudi, Haham ve Hıristiyan Rahiplerin elde ettikleri haksız kazanç vurgusu yapılıyor olsa da genel bir ilke olarak, Allah yolunda harcama yapılmasını engelleyecek tavır, Kur’an ahlakının dışında bir eylem olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünya menfaatleri doğrultusunda “hakikati satma” ve “hakikatten sapma” çirkin işler olarak tanımlanırken, zekatı verilmeyen biriktirilmiş mallardan dolayı da azabın geleceği haberi verilmektedir.

Allah’ın ölçüsüyle paylaşımından kaçıp, dünya ve rızık kaygısıyla riske karşı tedbirli davranmayı önemseyenlerin aklileştirmesine karşı, Allah’ın Rezzak ismi ve dünyanın faniliğine karşı ahiret yurdunun ebedi olduğu gibi bilgiler eşliğinde, bu dünyada yapılacak ya da vazgeçileceklerin daha karlı bir alışverişe götüreceği bildirilmektedir.

³⁶⁵ Bakara, 2/96.

³⁶⁶ Enfal, 8/28.

³⁶⁷ Tevbe, 9/34.

*“Dünya hayatını ahirete tercih edenler Allah yolundan alıkoyanlar ve onun eğriliğini isteyenler var ya, işte onlar haktan uzak bir sapıklık içindedirler.”*³⁶⁸

*“İnsanın bütün duygularına ve duyarlılığına olduğu gibi el koyan, ruhsal kaynakları bütünü ile emip yoksullaştıran ve dolayısıyla ona manevi ve ahlaki gerekçelere karşı kaçınılmaz biçimde ilgisiz ve duyarsız kılan dizginsiz bir sevgi ile dünya hayatın seçmek.”*³⁶⁹

İnsanın dünyaya gelişinde ona yol gösterip rehberlik edecek evrensel ve manevi reçete ya da ahlakı çerçeve, hem aklın hem de duyguların arzu ettiği bir tercihtir. Ancak ücreti peşin olarak hemen aldığı dünyevi hazlar uğruna, ahlaki duyarlılığını zaman içinde yitirilerek, zihni bulanıklık kötüyü süslü gösterebilir. Dünya hayatının geçici de olsa güzelliklerini ahiret yurduna tercih edebilecek, yoldan çıkmanın aklileştirilmesinde bu tesbit ileri sürülebilecektir.

*“Sakın kendilerini denemek için onlardan bir kesimi faydalandırdığımız dünya hayatının çekiciliğine gözlerini dikme...”*³⁷⁰

Sadece insanları sınamak için verilen dünya nimetlerinin yanında Allah'ın sunacağı ahiret rızkının daha kalıcı ve hayırlı olacağı bildirilen ayetle, insanın ölçüye ve ahlaki ilkelere uymaları istenip sapmalarıyla ilgili meşru haklılaştırmalar yürütülmektedir. Hırs ve tamah sahibi olanların daha çok dünya nimetini elde ediyor olmalarını kendi sapmalarının aklileştirmesinde kullananlar, ahireti tercih yerine, dünya nimetleri yönünde yaptıkları tercihlerin, karsız ve hayırsız oluşunu akli bir açıklama ile bulanık zihinleri netleştirme çabasıyla sunmaktadır diyebiliriz. Dürüst ve erdemli çalışanlara verilecek mükafatın nisbi olarak karşılaştırmasını yapacak olan akıl, hem Kur'an-i ölçünün hikmetini kavrayacak hem de teslim olacağı ahlak sisteminin değeriyle ilgili olarak duyduğu şüpheyi kaldıracaktır.

*“Hani çokluğunuz size kendini beğendirmiş fakat sizi hezimete uğramaktan kurtaramamıştınız.”*³⁷¹

³⁶⁸ İbrahim, 14/3.

³⁶⁹ Esed, a.g.e., s. 499.

³⁷⁰ Tâhâ, 20/131.

³⁷¹ Tevbe, 9/25.

Müslümanlar Huneyn savaşında düşmanların 3 katı oluşlarıyla kendilerini büyük görüp rahat ve emin davranarak motivasyonsuzluk ve tedbirsizlik yüzünden hezimete uğradılar. Başarısızlıklarının sebebini sayıca çok olduklarına dair güvene bağlama, aklileştirme noktasında sıkıntılı olup pusuya düşmenin bir tesellisi olamaz. Allah sayıca çok olmanın, şan ve şöhretin, malın, mülkün, soy ve kan bağının işe yaramayacağını Kur'an ahlakının içinde aktardığından savunama da geçersiz olacaktır.

*“(Kardeşleri) dediler ki: Yusuf’la kardeşi Bünyamin babamıza (bizden daha) sevgilidir. Halbuki biz kalabalık cemaatiz. Şüphesiz ki babamız apaçık bir yanlışlık içindedir.”*³⁷²

Aynı ana babadan dünyaya geldiklerini kastederek dayanıp, daha sevgili ve değerli olmaları gerektiği mantığından hareketle, babalarının (Hz.Yakup) Hz.Yusuf ve Bünyaminin (ayrı anneden olan) daha sevimli gelmesini kabullenemeyen kardeşler, apmalarını böylece aklileştirmeye çalışırlar. Oysa rasyonalite ve insan yapısının gerçekliği böyle bir şeyi kabullenmekte güçlük çekerken İslam da “çokluğunuzla övünmeyin” prensibi ile de örtüştüğünden sevme ve sevilme ölçütü olarak zeka, kabiliyet, duygular, merhametli olma, güzellik gibi daha etkin ölçüler geçerliliği de tartışılır olsa da görece daha doğru alternatifler olabilir görünmektedir.

Kıskançlık duygusunun zihne musallat olması belki insani olarak hoş görülebilir olsa da, bu duygunun zihne geldikten sonra sapma gerekçesi olarak yer aldığı noktadan insana hükmetmesi ve davranışları yönlendirir hale gelmesi kabul edilemez. Bu anlamda Hz.Yakup’un Hz.Yusuf’a olan sevgisinin de kardeşlerine karşı adaleti terk etmesinin gerekçesi olamaz diye düşünülebilir. Hadise çok eşliliğin helal ama adaletin sağlanamayacağı kaygısıyla sıkıntılı bir tercih olarak görülmesini çağrıştırmaktadır.

2.2.1.4. Görevi Terk Etme /Acelecilik/ Merak/ Yalan/ Nankörlük

*“Doğrusu Yunus’da gönderilen peygamberlerdendi. Hani o, dolu bir gemiye binip kaçmıştı.”*³⁷³

³⁷² Yusuf, 12/8.

³⁷³ Saffât, 37/139-140 .

Allah tarafından kendisine tebliğ emaneti verilen Yunus peygamber, Musul' da Ninova şehri olduğu bilinen yerde elçilik yapmak istese de ilgisizlik nedeniyle öfkelenip görevini terk etmişti. Bir gemide yolculuk esnasında hepsinin batma tehlikesi yaşadığı süreçte kendi günahından kaynaklanan durumun bertaraf olması umuduyla suya atılmasını istemiş ve denizin öfkesinin böylece dineceğini düşünmüştü. Derin karanlığı ve çöküntüyü sembolize eden balığın Yunus'u yutmasıyla devam eden kıssanın üzerinden, peygamberlerin dahi insanın tabiatından kaynaklanan zaaflarının tuzağına düşebileceği örneklenmektedir. Yani Allah'ı hatırlayıp tövbe edenler için Hz. Yunus'un duasındaki gibi kapılar hep açıktır. Verilen temsil ve tebliğ görevinde; sabırsızlık ve zorlanmanın aklileştirmede kullanılabileceğini bize gösterse de bunun yeniden yola koyuluş ve emaneti tekrardan üstlenilme ile nihayetlendirilmesi gerektiği bildirilmektedir.

Burada dikkatlerin çekilmesi gereken bir diğer noktada, tebliğe ilgisiz kalınmaya dairdir. Yani atalarının eğri yolda oluşuyla ilgisiz kalınan hakikatler, beklide her şeyin bir yana bırakılıp dikkat kesilerek değerlendirme yapılacaklar olarak görülmelidir. Eski olması bir şeyi değerli kılmayacağı gibi, yeni getirilen de değersiz olmayabilir. İnsan aklını bu mantık yanlışlarından korumada oldukça etkili bir öğüt olarak Kur'an, Yunus kıssası ile bu gerçeği bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Hz.İsmail, Hz.idris, Hz.Eyüp, Hz.Zekeriya, Hz.Yahya ve Hz.Süleyman kıssalarına da atıfta bulunan Kur'an verilmek istenen ahlaki ölçüyü bu temsiller üzerinden yansıtmıştır. Allah bu kıssaların anlatımında kendi muradı olan davranış kalıplarını onay ya da reddederek insanlığa sunmakta olup, sahip olacağı her türlü güç ve ihtişamın Allah'a bağlanması gerektiğini hatırlatmaktadır. Allah'ın ahlaki olan ile olmayan davranışları Peygamber kıssası ile anlatıyor oluşu insanlar için neyin yapıp neyin terk edilmesi gerektiği ile ilgili sağlam bir yol haritası çizmektedir denilebilir.

“Seni acele ile kavminden ayrılmaya sevk eden nedir?, ey Musa!”³⁷⁴

Kur'an'da sadece sapma nedenleri ile kendini aklama gayretlerinden bahsedilmeyip, birtakım olaylarda sapma davranışlarına vesile olan ihmallerin de olumsuz davranışlar olarak dile getirildiği olmuştur. Bu bağlamda ayet dikkat

³⁷⁴ Tâhâ, 20/83.

çekicidir. Hz.Musa'nın Mısır'dan çıkıp Sina'ya geçtikten sonra kavmini alelacele terk etmesi hadisesi üzerinden aceleci olmanın ölçüsü ve sonucu etkileme durumuna dikkat çekilmiştir.

Telkin ve yönlendirmede ihmal olasılığını arttıracak bir aceleciliğin sapma ve olumsuz sonuçlar getirebileceği gerçeğine işaret edilirken, en kutsal görev olan vahiy alma adına aceleci davranılıyor dahi olsa, sonuçlarının olumsuzluğuna dikkat çekilmesi oldukça anlamlıdır. Hz. Musa devam eden ayette Rabbinin rızasını kazanmak için alelacele geldiğini söyleyerek kendini meşrulaştırıp ihlase dayandırarak savunmuştur. Bu iyi niyetli bir davranım olsa dahi sağlam bir rehberliğe muhtaç olan samiri halkının yalnız bırakılmaması gerektiğine vurgu yapan Kur'an davranışı sakıncalı bulur.

Olumsuz alışkanlıklarla tarihsel bir süreç yaşayan toplumların, bir anda manevi düzelme ve disiplinli bir hale geçemeyeceklerine dair durum tespitinin ardından, olumsuzluklara neden olarak ihmal ve ihtimallerin azaltılmasının bir lider ya da otoriteye düşen görev olarak kabul edilmesi gerektiği fikri de yine Kur'an'ın bize toplumsal içerikli mesajlarından biri olarak verilmektedir.

Ola ki; sapmaları bu tür ihmallerle aklileştirme ihtimalleri karşısında, böyle bir açığın daha doğmadan yok edilmesi ve imtihan sırrında sorumluluğun atılmasına fırsat verilmemiş olacaktır. Tâhâ suresi 86. Ayette buzağı yapıp onu ilahlaştırarak tapma hadisesinde aklileştirme alternatiflerinin üzerinde durulmuş ve Hz. Musa'nın kavmine hangi gerekçeyle Rabbine verdiği söze rağmen döndüğü sorgulanmıştır.

Böylesi bir sapmanın nedeni; hesap gününün çok uzakta görülmesi mi yoksa Rabbin gazabının inmesi konusunda inkarcıların davetinin karşılanmaması mıdır diye düşünülse de aslolan bunlara zemin hazırlayıcı ihmallerde bulunmama öğüdü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öz kadar olmasa da yöntemle ilintili bir sapmadan daha söz etmek mümkündür. Buzağı yapmak için ziynetleri kutsal amaca yönelik olarak "ödünç alma" adı altında toplayanlar, ziynetleri sahiplerine geri verme niyeti de taşımamıştır. İsrail oğullarının Mısırlıları bu şekilde soymaları da İsrail oğullarının zamanla iç huzursuzluğu yaşamalarına neden olmuştur.³⁷⁵

³⁷⁵ Esed, a.g.e., s. 635.

Tâhâ suresi 99. ayette bazı müfessirlere göre Kur'an'ın ibretlik olay aktarımlarından insanlar için genel geçer ahlaki ilkeler çıkarılmalı ve iman gereği olarak bu tür tutumlar davranışa dönüştürülmelidir ki Kur'an ahlakı yaşatılmış olsun.

Aslında kavranıp, tasarlanamayan bir varlığı, insanın duygusal ve algısal sınırlılıkları içinde somutlaştırma eğilimi, onu hayalci bir çaba sonucu putperestliğe itmekle vahyin bir kısmı da reddedilmiş olur. İman etmiş insanlar için buzağı kıssası tehlikeye karşı uyarıda bulunulmuş olur.

Kur'an mesajını tam anlamak isteyen içinse aceleci yaklaşım ve çıkarımlardan uzak kalınıp, bütünü anlam örgüsüne dikkat edilerek hadiseler mantıksal bağlar kurulmak suretiyle genel ilkelere dönüştürülmelidir. Zira "İnsan ahlaki açıdan zaaflarla yaratılmış olup ilahi bir yol göstericiliğe her daim muhtaçtır" bilgisi Kur'an'ın genel açıklamalarında hakim olan bir içerik hükmündedir.

*"Kendilerine hidayet geldiğinde insanları iman etmekten ve Rablerinden marifet talep etmekten alıkoyan şey, sadece öncekilerin başına gelenlerin kendi başlarına da gelmesini yahut azabın göz göre göre kendilerine gelmesini beklemeleridir."*³⁷⁶

Kur'an'da farklı konular insanların faydası için değişik açılardan ele alınarak açıklanmıştır. Örnek anlatım ve aktarımlarla dersler verilip, mantıksal bağlantı sonrası çıkarımlarda bulunma zemini hazırlanmıştır. Ancak insanın tartışmaya düşkünlüğünün, tahkiki iman ve teslimiyeti sağlaması kadar, şüpheciliği derinleştirmek suretiyle hakikatin perdelenmesine yol açabileceği muhtemel görülmektedir.

Günahkarca eğilimlerine ters düşenleri kabule yanaşmayan insan için doğru yol rehberliğinin reddi şaşılacak bir hal olmayıp, imanı imkansızın ardına koymakla kendilerine bir mühlet ve teselli kazandırmış olmayı umdukları söylenebilir. Tıpkı kendilerinden önce sapmışların başlarına gelen azabın benzerini ivedilikle bekler ve davet ederler.

Oysa Allah Kur'an'da, planlama ve icraatını, hikmetli ilim ve iradesi hükmünce sergileyeceğini daha önceden bildirmekle böyle bir tercih hakkını yarattığı

³⁷⁶ Kehf, 18-55.

kula tanımadığını çıkarsamak mümkündür. Hadiselerin kaderden kazaya geçişlerindeki takdir ve kıyametin kopmasıyla ilgili ayrıntılarla dolu sırlar Allah katında olup, nihai tabloyu kulun dilemesiyle görmeleri mümkün olmayacaktır akli açıklaması ile cevap verilmektedir.

Takip eden 6.ayette ise aklına kendi istek ve iradeleriyle engel koyan şartlanmış zihinlerin, aslı olmayan ve temellendirilmede yetersiz kalacak iddialarla ilahi mesajı hükümsüz kılmasının mümkün olmayacağına işaret edilir. Bu konudaki ısrarlı tutumlarıysa, zamanla algısal körlük oluşturarak sapmada aklileştirmelerini pekiştirecektir.

*“Hakkında bilgin bulunmayan şeyin ardına düşme.”*³⁷⁷ Herhangi bir konuda nesnel ve gerçekliğin bilgisine haiz olmadan üretilen fikirlerin yol açacağı yanlışlardan kişiyi ve toplumu korumak gerektiğiyle ilgili ayet, hakikate aykırı her türlü kuruntu, yakıştırma ve yorumun ilanını men etmektedir. Terk edilmesi gereken ön yargı ve suizan gibi durumların, yol açacağı olumsuz psikolojik ve toplumsal etkilerden korunma adına bunların ahlaki kötü olarak görülmesiyle toplumsal çürümenin de önüne geçilmiş olunacaktır.

Herhangi bir olay ya da kişi ile ilgili doğruluğu netleşmeyen bilgiye dayalı yapılacak akıl yürütmenin etik olarak kabul görmeyeceği muhakkaktır. Bu yöntemle yola çıkanların ulaştığı bilgiler, hem kendilerini hem de bilginin aktarıldığı kişileri yanlış yönlendirmiş ya da haksızlığa yöneltmiş ise kötülüğe çığır açan bu sapmanın hiçbir akli gerekçeyle sevimli ya da makul gösterilmesi kabul edilemez. Temeli sağlam olmayan bir binanın taşıdığı riskler gibi bu fikir ve yorumlarda çürümeye, çürütülmeye mahkum olacaktır. Bu olumsuz davranışın zarar görülmeden terkiyle ilgili bir mesaj niteliği taşıyan ayet, tahminle yola çıkılmasını yadsır ve epistemolojik olarak bilginin kabulü öncesinde dayanakları açısından sorgulanmasını, değerlendirmenin sağlam verilere dayalı olarak elde edilmesi gerekliliğini ifade eder.

*“Bütün bu sayılanların kötü olanları Rabbinin nezdinde sevimsizdir”*³⁷⁸

³⁷⁷ İsrâ, 17-36.

³⁷⁸ İsrâ, 17/38.

Kur'an merkezinde yasak kılmanlar ile ahlaki açıdan sapma davranışlarını Allah sevimsiz olarak nitelendirmektedir. İnsanı cahilce sapmalardan koruyacak olan ve bundan alıkoyan "hikmet" sözcüğü, sıra dışı bir kavrayışı ve anlayışı ifade ederken, insanın sağduyusunun hikmeti kavrayabileceğine işaret edilmektedir.

Allah tüm beşeri ölçütlerin dışında ama onlarla da doğrulanabilecek bir meydan okuyuşla, Kur'an'ın ahlak standartını belirlerken, mutlak bir tayin edici konumda bulunduğunu da ilan etmektedir. Ahlak felsefesinin problemlerinden olan ahlaki kuralların ya da iyinin kaynağı ve niteliği konusunda cevap kesin ve apaçık bir dille ifade edilmiş olur. Yani bu ölçüt bir sapmanın aklileştirilmesinde kullanabilecek subjektif bir ölçüt olmayıp, Allah'ın bilgisi ve hükmündeki hikmete dayalıdır. Engellenmemiş bir aklın, kalbin, vicdanın onaylayacağı ilkelerin, reel yaşamın gerçekleriyle de örtüştüğü gözlemlenecektir sonucuna ulaşılabilir.

*"Elleriyle (bir) kitap yazıp sonra az bir bedel karşılığında satmak için "bu Allah katındadır" diyenlere yazıklar olsun! elleriyle yazdıklarından ötürü vay haline onların!"*³⁷⁹ Kitab-ı Mukaddes'in metinlerinin tahrifatıyla cahil kitlenin peşinden gittiği alimleri hedef alan ayette, kendilerini seçilmiş ve üstün görmeleriyle elde ettikleri kazanç görece bir değer taşımakta olup, kendilerine yazık etmiş olurlar.³⁸⁰

*"Sizden önce nice hayat tarzları gelip geçti öyle ise yeryüzünde dolaşın ve hakikati yalanlayanların sonunun ne olduğunu görün."*³⁸¹ Sünnet kelimesi (çoğulu Sünen'dir) bir "hayat tarzı"ını veya "davranış biçimi"ni (bu nedenle, İslam terminolojisinde, kendisine tabi olanlara bir örnek olan Hz. Peygamberin hayat tarzı anlamında) gösterir. Yukarıdaki pasajda sünen terimi, sürekli değişmeye rağmen her zaman aynı kalan temel modeli içinde barındıran "geçmiş yüzyıllara özgü şartları" (ahval) ifade eder. Allah bir yandan peygamberin davranış kalıplarını Kur'an ahlakının somutlaşmış hali olarak gösterirken, bir yanı itibarıyla hakikati yalanlayanların hayatlarındaki olumsuz değişim ve kötü akıbetlerine dikkat çekmekte ve mantık ilişkisini sağlamaktadır.³⁸²

"(Resulum!) eğer seni yalancılık ile itham ettiler ise (yadırgama); gerçekten, senden önce apaçık mucizeler, sahifeler ve aydınlatıcı kitap getiren nice Peygamberlerde

³⁷⁹ Bakara, 2/79.

³⁸⁰ Esed, a.g.e., 64.

³⁸¹ Al-i İmran, 3/137.

³⁸² Al-i İmran, 3/137.

yalancılıkla itham edildi.”³⁸³ Ayette yine hakikati söyleyip, hakka davet edenlere karşı yalancılık suçlaması bir ahlaki sapma olarak belirlenip, peygamberlere bunu daha önce yapmış olanlar hatırlatılarak sunulan özgürlüğün arkasından gelebilecek mümkün bir ahvalden bahsedilmektedir. Ayette değinilen inkarcıların hayatları olup, bu dünyanın maddi unsurlarına aşırı bağlanma dışında hiçbir şeye inanmamaya dayalı bir maddeci hayata karşılık gelir.³⁸⁴

Allah insana uyması gereken bir ahlaki ölçü koymakla kalmayıp, o davranışı içselleştirmesi ve itaati sağlaması için aklı, ruhu tamir edecek reel gerçeklikle de örtüşüp kolaylıkla kabulünü sağlayıcı bilgilerini de birlikte göndermiş ve Allah’ın Rab isminin tecellisi gerçekleşmiştir denilebilir..

Yani ölüm sonrası insana eşlik edemeyen serveti Allah’ın iken, mal ve mülkü tutku haline getirerek cimrilik yapanların davranışlarının Kur’an ahlaki ile örtüşmediğini göstermiştir. Cimrilik, göreceklere ceza ile bağlantılı olarak ele alındığında, bireyin tercihi ile ortaya çıkan bir sapma olarak değerlendirilmektedir. Hatta cezayı yaptıkları cimrilik oranında alacağı hissettirilerek “cimrilik etikleri şey de, kıyamet günün de boyunlarında dolandırılacaktır denilmek suretiyle tepkiye nispile kazandırılmaktır ki bu Allah’ın “Adl” isminin tecellisi olarak düşünülebilir .

*“...İşitmedikleri halde işittik diyenler gibi olmayın!”*³⁸⁵ Psikolojideki duyum ve algı farkını hatırlatır bu iddia, Allah Resulünün sözlerini işittikten sonra, emredilene yerine getirmekten uzak insanlara ait bir uyarıdır. Zahirde işittikleri (duyumladıkları) fakat algılayıp, anlamlandıramadıkları uyarılar gerçekte duyulmuş kabul edilemez. Öğrenmenin tanımında da geçtiği üzere organizmada eğer davranış değişikliği istedik olarak (iradeye bağlı-baskı olmaksızın) gerçekleşmiyorsa öğrenmede gerçekleşmemiştir. Her emrinde hikmet ve diriliş olan imani ilkelerin kabulü, emri yerine getirmekle gerçekleşecektir. İmam-ı Gazali, bir cümlesiyle hadiseyi şöyle özetler. *“İlmiyle amel etmeyen alim, başkalarını giydirdiği halde kendisi çıplak olan iğne gibidir”*³⁸⁶

³⁸³ Al-i İmran, 3/184.

³⁸⁴ Esed, a.g.e., s.127.

³⁸⁵ Enfal, 8/21.

³⁸⁶ Gazali, Aldanış, s. 75.

“Allah’a karşı yalan uyduranların kıyamet günü (akıbetleri) hakkında kanaatleri nedir? Biz mutlaka üstünüzde şahidizdir.”³⁸⁷Sapma ve inkar davranışlarıyla alakalı olarak kendilerine yalan haberleri temel alan asiler için tehdit niteliği taşıyan ayetler, yerde ve gökte zerre ağırlığınca bir şeyin Rabbin bilgisi dışında cereyan etmediği ve her şeyin levh-i Mahfuzda bulunmasıyla delillendirilip şahitlendirileceği bilgisi verilmektedir. Allah dostlarının her türlü korku, yeis ve kederden yoksun olacakları bildirilirken, isyan edip sapanlar için kaygı, korku ve yeis’in kaçılmaz olacağı haberi de verilmektedir. Allah’a karşı O’nda bulunmayan özellikleri O’na isnat eldenler için “Allah hakkında bilmediğiniz bir şey mi söylüyorsunuz?”³⁸⁸ ifadesiyle davranış için farkındalık oluşturulmaktadır denilebilir.

“Dünyada bir miktar geçim (sağlarlar)sonra dönüşleri bizedir...” Allah dışındakilere tanrısal nitelikleri yakıştırma kadar, Allah’a İnsani özellikler yakıştırılması da bir sapma olarak değerlendirilirken, Allah’ın kendi gerçekliğine ve zatına yakışmayacak niteliklerden uzak olduğu ve her bakımdan kendine yeter olduğu mesajı verilmektedir. Yine bu mesnedsiz iddiaların hiçbir akli temele dayanmayıp, metafizik alemin sınırlarının bilinemezliği sözkonusu iken, nasıl oluyor da bu iddialar doğrulanabilirmiş gibi kabul ediliyor sorusuyla zihinler hareketlendiriliyor. Tabi ki Allah’a ait işler insan ister Melek olsun, akıl sahibi varlıkların ve tüm mahlukatın hiçbir Tanrısal nitelik taşımayacağı ve tapınmayı gerektirici bir hal üzere olmadığı anlayışının da altı çizilmiş oluyor.³⁸⁹

Allah’a şirk koşulan hayali varlıklar Kur’an ‘da; kınanır sahte insanlar, yarı ilahi vasıflı azizler, servet, sosyal statü, iktidar Allah’a ortak koşulan kavramlardır. Ve yine Allah’ın isnad edilen insansı vasıflardan uzak olduğu ‘da³⁹⁰, “o’nun her hangi bir noksanlıktan ve yaratılmış bir varlık ile her hangi bir benzerliğinin bulunmadığı vahyi bilgisinden hareketle temellendirilebilir. Diğer tüm varlıklar insanlar için tamamlayıcı unsur olarak vardılar. Bu aktarılanlar doğrultusunda insanların yapacağı gözlem ve analizler bilinçli bir mantıksal süreç ile kendine engel olunmadığı taktirde, sezgileri ile bütünleşerek bulabileceği doğal bir hakikat olacaktır. Varlıklar arasında kurulacak

³⁸⁷Yunus, 10/60-61.

³⁸⁸ Yunus, 10/68.

³⁸⁹ Esed, a.g.e., s.227.

³⁹⁰ Bakara, 2/116.

bağlarla, manipüle edilmemiş bir zihinsel süreç eşliğinde Allah'ı sırları ayrı tutulmak koşulu ile Kur'an tanımına ve tasarrufuna uygun olarak Kur'an'ı nizam anlaşılabilir olacaktır. Sonuç itibari ile hakikatle örtüşmez olan isnad ve yalanlar Allah'a yakıştırılmayıp hiçbir varlığa da ilah muamelesi yapılma sapkınlığına yönelim olmayacaktır.

“Yoksa ‘o’nu (Kur’an’ı) kendisi uydurdu mu diyorlar?de ki: eğer doğru iseniz Allah’tan başka çağırabildiklerinizi (yardıma) çağırında Siz de onun gibi uydurulmuş on sure getirin. “³⁹¹ Bu dünya hayatı ve nimetlerinin, hazları ve karları için Kur’an’i ahlak ve iman’dan sapma noktasına gelenlere yalnızca dünya için verileceği bildirilmektedir.Kur’an’ın uydurma olduğundan hareketle sapmalar meşrulaştırılmak isteniyor oluşuna da bir meydan okuma vardır.Öyle ise benzer birkaç ayet ile bunun yapılması için meydan okunuyor. Geçmiş hadiselerin mantıksal bir tutarlılık içinde mucizevi yorum ve aktarım ile nakledilişleri şüpheye yer vermeyecek şekilde olduğundan benzerinin yapılması davetinde bu rahatlık sezilebilmektedir.

“Ant olsun ki biz onlardan öncekilerde imtihandan geçirmişizdir. Elbette Allah, doğruları ortaya çıkaracak yalancıları da ortaya koyacaktır. Yoksa kötülükleri yapanlar bizden kaçabileceklerini mi sandılar? Ne kadar kötü (ne yanlış) hüküm veriyorlar!”³⁹² Burada başkalarına veya bizzat kendilerine yalan söyleyenlerin derken faydacı bir bakışla kendilerine menfaat sağlayıcı vaatlere itibar ederek manevi sorumlulukları kolayca terk edip, sapma davranışı sergileyen kişiler kastedilmektedir. Bu kişiler sapmalarının temeline kendi yalanlarını yerleştirirken , fayda sağlamadığı ve çıkarlarına uymadığından hareketle, iyi ve doğru olanı terk edip, ahlaki ve İslami olmayanları çıkarlarına uygun olma cihetiyle tercih ederler. Mantık kavramıyla ifade edilen bu durum batı kökenli terim olarak (hypocrite) ele alındığında başkalarının kandırmayı amaçlayan Arapça ‘da ve Kur’an’da da inançlarında ve ahlaki sorumluluklarında zayıf ve karasız olan ve yalnızca kendini kandırmaktan öteye geçemeyen kişileri anlatmakla kullanılsa da ikiyüzlülük olarak özetlenebilir. Bu anlamda kötülük yapanların sadece fayda merkezci bakış açılarıyla meşrulaştırmaları mümkün olmadığı gibi kendilerine iki yüzlü davrandıkları grup ile haklılaştırmada

³⁹¹ Hud, 11/13.

³⁹² Ankebut, 29/3-4.

mümkün olmayacaktır mesajı iletilmektedir. Onların şahitliği (olduğundan farklı söylemlerde bulunduğu grubun) ne yalancılığı ortadan kaldırır ne de yalanları onları temize çıkarır.

“Allah’a karşı yalan uydurana kendisine gelen gerçeği (Kur’an’ı)yalan sayandan daha zalim kimdir? Kafirlerin yeri cehennem değil mi?”³⁹³ Ayette Allah’ın tam anlamıyla bilinemez olsa da, vahyi temelde bildirdiğiyle bilen özellikleri dışında, kendisine ortak koşulan ve tanrılık atfın da bulunmanın bir sapma olduğu ilan edilip Kur’an’ın bilgisiyle çelişir. Bu iddianın sahipleri için sapmanın şiddetiyle orantılı olarak hazırlanan cehennem, inkarcılar ve yalan uyduranlar için müstahak olacağı bildirilmektedir. Yine Kur’an’i bir yaklaşımla verilecek cezanın, haksız olmayıp kişni kendi bilgisizce ve haksızca yaptığı tercihlerin bir karşılığı olarak sunulacağına da bir işaret vardır. Allah’ın ortakçılarla kainatı yarattığı kabulünü, yapılabilecek en büyük küfür (gerçeğin üstünü örtme) ile sonuçlanacak bir fikri hezeyan olduğu anlaşılakta olup, Allah’ın insan şeklinde tevessül edeceğine, ya da başka varlıkların yarı ilahlık vasfı taşıyacakları kabulüne karşı insan uyarılmakta ve bu iddialar reddolunmaktadır. Ayetteki soru da, gerçek bir soru mahiyeti taşımayıp belagat gereğidir. Yani sözde soru olup cevabın beklenmez. Yoksa ilahi mesajlarda defaatle tekrarlandığı üzere Cehennem, tüm kafirleri ve günahkarların kaçınılmaz olarak azabı yaşayacakları yer olarak tanımlanmaktadır. Yine Egoizm ve Pragmatizm merkezinden varlığa bakan insan için servet, güç, makam, mevki, ırksal üstünlük gibi değer yüklenen bir takım soyut kavramların düzmece değerler olarak, Kur’an’i ölçü ile oluşan değerlerin üstünde tutulmasının çarpıklığı da gösterilmeye çalışılmaktadır. Düzmece değerlere teslim olan insan için bireysel ve ruhi çöküş akabinde bir toplumsal çürüme de beraberinde gelecektir. Putlara layıkıyla tapmayanların cezalandırılacağına dair korkutmalar tam iman etmiş olanlarda bir etki yaratmamış ve putların kırılması ya da yok sayılması ne putlar ne de onlara tapanlar üzerinde bir farkındalığa hizmet etmiştir. Kendi varlıkların koruyamayanların, başkasına ya da kainata ne sunabileceklerini düşündüren ayet, insanı düşünmeye ve mantıklı olmaya davet niteliğindedir .Aslında bu yöneliş Allah’ın tevhid ile varlığının ardından kabul edilmesi ve yaşatılması gereken ahlaki sorumluluğunun kabulünü zorunlu kılarken,

³⁹³ Zümer, 39/32.

kendisini bu tür davranış kalıplarını dayatmayan ve hesaba da çekmeyen bir takım ilahlara teveccühden kaynaklanmaktadır.

*“Ey iman edenler! eğer bir fasık size bir haber getirirse onu doğruluğun araştırın yoksa bilmeden bir topluluğa kötülük edersenizde sonra yaptığına pişman olursunuz.”*³⁹⁴Hz. Peygamberin görevlendirdiği Velid b.Ukbe'nin korkuya kapılarak söylediği bir yalan üzerine indiği rivayet edilen ayet elbette sadece o hadiseye işaretle değerlendirme yapmış olsa da, mesajlar evrensel her zaman ve her toplumu içiresi ne alacak genel bir ahlaki ilke olarak sunulmaktadır. Hem yalanı söyleyene bir uyarı hem de yalana muhatap olana ait tahkikat yapılması zorunluluğuna dikkat çekilip yalandan toplumu ve bireyi koruma adına proaktif bir tavrın tercih edilmesi istenmiştir.

Haber taşıyıcılar fasık ve yoldan çıkmış olarak tanımlanıp bu tür haberlerin ve söylentilerin araştırılıp, doğruluk ölçütlerine uygun bir etüt çalışması yapılmaksızın kabul edilmesinin, yanlış sonuçlara sevk edeceği ve toplumu kaosa sürükleyeceği bildirilmiştir. Öyle ki bu asılsız söylentilerin hızla yayıldığı toplumsal yaşam, iddiaların taraflarını incitebilir veya fiili bir yoksunluğa yol açabilir. Oysa kadın-erkek ayırt etmeksizin itibarların korunması ahlaki bir gerekliliktir. Bir yalana inanmanın da en az yalan söylemek kadar ahlaki bir sapma olarak görüldüğü Kur'an'ı bakış açısı yalana inanç sonrası doğacak bireysel ve toplumsal krizler açısından ele alıp değerlendirir. “Doğru sanmıştım “aklileştirmelerine karşı insanlara bu savunmanın geçersizliğini ilan edip farkındalığa davet eder. Gereğinin yapılmaması durumu ise insanı sorumluluktan kurtarmayıp bilakis çizilen ahlaki haritaya uygun davranmayıp, gerçekliğini incelemeyen yol açtığı kötülüklerden de onu sorumlu kılar. Gerçeğin her türlü öznel kriterden soyutlanmış hali ile araştırılması bir yardımın doğruluğunu test etme; görece sağlam bir yol olarak tercih edilmelidir.

*“Kahrolsun o koyu yalancılar! Onlar koyu bir cehalet içerisinde kalmış gafiller.”*³⁹⁵ Kureyş halkı Hz.Peygamber'e; şair, kahin, Kur'an'a ise; sihir ve kehanet olarak bakıyorlardı. Hiçbir dayanak ve delil olmaksızın reddettikleri hakikatleri temellendirmede ise ivedilikle gelmesini diledikleri azabı bahane ediyorlardı. Ne zaman gelecekmiş azap günü diye alay ettikleri “son” un, istedikleri anda kendilerini

³⁹⁴ Hucurat, 49/6.

³⁹⁵ Zariyat, 51/10-11.

bulmayışlarının bir delilmişçesine sunulması ise Kur'an ifadesiyle "aptalca cehalete gömülme" olarak tanımlanıp ısrarla istedikleri azabın kendilerini bi zaman sonra bulacağı bildirilmektedir. İnsan için felsefe ve metafiziğin de konusu olan bu problemin mantıksal bağlamdan kopuk hatalı ele alınışı ve geçersiz çıkarımlarla doğruymuş gibi kabul edilip sunulması kişinin kendini avutması olarak görülebilir. İnançsızlık ve sapmanın yaratacağı gerilim ve huzursuzluğun bertaraf edilmesi ve düşüncenin daha rasyonel bir temelde oturtulmasına duyulan ihtiyaç nedeniyle yapılan aklileştirmeler, Allah'ın dilediğini yapan ve dilediği kadarının yapılmasına izin veren aşkın bir güç oluşu ile reddedilmektedir .Peygamberlere büyücü ve deli yakıştırmasında bulunanların akıbetleri Firavun, Ad- Semüd, Nuh hadiseleri üzerinden anlatılıp, inancın bu tür sapmalardan uzaklaştırılması tavsiye edilmektedir. Yalan söyleyerek hakikatin reddinin, elçilere dair kınanacak bir durum oluşturmayacağı bildirilmiştir.³⁹⁶Sonuçla ilgili olarak sorumlu tutulmayacağı bildirilse de , mesajın iletilmesi ya da daha genel bir bakışla irşad ve tebliğin, emri bil-ma'ruf, nehy-i anil münker'in görev bilinciyle yerine getirilmesi gerektiğine dair işaret vardır denilebilir. Çünkü bütün akıl sahiplerinden istenen, varoluş gayelerini sorgulayıp bilinçli bir tercih ile Allah'ın yaratma gayesine uygun yaşam tarzının benimsetilmesidir.

"Yalanlayanların vay haline, o gün ! ki onlar daldıkları batıl içinde oyalanıp duranlardır. O gün cehennem ateşine itilip atılırlar da "işte yalanlayıp durduğunuz ateş budur!" denilir."³⁹⁷İlahi mesajı sihir ve büyü olarak tanımlayan hakikat inkarcıları için bu iddialarına karşılık verileceği gün anlatılırken maruz kalınacak tablonun bir sihir olarak yorumlanamayacak olduğuna dikkat çekilir. Sabretme durumunda onların yaşayacağı azabı değiştirmeyeceği de hatırlatılmakta olup, dünyadaki bile-isteye yaptıkları seçimlerinin bir karşılığı olarak maruz kalacakları durum olarak tasvir edilir.

Eğer ilahi mesajı peygamberler uydurdu diyorlarsa, bir benzerini getirmeye davet eden Kur'an imkansızlığı, kainatın ne kendiliğinden ne de yaratıcısız olacağına işaretle iman ve teslimiyetin akli olarak en tatminkar alternatif olacağı da sunuluyor.

³⁹⁶ Enbiya, 21/54.

³⁹⁷ Tur, 52/11-14.

“ *Battığı zaman yıldız and olsun ki, arkadaşınız (Muhammed) sapmadı ve batıla inanmadı, o arzusuna göre de konuşmaz o (bildikleri) vahyedilenlerden başkası değildir.*”³⁹⁸ Yanılsama ile ruhi bir tecrübe yaşamının aynı şey olmadığı temel prensibinden hareketle, Peygamberin aktardıklarının değerlendirilmesinde önemli bir ölçüt getirilmekle inkarın aklileştirilmesi geçersiz kılınmaktadır .

“*Onlar bir mucize görürlerse hemen yüz çevirirler: eskiden beri devam edegelen bir büyüdür derler. Yalanladılar ve kendi heveslerine uydular .Halbuki her işin ulaşacağı yer vardır.*”³⁹⁹ İnkardan vazgeçebilme adına istedikleri mucizeler sonrasında hayrete düşüren hadiselerle tanıklık etmiş olsalar da, itiraza mahal bırakmayan bu durumlara “büyü” yakıştırmayı yaparak inkarlarına devam etmişlerdir.

İnançsızlığa manipüle edilen akıl ve gönüller kıyamet gününü yalanlarken, yeniden yaratma ve ölüm sonrası hayatın devamının da mümkün olmayacağını iddia ederler. Oysa Kur’an, mümkün olduğunu gösteren pek çok dünyevi hadisenin mevcut olduğunu bize mesajlarıyla aktarmaktadır.

Peygamberlerini yalanlayanların helak edildikleri durumların aktarılması ile uyarılan insan için, imanın doğal bir kabulleniş olacağına işaret edilir. Aslında daha zor bir kabullenışı gerektiren inkarcılığın, elçinin fani oluşuna bağlı olarak aklileştirmeler yapıldığını da öğrendiğimiz Kur’an, inatla iman etmeyip, ilahi mesajı yalanlayanların, bir faniye inanmakla ahmak olacaklarına dair kanaate ulaşmaktadır. Allah’ın yalnızca tek onu seçmesine bir anlam veremeyenler için kimin küstah ve yalancı olduğunu gösterecek olan “son saat”e vurgu yapılmaktadır.⁴⁰⁰

O günün sadece her şeyin belirleyici olarak kudret sahibinin hesap soracağı bir gün olacağına önemine işaret edilirken inkarın ne kadar çok kişi tarafından tercih ediliyor olursa olsun üstünlük kazanılmayacağı ifade edilmektedir. Nihai üstünlüğün, kudret sahibi olan Allah’ın hükmü ile gerçekleşeceği hükmüdür.

Hakikat inkarcılarının yalanları, temelsiz oluşuna bakılmaksızın, çok insan tarafından kabulüne dayalı olarak doğruluk iddiasında bulunulmuştur. Ancak bu aklileştirmeler Kur’an merkezinde bir kuruntu olarak görülmekle kalmamış, sağlam ve doğru bilginin elde edilmesinde izlenmesi gereken yöntem ve ölçütlere de uygun

³⁹⁸ Necm, 53/1-4,

³⁹⁹ Kamer, 54/2-3.

⁴⁰⁰ Esed, a.g.e., s.54.

olmadığı aktarılmıştır. Bir bilginin doğruluğu gerçeklik ile örtüşüyor oluşuna dayalı olarak belirlenir. Yoksa, o bilginin savunucularının sayısı, doğru olmanın ölçütünü oluşturmaz.

“Halbu ki biz gerek insanlar,gerekse cinler Allah hakkında asla yalan söylemezler sanmıştık.” ⁴⁰¹ İnsanlar arasındaki (Bazı) kişilerin (rical) cinler arasındaki kişilere sığındığı olurdu, (Kane) “İnsanlar “a işaretin tüm erkek hem de kadınları kapsamısın dan dolayı , rica ifadesi burada , “Kur’an’da sıkça rastlandığı gibi bazı kişileryahut belli tip insanlar” anlamında kullanılmıştır. “Sığınmak “ yardım, himaye talebi, yahut fiziksel ve ruhsal ihtiyaçları tatmin isteğiyle eş anlamlıdır . Yukarıdaki pasaj bağlamında bu ifade, “belli tip insanlar“ın yöneldikleri tabiat üstü güçlerin kendine hayatları boyunca başarılı bir şekilde rehberlik yapacakları ve böylece kendileri için yeni bir peygamber beklemeyi gereksiz kılacakları ümidine işaretir .”⁴⁰²

Yeni bir peygamberin kabulü ve meşruiyeti adına zihinsel bir dayanak oluşturmak için şartlanmış olan insanlar, kendilerine rehber olarak edindikleriyle zaten hayatları boyunca bir yol göstericinin bulunduğu atıfla elçiyi de getirdiklerini de reddedeceklerdir. Mantığa bürüyerek inkarlarını temellendirmiş olsalar da bunun geçersiz olduğu, kendini aldatmaca ve yalan olduğu ifade edilirken, yalan söylemezler sanmıştık ifadesiyle de olması gerekenden öte bir durum olduğu vurgulanmaktadır. Allah’ın rehberliğine çağrıyla duyup ona uyan insan için zarara ve haksızlığa uğrama korkusu da olmayacak denilerek, Allah’ın güvenilir dayanılabilecek bir otorite olduğunun da önemi belirtilmektedir.

*“Dini yalanlayanı gördün mü?”*⁴⁰³

Dinin öncelikli anlamının “itaat” olduğu düşünüldüğünde manevi ve ahlaki anlamda bağlayıcılığı olan kurallar dizgesine itaat etme, onu tanıma, gereğini içselleştirme olarak tanımlamak mümkün görünmektedir.⁴⁰⁴ O zaman dini -ahlaki değerlerin ve ölçünün terkinde bireysel sorumluluk bilincinin gerçekleşmemiş olması yatmaktadır demek mümkün olacaktır.

⁴⁰¹ Cin, 72/5.

⁴⁰² Esed, a.g.e., s.1196.

⁴⁰³ Maun, 107/1.

⁴⁰⁴ Esed, a.g.e., s.1316.

“Din terimi, hem ahlaki olarak emredici konuların muhtevasını ve hem de onlara uygun davranmayı ifade eder ve sonuçta, terimin en geniş anlam çerçevesini yansıtır. Yani içerdiği akidevi prensipleri ve bu prensiplerin pratik yansımalarını olduğunu kadar insanın ibadet ettiği objeye yaklaşımını dolayısıyla itikat kavramını da içine alır.”⁴⁰⁵

Allah’ın ölçüsünden sapmada aklileştirmede bulunanlar için Kur’an, bu dünyayı önemsemelerinden ve öncellemelerinden kaynaklı olarak, Allah’ın izin vermediği şeyleri kendileri için zorunlu bir hukuki ve ahlaki yükümlülük haline getirmelerinde ki bu rahatlığı “sözde uluhiyet ortağını buldunuz ki böyle davranıyorsunuz” diyerek eleştirir.

İnsanların bir kısmı Allah’ın tasvip etmediği ve hatta sapma olarak belirlediği kötü davranışlara yönelerek onları büyük bir coşkuyla benimseyenlerin ve uygulayanların ahlaki değerleri görmezden geldiği ve Kur’an’ı ölçüyü ötelediği düşünüldüğünde din devre dışı bırakılmıştır enilebilir. Adeta Allah’ın ortaklarıymışçasına haksız bir değer affedilen servet, güç şans, gibi olgular ilahi bir kazanım sağlayamazlar ki Allah’ın vereceklerinin yerine konulsun! Bunların sağlayacakları ancak bu dünyanın görece ve geçici menfaatlerinden ibaretken, nasıl oluyor da siz onları objektif bir ölçütmüşçesine kabul hareket ediyorsunuz diyerek akli bir yaklaşımla bundan vazgeçilmesi noktasında uyarıyor.

Dünyevi karşılık isteyenler ile öteki dünyayı özleyen ve bekleyenler arasında yapacağı ayrımı ahret zamanına kadar erteleyerek , ahreti bekleyenler için bir ikmal edilme yaşanacaktır.⁴⁰⁶ Allah’ın işaret ettiği ahlaki sistem bütün tevhidi dinlerde vurgulanmakla, gerçekliği ve geçerliği konusunda ön yargısız herkes için kabulü gerektirir oluşuyla hükmedenlerin en adili olma noktasında yaratıcıyı delillemektedir. Bu sistemin sübjektif ve dünyevi merkezi bakışla reddi ise, yalnız bu ahlaki değerlerin reddi olarak kalmayıp Allah’ın adaletini reddetmeye varacak boyutları da içinde barındıracaktır.⁴⁰⁷

⁴⁰⁵ Esed, a.g.e., s.78.

⁴⁰⁶ Şura, 42/21.

⁴⁰⁷ Esed, a.g.e., s.1285.

2.2.1.5. İbadet/Seçme

“Kim İslam ’dan başka din ararsa bilsin ki(böyle bir din)asla kabul edilmeyecek ve ahirette zıyan edenlerden olacaktır.”⁴⁰⁸ İslam dışı edinilen dinlerin meşrulaştırılmasında çeşitli gerekçe sunumlarına karşı Kur’an oldukça net ve aklileştirmeleri geçersiz kılacak bir mesaj vermektedir.

“Dinin esasına taalluk eden temel prensipler vahye dayanan bütün dinlerde aynıdır. Değişikler daha ziyade ibadetler ve beşeri münasebetler konusunda olup bu değişiklikler insan topluluklarının tekamül etmiş olmasının bir sonucudur. İslam dini daha önceki peygamberlere gönderiler ve esasa taalluk eden, dini prensipler bakımından kendisine aykırı olmayan bütün hak dinleri kabul eder. Ancak ilahi dinler zincirinin son halkası olması,devrinin ve insanların manevi, ahlaki ve içtimai ihtiyaçlarını eksiksiz karşılayan yegane din olması hasebiyle, İslam geldikten sonra başka bir din yolunu tutan kimsenin bu tutumu hoş karşılanmayacak, ne seçtiği din ne de seçtiği yol İslam ’a alternatif kabul edilecektir.”⁴⁰⁹

“Hani o, babasına ve kavmine neye tapıyorsunuz? demişti.”⁴¹⁰ Hz.İbrahim haberinin nakledilmesini çıkarılacak ders açısından önemli bulun Kur’an, “putlara tapıyoruz ve onlara tapmaya devam edeceğiz” cevabı karşısında, putlara tapmanın niye sapma olduğuna dair; onlara yalvarıldığı durumlarda işitmeyen, fayda veya zararı dokunmayan, hastalığa şifa veremeyen, insanın hayatını idame ettirecek ihtiyaçlarını sunamayan, öldürme ya da diriltme gibi güçlü irade ve kudret gerektiren halleri bulunmayan bir tanrının tapılmaya değer olmadığını sıralar. Putların bu özelliklerinden yoksun olsa da tapmaya tercih edilişlerini, atalarının da onlara taptıklarıyla aklileştirmeye çalışanlar içinse, bu bahanenin geçersizliği ifade edilerek, vazgeçmeleri ve bağışlanmaları için dua eden bir Hz. İbrahim kıssası aktarılmaktadır. Hz İbrahim’in duasıyla tüm Müslümanlar beş vakit namaz da “salavatı şerif” okuyarak bu duaya katılmaktadırlar. Babalarının ve atalarının tapmış olması bir davranış ya da tutumu iyi kılmaz. Geleneksel olanların içerisinde kötüler olabileceği gibi, yeni tercihler içinde ahlaki kötülerde olabilir. Öyleyse asıl mihenk taşı Allah’ın ölçüsü ile

⁴⁰⁸ Al-i İmran, 3/85.

⁴⁰⁹ Karaman vd., a.g.e., s.60.

⁴¹⁰ Şu'ara, 26/70.

Kur'an olmalıdır anlamına gelen açıklamalar, bu aklileştirmenin reddiyesi hükmündedir denilebilir.

Yine konu ile alakalı olması hasebi ile bir başka mantığa bürüme; reddedilenin, hakir görülen kitle tarafından benimsenmiş olmasıdır. Mantık hatası olarak karşımıza çıkan bu durum, bilginin doğruluğunun ölçütünü, savunucularının kimler olduğu bilgisine dayandırır. Onaylayan kitlenin sosyo ekonomik kültürel seviyesinin oluşturduğu tabloya bakılarak bilginin kabulü, mantıksal bir hata olduğundan varılan sonuçta geçersiz olacaktır. Yani iman etmeyerek Kur'an'ı ölçüyü bu nedenden ötürü reddedenler, bilgiyi doğrulamada kullandıkları kriterle kendi savunmalarını geçersiz kılmış olurlar.

Bir şeyin öteden beri yapıla geliyor olması o şeyin doğruluğunu temellendirmede yetersiz olup, iman edenlerin özellikleri nedeniyle bilginin reddedilişi de kabul edilebilir değildir. Kaldı ki Hz.Nuh "iman eden kimseleri kovacak değilim" diyerek Allah'a "beni ve benimle beraber olan mü'minleri kurtar" duasıyla onları şereflendirmiş ve onların ölçütünü kabul etmediğini ilan etmiştir.⁴¹¹

Allah inkarcıların günah işlemeleri için üzerine salınan şeytani güçlerin tesiriyle, mahiyeti kötü olan dürtü ve eğilimleri harekete geçirerek, ısrar ve süreklilik kaydıyla kazanılmış hazin bir sona doğru gitmekte olduğunu bildirmektedir. Yine Kur'an'ı anlatımla şeytanın kendini savunuşunu "Onlara, benim sizin üzerinizde bir belirlemeciliğim yoktur. Ben sadece sizi çağırdım ve siz de bana icabet ettiniz" demesinden öğrenilmektedir. Bunun için dir ki "Artık beni değil kendinizi suçlayın" diyerek şeytan kendisini sıyracaktır.⁴¹²

Eğer Allah bize bir kurtuluş yolu göstermiş olsaydı bizde sapmış olmazdık, şeklinde yapılacak olan aklileştirmeler içinse, günahkarların kendilerini sorumluluktan soyutlayarak, geçmişteki günahlarını Allah'ın "kendilerine hidayet etmemiş " olmasına bağlama çabası olarak yorumlanmıştır.

Günahkarların ruhuna ancak vesvese ve ayartma yoluyla ulaşan şeytan, İnsanda bulunan şehvet, öfke, batıl inanç ve fanteziliklere yönelimleri nedeniyle onu

⁴¹¹ (Zemahşeri)

⁴¹² (Razi)

esir alır.Bu vesveseler ve dürtüler sonucu belirleyen esaslar olmayıp, bunlara yönelim ve teslimiyetin müsebbibi olan insan , mükafat ve cezaya da müstehaktır denilebilir.

Bu hususta “Kur’an’ı ahlak ve dolayısıyla “İslam hukuk”unun temel ilkelerinden biri olan, kişinin kendi ikrarı dışında kimse kimsenin inancı ve inancında rol oynayan saikler hakkında hüküm veremez. İnsanın içinde sakladıklarını ancak Allah bilir denilerek,toplumun yalnızca zahire göre hükmedebileceği onun ötesindeki bilgilere vakıf olmadığından yanılma payı olacağına dikkat çekilmiştir. Bunun içindir ki; biri “inaniyorum” diyor, söz ve fiilleri ile çelişmiyorsa toplum o kişiyi mü’min olarak kabul etmek zorundadır sonucuna ulaşılabilir.

*“Dinlerini parçalayan ve bölük bölük olanlardan olmayın. (Bunlardan) Her fırka, kendinde olan ile böbürlenmektedir .”*⁴¹³ Allah’a şirk koşmanın ve mülkiyetine ortaklık atfetmenin ne kadar büyük bir haksızlık ve körlüğün eseri olduğu vurgusuyla, insanların, hemcinslerini (köleler) üstünlük iddiasıyla kendilerine denk görmezken, yaratılmışların hiç birine benzer olmayıp, sınırsız ve aşkın olanı tüm sıfatlarıyla nasıl oluyor da bu özelliklere sahip olmayan varlıklara eş tutuyorlar diyerek muhasebeye davet edip alkilleştirmelerini de böylece geçersiz kılıyor.

Allah insanın başını gelen iyileri O’nun lütfundan, kötü şeyleri ise kendinden bilmesini ister. Hepsi Allah’dandır. Kötünün nihai sonuçları itibari ile durumu zaman ve zemine göre, zahiri- batını açıdan değişim gösterebilir. Bela ve musibet olarak görülen pek çok hadise insandaki yarattığı sıkıntı ve bunalım sonrası değişime vesile olmakla da farklı değerlendirilebilir. Burada kötü kadere müstahak olması kişinin kendi eylemlerinden kaynaklıdır. Allah nasıl kainatı sebep-sonuç ilişkisi ile yaratmışsa,böylesi bir determinist bağlantıyla da insanı bekleyen akibetinde kendisine hangi şartlarla birlikte geleceğide aktarılmıştır. Allah’ın hiç kimseye zerre kadar haksızlık etmeyeceği de hatırlatılıp değerlendirmenin sıhhati noktasında güvence verilmiştir.

*“İnsanlar bir araya toplandıkları zaman (müşrikler) onlara (tapındıklarına) düşman kesilirler ve onlara kulluk ettiklerini inkar ederler.”*⁴¹⁴Müşriklerin taptıkları varlıkların kıyamet günü onlara tapanlar aleyhinde şahitlik yaparak Allah ile eş

⁴¹³ 32-(30/32)

⁴¹⁴ Ahkaf, 46/6.

tutulmayı reddedecekleri bildirilir.⁴¹⁵ İlahi mesajı büyü ve sihir olarak algılayan bu zihniyetin taptıkları sembolik objelere de düşman kesileceği bilgisi aktarılırken, büyüklük taslayanların zalim bir grup olarak doğru yola eriştirilmeyeceği de ilan edilir. Ayrıca yapılan aklileştirmelerden biri de, vahyi bilgi tebliğine ilk inanların fakir ve kölelerden olması da gösterilirken, “eğer gelen hakikat olsa idi daha yüksek statülü bir kesim tarafından kabul görürdü” bahanesi ileri sürülerek yapılmıştır. Aslında bu iddia günümüzde de rastlanan bir bakış açısı olup, bireysel ve toplumsal gelişmişliğin zorunlu bir sonucuymuş gibi gösterilmek istenen dini ve manevi değerlere yabancılaşma beklentisine işaret eder. Dini değerlerden uzak, seküler hayat sürenlerin yüceltilip, dini yaşayanların değersizleştirildiği gibi bir sonucu kabullendirme gayreti gözlenmektedir. Oysa zayıflığın temelinde dini inançların değil belki şekilciliğin olduğunu söylemek daha isabetli bir yorum olacaktır. Kendi inançsızlıklarının ve sapmışlıklarının haklılaştırılmasında dinin pragmatist açıdan bir katkı sunmayışını ileri sürmekle, kendi subjektif değerlendirmelerindeki manevi körlüğü aklileştirmiş olurlar. Ancak bu tavır Kur’an’ın kınadığı bir tavır olarak inkarcı tutum tanımlamasıyla nitelendirilmektedir.⁴¹⁶

“(Öğütlerin fayda vermesi üzerine Nuh:Rabbim! dedi. Doğrusu bunlar bana karşı geldiler de malı ve çocuğu kendi ziyanını artırmaktan başka işe yaramayan kimseye uydular. Bunlarda büyük hileler, büyük desiseler kurdular. Ve dediler ki : sakın ilahlarınızı bırakmayın hele Ved’den, Suva’dan, Yeğüs’tan, Ye’ük’ten ve Nesr’den asla vazgeçmeyin! Böylece onlar gerçekten birçoklarını saptırdılar. (Rabbim!) Sen de bu zalimlerin ancak şaşkınlıklarını arttır.”⁴¹⁷

Dünya malı, şan, şöhret ve evladın fazlalığı ile gurura düşmüş saygın olarak algılananlar, insanları şimdiye kadar taptıkları putlardan vazgeçmemeleri için uyarıp onları terk etmemelerini isteyerek Allah’a karşı tuzak kurmuşlardır. Bunlar her ne kadar servet sahibi olsalar da ruhsal bir yok oluş içindedirler. Ayrıca bu çöküş bireyden topluma doğru ilerleyecek ve temel dokuyu tahrip edecek niteliğe de sahip olmakla oldukça riskli bir duruma da sebebiyet verirler. Hz. Nuh, duasıyla zalimlerin hedeflerine ulaşamamasını dilerken, putlara tapmada uyardığı kitlenin bu davete

⁴¹⁵ Fatır, 35/14.

⁴¹⁶ Ahkaf, 46/11.

⁴¹⁷ Nuh, 71 /21-24.

icabetlerine engel olmasını da beklemektedir.⁴¹⁸ Bir bilginin kabulünü isteyenler kendileri de körü körüne inanmaktadırlar denilebilirse de atfedilen zalimlik kişilere değil davranışlara yöneliktir. “...zalimlerin de ancak helakini arttır diyerek Hz. Nuh ‘un gemisi ve mescidi için dua ettiği belirtilmektedir.”⁴¹⁹

*“Allah ve Resulü bir işe hüküm verdiği zaman inanmış bir erkek ve kadına o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur. Her kim Allah ve Resulüne karşı gelirse, apaçık sapıklığa düşmüş olur.”*⁴²⁰

Pek çok alanı kapsayan konularda spesifik olarak bir ölçü getirilmiş ise de, bu ölçünün bağlayıcılığı ifade edilmektedir. Hz.Peygamber hadis ve sünnetleriyle ilgili sahihlikte mutmain olunması sonrası, artık mevzu bir de insanın kendi tercihine bırakılmaz. İnsana; onu anlama, sebep-sonuç bağlantısını kurma ve itaat etme düşse de bu prensiplerin körü körüne kabulü değildir. Çünkü Allah her hükmü emir ve yasaklar olarak ele alıp akli açıklamalarla yorum getirerek, düşünen ve engellenmemiş akılları ve inkarda ısrarcı olmayan gönülleri tatmin eder. Mesajların net olduğu mevzularda subjektif ölçüte dayalı yorumları devre dışı bırakmayı öğütler. Konuyla ilgili kendince hüküm getiren yanlı değerlendirmelerle Allah’a ve elçilerine isyan edenin davranışını da sapkınlık olarak değerlendirir.

2.2.2. Toplumsal

2.2.2.1. İlişkiler

*“.....iyi davranış, asla evlere gelip, arkalarından girme değildir. İyi davranış, korunan (Ölçülü olan) kimsenin davranışdır. Evlere kapılarından girin. Allah’tan korkun, umulur ki kurtuluşa erersiniz.”*⁴²¹ Eskiden Araplar Hac için ihram giydiklerinde veya hac dönüşünde evlere kapısından değilde arkadan açılan bir delikten girmenin doğruluğunu kabullenmişlerdi. Ayette bunun değişmesi gereken bir değer olduğu anlaşılmaktadır. Kur’an’i ölçüye göre bir davranışın iyi ve kötü oluşu

⁴¹⁸ (Razi)

⁴¹⁹ Esed, a.g.e., s.1193.

⁴²⁰ Ahzâb, 33/36.

⁴²¹ Bakara, 2/189.

ilahi olarak belirlenerek kesin hüküm olarak sunulsa da, o davranışın niçin öyle nitelendirildiğinin mantıki bir açıklamasının olmadığı anlamına gelmez. Velev ki toplumsal değerler onu iyi olarak belirlemiş olsun. Allah'ın belirlemişliğinin üstünde olmayan değerlerin terk edilmesi vurgusu yapılan ayet, niçin öyle belirlendiği bilgisine sahip olunsun ya da olunmasın hikmetle yaratan Allah'ın emrine itaat gereği hatırlatılmaktadır.

*“Mallarını Allah yolunda harcayıp da arkasından başa kakmayan, fakirlerin gönlünü kırmayan kimseler var ya onların Allah katında has mükafatları vardır. Onlar için korku yoktur. Üzüntü de çekmeyeceklerdir.”*⁴²² Hayır yapma teşvik edilmiş ancak hayır yaparken kalp kırılmaması, fakirin küçümsenmemesi, eziyet edilmemesi ve yapılan iyiliğin başa kakılmaması, gösterişten kaçınılması ve ölçülere uyma emredilmiştir.⁴²³ Aksi halde yapılan hayırdan fayda ve sevap yerine, karşılık olarak günah ve azap geleceğini bildirilmekle davranışlar ahlaki kötüler olarak etiketlenmiştir denilebilir.

Yapılan maddi bir iyiliğin arkasından iyilik yapılanı incitecek bir tavır içine girilmesi onaylanmayıp, belki maddi kazanç sağlanmasa da güzel bir eda ve tavırla söylenecek sözün ya da bir hatayı affetmenin çok daha iyi olacağı bilgisi verilmektedir. Sapmaları mantığa bürümeye çalışırken insan, sonuç itibarıyla iyilik yaptığını söylese de, sonuç kadar yöntemin de değerlendirmeye esas olacağı bilinciyle hareket etmesi gerektiği üzerinde durulmuştur.

Yine hak dinlerde ve hassaten Kur'an 'da ya da felsefi öğretilerde yer aldığı üzere; yapılan iyiliğin koşula bağlı yapılıyor olmasına hoş bakılmadığı gibi, malını gösteriş olsun diye harcayan, yaptığı iyiliği başa kakan, inciten insanların hayırlarının kabul olmayacağı ve umulan sonuçların da onlara ulaşmayacağı ilan edilmektedir. Kur'an bu hadiseyi, şöyle ifade eder. *“Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan düz kaya 'ya benzer ki sağnak bir yağmur isabet etmiş de onu çıplak pürüzsüz kaya haline getirivermiştir. Bunlar kazandıklarından hiçbir şeye sahip olamazlar. Allah kafirleri doğru yola iletmez.”*⁴²⁴

⁴²² Bakara, 2/262.

⁴²³ Bakara, 2/261-274.

⁴²⁴ Bakara, 2/264.

*“Kendisine Allah’ın emri tebliğ edilince (firavun) dedi ki: Biz seni çocukken himayemize alıp büyütmedik mi ? Hayatının bir çok yıllarını aramızda geçirmedin mi ? Sonunda yaptığın (kötü) işi de yaptın sen nankör birisin .”*⁴²⁵ Allah insanı özgür bırakmış, aklına ve iradesine bağlı olarak inancını tesis etmesini istemiştir. Yoksa duyusal bir hadisenin reddedilmeyecek aşıkırlığı sonrasında, iradenin etkisizleştiği bir müşahade ile kabulün, seçme fonksiyonunu etkisiz kılacağı malumdur. Yoksa iyilik gördüğün insanın inancını faydacı anlayışla benimseme, hakikat olmayı kabullenme riskini de beraberinde getirecektir. Başına kakılmasını göze alamayanlar için, biad etme davranışı da (meşruiyeti olmayan mevzularda) yasaklanmıştır. Hz. Musa ‘nın Firavun’un sarayında büyütülmesi sürecinde o’na yapılan iyiliklerin başa kakılması üzerinden, yapılanın tüm insanlar için ahlaki hata olduğu anlatılmaktadır.

Hz. Musa’nın da anlayıp dinlemeden İsrailoğullarının savunulması adına ırkçı bir zihniyetle kendisinden yardım isteyen bir kişinin, haksız ve hakka karşı çıkan bir kafir olduğunu dahi bilmeden, düştüğü hata ile birini öldürdüğünü anlatır. Burada hem dostluk, akrabalık ya da herhangi biri için yapılan iyiliklerin başa kakılmaması hem de iş ve işlemlerde hakkın uygulanması gerektiği mesajı verilmektedir. Sübjektif ölçütlerin yanıltıcı kararlar alırdabileceğine işaretlerle, ön yargı ve peşin hükümde bulunma sapma davranışı olarak nitelendirilmektedir. Bebekliğinden beri sarayına alıp beslediği sahipsiz Musa (!), aslında ona yapılanların bir lütuf olmadığını ifade ederken, aslında bir adamı kastı olmadan öldürdüğü için değil, ırkçı peşin hükümlerle haksız olduğu halde kendi halkına/kabilesine arka çıktığı için suç işlediğini farketmiştir. Bu yönüyle yapılacak haksızlık, kişinin kendisine yakınlığıyla alakalı bir durumla izah edilemez oluşundan hareketle haklılaştırılmaz. Hakkı’n ve hak olan ölçünün uygulanması ve korunmasında, objektif ve mantıklı bir değerlendirmenin esas alınması gerektiği vurgulanıp “güçlünün haklı değil haklının güçlü kılınması” gerektiği üzerinde durulmaktadır ki bu adaletin tecellisine de uygun düşmesi bakımından oldukça değerlidir.

“Eğer erkek kadını (üçüncü defa) boşarsa ondan sonra kadın başka bir erkekle evlenmedikçe onu alması kendisine helal olmaz. Eğer bu kişi de onu boşarsa (her iki tarafta) Allah’ın sınırlarını muhafaza edeceklerine inandıkları takdirde yeniden

⁴²⁵ Şu'ara, 26/18-19.

evlenmelerinde beis yoktur. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Allah bunları bilmek öğrenmek isteyenleri için açıklar."⁴²⁶

Cahiliye devrinde erkekler eşlerini defalarca boşar sonra geri alırlardı. İslam dini kadına hakemlere baş vurarak kocasını boşama hakkını elde etme imkanı tanıdığı gibi, erkeğin boşanma hakkını da 3 talak ile sınırlandırmıştır. Bundan sonra erkeğin aynı kadınla tekrar evlenebilmesi hem kadın iradesine hem de ciddi olarak bir erkekle evlenip boşanmasın bağladır. Aslında buradaki Kur'an'ı uyarının temel ilkesi caydırıcı olmasıdır. Bu türden kesin ve somut sınırlar koymakla insan tereddüt taşıyan kararını bu zorlu sürece girmeden bir kez daha ciddi olarak değerlendirecektir diyebiliriz.

*"Kadınları boşadığınız ve onlarda bekleme müddetlerini bitirdikleri vakit onları iyilikle tutun yahut iyilikle bırakın. Fakat haksızlık ederek ve zarar vermek için onları nikah altında tutmayın. Kim bunu yaparsa muhakkak kendini kötülük etmiş olur."*⁴²⁷

Hak ve helal olan bir tercih eğer kötü niyet taşıyor ise bundan sakınmak gerektiği bildirilip, bu niyeti taşıyanların asıl zarara uğrayacak olanlar olduğu ifade edilmiştir. Ve bir sonraki ayette ise toplumsal bir görev olarak, aralarında uzlaşma olduğu ve yeniden evlenmek istedikleri taktirde buna engel olunmaması istenmiştir.

*"Kadınları boşadığınız ve onlarda bekleme müddetlerini bitirdikleri vakit aralarında iyilikle anlaştıkları taktirde, onların (eski) kocalarıyla evlenmelerine engel olmayın."*⁴²⁸

Bu ayetin iniş sebebi rivayete göre, Ma'kıl b.Yesar 'dır. Bu zat kız kardeşini boşayan kocası onu tekrar almak isteyince buna karşı çıkmış ve mani olmak istemişti. O esnada bu ayet inmiş, Resulullah (s.a) Ma'kıl "Rabbimin emri benim arzuma uymadı O'nun emrine rıza göstermiyorum " demiş ve kız kardeşini eski kocasıyla evlendirmemiştir. Cabir b.Abdullah hakkında da buna benzer bir olay nakledilir. Ancak her ne kadar nüzul sebebi bunlar ise de ayetin hükmü umumidir.

Koyduğu ölçüyü terk ettiği halde, bu terkin başka bir değere atıfla aklileştirilmesine geçit vermeyen Allah, kadınların hakkına tecavüz niteliği taşıyan davranımları sadece erkekler değil tüm toplum için yasaklar. Geleneksel yapıda

⁴²⁶ Bakara, 2/230.

⁴²⁷ Bakara, 2/231.

⁴²⁸ Bakara, 2/232.

ataerkil değerlerin kadını mağdur etmeyecek düzenlemelerle koruma altına aldığını çıkarsadığımız ayetlerden yola çıkarak ilişkilerin bitmesinde ki sorumluluk bilinci pekiştirilmiş olur.

Allah Talak (boşanma) konusunda ölçü getirmiş ve getirdiği ölçüye uyulmasını istemiştir. Sıkça ifade edildiği üzere Kur'an yine özel bir hadisenin genel bir ilkeye içselleştirilerek dönüştürülmesinden yana bir öğütle, hem insani değerleri korumakta hem de toplumsal hayatın "Anomi" ye dönüşmesine proaktif olarak engel oluşturmaktadır. Hatta mehir olarak verilenlerin geri alınmasını dahi sapma olarak gören İslam, olası aklileştirme girişimlerini geçersiz kılacak olan somut dayanakları da sunmaktadır denilebilir. Bir kadını boşamanın aklileştirmesinde kullanılabilecek olan "Bu çocuk benden önceki eşinden" suçlamasına karşı Kur'an, kadın ve çocuğun korunmasını önemseyerek iddet müddetini bekletip bu riskin bertaraf edilmesini de sağladığını göstermektedir. İddet mühleti ile aslında rahmin temizliğinden emin olunmakta, dört ay içinde 3-4 hayız vakti ile beraber kadın hamile olmadığını delillendirmektedir. Bu süre dolduktan sonra gerçekleşecek boşanmalar için boşanan kadın korunmuş iddet dönemi bitene kadar evde kalması da sağlanmış olur. İşaret edilen yeni durum ise; nefretin sevgiye dönüşebileceği, pişmanlığın hissedilebileceği ve uzlaşmanın sağlanabileceği atmosferde taraflara bir şans daha vermiş olacaktır. Aslında Sünnet'e uygun bir boşanma için şahitlik ve şهادete hak ölçüleri getirildiği bilirse de boşanma ;Allah'ın hoşlanmadığı bir helal olarak hadislerde yerini alır.

*"Eğer bir eşi bırakıp ta yerine başka bir eş alırsanız onlardan birine yüklerle mehir vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın. Siz iftira ederek ve apaçık günah işleyerek onu geri alırsınız ?"*⁴²⁹

İslam da evleneceği kadına mehir adıyla bir mal verilir. Bunun miktarı örf, adet ve emsale göre tayin edilir. Mehir kadının hakkı, onun özel malıdır. Peşin verilmemiş ise boşanması ve kocasının ölmesi halinde derhal ödenmesi gerekir. Erkeklerin çeşitli yollar ve desiselerle bu hakkı kısmen ve tamamen yemeleri, verdiklerini zorla geri almaları meşru olmaz ve sapma olarak görülür.

Ayet ve tefsirlerden anlaşılacağı üzere İslam da bir başka eşle evlenme üzere hamle yapan erkek, bu hamlenin kendisine getireceği yük ve bedel hatırlatılarak bu

⁴²⁹ Nisa, 4/20.

talep güçleştirilmek istenmektedir diye düşünülebilir. Ancak bunu bir engel olarak görmeme durumunda ise kadının mağduriyetini yok etme adına mehrin tam ve eksiksiz ödenmiş veya ödendi ise geri alınmaması için bildirimlerde bulunulmuştur. Yine mehir'den pay alma ya da ödemede isteksizliğin bir gerekçeye dayandırılması işlemini de Kur'an çirkin bir davranış olarak göstermektedir. Bu payı geri almada hile ve iftiralara müracaatı ise asla meşru görmeyip, apaçık günah olarak nitelendirilmektedir.

Hayasızca davranışın dört şahitle ispatlanabildiğinde koca onu boşadığı zaman, nikah akdi sırasında kendisine verdiği mehrin kısmen ya da tamamen iade edilmesini isteme hakkına sahiptir.⁴³⁰ İftira ile verilenin geri alınmayacağına dair bir bilgi aktarımıyla aslında, islam'ın kadını korumuşluğunu da örnekleme adına bir delil sunulmuş olmaktadır.

*“.....İnsanlara eşyalarını eksik vermeyin ,yeryüzünde bozguncular olarak da dolaşmayın.”*⁴³¹ Kur'an kendi menfaatine uygun olarak ahlakın ve adaletin subjektif yorumlanmasıyla yapılacak tercihi olumlamaz. Ahlak her türlü koşuldan bağımsız olarak hakka dayanmalıdır. En yüksek haz, maksimum fayda ve egoizm temelli bir yaklaşımla yapılacak işlemlerin her ne sebep bulunursa bulunsun haklılaştırılmayacağı ifade edilir. Bunun farklı toplum ve çağlarda genel bir ilke olarak kabul edilmesi gerektiği, insan ilişkilerinde dürüst olunmadıkça manevi ilerleme sağlanamayacağı gibi rıyanın da insanı hüsrana uğratacağı gibi sonuçlar çıkarılabilir.

Kısaca insan hayatında böylesi az bir menfaat ve pay sahibi olma adına, ebedi kazancın yok sayılması çok da akılcı olmamakla beraber, Kur'an'da hemen her vesile ile dile getirilen bu gerçek, davranışlara yön vermede esas alındığında manevi bir kazanım ve kemaliyete ermede işlevsel olacaktır.

2.2.2.2. Anlaşma

“İnsan rabbine and olsun ki aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem kılıp sonra verdiği hükümden içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın (onu) tam manasıyla

⁴³⁰ Nisa, 4/15-19.

⁴³¹ Hud, 11/85.

kabullenmedikçe iman etmiş olmazlar .”⁴³² İman kuru bir sözden ibaret değildir; gönülden bağlanmak, inanmak, kabullenmektir. Hem “Allah ve resulüne inandım” deyip hem de hükümlerine razı olmamak tipik bir münafıklık alametidir. “Şeriatın kestiği parmak acımaz” denilerek Mü’minin kalbinde o acıyı unutturacak kadar imani kuvvetin varlığına isaret edilmektedir. Burada münafıkların dedikleri ile yaptıkları arasında çelişki haline dikkat çekilmek süreti ile salt kuru sözün hakiki iman göstergesi olmadığı, hiçbir şüpheye meydan bırakmaksızın tam bir kabul gerektiren durumun korunmasıyla elde edilebileceğine hatırlatılmaktadır. Oysa insanların bir kısmı sapmalarını haklılaştırma adına savunma içine girer ve çıkarlarına uygun olmayan hükümleri kabullenmezler. Hakiki iman etmiş olanlar teslimiyet içerisinde hükümlere razı olur ve anlaşmazlıklarda da bu ölçüyü sapsaksızın kabul ederler. Rıza-i ilahi onlar için nihai amaçtır. Öyle ise her ne olursa olsun (velev ki zarara uğramış olsalar da) imanının lezzeti o acıyı lezzete çevirecektir.

2.2.2.3. Ahdi Bozma/Yemin/Sözden Dönme

“(Ey mü’minler!) Verdikleri sözü bozan, Peygamberi yurdundan çıkarmaya çalışan ve ilk önce sizinle savaşa başlamış olan bir kavme karşı savaşmayacak mısınız? Yoksa onlardan korkuyor musunuz? Eğer (gerçek) Mü’minlerseniz, bilin ki Allah, kendisinden korkmanıza daha layıktır.” Aldandığı ya da aldatıldığı iddiaları ile anlaşmayı süre içerisinde bozan kişiler, apaçık bir düşmanlık göstermiyor ise hoşgörü ve denge adına affetmede rol model olunabilir. Allah’ın elçisi onun adına konuşur, hareket eder ki bu da Peygamberi himaye etmeyi gerektirir. Eğer kaygı verici bir durum tesbiti yapılacaksa, Allah’ın zatı ve sıfatlarından başkası daha şiddetli olmayacaktır. Çünkü insan için hem olumlu hem de olumsuz sonuçlara götürecek esmaların tecellileri Allah için sınırsız olduğundan korkunun gerilimi olacaktır. Sınırlı ve içkin varlıkların yaratacağı kaygı korku, hayranlık; sınırsız özelliklere sahip olan aşkın varlığın hissettireceklerinden elbette daha önemsiz olacağından, asıl olana yönelim ve itaat mantık açısından daha gerekli ve zorunlu kılınmaktadır.

“Allah’a verdikleri sözü kuvvetle pekiştirdikten sonra bozanlar, Allah’ın riayet edilmesini emrettiği şeyleri (akrabalık bağlarını) terk edenler ve yeryüzünde fesat

⁴³² Nisa,4/65.

çıkaranlar, işte lanet onlar içindir ve kötü yurt (Cehennem) onlarındır."⁴³³ Sözden cayan, kuralları askıya alan ve şüphe tohumlarıyla başkalarını etkileyenlerin bunlara rağmen rızkını bollaştıran Allah karşısında şımarmaları ve kendilerinin iyi olduğu zannıyla algı yanlışlığı yaşarlar. Ancak kalpler Allah'ı anlamakla huzur bulacağından⁴³⁴ onlarda iç huzursuzluğu devam edecektir. Dünya hayatı geçici bir doyum sunmuş olsa da bu avuntudan öte geçmeyecektir. Oysa Kur'an ahlakının hayata geçirilmesi ile akrabalara, yetime, düşküne, hastaya, komşulara hak ve görevlerini Kur'an'ı ölçü ile yerine getirme ile elde edilecek tatmin, insanın ebedi mutluluğuna vesile olacaktır.

"... Kim ahdini bozarsa ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Allah ile olan ahbine vefa gösterirse Allah ona büyük bir mükafat verecektir."⁴³⁵ Kureyşliler ile Müslümanlar arası bir anlaşmadan sonra inen ayet, hem bu hadise nezdinde, hem de evrensel nitelikte bir mesaj niteliği taşımaktadır. Ahdi bozmanın bir ahlaki sapma olarak nitelendirilmesi hususunda tereddüte mahal bırakmayan ayet ,inanç ve bağlılık sunmaya dikkat çekerek, elçilere inancın, Allah'a inanmakla eş olduğunu bildirir. Allah'a itaat etme ile elçiye itaat etme arasında bağ kurularak birinin diğerini gerektirdiği sonucuna ulaştırır. Bu peygamberlerin reddine hiçbir aklileştirmenin temel olmayacağı ilanı hükmünde olup, peygambere itaati zorunlu kılmaktadır.

Hudeybiye'de Peygamberin davete bahanelerle ret cevabı verenler, Emniyetsiz buldukları bu seferden mağlup olacakları zannıyla çekinmişlerse de Medine'ye başarı ile dönmelerinden sonra ayetle uyarılmışlardı. Ancak bu ayeti elbette yalnızca o hadiseyle sınırlamak mümkün olmayıp genel bir ahlaki standart olarak belirlemek gerektiği çıkarsanabilir. Sadece ganimet için savaşılmayacağı, iman ve özgürlük için mücadelenin yapılması gerektiği, baskı ve zulüm yok edilinceye, yalnız Allah'a kulluk edilinceye kadar Allah yolunda savaş, İslam'ın evrensel prensipleri arasında yerini alacaktır.⁴³⁶

⁴³³ Ra'd, 13/25.

⁴³⁴ Ra'd, 13/28.

⁴³⁵ Fetih, 48/10.

⁴³⁶ Fetih, 48/15.

“Ondan sonra sözünden dönmüştünüz. Eğer sizin üzerinizde Allah’ın ihsanı ve rahmeti olmasaydı, muhakkak zarara uğrayanlardan olurdunuz.”⁴³⁷ “Allah, bir kötülüğün (ondan) zarar gören tarafından söylenmesi dışında, açıkça dile getirilmesini sevmez. Allah gerçekten her şeyi duyan ve her şeyi bilendir.”⁴³⁸ İnsanların kötü sözleri açıktan söylemelerinin ahlak dışı görülmesine tepki olarak, bunun kötüyü ve kötülüğü azaltma için yapıldığı yönünde bir aklileştirme çabası, makul görünmekle birlikte ayet böylesi bir ifşanın uygun olmadığına işaret eder.

Arkadan çekiştirme, söz taşıma, iftira, yalan habercilik, koğuculuk gibi hasletlerin niyete alınması farklı, davranışa dönüşmesi farklıdır. Maruz kalınan bir kötülüğün, kötünün ıslahı ya da ceza çekmesi için açıklanması bazen mecburi olabilir de fiillerin onlara muhatap olup zarar gören taraflarca dillendirilmesi hariç, tüm toplumun ifşa etmesi yasaklar. Buradaki anlam, tüm toplumu etkileyen bir durum var ise kötülüğün zarar gören ya da görececek olanın tüm toplum olması durumunda teşhir edilebileceğine dair uyarıdır.⁴³⁹

“Böylece taahhütlerini çiğnedikleri, Allah’ın mesajlarını reddettikleri, peygamberleri haksız yere öldürdükleri ve kalplerimiz zaten bilgi ile doludur diye böbürlendikleri için (onları cezalandırdık), hayır aslında Allah, hakikati inkar etmelerinden dolayı onların kalplerini mühürlemiştir ve şimdi artık çok az şeye inanırlar .”⁴⁴⁰ Aslında mühürlenme işlemi onların tercihlerine bağlı bir sonuç hükmünde olup, neden olarak gösterilmek sureti ile sapmaların ve ahlak dışılığın gerekçesi olamazlar. Kalplerinin bilgi dolu olduğunu söylemeleri ise kendi basmakalıp kabulleri dışında başka bir bilgiye meyiletmeyecekleri ve tarafsız kalamayacakları için gözden çıkarılmışlardır. Çünkü onlar kendilerini Allah katında imtiyaz sahibi sanıp ayrıcalık beklentisine girenlerdir.⁴⁴¹

“(Resûlum!)” kendilerine kitap’tan bir pay verilenleri (Yahudileri) görmez misin ki aralarında hükmetmesi için Allah’ın kitabına çağırılıyorlar da sonra

⁴³⁷ Bakara, 2/64.

⁴³⁸ Nisa, 4/148.

⁴³⁹ Esed, a.g.e., s.174.

⁴⁴⁰ Nisa, 4/155.

⁴⁴¹ Esed, a.g.e., s.176.

*içlerinden bir grup cayarak geri dönüyor.*⁴⁴² İki de Yahudi olan bir kadınla bir erkek zina ederler. Tevrat'ta zinanın cezası "recm" olmakla beraber Yahudiler asaletleri sebebiyle bu kişileri recim etmek istemezler. Daha hafif bir ceza vereceği umuduyla Resulullah'a gelirler. O'da aynı cezayı ile hükmedince bu hükme itiraz ederler. Bunun Üzerine Hz.Peygamber Tevrat'ın ilgili ayetini okutarak ona göre hüküm verir ve suçluların recm edilmesini emreder. Umduklarını bulamayan Yahudiler buna öfkelenirler.

"Ve onlar ateş, bize birkaç günden başka bize dokunmaz" derler .⁴⁴³ "Deki ki (onlara): Allah 'tan ayrı bir söz mü aldınız çünkü Allah hiçbir zaman sözünden caymaz yoksa asla bilmeyeceğiniz bir şeyi mi Allah'a isnat ediyorsunuz"⁴⁴⁴ Yaygın Yahudi inancına göre İsrail oğullarından günahkarlar bile öteki dünyada çok sınırlı bir ceza görecekler ve "seçilmiş toplum"a mensup olmaları sebebi ile cezaları çabucak kaldırılacaktır. Bu Kur'an'ın reddettiği bir inançtır.⁴⁴⁵

Yani kendilerince recm kararına itaat etmeyip, sapmalarında uydurdukları şeyleri gerekçe göstermeleri durum aklileştirme çabası olarak ileri sürülse de, böyle bir dayanağın asılsızlığı ve Allah'ın vaadi olmaksızın yalanla ikinci bir ahlaki yozlaşmadan söz edilebilir.

"Allah, kendilerine kitap verilenlerden "onu mutlaka insanlara açıklayacaksınız onu gizlemeyeceksiniz " diyerek söz almıştı. Onlar ise bunu kulak ardı ettiler, onu az bir dünyalığı değiştiler. Yaptıkları alış veriş ne kadar kötü !" ⁴⁴⁶ Ayette Hz. Peygamberin (s.a) gelişini hem eski hem de yeni ahit'de önceden haber verilmiş olmasına rağmen, Yahudilerin kitab-ı Mukaddes'e tabi olanlardan gizlemesi ve örtbas edilmesi ile alakalı bir yüze vuruş olduğu söylenebilir. Hakikatin ilanına rağmen, bilinmesine engel olunarak, ahlakiliğin dışına çıkmıştır. Burada dikkati çeken bir başka husus, bunu hiç de ekonomi kurallarıyla bağdaşır olmayan bir iktisadi tavırla yapıyor olmalarına getirilen eleştiri ve yadırgamadır. Temel ekonomi bilgisi ile

⁴⁴² Al-i İmran, 3/23-24.

⁴⁴³ Bakara, 2/80.

⁴⁴⁴ Bakara, 2/80.

⁴⁴⁵ Esed, a.g.e., s.23.

⁴⁴⁶ Al-i İmran, 3/187.

bakıldığında kar amaçlı yapılan alış verişlerde; alınanın verileden daha değerli olması o alış verişin karla yapıldığını gösterir bir ölçüttür. Ancak bu dünyada fani olan insanın aldıkları ya da bağlandıkları mülkleri, onlara sonsuza kadar fayda sağlamayacak olup, nerde yitirileceği bilinmeyen kısa bir dünya hayatı boyunca bile kendisine eşlik edeceği belirsizdir. Oysa vahye dayalı hakikat söylenerek ahiretteki sonsuz nimetlere erişmiş olunarak maksimum fayda sağlayacaktır. Bu ekonomik disiplin mantığıyla da çelişmeyecektir. Ayette hem “alış-veriş”in yöntemi ve ölçüsü, hem de götüreceği sonuçlar inkarcıların dikkatine sunulur. Sadece Yahudilerin şahsında Kur’an mesajını reddeden ve taahhüden dönen tüm inkarcılara seslenilmektedir.⁴⁴⁷

*“ Allah, kasıtsız olarak ağzından çıkıveren yeminlerinizden dolayı sizi sorumlu tutmaz. Fakat bilerek yaptığınız yeminlerinizden dolayı sizi sorumlu tutar.”*⁴⁴⁸

Yemin bozma yaptırımı gerektirir birdavranış olarak görülmekte olup, yeminin bozma ile alakalı yapılması gerekenler ayette ardı sıra sayılmaktadır. İster kızgınlıkla ister öfke gerekçesiyle; ister mahrum etme ya da mahrum bırakma isteğiyle gerekçelendirilmiş olursa olsun, haklılığına bakılmaksızın sadece bilinçli olmasına bakılarak yeminin engellenmesi istenmiştir. Yeminden cayılıyorsa da keffaretinin ödenmesi kuralının getirilmesiyle olası mağduriyetin önüne geçilmesi istenmiştir. Kur’an’ın uzak tutmak istediği davranışların bir kısmı 90.ayette⁴⁴⁹ ile sıralanmıştır.

*“Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar) fal ve şans oyunları şeytan işi birer pisliktir. Bunlardan uzak durun ki kurtuluşa erersiniz.”*⁴⁵⁰

“Bütün lugat bilginlerine göre Hamr (Hamera filinden türetilmiştir.(Gizledi) yahut (örttü /engelledi) kelimesi, aklın işleyişini engelleyen her türlü maddeyi yani sarhoşluk veren maddeleri ifade eder. Bu nedenle bu ayette ortaya konulan sarhoşluk veren maddeler ile ilgili yasaklama, yalnızca alkollü içecekleri değil ama aynı zamanda benzer etkiyi yapan ilaçları da kapsar. Bu genel yasağın terk istisnası bu sürenin 3.ayetinin son cümlesinde öngörüldüğü gibi (Zaruri ihtiyaç; hastalığın ya da

⁴⁴⁷ Esed, a.g.e., s.129.

⁴⁴⁸ Maide, 5/89.

⁴⁴⁹ Esed, a.g.e., s. 122.

⁴⁵⁰ Maide, 5/90.

bedensel yaranın uyuşturucu ilaçları yahut alkolün kaçınılmaz kıldığı gerekliliklerdir. Putperestçe uygulamalar ise mecazi olarak kullanılıp, azizlere tapınma bazı cansız nesnelere “olağan üstü ” vasıflar yükleme, her türlü batıl inanca dayalı tabulara teslim olma vb. kapsadığına inanıyorum.”⁴⁵¹

Yukarıda ifade edilen kötü davranışların haz verici ve kazanç sağlayıcı olmaları sebebi ile sapma olmadığı, hatta bazı kumar oyunlarında kazancın fakirlere verilmesinin aklileştirme de kullanıldığı görülmektedir. Yaşadığı toplumda helal kazanç ve aklın etkin olarak kullanılmak suretiyle insanın bu davranışlardan uzak kalması öğütenmektedir.

Ekonomik kaygılarla gelir kaynaklarını artırma ve zevk alma için tercih edilen avlanma dahi, ekolojik dengeyi de korur şekilde temelli olarak belli dönem ve şartlarda insanlar için yasaklanılmıştır. Av yöntem ve takvimi ayrıntılanarak bunun dışına çıkmanın masum mahlukat adına, ettiklerinin yanına bırakılmayacağı mazlumların ahının alınacağı ifadesi aktarılmıştır.⁴⁵²

Kirli ile kötünün, temiz ile iyi'nin, subjektif değerlendirmeden bağımsız olarak, yalnız Kur'an tarafından tesbiti ve Allah'ın çok olana değil, temiz ve helal olana yönelim emri ilgili telkini sözkonusudur.⁴⁵³

“Allah sizi kasıtsız yeminlerinizden sorumlu tutmaz. Lakin kasıtlı yaptığınız yeminlerinizden dolayı sizi sorumlu kılar. Allah Gafur'dur, Halim'dir. Kadınlarına yaklaşmamaya yemin edenler dört ay beklerler. Eğer (bu müddet içinde) kadınlarına dönerlerse, şüphesiz Allah çok bağışlayan ve esirgeyendir.”⁴⁵⁴

“İla” yemin manasındadır. Kişinin eşine yaklaşmamak için yaptığı yemin karşılığında kullanılmıştır. Cahiliye devri Arapları, kadınlar üzerinde bir baskı kurmak üzere darıldıkları vakit onlardan uzak durarak ya hiç yanlarına varmazlar ya da cinsi temasa girmezlerdi. Hatta yaklaşmayacaklarını yemin ederek ilan etmeleri de sözkonusuydu. İşte İslam bu şekilde yapılan haksız davranışları önlemiş, doğru yolu

⁴⁵¹ Esed, a.g.e., s.212.

⁴⁵² Maide, 5/94-95

⁴⁵³ Maide, 5/100.

⁴⁵⁴ Bakara, 2/225-226.

*göstermiştir. Belli müddet içinde yeminini bozan kefarete ödeyecek, müddet tamamlanırsa da evlilik sona erecektir.*⁴⁵⁵

Allah'ın imandan sonra imanın davranışa yansımaları olan ibadet ve ahlaki sorumluluklara (Ahdullah) işaret edilerek, insanın toplumsal yaşamındaki ilişkilerinden doğacak ahde bağlı kalması istenmektedir.⁴⁵⁶

*"Allah'a karşı taahhüt insanı kendisine yaradılıştan verilen akli ve maddi nimetleri Allah'ın istediği şekilde kullanması yolundaki ahlaki sorumluluğa işaret eder. Bu sorumluluğun üstlenilmesi akli melekesinden kaynaklanır ki bu meleke, doğru kullanıldığında insanın kendi davranışlarıyla ilgili olarak Allah'ın iradesini tedricen kavramaya yöneltir.*⁴⁵⁷

Allah 'ın şahitliğinde yapılan yeminlerin pekiştirildiği kabulünden sonra onların bozulmaması gerektiği ifade edilirken, korku ve baskı altında böyle bir aldatmacanın da tercih edilmemesi gerektiği bildirilir.

Algısal bir yanılma yaratacağı için Allah şahitliğinde yapılacak olası bir hatanın savunulması, o davranışı sapma olarak gösterebilir. Yani çıkar ve menfaat elde etme ya da tehdit ve zulümden kurtulma gibi çeşitli gerekçelerle ahitleşmenin bozulmasında yeter sebep kabul edilmeyeceğine dair delil oluşturmaktadır. Kaldı ki; Allah sınav için bir vesile olan bu durumların kıyamet gününde tüm gerçekliğiyle ortaya konacağını, özgürlük verilerek sorumluluk istenen insanın yaptığı her şeyden sorguya çekileceğini bildirmektedir. Bu noktada ise Allah'ın cebri olarak belirlenmişliği bulunmadığından, bu yönde gelecek aklileştirme bahanesi de kabullenilir görünmemektedir.

Konu ile ilgili olarak Allah'ın cebri olarak saptırdığı yahut doğru yola ilettiği iddiası doğru olsa idi, o zaman onların yaptıkları her şeyden sorumlu tutulacaklarını buyurur muydu? diyerek aslında insan iradesinin ürünüyle akıbetin belirlendiği anlatılıyor.⁴⁵⁸

"Dilediğini saptırır yahut sapıklık içinde bırakır." diye ifade edilen durumlar ile ilgili olarak, bunun alinyazısına bağlı olmayıp, tutum ve eğilimlerinin sonucu olduğunu⁴⁵⁹ anlatan Kur'an, gidişatına bakıldığında asla imana ermeyecekler dışında,

⁴⁵⁵ Nahl, 16/91.

⁴⁵⁶ Esed, a.g.e., s.549.

⁴⁵⁷ Esed, a.g.e., s.9.

⁴⁵⁸ Zemaşeri

⁴⁵⁹ Esed, a.g.e., s.499.

kimseyi yüzüstü bırakmaz ifadesiyle Allah'ın adaletiyle ilgili insanların tereddütlerini de gidermiş olmaktadır.

İnsanların birbirleriyle yaptıkları her türlü sözleşme, her antlaşma (batıl üzere olmadıkça) Allah ile yapılmış gibidir diyerek bu duyarlılık ve bilinç ile yapılan antlaşma ve ahitlerinden dönülmesi sıkıntılı bir duruma işaret eder. Çünkü Taberi, Zemahşeri ve Beydavi; yeminlerin, sözleşmelerin ihlaliyle, takiben gelen güvensizlik ortamında çözümler olacak ve toplumsal doku bozulacaktır.

Ahdi bozma ile ilgili aklileştirme çabalarının geçersiz kılınıp reddolunacağına hikmetli bir yanına böylesi bir akli açıklama ile getirerek Kur'an, ahlaki bir tutarlılıkla toplumun idealleşeceği realitesini de ortaya koymaktadır. Ayrıca Kur'an'ı bir çerçevede ahlak dışılığın terk edilmesi ile ki bu ancak etkin bir akıl, uyanık ve farkındalık kazanmış bir bilinç, ayrıca sağlam bir irade ile mümkündür. Hem bu dünyada hem de ötelerdeki mutluluk vesilesi olacağından pragmatizme ve hazcılığın da bir meydan okuma gibi algılanabilir. Dünyevi payı arttırma adına yaşanan sapmaların terkleriyle elde edilecek kazanç ve güzelliklerin, bu dünyadaki kazanımlarla mukayese edilebilir olmadığını düşündürmektedir.⁴⁶⁰

2.2.2.4. Saldırganlık/ Öldürme / Kan Dökme

*“Haklı bir sebep olmadıkça Allah'ın muhterem kıldığı cana kıymayın.”*⁴⁶¹ Kur'an cana kıyma gerekçesinin haklı bir nedene dayalı olup olmadığını, bu fiilden cezalandırılacaklar için önemli bir veri olarak belirler. “Hay” isminin tecellisi olarak var edilen mahlukatın, hukuki bir gereklilik (savaş ya da nefsi müdafaa gibi durumlar dışında) öldürülmesini yasaklamış haksız yere adam öldürmelere de kısas denilen (adaletin zorunlu kıldığı) cezayı biçmiştir. Haksız yere adam öldürmeden kasıt taammüden işlenen cinayet olarak görülürken, istemeden veya kazara işlenen değil bilinçli fiiller kast edilmiştir.⁴⁶²

*“Size savaş açanlara siz de Allah yolunda savaş açın. Sakın aşırı gitmeyin. Çünkü Allah aşırı gidenleri Allah sevmez.”*⁴⁶³ Savaşın cana kıymada meşru ve haklı

⁴⁶⁰ Esed, a.g.e., s.119.

⁴⁶¹ İsrâ, 17/33.

⁴⁶² Esed, a.g.e., s.54.

⁴⁶³ Bakara, 2/190.

bir zemini oluşsa da, özgürlük ve bağımsızlık aracı görülmesi gerektiği hatırlatılan insanın, meşruiyetin zulme dönüşmesinden önce bir uyarı niteliği taşımaktadır, Allah bu tür bir sapma içinde olanları sevmeyeceğine dair düştüğü not ile insana, rıza-i ilahiyi kazanmak adına bir yol haritası çizmektedir. Allah tarafından konulmuş kurallarla yaşama çabası içinde olan insana, varsa engellerin kaldırılması bilinci ile hareket edecek, hakları için mücadelesine izin verilse de haksız yere açılacak cephenin ve mücadele yönteminin hesabını da verecektir.

Yaptığı haksızlık ve taşkınlıkları savaş bahanesine dayandırmak isteyenlere tokat edasıyla ayar veren ayet, yine günümüz toplumlarında son zamanlarda ifade dilen “Savaş Etiği” terimiyle güncellenmiş, evrensel ve insani boyutu ile Kur’an mesajlarını çağlar üstü konumlandırmayı sağlamıştır.

Haksız yere gerçekleşmiş fiiler için Allah cezayı belirleme veya affetme yetkisini öldürülenlerin yakınlarına bırakmıştır. Psikolojik ve sosyal onarım gibi düşünüldüğünde böylesi haksız bir duruma maruz kalan kitle için bu ilke teselli sağlarken, katil dışında cezanın başkasına uygulanmasının karşısında durularak yeni bir haksızlığın da önü kesilmiş olmaktadır. Böylece dünyada hem katilden öç alınmış hem de haksız yere öldürülene öte dünyada özel nimetler bahşedilmiştir. Hukuktaki suç ceza dengesinin gözetilip buna uygun bir çözüm üretilmesi telkininde bulunuluyorsa da insan böyle bir hatanın önüne geçecek olan ahlaki ilkeye uymaya davet ediliyor.

“(Ey İsa oğulları!) Birbirinizin kanını dökmeyeceğinize birbirinizi yurtlarınızdan çıkarmayacağınıza dair söz almıştık. Her şeyi görerek sonunda bunları kabul etmişsiniz. Bu misakı kabul eden sizler, (verdiğiniz sözün tersine) birbirinizi öldürüyor aranızdan bir zümreyi yurtlarından çıkarıyor, kötülük ve düşmanlıkta onlara karşı birleşiyorsunuz. Onları yurtlarından çıkarmak size haram olduğu halde (hem çıkarıyor hem de) size esir olarak geldiklerinde fidye verip onları kurtarıyorsunuz. Yoksa siz kitabın bir kısmına inanıp bir kısmını inkar mı ediyorsunuz? Sizden öyle davrananların cezası dünya hayatında rüsvalıktır. Kıyamet gününde ise en şiddetli azaba itilmektir. Allah sizin yapmakta olduğunuzdan asla gafil

değildir.”⁴⁶⁴ Irkçılık temelinde yapılan zulüm; haksızlık ve öldürme ile somutlaştırılıp olumsuzlanarak, uzak kalınması gereken tercihler olarak sunulmaktadır. Yapılanların savaş meşruiyetinde yapılanlarla karıştırılmaması gerektiği ve herhangi bir mantığa bürümenin de bunu haklılaştırmayacağı bilgisiyle insanlar uyarılmaktadır.

*“Hani siz bir adam öldürmüştünüz de onun hakkında birbirinizle atışmıştınız. Halbu ki Allah gizlemekte olduğunuzu açığa çıkaracaktır.”*⁴⁶⁵ *“Allah’ın ayetlerini inkar edenler, haksız yere peygamberlerin canlarına kıyanlar ve adaleti emreden insanları öldüren (yok mu) onlara acı bir azabı müjdele!”*⁴⁶⁶ İman etmeyen ve dinin yayılmasına engel olmaya çalışanların, ahirette hüsrana uğramaları tabiidir. Dünyada hüsrana uğrama gerekçesi; bütün gayretlere rağmen hak dinin yayılmasına, adaletin tecellisine mani olmalarıdır. Kafirler istese de istemese de Allah hak dini diğerlerine hakim kılacaktır. Amelin dünyada boşa gitmesinin bir manası da ömür sermayesini boşa harcamak, ahireti için bir şey kazanmadan ölüp gitmek olarak düşünülebilir.

“Bu pasaj, açıkça Yahudi tarihinin sonraki dönemine atıfta bulunuyor. Gerçekten de Yahudilerin bazı peygamberleri öldürdükleri hem Peygamber Yahya

*(Vaftizci Yahya) kıssasında İncil de kaydedildiğine göre, Hz.İsa’nın yönelttiği şu daha genel ithamda açıkça görülmektedir. Ey Kudüs! sen, sana gönderilen peygamberleri öldüren onları taşıyan Kudüs (Matta xxiii,37.) keza her ikisi de Hz.Zekeriya’nın öldürülüşüne atıfta bulunan (Makta xxiii,34-35) ve Luka (xi,51) İnnallerine ve Selaniklilere Mektupi’(ii,15) bakınız. Bu bağlamda zulüm işlemeye devam etmeleri veya zulmü ısrarla tekrarlamaları kanü yardımcı filinin kullanılışından anlaşılmaktadır.”*⁴⁶⁷

*“Yanlışlıkla olması dışında bir Mü’minin bir Mü’münü öldürmeye hakkı olamaz! Kim bir Mü’mîn’i kasten öldürürse cezası içinde ebediyen kalacağı cehennemdir.”*⁴⁶⁸

Bir öldürme hadisesine karışan kişi kendisini aklileştirdiği nedenlerle savunmaya geçse de ayetin sonundaki “Allah her şeyi bilendir, hikmet sahibidir.”

⁴⁶⁴ Bakara, 2/84-85.

⁴⁶⁵ Bakara, 2/72.

⁴⁶⁶ Âl-i İmran, 3/21.

⁴⁶⁷ Esed, a.g.e., s.18.

⁴⁶⁸ Nisa, 4/92-93.

mesajıyla böyle bir nedenin hakikatte dayanacak kesin hükmü verecek olanın Allah olduğu bildirilmektedir.⁴⁶⁹

*“Nihayet nefsi onu kardeşini öldürmeye itti ve öldürdü. Bu yüzden de kaybedenlerden oldu .”*⁴⁷⁰ İnsanlar Kur’an ahlakı dışına çıktıklarında adeta kendilerine bakan gözleri kör olur. Ne kendisine sunulan güzellikleri görebilir ne de kendi hata ve kusurlarını. Diğerlerini görmek ve o nimetlerin sahibine kıskançlık duymak belli bir dönem sonra, vicdani bir azap ve pişmanlıkla sonuçlanacaktır. Ölüm ötesindeki kendisine ızdırap çektirecek bir sapma olan cana kıymada bu süreçte yaşayabileceği fiillerden biri olabilir.⁴⁷¹ Bu sapmanın aklileştirilmesinde her ne kadar adaletsizlik, psikolojik doyumsuzluk, kin ve öfke gibi duygusal, ekonomik ve içtimai nedenler gösterilse de aslında Allah’ın verdiği razı edilebilen nefisler bu tür çalkantılar içinde olmayacaklardır.

İnsan kendi sapma nedenlerini akla bürümeye çalışırken, Allah’ın doğru olanın temellendirmesi yaparak, şartlanmamış akılları da tatmin etmektedir.

*“Kim bir cana ya da yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya karşılık olmaksızın (haksız yere) bir cana kıyarsa bütün insanları öldürmüş gibi olur. Peygamberlerimiz onlara apaçık deliller getirdi, ama bundan sonra da onlardan çoğu yine yeryüzünde aşırı gitmektedirler.”*⁴⁷² İsrailoğulları’na dünyadaki yol açtıkları zemin ve şartlar nedeniyle kaybettikleri servet kast edilmektedir.⁴⁷³ Dünyevi emellerine ulaşma, ayrıcalıklı konum hedefleme ve üstün oldukları inanç nedeniyle hareketlerine gerekçe oluştursalar da topluma verdikleri zarar bedelinin ödenmesi, ölümle ya da buldukları yerden sürülmek ile olacaktır. Dünyadaki bu cezanın yanında onlar için büyük azap olduğu bildirilmektedir.⁴⁷⁴

İslam dini haksız yere cana kıymayı “insanlık suçu ” saymış ve ayetlerde bu ahlak dışılığın cezasını ayrıntıları ile vermiştir. Öldürmenin temellendirmesinde sübjektif ölçütleri değil de objektif iki kriteri bildirmesi manidardır. Cana karşılık

⁴⁶⁹ Karaman vd., "a.g.e.", s.92.

⁴⁷⁰ Maide, 5/30.

⁴⁷¹ Karaman vd., "a.g.e.", s.111.

⁴⁷² Maide, 5/32.

⁴⁷³ Esed, a.g.e., s.112.

⁴⁷⁴ Maide, 5/33.

olması ve bozgunculuk çıkarmaya karşılık olması durumları dışında, ölümlerle sonuçlanacak hamlede hiçbir savunma ve haklı çıkarmaya çalışmanın geçerli olmayacağı bildirilirken, tüm kainattaki canlılar için bu muamele esas olup , cezanın da şiddetli olacağı hükmünü içeriyor.⁴⁷⁵

*“Diri diri toprağa gömülen kıza hangi günah sebebiyle öldürüldüğü sorulduğunda. Amellerin yazılı olduğu defter açıldığında..”*⁴⁷⁶ İslam öncesi Arabistan’ da gerek kız çocuklarının sayısındaki artışın yarattığı kaygı, gerekse kızları esir alanları kardeşlerine tercih etmelerinin verdiği aşağılanma duygusuyla oldukça yaygın bir bir gelenek haline gelen hadise, bu gelenekten 30 kadar çocuğun kurtulmasında fidye ödemesiyle onu tanınır hale getirebilmiş.⁴⁷⁷

İnsanlar tarafından geleneksel bir değer olarak görülüp normalleşen bu adet, Kur’an merkezinde yasaklanan ve hoş görülmecek bir sapma olarak değerlendirilmiştir ki bu davranışın hangi gerekçe ile yapıldığı ilahi mesajla zikredilmek suretiyle yapılanın savunulacak bir halinin olmadığı gözler önüne serilmektedir.

Ne kız çocuklarının esir alınıyor olması ne esir alındıklarıyla kalmak istemeleri ne de getirecekleri ekonomik yük kaygısı onları diri diri toprağa gömmeye yeter sebep olamaz denilmektedir. Hak dinlerde de yasaklanan haksız yere öldürmenin karşısında konumlanan Kur’an, bu sapmanın karşılığının hesap gününde verileceğini bildirmektedir.

*“İşte o gün kişi kardeşinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçır. O gün herkesin kendine yetip artacak bir derdi vardır.”*⁴⁷⁸ Allah o dönemde yaptıkları bu mesnedsiz ve kınacak uygulamaları aklileştirerek devam ettirme yerine sistemin sorgulanıp o güne kadar gelen çirkin uygulamaların terkinin daha makul ve akli olduğuna dalalet ederek olması gerekenle ilgili de yönlendirmede bulunulmuştur.

⁴⁷⁵Karaman vd., a.g.e., s.132.

⁴⁷⁶ Tekvir, 81/8-9.

⁴⁷⁷ Esed, a.g.e., s.1239.

⁴⁷⁸ Abese, 80/34-36.

2.2.2.5. Hırsızlık/Faiz/Paylaşım

*“Hırsızlık eden erkek ve kadının, yaptıklarına karşılık bir ceza ve Allah’tan bir ibret olmak üzere ellerini kesin.Allah izzet ve hikmet sahibidir.”*⁴⁷⁹ Ceza olarak ellerinin kesilmesi hükmünün bildirilmesi, cezanın çok ilkel olduğu, hafifletici cezaların olmasının insanlık onuruna daha yaraşır olacağına dair eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Cezada hedef olumsuzluk içeren bir davranışın terk edilmesini sağlayarak mağduriyetin giderilmesidir. Sapma davranışının ortadan kaldırılması ya da zayıflatılması nihai hedef olunca, yöntemle ilgili alternatiflerin olacağı da muhakkaktır. Sonuç itibarı ile değerlendirildiğinde, hiçbir cezanın hırsızlığı önlemede bu nevi bir ceza kadar caydırıcı olmayacağı savunulabilir. Ancak ceza ile birlikte verilecek eğitim, suçun önlenmesinde bir yoldur. İnsanların ıslahında eğitim metodlarının en mükemmeli getiren İslam, buna rağmen hırsızlık yapan için açlık zaruretine bakılmasını ister. Hırsızlık açlık zaruretiyle yapıldıysa o halde bahsedilen ceza yoktur. Böylesi bir zaruretle yapılmışsa durum mahkemeye intikal etmeden hırsız tevbe edip, hırsızlık malını iade edebilir veya mal sahibi onu affedebilir.⁴⁸⁰

İslam toplumunun müslim-gayrimüslim olarak devrolunamaz haklarından biri “korunma” hakkıdır. Her vatandaş toplumun ekonomik kaynakları üzerinde bir paya ve sosyal güvenlikten yararlanma hakkına sahiptir. İslam yalnız ruhi ihtiyaçlarını değil insanın bedeni ve zihni ihtiyaçlarını da karşılayacak bir yaşam modeli tasarlar. İnsanın varlığını fiziksel ve sosyal faktörlerinden ayrı görmez. Adaletsiz uygulamalarla mahrumiyet yaşayan insanlar, temel ihtiyaçlarını karşılayamazsa Allah’a karşı sorumluluk bilincinden uzaklaşabilir. Bir toplumun veya devletin yerine getirdiği işlevlerden biri gelir dağılımındaki adaletsizliği çözmektir. Yoksulluktan yakınanlara duyarsız kalırken, ihtiyaçtan fazlasına orantısız olarak sahip olmaya izin veren bir toplumda gerçek bir mutluluk ve istikrara yer yoktur. Buradan yola çıkıldığında, üretime katılmaksızın haksızca pay sahibi olunmasına neden olan hırsızlığın bir sapma olduğunda tereddüt yoktur diyebilmek ; tam olarak işleyen sosyal güvenlik programının bulunması halinde daha anlaşılabilir hale gelecektir.⁴⁸¹

⁴⁷⁹Mâide, 5/38.

⁴⁸⁰ Karaman vd., a.g.e., s.113.

⁴⁸¹ Esed, a.g.e., s.196.

Kur'an hem hırsıza hem de hırsızlığa vahyin getirdiği cezaya ilişkin eleştirilere, akli ve realiteyle uyumlu cevap niteliğinde içerikle mucizevi olduğu kanaatini pekiştirmektedir diye düşünülebilir.

*“Faiz yiyenler (kabirlerinden), şeytan çarpmış kimselerin cinnet nöbetinden kalktığı gibi kalkarlar. Bu hal onların “alım, satım tıpkı faiz gibidir” demeleri yüzündendir. Halbuki Allah, alım satımı helal, faizi haram kılmıştır. Bundan sonra kime rabbinden bir öğüt gelir de faizden vaz geçerse geçmişte olan kendisinin ve onun işi Allah’a kalmıştır. Kim tekrar faize dönerse işte onlar cehennemlidir, orada devamlı kalırlar.”*⁴⁸² Faiz yasağı İslam'ın kesin hükümleri arasındadır ve her çeşidi ile faiz haramdır. Ferdi ve içtimai zaruret hâlleri müstesna olmakla birlikte bunlar devamlı değildir. İslam'ın iktisadi, içtimai, ahlaki ve nizami prensiplerle bir bütün halinde işletildiği zaman faize zaruret olmaz. İslam ekonomisi sermaye birikimini teşvik için faizi değil, ortaklık usulünü önerir. Bu usulde sermaye faizsiz olacağı için maliyet ve enflasyon problemi ortadan kalkacaktır. Mülkiyete iştirak, tabana doğru yaygınlaşacağından ekonomik ve sosyal farklılaşma asgari seviyeye inecek, sermayeye ve ticarete kötü gözle bakılmayacaktır. Para bir değişim vasıtasıdır. Onu alınıp satılan mal haline getirmek ve rizikoya girmeden gelir sağlamak tatlı fakat zehirli yiyeceklerle beslenmeye benzer. Tesirini gösterince çok defa iş işten geçmiş olur. Herhangi bir yardım maddi karşılık beklemeksizin bir şey vermeyi ifade eder; Halbuki faiz, borç verenin, verdiği mukabil bir emek sarf etmeksizin kazanç sağlama beklentisine dayanmaktadır.⁴⁸³

*“... Aranızda yapıp bitirdiğiniz peşin bir ticaret olursa, bu durum farklıdır. Bu durumda onu yazmamanızda sizin için bir sakınca yoktur. (Genellikle) alışveriş yaptığınızda şahit tutun. Ne yapan ne de şahit zarara uğratılsın. Eğer bunu yaparsanız (zarar vererseniz) şüphe yoktur ki bu, sizin yoldan çıkmanız demektir. Allah'tan korkun, Allah size gerekli olanı öğretiyor. Allah her şeyi bilmektedir.”*⁴⁸⁴ Kur'an mü'minleri, işleri olsa da şahitlik etmeye çağırılmış böylece hakların korunması görevine katılmalarını istemiştir. “Hak” yücedir hiçbir şey onun üzerine çıkarılamaz. Kur'an'da adaletle yazacak şahit 1 erkek ya da bulunamazsa 2 kadın bulunması(

⁴⁸² Bakara, 2/275.

⁴⁸³ Esed, a.g.e., s.84.

⁴⁸⁴ Bakara, 2/282.

Kadının ticari usüllere daha az aşına olmaları ve bu nedenle hata yapmaya daha yatkın olmalarındandır yoksa kadının ahlaki ve akli melekeleriyle ilgili olumsuz bir kabul yoktur) ve bu şahitlerin çağrıldıklarında gelmemezlik etmemelerini emreder. Borcu olan içinde veren içinde geçerli olan kurallar ile verilen taahhüdün formüle edilmesi işinin borcu alana bırakılması gerekir düşüncesini olumlar.⁴⁸⁵

*“İman edenler! Kat kat artırılmış olarak faiz yemeyin. Allah’tan sakının ki kurtuluşa eresiniz.”*⁴⁸⁶ Burada kat kat artırarak faizden gelir sağlamanın yasak olduğunun belirtilmesi, devrin Arap toplumunda yaygın olan ve vadesinde ödenmeyen borçlar hakkında tefecilik uygulamalarına işaret içindir.

*“Riba, alimlerin (cehlu’l ilm) en zor gördüğü konulardan biridir.”*⁴⁸⁷ Riba’yı hukuki olarak yasaklayan ayetler Hz.Peygamber’in vefatından birkaç gün önce gelmiş olup sahabe hükümlerle ilgili soruları Peygamberimize yöneltme fırsatı bulamamışlardır.

Borç veren açısından hiçbir riskin olmadığı garantili kazanç, kullanım amacı ile ilgili bir sorumluk yüklememektedir. Bu ise riba’nın “ahlaki” bir sorun olduğu ve her Müslüman kuşak için bu terime (faiz) yeni bir boyut ve taze bir ekonomik anlam yükleme ihtiyacı hissedilmektedir. Cevaplarının insanı sosyal ve teknolojik gelişmenin ve dolayısı ile ekonomik ortamın tabii olduğu değişik fikirlere paralel olarak değişmesi gerektiği söylenebilir.⁴⁸⁸ *“İnsanların mallarında artış olsun diye verdiğiniz her hangi bir faiz, Allah katında artmaz.”*⁴⁸⁹

*“Bir kimsenin veya kurumun başka birime ödünç olarak verdiği belli bir mal veya para miktarının, faiz yoluyla meşru olmayan bir artış sağlamasını ifade eden “riba” ilk dönem Müslüman hukukçuların büyük kısmı problemi kendi zamanlarında veya daha önceki dönemlerde geçerli ekonomik şartlar çerçevesinde mütalaa ederek bu “gayr-i meşru ilave”yi oranına ve temelindeki ekonomik güdüye bakmaksızın faiz karşılığı verilen bir borçtan sağlanan kazanç ile eş tutmuşlardı.”*⁴⁹⁰

⁴⁸⁵ Esed, a.g.e., s.85.

⁴⁸⁶ Al-i İmran, 3/130.

⁴⁸⁷ ibn-i kesir

⁴⁸⁸ ibn-i kesir

⁴⁸⁹ Al-i İmran, 30/39.

⁴⁹⁰ Esed, a.g.e., s.828.

Riba konusu alimlerin kesin bir anlaşmaya varamadığı "en zor gördüğü konulardan birdir." (ibn-i kefil) Sapma olarak görülen bu davranışla ilgili olarak gelen ayetlerin yasaklayıcı bir hükmü bulunmakla birlikte veya peygamberimizin vefatından birkaç gün önce gelmesi nedeniyle konu ile alakalı sahabenin hükümlerin sonuçlarıyla ilgili soru sorma ve Hz.Peygamberden bilgi alma durumları da olmadığı unutulmamalıdır.

Konuyla ilgili Ömer b.Hattab'ın bile şöyle söylediği rivayet edilir ."En son vahyedilen ayetler riba konusunda idi.Fakat Allah'ın resulü bu ayetlerin anlamını bize açıklamadan bu dünyadan göçtü." ⁴⁹¹ Toplumsal ve ekonomik gerçeklikten yola çıkıldığında (riba) 'nın olumsuz içeriği konusundaki kanaat, zayıf olanın güçlü olan tarafından sömürülmesiyle elde edilen kazançla ilgili olarak oluşmaktadır.Borç veren açısından hiçbir risk taşımayan ancak borç alanın bu riske girdiği anlaşmanın garanti altında olması faizin yasaklanmasının temel noktası olduğuna işaretle her iki tarafça adil bir görünüm arz etmediği manevi ve ahlaki bir sorun oluşturduğu kanaatini pekiştirmektedir. Belki de gelinen noktada ekonomik, toplumsal ve hukuk açısından konunun değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Pragmatist açıdan bakıp servetine servet katanların; kendi dünyevi geleceklerini sanki hiç bitmeyecekmişcesine garanti altına almak istemesinden hareketle, sağlanacak meşru olmayan artışı aklileştirmesi, onun sapma oluşunu ortadan kaldırmayacaktır.Ancak ekonomik anlam konusunda "riba" yani "faiz" in tekrar ele alınması gerektiği de sorumluluk olarak görülmelidir. Ben merkezci ve kendi refahıyla ilgili tesisin başkalarının sömürülmesiyle sağlanacak olması ahlaki bir problem olarak görülmektedir. Biz borç verdiklerimize aslında iyilik ediyoruz diye yapılan davranışın meşruiyeti sağlanabilir mi ? Herhangi bir karşılık beklemezsiniz yapılan ile emek sarf etmezsiniz kazanç sağlama beklentisiyle yapılan bir olur mu? Yetimlerin büyümelerine kadar paylarındaki değer koruması nasıl yapılmalıdır ? Bu ve benzeri sorular konuyla ilgili yorumların güncellenmesine ihtiyacı şiddetle artırmıştır diye düşünülebilir.

Allah alışverişi helal kılarken faizi haram kılmıştır. Karşılıksız yapılanları nemalandıracağını ve kat kat artırıp bereketlendireceğini bildiren Allah faizden doğan kazanç dan geçmek gerektiğini öğütler. Maddi refah ve güce tapanların manevi

⁴⁹¹ Sa'id b.Müseyyeb'den naklen ibni Hanbel

değerlerini yitirecekleri ve aslında bu davranışın kendilerini yok edecek bir hamlenin başlangıcı olacağı fikri Kur'an'ı bakışla uyumlu ve tutarlı bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

Hakikati inkar edenlerin, özgürce ve bile isteye seçimlerinin sorumluluğunu üstlenmeleri ise akli başında her insanın dünyevi koşullarda da tabii tutulduğu bir uygulama olduğu düşünüldüğünde kabulü gerektirir. Eğer bu konuda kendilerini tüm gerçekliğe kapayıp kör ve sağırlaştırma haline bürünmezlerse ,hakikate istekli olanlar için Kur'an boyun eğecek bir mesaj niteliği taşımaktadır.⁴⁹²

Sapmalarındaki aklileştirmelerin perde gerisinde duran bu şartlanmışlık içindeki zihinlerin mazeretleri kabul görmeyip, düzmece iddia ve savunmaların faydasız olduğu gözlenecek ve kendilerini düzeltmelerine izin verilmeyecektir. İnsanın zaman konusunda aldanmışlığının anlatıldığı Kur'anda , dünya hayatının öteki dünya ya göre izafiliği vurgulanırken, ikinci kez var edilen insanın (diriltilenlerin) yeryüzündeki hayatlarını anlama ve kendilerini düzeltme imkanlarının bulunmayacağı kastedilir. Bu sıkça tekrarlanıp dururken, Kur'an'da insanlar tüm bu vaatlere kendisini kapatmaktadır diyerek hem anlamayı alışkanlık haline getirmiş hem de cezaya müstahak oluş akli olarak ifade edilmiş olur.

“Allah kiminize kiminizden daha bol rızık verdi. Bol rızık verilenler, rızıklarını ellerini altındakini onlarla eşit kılmazlar. Durum böyle iken Allah'ın nimetin inkar mı ediyorlar?”⁴⁹³

Sosyal hayatı sürdürme için yapılan faaliyetlerden meşru olanlarıyla elde edilecek kazançlar, daha bol rızık verilmiş ve yaşam standardı diğerlerinden daha iyi durumda olanların, Kur'an ahlakının yüklediği sorumlulukla kazancının belli oranını imkanları daha az olanlarla paylaşması ile durumlarını birbirine yaklaştırmış olacaklardır.

Bu durum Allah'ın onlara verdiği sayısız ve bol nimetin şükürü niteliğinde olup, yerine getirilmeyişi bir tür sapma ve nankörlük olarak görülecektir. Kendilerine

⁴⁹²Neml, 27/80-81.

⁴⁹³ Nahl, 16/71.

istifade edecekleri bir sürü varlığı bağışlayan Allah, bunu göz ardı edip, paylaşmayan ya da faydacılık merkezinden bakıp egoist tavırlar içinde paylaşmada isteksiz olanların tüm aklileştirmelerini boşa çıkaracak ve rızkı size vereni unutmak ve yok saymakla, onun koyduğu ölçüyü kabul etmemekle nefislerinin avucuna düştüklerini açıklar. Yani teorik olarak Allah'a iman edipte ibadet (uygulamalar konusunda bilgiyi pratiğe dönüştürmede sıkıntı yaşayan insan için) nimet verilen ve özgür bırakılanlar sorumluluklarının bilincinde olmalıdırlar ki yapmamaları halinde, nimetler (geçici bir imtihan vesilesi olarak verildiğinden) müddet verildiği kadar onlarda tutulup, sonra akıbete vesile olan meta olarak işlevlerini yerine getirmiş olacaklardır.

Sorumluğunda onlara emanet olanlar, standartları aynı tutulmak koşuluyla yediğinden yedirip, giydiğinden giydirip, taşımayacağı yük vermemeli, hatta yardım etmeli gibi kurullarla insana sorumluluk yüklemektedir. Bu kadar açık ve net ahlaki yükümlülüğe rağmen, kendi çıkarlarını koruma ya da kar payını arttırma adına insanın nefisine uyup elindekilerin Allah'ın lütfu olduğunu aklından çıkararak paylaşım emrini inkar, gerçekçi olmayacaktır. Bu ölçüden ve emirlerin sorumluluğundan kurtulma adına rızık verdiğinden, uzak güç ve irade sahip olmayanlara tapınma ve onları ilahlaştırma gayretleri boşunadır. Allah onlarla ne mukayese edilebilecek ne de benzerlik kurulabilecek varlıktır. O'nun gücü her şeye yeter ve rızkı veren de gerçek sahibi olanda O'dur. Allah'ın isim ve sıfatları yönüyle bilinmesi ve tanınması ile O'nun aşkın ve sınırsız olan sıfatları başka bir yaratılmışta tapınmanın en büyük engeli olarak durmaktadır. Adalet ve rızık veren yanı sıra Allah'ın kainatta izdüşümlerini gören insana düşen, rızkı paylaşma olacaktır. Yoksa Allah'ın benzerliği ve sınırsızlığını bir yana koyulup da yaratılmış, muhtaç ve noksan nitelikte bir varlıktan beklenti içine nasıl girilir sorusuyla mantıksal bir zeminde sorgulama yapılması sağlanılmaktadır.

2.2.2.6. Kafirleri Dost Edinme/ Takiye/ Gizleme

“Mü'minler, Mü'minleri bırakıp da kafirleri dost edinmesin. Kim bunu yaparsa, artık onun Allah nezdinde hiçbir değeri yoktur. Ancak kafirlerden gelebilecek bir tehlikeden sakınmanız başkadır. Allah kendisine karşı sizi sakındırıyor. Dönüş yalnız

Allah'a dır."⁴⁹⁴ Ayette yasaklanan dostluk, kafirlere karşı gönülden bağlanma ve mü'minleri bırakıp onlara ilgi ve sevgi gösterme manasındaki dostluktur. Buna karşı bir Müslüman devletin, başka Müslümanların aleyhine olmamak şartı ile kafirlere barış imzalaması ve başka bir gayrimüslim devlete karşı iş birliği yapması caizdir.⁴⁹⁵ "Hakikat İnkarcıları'nın" çıkarları ile mü'minlerin çıkarlarının çatıştığı durumlar söz konusu olduğunda yine aynı mantıkla davranılması makul karşılanması gerekli bir durum olarak değerlendirilebilir.⁴⁹⁶

*"Mü'minleri bırakıp, hakikati inkar edenleri müttefik edinenlere gelince, onlarla şeref kazanacaklarını mı umuyorlar? Unutmayın ki asıl şeref (yalnız) Allah'a aittir."*⁴⁹⁷ Allah'ın getirdiği dost ve müttefik seçimindeki ölçüden sapanların, itibarlı kimselere biad etmekle gelecek saygınlığı aklileştirmede kullanmaları üzerine, mantıksal hataları konusunda uyarı yapılmaktadır. Şeref kazanmanın daha itibarlısını, asıl Allah'ın yanında yer almakla kazanacaklarına vurgu yapılmaktadır.

*"Ey iman edenler !Yahudileri ve Hıristiyanları dost edinmeyin. Kalplerinde hastalık bulunanların "başımıza bir felaketin gelmesinden korkuyoruz"diyerek onların arasında koşuştukların görürsün."*⁴⁹⁸

Yahudiler sadece yahudilerle hristiyanlar hristiyanlarla dosttur. Bu neden ile Kur'an'a tabi olanlara gerçek dost olarak yaklaşmaları beklenmez. Zaman, zaman müslümanlara yaklaşmaları ise menfaatleri içindir. İşte bu ayet müslümanların dostluğun güçlendirilmesi ve aralarında felaket tellallığı yapacak olanlarında iman ehli tarafından sezilip sakınılması salık verilmektedir. Bir mü'min rol model aldığı gayrimüslim ile birlikte kendisi için Kur'an-i ölçü ve ahlak kurallarını terkederken "dost"luk kavramının ardına sığınılması önlenilmiş olacaktır. Onların önderliği ile yitirilmesi riski sadece ahlaki değil aynı zamanda İslamı terk durumlarında da etkili olabilecektir.

"Ey iman edenler! Eğer benim yolumda savaşmak ve rızamı kazanmak için çıkmışsanız, benim de düşmanım sizin de düşmanınız olanlara sevgi göstererek gizli muhabbet besleyerek onları dost edinmeyin. Oysa onlar size gelen gerçeği inkar etmişlerdir. Rabbiniz Allah 'a inandığınızdan dolayı Peygamberi de sizi de

⁴⁹⁴ Âl-i İmran, 3/28.

⁴⁹⁵ Esed, a.g.e., s.93.

⁴⁹⁶ (Menar 11,278)4/139shf171-dpn.154)

⁴⁹⁷ Âl-i İmran, 3/139.

⁴⁹⁸ Mâide, 5/51.

yurdundan çıkarıyorlar. Ben sizin saklı tutuğunuzu da açığa vurduğunuzu da en iyi bilenim. Sizden kim bunu yaparsa (onları dost edinirse) doğru yoldan sapmış olur."⁴⁹⁹

Peygamber ve arkadaşlarının Mekke'den Medine ye sürülmeleri hadisesiyle bağıntılı olsa da ayet, her dönem inkarcıların inananlar üzerine baskı ve zorlayıcılığı ihtimalini hatırlatarak, dini inançlara düşmanlık inanana düşmanlığa dönüşebilir sonucuna dikkat çekmektedir. Kafirlerin sapmalarıyla uğradığı zarar ve kayıplar aklileştirme enstürüman'ı olarak geçersizliğini bildirmekte olan Allah, böylesi bir durumdan haberdar edilen insanın düşmanlarına karşı uyanık olmasını buyurmaktadır. Eğer siz objektif değerlendirme yapmanıza mani olacak duygusal ve manevi yakınlık içerisine girerseniz değerlendirmeniz bazı gerçekleri görmekte kör nokta oluşturabilir ve hakikati görmeme nedeniyle hataya düşer ya da hataya düşürülme olasılığını artırmış olabilirsiniz anlamına gelen bir ikaz ile her toplum dönemi içine alan nitelikte mesaj verilmiş olmaktadır. En yakınları için dahi olsa eğer inkarcı kitleden ise, onlara yapılacak olan mağfiret dilemek aradaki mesafeyi koruyarak tebliğ ve irşatta bulunmaktır. Çünkü kıyamet günü yakınların ve çocuklarında dahil kimsenin kimseye fayda vermeyeceği bir ortamda bulunulacaktır.⁵⁰⁰ Hz.İbrahim babasının bağışlanması için dua etmişti. Çünkü Allah'ın varlığı ve birliği yönündeki bilgileri kabule yanaşmıyordu. Ona bir yandan Allah'ı anlatıyor, bir yandan da şeytanın aldatmasıyla sürükleneceği acıklı bir azabı bildiriyordu.⁵⁰¹

Ayetler Allah'ın azabına maruz kalınması durumunda kendisi imansız da olsa yakınlarının imanı ile kurtulabileceği yönündeki aklileştirmelere karşı net bir cevap niteliğindedir. Yani babası ya da oğlu, kızı ya da annesi Allah indinde hangi değere sahip olursa olsun, diğerinin kurtuluşunda bağlayıcılığı olamaz. Birey olarak yapıp ettiklerinden imani ve ahlaki boyutuylasor umlu tutulacak ve hesaba böylece çekilecektir. Af ve mağfiret kapısı her an açık bırakılan insan için ,kudret ve hikmet sahibi olan Allah'a iltica edebilmesi imkanı bırakılmıştır. Aleni ve fiili düşmanlık edenlere mesafe koyarken, inkarcıları hakikate ulaştırma çabalarını sürdürmeleri gereği de hatırlatılır ki hak ile batılın ayırđına varılabilsin.⁵⁰² Allah, düşmanlık

⁴⁹⁹ Mümtehine, 60/1.

⁵⁰⁰ Mümtehine, 60/3.

⁵⁰¹ Meryem, 19/41-48.

⁵⁰² Mümtehine, 60/8.

konusunda aşırıya gidilmesini istemediğini çünkü bugün karşınızdaki bir toplumun, bir gün dost olabileceği örnekleri üzerinden, İslam'ın can düşmanlarının zamanla mücahit oluşlarıyla ilerleyen Mekke müşriklerinin yaşadığı sürece işaret etmektedir.⁵⁰³

*”Siz ey imana ermiş olanlar! Allah'ın gazap ettiği bir kavmi dost edinmeyin. Zira onlar kafirlerin kabirlerdeki kilerden (onların dirilmesinden)ümit kestikleri gibi, ahiretten ümit kesmişlerdir.”*⁵⁰⁴

Vahyin yol göstericiliğine hakikati kabul noktasında inatla direnerek ahlaki davranış modelinden sapmasıylacezaya çarptırılan toplumlardan zaman zaman bahsedilmiştir. Kur'an'da bu bahisler üzerinden verilmeye çalışılan asıl mesaj ise tarihsel olaylardan hareketle bu davranış kalıplarının terkine yönelik ikazdır. Geçmişe gömülen kavim ve azaba uğrayanların akıbetine maruz kalmalarının nedeni olarak gösterilecek haller, her dönemde karşılaşılabilecek olarak durumlar olduğundan, iman edenler duyarlılığa davet edilmektedir. Ölüm sonrası bir hayatın varlığını reddeden inkarcıların ölenler için bir kavuşma ve tekrar bir araya gelme ümidi taşımadığı gibi, sapanları dost edinenlerin de öteki dünya ile ilgili hiçbir ümidini bırakmaz. Yani başka bir okumayla, ancak ümidi kesenler, gazaba uğrayan kavmi dost edinirler sonucu çıkarılabilir.

*“Bilesiniz ki onlar peygamberden (düşmanlıklarını) gizlemeleri için göğüslerini çevirirler (gönüllerinden geçeni gizlerler). İyi bilin ki, onlar elbiselerini büründükleri zaman dahi Allah onların gizlediklerini de, açığa çıkardıklarını da bilir. Çünkü O, kalplerin özünü bilendir.”*⁵⁰⁵ Burada batıl inanç ve hurafeler ağıyla kuşatılmış olanlar sapmalarını ritüel ya da geleneksel uygulamalara teslimiyetle mantığa bürümeye kalkışacakları bilgisinden hareketle, Kur'an'ın bu türde savunmalar için Allah'ın hakikat çağrısına kendilerini kapayan, kulak vermede isteksiz insanlar nasipsiz kalacakları haber verilmektedir. Bunun müsebbbininse yine özgür seçimi nedeniyle kendisi olacaktır uyarısıyla insan Kur'an'i ölçüye davet edilmektedir.

“Allah'ın indirdiği kitaptan bir şeyi (ahir zaman Peygamberlerin vasıflarını) gizleyip onu az bir paha ile değişenler yok mu? İşte onların yiyip de karınlarını doldurdıkları, ateşten başka bir şey değildir. Kıyamet günü Allah ne kendileri ile

⁵⁰³ Mümtehine, 60/7.

⁵⁰⁴ Mümtehine, 60/13.

⁵⁰⁵ Hud, 11/5.

konusur ve ne de onları temize çıkarır. Orada onlar için can yakıcı bir azap vardır.”⁵⁰⁶ Yahudi hahamları Peygamberimizin Tevrat'ta zikredilen vasıflarını gizlediler ve yaptıkları bu kötü iş için de maddi karşılık aldılar. Allah Teala'nın Kur'an'ı hak olarak indirdiği apaçık ortada iken, ondaki ahkamı, sağlam delillere dayanmadan kendi arzularına göre yorumlamak isteyenlerin, gerçeklerden uzak kaldıkları ve içinden çıkılmaz ayrılıklara düştükleri, bu yüzden de hem dünyada hem de ahirette zarara uğrayacakları anlatılmıştır. Irkçı bakışla değiştirmede beis görmedikleri hakikatleri onların arzuladıkları yorumlarla sunmalarının, cezayı gerektirecek sapmalar olduğu vurgusuyla, benzer davranışlar sergileme potansiyeline sahip insan için de bir öğüt verilmiştir.

*“Ey ehl-i kitap!Neden doğruyu eğriye karıştırıyor ve bile bile gerçeği gizliyorsunuz.”*⁵⁰⁷ Rivayete göre Hayber Yahudilerinden 12 kişilik bir hahamlar topluluğu günün ilk saatlerinde güya İslama gireceklerdi. Fakat akşama doğru kendi kitaplarına baktıklarını, Hz.Muhammed'in risaletine dair bir işarete rastlamadıklarını öne sürerek İslamdan döndüklerini söyleyecekler, böylece Müslümanların kendi dinlerine dönmelerine ön ayak olacaklardı.

“Geçmiş vahyin izleyicilerinden bazıları (birbirlerine)şöyle der”(Muhammed'e) inananlara günün başında vahiy edilen inandığınızı söyleyin, daha sonra geleni ise inkar edin ki inançlarından belki geri dönerler.” “Müfessirlerin çoğunluğu bazı tabi'un (Yani Hz. Peygamberin ashabından sonra gelen Mesih) arasında revaçta olan görüşlerden hareketle bu pasajı şöyle anlarlar. “Muhammed'e vahiy edilene iman ettiğinizi günün başında inanlara ilan edin, onun (günün) kalan kısmında ise onu tekrar inkar edin.”⁵⁰⁸ Bu yorum yukarıdaki ayetin atıfta bulunduğu, Müslü manları şaşırtmaya yönelik, Yahudi-Hıristiyan girişimlerinin Kur'an Mesajına önce inanıp ardından inanmadıklarını ilan etmeleri şeklinde ortaya çıktığına işaret eder.

2.2.2.7. Evlilik/Zina

“İman etmedikçe putperest kadınlarla evlenmeyin .Beğenseniz bile putperest bir kadından imanlı bir cariye kesinlikle daha iyidir. İman etmedikçe putperest erkekleri

⁵⁰⁶ Bakara, 2/174.

⁵⁰⁷ Âl-i İmran, 3/71.

⁵⁰⁸ Esed, a.g.e., s.103.

de (kızlarınızla) evlendirmeyin. Beğenseniz bile putperest bir kişiden inanmış bir köle daha iyidir.”⁵⁰⁹ İslam’a göre insanın değeri imana bağlıdır. Allah katında köle ve cariye bile olsa imanlı kimse daha üstündür ve daha temizdir. Onun için bir Müslüman’ın dinsiz ya da putperestlerle evlenmesi kesin olarak haram kılınmıştır. Dolayısıyla inkar ve ahlaki ölçünden sapmalarla ilgili olarak yapılabilecek mantığa bürüne nedeni olarak gösterilebilecek olan eş durumu yasağın ihlali olarak başta terk edilmesi gereken bir davranışın tercih dışı bırakılmasını salık verir denilebilir.

*“Geçmişte olanlar bir yana babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin; çünkü bu bir hayasızlıktır, iğrenç bir şeydir ve kötü bir yoldur.”*⁵¹⁰

İslam öncesi Arapların üvey anneleriyle evlenme şeklindeki çirkin bir adeti daha ortadan kaldıran ayetle ilgili olarak, İslami kabul etmeden bu fiili işleyenlerin affedileceğine dair tefsir notları yer almaktadır.⁵¹¹

*“Analarınız, kızlarınız kız kardeşleriniz, halalarınız teyzeleriniz, kardeş kızları, kız kardeş kızları, sizi emziren analarınız, süt bacılarınız eşlerinizin anaları, kendileri ile birleştiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı. Eğer onlarla (nikahlanıp da) henüz birleşmemişseniz kızlarınızı almanızda bir mahsur yoktur. Kendi sülalenizden olan oğullarınızın eşleri ve iki kız kardeşi birden alma da size haram kılındı; ancak geçen geçmiştir. Allah çok bağışlayıcı ve çok esirgeyicidir.”*⁵¹² Nikahlanıp da birleşmediğiniz kadınların kızları ile evlenmenizde mahsur yoktur mealindeki kısmından maksat; anası nikah altında iken onun kızını da almak değildir. Caiz olan, bir erkeğin nikahlayıp ta kendisi ile birleşmeden boşandığı kendinden başkasından olma kızı ile evlenmedir. Dolayısı ile bu tür evlenmeleri aklileştirme çabaları da vahyi bir zemine dayandırılmayacağı uyarı ile delillendirilmiştir.⁵¹³

*“Meşru şekilde (nikah yoluyla) sahip olduklarınız dışında bütün evli kadınlar (size) haramdır.”*⁵¹⁴

⁵⁰⁹Bakara, 2/221.

⁵¹⁰ Nisa, 4/22.

⁵¹¹ Esed, a.g.e., s. 138.

⁵¹² Nisa, 4/23.

⁵¹³ Esed, a.g.e., s. 80.

⁵¹⁴ Nisa, 4/24.

Zina kesin olarak haramdır. Bir ücret karşılığında anlaşarak geçici bir zaman için evlenmek meşru değildir. Metres ve dost tutmakta zinanın başka bir çeşididir. Bir Müslümanın evlilik ihtiyacı karşısında yapacağı şey, imkanı varsa öncelikle bir Mü'min ve hür bir hanımla evlenmektir. Müslüman olmayan ehl-i kitap kadınlarla evlenilmesi de caizdir.”⁵¹⁵

“Allah (bütün bunları) size açıklamak, öncekilerin (doğru hayat tarzlarına sizi yöneltmek ve size bağışlayacağı ile yaklaşmak ister; zira Allah her şeyi bilendir, hikmet sahibidir.”⁵¹⁶ İnsanın ebedi mutluluğu ve kazancı için yol haritası çizilmiş oluyor. İnsanın fiziksel tabiatı ile ruhsal talepleri arasında bir uyum meydana getirmeyi amaçlamış olan geçmişin sahih dini öğretilerine bir işaret olarak gelen ayet, ahlaksızlığa karşı muhtemel tek çözüm yolu olarak ne zaman riyazata baş vurulmuşsa bu uyum tahrip edilmiştir.⁵¹⁷ Kur'an ahlaksızlığın ya da ahlak dışılığın fitrata dayalı fizyolojik dürtülerle savunulması ve aklileştirilmesine karşı, ölçülü ve dengeli olunmasıyla bir çıkış yolu bulunabileceğine işaret eder.

“Zinaya yaklaşmayın. Zira o bir hayasızlıktır ve çok kötü bir yoldur.”⁵¹⁸ Sapmaların ölçeklendirilmesiyle zinanın derecesi noktasında üst sıralarda yer alması ve hemen her semavi dinde veya beşeri dinlerde bu anlamın sürdürülmesi gerçekliğinin yanında “zina yapmayın” değil de “zinaya yaklaşmayın” denilmesi de oldukça düşündürücüdür. Bu sapma davranışına insanı götüren tüm ortam hazırlayıcıların da yasaklanması söz konusu olup, bu yola sürükleyen cazibeli çeldiricilerin, karşı koyma da güçlük çekeceği bir takım nefsanî arzu ve istekleri tetiklemesine fırsat verilmesiyle kaçınılmaz olarak zinaya direncin kırılacağını açıklamaktadır. Arzuların baskısında zayıflayan iradenin devre dışı bırakılarak, aklın işlevsiz hale getirilmesiyle arzulara teslimin kolaylaşacağı bilirse, insan kendini sapmanın dünyevi ve ölüm ötesi sonuçlarından da korumuş olacaktır.

Kur'an-ı Kerim zina gibi bir sapmanın psikolojik, sosyal, kültürel ekonomik vs. etkenlerle mantığa bürünmesinin makul görülmeyeceğini açıklarken, insanı kötülüğe sevk edici sebepleri ortadan kaldırmakla mükellef tutar. Bu prensip “Seddi zera'i”, günümüzde “proaktif” kavramıyla ifade edilen önleyicilik olarak karşılık bulur.

⁵¹⁵ Karaman vd., a.g.e., s.79.

⁵¹⁶ Nisa, 4/26.

⁵¹⁷ Esed, a.g.e., s.140.

⁵¹⁸ İsra, 17/32.

Bu durum Kur'an'ın genel olarak insan hayatını düzenleme de örnek alınsın, çıkarımlarda bulunulsun diye öğüt olarak gönderilmiş olduğu bilgisiyle de paralellik göstermektedir.

*“Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüz sopa vurun. Allaha ve ahiret gününe inanıyorsanız Allahın dininde (hükümlerini uygularken) onlara acıyacağınız tutmasın. Müminlerden bir grup da onlara uygulanan cezaya şahit olsun.”*⁵¹⁹

“Birbiriyle evli olmayan bir erkekle bir kadın arasında bunların her biri bir başkasıyla evli olsun ya da olmasın ihtiyari olarak gerçekleştirilen cinsi münasebet anlamına gelen zina, Kur'an'da ahlaki bir sapma davranışı olarak tanımlanmaktadır. Arapçada evli bir erkeğin başka bir kadınla ya da evli bir kadının kocasından başka bir erkekle cinsi münasebette bulunmasıyla, bekar cinsler arasındaki cinsi münasebet arasında adlandırmada da bir fark yoktur. Yani her iki suçta zina olarak adlandırılmaktadır”.⁵²⁰

Kur'anda zina edenlerin birbiriyle evlenebilecekleri ya da müşrikten başkasıyla evlenemeyecekleri konusuna işaret edilirken, zina ile ilgili iddiaların sonuçları açısından önemine binaen kuvvetli delillendirmeler istenmiş olup, bu konuda delillendirilinceye kadar her insanın masumiyeti üzerinden hüsn-ü zan'na davet edilmektedir diyebiliriz. Zina eden kadın ve erkek arasında suçun işlenmesi noktasında fark görmeyip, geleneksel yapıda erkeği hoş görmenin dinsel bir temeli olamayacağı konusunda çok açık bir delil ile geldiği vurgulanan ayet, erkeklerin zinaya düşmedeki meşrulaştırma ve tolerans gösterilmesi durumunu meşru bir zemine dayandırmaz. Her ikisinin de eşit şekilde suçlu olduğu ifade ederek zanilerin, kendi cinsel arzularını tanrılaştırdığı ve bu dürtülere teslim olduğuyla ilgili açıklamalarıyla, zinanın müminlere yasaklandığını akli olarak zihinlere sunmaktadır. Bu tür hükümlerin mülahaza ya da yeniden tanımlanıp, çerçevelendirilmesi durumlarını olanaksızlaştıran, emirlerin kesinliği yönünde bir uyarı da yapılmış olmaktadır.

Zina etmek kadar zina ile ilgili hükümde bulunmanın da yasaklandığı bir ahlaki sistem getiren Kur'an, iddianın yeminle doğrulanmasının yapılabileceğini ama yine de

⁵¹⁹ Nur, 24/2.

⁵²⁰ Esed, a.g.e., s.706.

haksız hükümlerin Allah'ın lanet ve gazabına uğrayacağı bilgisini aktarır. Eğer tespiti mümkün isnadlar var ise cezanın şahitli uygulanmasını yine de bir gösteriye dönüşmemesi gerektiği uyarısında bulunur.

Zinayı meşrulaştırmada bedeni arzuların ve haz elde etmenin Allah'ın insana koyduğu fitratın gerekleri olduğuna işaretle yapılacak bir savunma karşısında Allah; evlilik müessesesinin bu ihtiyaçları karşılamada meşru bir zemin oluşturacağını hatırlatır. Ancak Allaha gösterilmesi layık olan teslimiyetin, nefsin arzularına gösterilmesi özgür bırakılan insanın ahlaki ve manevi ilkeleri çiğnemek suretiyle adeta tutsaklığını getirir. Ayrıca birinin diğerini ayartması gibi bir aklileştirmenin de geçersizliği anlatılarak, verilen özgürlük sonrasında böyle bir seçimin bile isteye tercihi onun sorumluluğunun ve cezasının üstlenilmesini gerektireceği için uyarılır.

Hız.Aişe'ye atılan ancak kısa bir zamanda ayetle temize çıkarılan iftira ile ilgili olarak, elebaşları için günahın büyüklüğü ifade edilirken, iftiracılara karşı bir duruş sergilemek gerektiği vurgulanır. İftiranın dilden dile dolaştırılması büyük bir suç olarak değerlendirilebilir. Çirkin ve kötü davranışların yayılmasını isteyenler ya da buna elebaşılık edenler için de cezanın olacağı bildirilmekle, aslında bu sapma davranışlarının terk edilmesi gerektiği yönünde nasihat verilmiş olunur. Bu tür sapmaların şeytanın adımlarını takipten kaynaklandığını ifade eden Kur'an, insana kötülüğü emreden ve algı yanılsaması yaratarak kötülüğü sevimli ve iyi gösteren şeytanın çeldiriciliğine karşı farkındalık oluşturmayı hedefler. Bu sapma davranışlarının paratoneri diyebileceğimiz evlilik kurumu ise, bekarların evlendirilmesi teşvik edilerek desteklenmiş olacaktır. Dünya hayatının geçici menfaatlerini elde etmek için, namuslu kalmak isteyenlerin de fuhşa zorlanmasını yasaklayan Kur'an, zulüm ve haksızlıkların yol açtığı olumsuzluklara sabredilirse, karşılığını göreceği bilgisi aktarılmaktadır. Bir mümin ne zaman bir sıkıntıya maruz kalırsa Allah bununla o kulun hatalarının bir kısmını gidereceğini bildirir. Asılsız ve kötü zanlarla birlikte atılan iftiralar, maruz kalan kişinin manen yükselmesine ve belki işlediği günahların affedilmesine vesile olmaktadır.

Peygamberi ifade ile “kim ki kardeşinin ayıbını açığa vurmaya çalışırsa hesap gününde Allah'ta onun ayıbını açığa vuracaktır.”⁵²¹ Kur'an'da ise bu ölçü şöyle karşılığını bulur. “Birbiriniz hakkında yersiz zanda bulunmaktan kaçının. Çünkü bilin ki zannın bir kısmı da günahdır.”⁵²² Birbirlerinin gizli yönlerinin araştırma ve arkadan çekiştirme terk edilmesi geren hasletler olarak sıralanmaktadır. Mü'minler arasında çirkin söylentilerin yayılmasından hoşlananları hem bu hem de öte dünyada ateş beklemektedir. Birbirini gözetleyerek kendi algıladıklarını açığa vurmaya çalışmanın ahlaki olmadığını gösteren Kur'an, konuyla ilgili olarak; fiilin yayılmasını dinen yasaklayarak, aklileştirme girişimi içinde yolu kapatıp, açığa vurma ve teşhir tercihi de zina gibi terk edilmesi gereken bir sapma olarak nitelendirmiştir. Davranışın terk edilmesi ya da tercih edilmesi durumunda yaşanacak sonuçlar bireysel ve toplumsal açıdan ele alındığında kuralın toplumsal huzurun tesisinde işlevsel oluşu önem kazanacaktır denilebilir. Asılsız dürüstlük emaresi olarak bu davranışı bile isteye seçenler şeytani güzergahı izlemiş olurlar ki şeytan çirkin ve iffetsiz olanı, akıl ve sağduyuya aykırı olanı emreder diyerek bize kötülüklerden ve sonuçlarından korunmanın ancak Allahın lütfüyle mümkün olacağını hatırlatır.⁵²³

Allah samimi olarak yapılan tövbelerin kabulüne her daim hazır olup, tövbeyi teşvik etmektedir. Allah mü'bin (açığa vuran, açıklayan) olması itibariyle, hesap gününde, ahlaka konu olan davranışları tüm gerçekçiliğiyle insana göstermeye muktedirdir. Yaratılış itibariyle zayıflığını bildiği insanın her ne kadar iyi niyet ve itaat üzere durmaya çalışsa da günaha meyyal oluşuna dikkat çeken Kur'an, günahın bağışlanmasındaki gerekçeyi böylece temellendirir.

İnsanın bedeniyle ruhu arasında, (aklı ile duyguları ya da id ile süperego) süregelen çatışmaları da yok etmek için indirilen Kur'an, davranış kalıplarını somutlaştırarak peygamberi bir model sunmakla, insanın kemalat noktasına ermesini mümkün hale getirmiş olacaktır. İşte bu çerçevede psikolojik ve toplumsal bir tedbir olarak, kötü zan ve söylentilerin yasaklanıp, kişilerin özel hayatının dokunulmazlığı ve mahremiyetinin korunmasında oldukça hassas olunmasını icap edecektir.

⁵²¹ Buhari

⁵²² Hucurat, 49-12.

⁵²³ Esed, a.g.e., s.710.

Mü'min erkek ve Mü'min kadınların gözlerini haramdan sakınıp ırzlarını korumaları emredilirken, kadınların görünen kısımları müstesna tutulmak şartıyla yapmaları gerekenler ve sakınması gereken davranışlar sıralanır.⁵²⁴

Zinanın istem dışı dürtüsel ve harici baskı süreciyle yaşandığını aklileştirmede kullananlar için; zinaya götürecek olasılıkların azaltılmasının önemine işaret edilmektedir. Eğer bu koruyucu tedbirler ile yaşama yön verilirse, günahın meşrulaştırılmasında kullanılacak enstürmanlar da doğmadan yok edilmiş olacaktır. Yine bir davranışı yok etmede onu doğuran şartların yok edilmesi gerektiği bilgisinden hareketle evliliğin teşviki ve desteklenmesi de önem kazanmaktadır.

Allah'ın ümitsizlik yerine ümidi, bozgunculuk yerine imarı, çözümsüzlük yerine çözümü önermesiyle örtüşen bu teşvik; Kur'an'ı bütünlük ile de uyumlu bir ilan hükmündedir. Ayrıca meşru zemin içerisinde yasak olanların helalleşmesi mümkün kılınarak yaratılış ve yazılım gereği insanın meyyal olduklarını haram ya da günah sayılmaktan çıkarmakla kalmayıp, meşru dairede yaşanmasını teşvik ve tavsiye etmiştir. Kadınların kocasına güzel görünmek için, yabancı erkeklere yapmaları yasak olanları yapabileceklerinin mubah görülmesi de konuya örnek olabilir.

Sapma olarak nitelendirilen bu davranışların muhatapların helal oluşuyla meşruiyet kazanıyor olması, sapmalarda şartların önemine dikkat çekmektedir. Yani bir davranış her koşulda değil, belirlendiği şartlarda sapma olarak görülebilecektir. Bekar olanların evlendirilmesi toplumun diğer bireyelerine yüklenen bir sorumluluk olarak belirlenmişken, zinanın aklileştirilmesindeki toplumsal nedenler de bertaraf edilmiş sayılmaktadır. Böylece helal ve temiz olanın toplumun duyarlılığında teşvik edildiğine, yasak olandan da imtina edilerek reddedilmesi gereğine dair çerçeve çizilmektedir. Toplumsal düzen ve ahlak açısından evli olmanın bekar yaşamaktan tercihe daha değer olduğu ifade edilirken, evlilik dışı tüm cinsel ilişki biçimleri sapma olarak tanımlanarak, iffetsizliğe karşı korunmanın yolu hayatın geçici hazlarının meşru zeminde helal hale getirilmesiyle mümkün olacaktır denilmektedir.

⁵²⁴ Nur, 24/30-31.

2.2.2.8. Bölünme/ Tartışma

“Hep birlikte Allah’ın ipine (İslam’a) sımsıkı yapışın; parçalanmayın. Allah’ın size olan nimetini hatırlayın: Hani siz birbirinize düşman kişiler idiniz de O, gönüllerinizi birleştirmişti ve O’nun nimeti sayesinde kardeş kimseler olmuştunuz....”⁵²⁵

Allah Hz.Adem ve eşi için “cennetten çıkıp gidin” demiş olsa da onlara yol göstermeye devam ettiğini, edeceğini ve yol gösterici mesajlara uyanlar için korku ve üzüntü olmayacağını bildirmiştir. Şeytan ikisini de yasaklanmış ağacın meyvesini yiyerek yoldan çıkardığı için konumları yittiğinden “bundan böyle kiminiz kiminize düşman olarak yer yüzünde mesken ediniz geçiminizi sağlayarak yaşayın demiştir.”⁵²⁶

“inin” derken zımmen ”bu katıksız mutluluk ve safiyet konumundan” bu temsili düşüş (yahut Cennet’ten çıkarılış) kıssasının aslında muhatabının yalnızca o ikili olmayıp, çoğul muhataba dönüştüğünü gerçekte insan oğlunun kozmik kaderinin temsili bir anlatımı olduğunu ifade eder.⁵²⁷

Yine ifade ettiği üzere insan masumiyet döneminde, özgürlük ve sorumluluk bağlamından habersiz ve daha güdüsel bir yaşamdan geliyordu. Bu safiyetin bilinçli bir eylemsel yönelim olmadığı gerekçesiyle erdem sayılmayıp yalnızca bir var oluş şartı durumunda idi. İnsanı ahlaki ve zihni gelişiminden alıkoyan yanı olan itaatsizliği, bir duyarlık ve bilinç gelişimi ile değişime uğradı. Böylece insan sadece güdüsel bir varlık olmaktan çıktı ve eğriyi doğrudan ayırt edebilir, hayatta tutacağı yolu seçebilme yeteneğine sahip bir insana dönüştü. "Düşüş Temsili" hiçbir zaman bir gerileme, yozlaşma olmayıp tersine insanı gelişip olgunlaşmasına götürecektir ahlakı bilince ulaşmayı sağlayan yepyeni bir evredir.⁵²⁸

Ağaca yaklaşmayı yasaklamayla Allah, insan oğlunu eğri davranma alternatifinden haberdar etmiş, kendi iradesini kullanarak doğru davranma imkanını da bahsetmiştir. Böylece güdüsel ve sezgisel yaşayan mahlukattan, özgür ve ahlaki sorumluluğa sahip kılmasıyla insanı farklılaştırmıştır.

⁵²⁵ Al-i İmran, 3/103.

⁵²⁶ Bakara, 2/38.

⁵²⁷ A'raf, 7/24.

⁵²⁸ Esed, a.g.e., s. 159.

İnsan'ın sapmalarda kullandığı aklileştirilmeleri, şeytan'ın insanın ezeli ayaraticısı olarak görülmesi'de açıklamalarını geçerli kılmaya yeterli olmayacaktır. Mantığa bürümeye işlevsel olsa da, özgür bırakılan insanın sorumlu kılınmasını kurtarmayacak olan şeytanın ayartması, insanın uyarıldığı bir başlık hükmündedir. Dolayısıyla asıl erdem, tüm çeldiricilere rağmen Kur'an'ı ölçüye uygun seçimlerini uygulamadır.

*“Mü'minlerin arasına ayrılık sokanlar bu yaptıklarıyla iyilikten başka bir şey istemedikleri üzerine yemin dahi edebilirler. Oysa Allah onların yalancılar olduğuna bizzat tanıktır.”*⁵²⁹ Müslümanlar arasındaki hizipçiliğin sapma olduğu şuurunu kazandıran ayet, konuyla ilgili net bir çerçeve çizerek gruplaşma ve ayrılığın İslam ahlakına uygun olmayan haline dikkat çekmekle müslümanın bu konuda duyarlı olmasına vurgu yapılır..

*“Öğüt veren Kur'an'a yemin ederim ki, küfredenler (iddia ettiklerinin) aksine, bir gurur ve tefrika içindedirler.”*⁵³⁰ Kendi kendilerine yeterlilik iddiasıyla vahiy gerçeğini kabule yanaşmayanlar, inkar ve sapmalarının gerekçesi olarak kendilerine aralarından bir uyarıcının gelmesini ileri sürüp, gururun küstah tavrı içinde, elçileri sihirbaz nitelmesiyle yalanladılar. Tek tanrı nasıl olurda tüm varlık alemini yaratır ki diyerek vahiy reddeden ve Hz.Peygamberi tanımayarak yok sayanları anlatan Kur'an, Peygamberleri yalanlamada birleşen kavimleri de örnekler verip sonlarının azap ile helak olduğunu anlatmak sureti ile tüm insanları uarmaktadır.

“Gerçek şu ki insan fütursuzca azar , ne zaman kendini yeterli görse”⁵³¹ Mekke de inen ayet, Kureyşlilerin Hz.Muhammed'i (s.a) tanımayıp inkar edişleriyle ilgilidir. Allah insana vermiş olduğu bir takım donatılarla yetilerini geliştirerek sonraki nesillere aktarabilecek birikim kazandırır ki bununla insan diğer tüm canlılardan farklılaşmış olacaktır. Kendi yetileriyle bilemeyeceklerini de “Allah tarafından insana öğretilenler olarak kabul eder. Allah'ın öğrettiği akıl ve tecrübeyle edinilemeyen manevi ve ruhi hakikatleri, ahlaki ölçü ve standartı Peygamber aracılığıyla vahyetmesi de bu nedenle oldukça değerlidir .

⁵²⁹ Tevbe, 9/107.

⁵³⁰ Enfal, 8/1-2.

⁵³¹ Alak, 96/67.

”Dini ayakta tutun ve onda ayrılığa düşmeyin diye Nuh’a tavsiye ettiğini sana vahyettiğimizi, İbrahim’e, Musa’ya ve İsa’ya tavsiye ettiğimizi Allah size de din kıldı. Fakat kendilerini çağırdığı bu (din) Allah’a ortak koşanlara ağır gelir. Allah dilediğine kendisini (peygamber) seçer ve kendisine yöneleni doğru iletir.”⁵³² Allah dileseydi tüm insanları bir millet yapacağını belirtildikten sonra, insanların indirilen dinler ile doğan sorumluluğu neticesinde dünyada Cennet ve Cehennem ehli olarak ayrılmayacağı ilan edilmektedir. Dinleri ayrı olsa da farklı dinlere tabi olanlar için İslam dinine girmedi bir beis olmadığı anlamındaki ayetler Peygamberlerin tebliğ sorumluluğunu vurgulayarak, hidayet ve adaletin ilahi iradeye bağlı oluşuna işaret etmektedir.

“Biz bilmiyorduk ya da uyarılsaydık doğru yola giderdik” gibi gerekçeleri geçersiz kılarak, uyarılmadıkça hiçbir kavmin sorumlu tutulmayacağını da bildirilen vahiy, bile isteye sapanlar ve inkarla kendilerine zulmedenler için de azap verileceği ve bundan kurtulamayacakları haberi ulaştırılmaktadır. Bu net bilgiler olarak insana sunulmakta ise de öyle konular var ki, insanların yorum ve hükümleri farklılaştığından ulaşılan sonuçla ilgili tereddütler oluşmaktadır. İşte insanların bunda çeşitli imani ve ahlaki sapmalara yönelimlerini önleyecek biçimde araştırma yaparak ve meşru yöntemlerle insan konu ile ilgili Allah’ın hükmünü aramaya teşvik edilmesi sözkonudur. Hüküm, özellikle ayrılığa düşülen konularda doğru bilginin kaynağı olarak, Allah’ın kelamına başvurulmasını gerektirmektedir. Eğer Allah dışında dostlar edinilmiş ve nihai hüküm mevkisine onların oturtulması bir sapma olarak değerlendirilir ki; Peygamberler de ayetle uyarılmışlar ve Allah’ın gözetlemesinin onların üzerinde olduğu hatırlatılmak süreti ile görevlerinin sadece tebliğ olduğunu pekiştirmişlerdir. Peygambere hitaben hakikati ortaya koyan Allah’ın kelamının geçmişte iletilen vahiylerin tasdik edici olarak indirildiği ifade edilirken hükmün buna uygun olarak verilmesini gerektiği de bildirilmiştir.

Hukuki ihtilaflar için olmasa da ahlaki anlamda iyi ve kötünü ne olduğuna dair hükümlerde Yahudi ve Hıristiyanlar için uyarı niteliğinde olup, neyin gerçek ve neyin gerçek dışı olduğuna karar vermenin de ölçütünün Kur’an olacağı beyan edilmiştir. Hadise her ne kadar Medine Yahudileri için Hz.Peygambere getirilen hukuki bir

⁵³² Şura, 42/13.

konuda yapılan değerlendirme olarak görünse de içerik, aynı zamanda genel–geçer bir prensip olarak tüm insanları ve her zamanı kapsadığı düşünülmektedir. Aslında bu yol haritasının açıkça hükmedilenlerle ilgili olmayıp teyid ya da reddin netleşmediği bazı durumlar için bildirildiği düşünülmektedir.

Burada dikkatimizi subjektif değerlendirmelerin hüküm vermede bir kaynak olmayacağı çekerken, yoldan sapma ve ahlak dışılıkla ilgili aklileştirmenin geçersizliğini anlatılmaktadır. Çünkü subjektif değerlendirmeler adaletin tecellisinin gölgelenme ihtimali taşıyabileceği ihtimalinden hareketle, duygusallığın bir yana bırakılması gereği söylenmiş olur. Yahudilerin inandıkların iddia etseler de bazı sapmalarının meşrutiyetine engel olan hükümlerle ilgili ahlaki sorumluluk düzleminden çıkararak, vahiyle çatışan mevzuları ve ölçüyü kabul etmek yerine o hükümleri yok sayarak uzaklaştıkları görülmektedir. Buradan çıkarılabilecek sonuçlardan biri Hz.Musa’ya indirilen Tevrat’ın yalnız İsrailoğulları için geçerli olduğu ve evrensellik iddiası taşımadığı gerçekliği iken, diğerinin de Tevrat’ın Allah vahyinin tümünü kapsamadığı bilgisidir. Kendilerini diğerlerinden üstün görmeye İsrailoğullarının yapmış olduğu “Allah’ın seçilmiş halkı” tanımlanması temelsiz olarak nitelendirmekte, Allah’ın vahyinin tek muhatabı olduğu inancıyla yaptıkları aklileştirmeyide geçersiz kılmaktadır. Eğer böyle bir bilgi Tevrat ile ilişkilendirilirse, bu bilginin doğruluğunu değil tahrip edildiğini gösterecektir.

“Tek bir ümmet kılınmayışıyla ilgili olarak insanın kendini Allah’a teslim etmek ve itaatıyla sınanması için din kurallarının geldiğini (Zemaşehri,Razi), sosyal ve manevi gelişimi takiben öz ve temelde bir olsa da ilahi kaynaklı evrim kanuna uygun biçimde muhataplara iletildiği aktarılan bilgiler arasındadır.”⁵³³

Kur’an tüm vahiylerin zirvesini temsil eder ve mükemmel bir rehberlik yolu çizerken benzersizliğiyle ve mucizevi haliyle önceki inanç mensuplarını da iştiraklerinden dolayı rahmetle muameleden uzak tutmaz. Çünkü tüm ilahi mesajlarda ortak payda olan tevhid, ahiret inancı ve ahlaki sorumluluğa sahip olarak erdemli bir hayat sürenler için, akıbetin hayırlı olacağı müjdelenmektedir.⁵³⁴

⁵³³ Esed, a.g.e., s. 2018.

⁵³⁴ Maide, 5/48.

Hüküm verme noktasında “kıyas”ın bir yöntem olarak tercihinin mümkün olduğu kadar dini hukuk ya da itikat meselelerinde Hz.Peygamberin emirleriyle formüle edilmeyen ilkelerin tesisi için bu yöntemin kullanılmaması gerektiğini söyleyen müfessirler de bulunmaktadır. Doğrusu Razi’nin İşaret ettiği gibi ilahi mesajlarda kastedilenin bu olup, Kur’an ve Hz.Peygamberin emirlerinin (Zahiri) anlamlarından çıkarılan açık kurallardan başka şeyleri kapsamaz denilerek, buyrukların kapsamını sübjektif yorumlarla esnetmenin doğru olmayacağı düşünülmektedir.⁵³⁵

Temel öğretisi ile uyumlu çıkarımların yapılması muhal görülmesi de bunların İslam hukukunun asli unsuru olarak değerlendirilmemesi gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır ki, aksi ifade yükümlülük getireceğinden ölçüden sapma ihtimali taşıyacaktır.

Allah’ın muradının ve çerçevesinin dışında prensiplere götürme ihtimaline karşı, Hz. Peygamberin bazı sorular karşısında sustuğu da gözlemlenmiştir. Değınmeden bıraktığım konularda bana soru sormayın diyerek bu konuda çok soru sordukları ve hüküm almaya çalıştıkları için anlaşmazlığa düşüp ve helak olan toplumlardan örnekle “Dediğimi yapın –Yapmayın dediğimden uzak durun” diyerek konuya açıklık getirmiştir. Bazı konulara değınilmeden bırakılması, insanlara verilen akıl ve iradenin ihtiyarıyla karar verilmesini gerektireceğinden, Kur’an’i ölçü ile hareket, sapmaların önlenmesinde proaktif bir etkiyi de sağlayacaktır. Böyle davranılması hem hukuki, hem içtimai hayatla ilgili alınacak karar ve uygulamalar için kargaşayı önlemiş ve çelişkisiz bir tabloda Kur’an’i bir hayat modeli sunulmuş da olacaktır.

“Ama aralarından çıkan gruplar bir ihtilafa düştüler. Acı bir günün azabı karşısında vay o zulmedenlerin haline !”⁵³⁶ Hristiyan ve Yahudiler arasında bir tartışma başlamış ve bazıları Hz.İsa için Allah’ın oğlu iddiasında bulunmuşlardı. Bu tartışma ve asılsız iddialar nedeni ile Allah, kıyamette acıklı bir azap haberi verirken, Allah’ı inkar edip şirk koşanlar için azabın devamlılığı ve hafifletilmeyeceği bilgisi aktarılır. Hatta öyle ki ölümü ister olacaklarını ama hiçbir surette oradan kurtuluşun mümkün olmayacağı gerçeğini cehennem bekçisi olan Malik’ten işitecekleri haberi

⁵³⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn-i Hazm –Muhallası.

⁵³⁶ Zuhruf, 43/65.

verilir.⁵³⁷ Allah'tan başkasına kulluğu temellendirmeye kalkışanlar için tüm iddiaları geçersiz kılacak bir akli ikaz niteliğindeki bu açıklamalarla gerçeklikten sapmanın getireceği sonuçlar gözler önüne serilmektedir .

Hristiyanlık inanç sisteminin temeli baba ile aynı özden, tanrı'nın tanrısı gibi anlam karşılığı verilerek doğrulmuş olduğu kabulüne dayandırılmıştır. Haksız yere ilahlaştırılan bu düşüncenin sapkın olduğu, tevhidin de İslam'ın temel prensibi olduğu düşünüldüğünde çelişik bu bilginin asılsız ve gerçeklikten uzak kalacağı da muhakkaktır.

*“İnkâr edenler müstesna. Hiç kimse Allah'ın ayetleri hakkında tartışmaz onların şehirlerinde (rahatlıkla) gezip dolaşması seni aldatmasın.”*⁵³⁸ Allah'ın ayetlerini inkara şartlanmamış akılların mesajların doğruluğuyla ilgili şüphe duymadıklarını ifade eden ayet, tartışma yapılamayacak doğruların aktarıldığına dair bilgi verirken, şartlanmış olmaları nedeni ile edindikleri yeni bilgileri şüpheyile karşılamaya dikkat çekilmektedir. Eğer bu konuda zihni engelleme ya da manipülasyon yapılmamış olsa, Kur'an'ın mucizevi yanlarıyla birlikte kabulde güçlük çekmeyeceklerini ifade etmektedir. Ayrıca inkâr edenlerin durumuna bakarak onlara keyif ve sefa içerisinde bir yaşam sürüyor olmalarını kendi inkarlarına ve sapmalarına temel oluşturmaya kalkanlar için de inkarcıların tehlikeden uzak olarak gezmeleri ya da bazı imtiyazlarla konfora sahip olmaları, Allah'ın ayetlerini inkarda cesurlaşmalarını artıran bir veri olarak değerlendirmenin doğru olmayacağına işaret eder diyebiliriz. Çünkü Allah bu kitlenin kendilerine mühlet verildiği süreçte af dilerler ve doğru ölçü ile davranırlarsa af olunacaklarını ancak buna tevessül etmeyip kibir ve nefislerinin yörüngesine girerlerse de kötü akıbetlerinin hak olduğunu düşündürmektedir.

Ölüm gerçeği karşısında dünya insanlar için bir imtihan yeri olduğundan, bu dünyada imtihan vesilesi olarak verilenlerin bir mükafat ya da acziyet ilişkilendirmesi yapılmaksızın değerlendirilmesi gerektiği, asıl adaletli değerlendirmenin yapılacağı ahirete ulaşıncaya kadar görünen ile hükmetmemeleri gerektiği uyarısı alınabilir. Haksız şımarma ve böbürlenmelere neden oluşturan bu tablonun nihai bir

⁵³⁷ Zuhruf, 43/77.

⁵³⁸ Ğafir, 40/4.

değerlendirmenin yansıması olmadığı vurgusuyla, kendi kısıt ve sınırlı bilgisiyle yapılan yorumların apaçık vahiy bilginin reddini ve alaya alınmasını Kur'an'ın olumsuz bulduğu hatırlatılmaktadır. Kafirlerin bu yapıları alışlagelmiş duyarsızlıkta bir tavır olarak dillendiren Kur'an; benzer tavırlar tercih edenlerin düçar oldukları dünyevi ceza ve azapların da onların bu tavırlarından vazgeçmelerinde etkisiz olacakları örnekler üzerinden anlatılmaktadır.

*“Daveti kabul edildikten sonra Allah hakkında tartışmaya girenlerin delilleri rableri katında boştur. Onlar için bir gazap yine onlar için çetin bir azap vardır.”*⁵³⁹ Kıyametin ne zaman kopacağına dair tartışanların derin bir sapıklık içinde olduğunu bildiren vahiy, mesajlarda açıkça gösterilen mucizelere ve kitaplara inandıktan sonra tartışmaya giren Yahudilerin delillerin geçersizliği üzerinde durulmaktadır. İnsanların bu hallerini tasvir etmede, Allah'ın izninin dışında bir kaynaktan gelen dine dayanmalarına dikkat çekilerek, eğer azap konusunda erteleme sözü olmasaydı yakıcı azabın onları hemen bulacağı söylenmektedir.

Zalimlere azabın can yakıcı haliyle geleceği zamanı kıyamet olarak adlandırırken, vakti hakkında her hangi bir bilginin olmadığı aktarılarak yaptıklarının karşılığında korkudan titreyişlerine rağmen kendilerin şahitlikte bulunacakları üzerinde durulmaktadır. Allah'a ortak koşan, dirilmeyi inkar eden ve dünyaya tapmak gibi sapma davranışlarını tercih ve teşvik edenler için akıbetlerine dikkat çekilmektedir.

Allah'ın insan aklının kavrayış sınırlarının ötesinde bir varlık olması hasebiyle, duyuşal olarak bilmenin imkansızlığına işaret eden Kur'an, insanların tartışmaları bu düzlemde yapıyor olmalarını yadırgayarak; itirazların daha çok görünüş üzerine yapılan aklileştirmeler olduğu hatırlatılarak, tümünün Allah katında geçersiz savunma ve saldırı olduğu bildirilir. Allah vahiy ile aktardığı bilgiler neticesinde insana doğru ile yanlış ayırabilme ölçüsü sunarken, bunları dikkate almaksızın yapılan itirazlar birer saçmalık ve haddini bilmezlik olarak görülmektedir. Tüm ilahi vahiylerde nihai amaç; insanın doğru ile yanlış arasındaki ayrımı yapabilmesidir. Verilen nimetlere işaretlerle, potansiyeli harekete geçirmede yol haritası ve sınır da çizilmiş olur. İşte tüm

⁵³⁹ Şura, 42/16.

bu tablo ise Allah'ın kendi yolunu takip edenlerle terk edenleri tesbit edecek bir ayraç hükmünde olacaktır.

Aşkın bir varlık olsa da Allah kendisini ve kainattaki varlıkları kavramasını sağlayacak ilahi mesaj yüklü Kur'an'ı bilgiyi mucizevi şekilde sunmaktadır. İnsan o dönemde ve her dönemde bu ilahi mesaj ve ölçü ile sapmalardan korunacak, toplumsal ve manevi erozyona uğramaktan kurtularak, hem kendini hem toplumu yaradılış gayesine ve ahlaki iyiye göre konumlandırmış olacaktır. Aksi halde her ne aklileştirme ile kendini aklamaya çalışırsa çalışsın yıkıcı hale gelen insan, dünya ve ahiret mutluluğunu, potansiyelini kötülükten yana tercihleriyle yok etmiş sayılacaktır. Maddi ve manevi nimetlerin ölçüden sapmadan kullanılmaları, vaad edilen güzelliklere eriştirecektir. Asıl hakikat gözlemlenebilir olanla sınırlı olmadığından daha fazlasını kapsayan gerçekliğin kabulü ile gelecek bir iman sonrası, hayatın anlamı ve gayesi kavranabilecektir. Bu metafizik öncülün kabulü Allah ve yarattıklarıyla ilgili vahyi bilginin kabulünü de zorunlu kılmaktadır.

2.2.3. İfrat-Tefrit

2.2.3.1. Haddi Aşma/ Aşırılık

“Ey iman edenler! öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre hür, köleye köle, kadına kadın (öldürülür). Ancak her kimin cezası kardeşi (öldürülenin velisi) tarafından bir miktar bağışlanırsa artık (taraflar) hakkaniyete uymalı ve (öldüren) ona (gereken diyeti) güzellikle ödemelidir. Bu söylenenler Rabbinizden bir hafifletilme ve rahmettir. Her kim bundan sonra haddi aşarsa muhakkak onun için elem verici bir azap vardır.”⁵⁴⁰ Bu ayet aslında Kur'an'da sapma davranışlarına verilen cezanın akli açıklaması niteliğini taşımaktadır. Bütün dinler, hukuk ve ahlak sistemleri haksız olarak adam öldürmenin ve cana kıymanın büyük bir suç olduğu konusunda aynı hükmü vermişlerse de farklılık bu suçun önlenmesi için alınması gereken tedbirlerde kendini göstermesindedir. İslam suça iten nedenleri azami ölçüde ortadan kaldırma, insanı iman, ibadet ve ahlak terbiyesi ile olgunlaştırma adına tedbirler almıştır. Kısas adıyla “cana kıyanın canına kıyılır” kaidelerini koyarak haksız

⁵⁴⁰ Bakara, 2/178.

“af” uygulamasında insanı duyarlılığa davet etmiştir. Hürriyete kavuşma ümidi içinde beslenen suçluların bu hali, suçu önlemede hafif kalacaktır. “Kıyas”ı tazminata (diyete) çevirme hakkı, öldürme suçunun acı neticelerine katlanmakta olan ölü yakınlarına (velilere) aittir. Başkası bu cezayı bağışlayamaz mesajı ile toplumun yazılı kuralları olan hukuka ve yazılı olmayan uygulamalarına da rota çizilmiş olmaktadır denilebilir.⁵⁴¹

“De ki: ey kitap ehli! dininizde haksız yere haddi aşmayın. Daha önceden sapan birçokları saptıran ve yolun doğrusundan uzaklaşan bir topluma uymayın”⁵⁴² Takip eden ayetlerde maddi aşamaya ilave olarak, “söz dinlememe, sınırı aşma, inkar edenlerle dostluk kurma, büyüklük taslama” kavramlarını kullanarak bu davranışlar olumsuz ve terk edilmesi gerekenler olarak sunulmuştur. Elbette ahlak dışılığın faillerinin, sapmalarıyla ilgili aklileştirme çabasına gireceği beklenen bir durumdur. Yahudilerin kendi toplumlarını üstün görmeleri ile kibri aklileştirmesi, menfaatler nedeni ile ölçünün dışına taşması ya da mucizelerin kabulünü sorgulamakla inkar ve iftiraya tevessüllerini getirmiştir. Nefislerine ağır geldiği için doğruyu ilahi hükümleri yalanlama gibi yönelimler her dönem karşılaşılan davranışlardır. Ama Kur’an bir yandan insanın tercih etmesi gerekenleri gerekçelerle açıklarken, terk edilmesi gerekenlerin tercihi durumunda yol açacağı bireysel, psikolojik, içtimai, ekonomik, politik ve ahirete bakan yanıyla sonuçlarından bahsederek, akli açıklamalar eşliğinde zihni tatmin sürecini sürdürür.

*“Eğer Allah insanlara hayrı çabuk çabuk istedikleri gibi şerri de acele verse idi, elbette onların ecelleri bitirilmiş olurdu. Fakat bize kavuşmayı beklemeyenleri biz azgınlıkları içinde bocalar bir halde (kendi başlarına)bırakırız. İşte böylece haddi aşanlara yapmakta olduğu şeyler güzel gösterildi. And olsun ki sizden önce, Peygamberlerin kendilerine mucizeler getirdiği halde (yalanlayıp) zulmettiklerinden dolayı nice milletleri helak ettik. Zaten onlar iman edecek değillerdi. İşte biz suçlu kavimleri böyle cezalandırırız.”*⁵⁴³

⁵⁴¹ Karaman, vd., a.g.e., s.12.

⁵⁴² Mâide, 5/77.

⁵⁴³ Yunus, 10/11-13.

Yukarıdaki ayetler Allah'a ve elçisine karşı haddi aşma fiili işleyenlerin akıbetlerini anlatır içeriktedir. Acıklı azabın hemen istenmesinin haddi aşma olarak nitelenmesi yanında, Allah'ın dilemesine bağlı gerçekleşecek bir durumun kulun tercihine bırakılmayacağı anlamına gelen ifadeler, İsterse cezayı geciktirmeyecek güçte olan Allah'ın insana verdiği mühlet içinde tövbe ve pişmanlık alternatifi sunduğu da bildirilmektedir. Kendi şahitliğinde seçimine izin verilen insanın, sonunda cezasını ya dünyada iken ya da ahirette verilmek üzere bırakılacağı gerçeğinden bahsedilmektedir. Sıkıntılı hallerde insanın yaradana yönelip teslim olması kulluğunun gereğidir. Ancak iyiliği kendilerinden, kötülüğü kendi dışındakilerden bilmesiyle aklileştirme eğilimi taşıyan insan, ceza vermede Allah'ın beklentiye değil hikmetli tercihine uygun olarak cezayı ötelemesi onları azgınlıştırırsa, adaletle hükmedilen cezanın onları kuşatması kaçınılmaz olacaktır.

Dua ve ilticaların kabul olduğunu gören insan, nasıl bir yakarış içerisinde olduklarını unutup verilenleri Allah'tan başkasına mal etmekle hadsizliklerini artırmış olurlar. Oysa Allah'a hamd edilse nimetlerin sınırsız sunulacağı, hiçbir üzüntü ve hoşnutsuzluğun bulunmayacağı cennet yurdu, olanlar için selamette buldukları yer olacaktır.

Agnostikler veya tam bir imana erememiş olanlar da dahil olmak üzere , çaresizlik içerisinde güdüsel veya dürtüsel bir eğilimle kendilerine çok yakıştıramasalar da Allah'a yalvarma davranışı içerisinde gireceklerdir. Ölümün kendilerinden uzak tutulması karşılığında mutlaka şükredenlerden olacaklarını bildirirlerse de Allah onları kurtarırsa haksız yere taşkınlık etmeye yine devam ederler.⁵⁴⁴

Dünya hayatının geçici doyumları nedeniyle, ilahi mesajları bir yana bırakan ya da unutanlar için yapılan bütün taşkınlıkların kendisine hatırlatılacağını haber veren ayet, aslında her insanın tertemiz dünyaya geldiği, zamanla kazandıkları sorumluluktan hesaba çekilecekleri uyarısı yapılmaktadır. Kendini heder eden insanın (harcayan) sadece bedensel dürtlerine bağlı kalmak sureti ile ahlakı yükümlülüklerden uzaklaşarak ve ruhsal yetilerini boşa harcadığını ifade eder.⁵⁴⁵

⁵⁴⁴ Yunus, 10/22-23.

⁵⁴⁵ Esed, a.g.e., s.393.

“ *Haddi aşan kimseler oldunuz diye sizi Kur’an’la uyarmaktan vaz mı geçelim?*”⁵⁴⁶ Hak ile batılı birbirinden ayırma yetisi ile varlığa getirilen insan için, bu potansiyeli heba etmiş ve kendini yazık etmiş olsa dahi ilahi uyarılma sürecinin işletileceğine dikkat çekilerek, inkarlarından vazgeçirme hedefine uygun olarak, af talebinin kabul edileceği bilgisi aktarılmaktadır. Nihai amacın insana zulmetmek ya da azap çektirmek olmadığı noktasından hareketle, insanın her daim uyarılmaya müstahak olduğu anlamı çıkarılabilir. Kur’an insanın manevi mertebesinin değişebileceğini belirtirken insanı olmuş bitmiş bir varlık olarak kabul etmediğini de göstermiş olmaktadır. Sözde soru niteliğindeki bu ayette aslında uyarıdan asla vazgeçilmeyeceğinin ve her türlü aklileştirmenin de Kur’an’ın getireceği akli açıklamalarda geçersizleştirileceğinin altı çizilmektedir.

“*Sakin dengeyi bozma (ölçüyü aşma)*”⁵⁴⁷ Yol gösterici olarak inen kutsal kitapta insanlardan uyması istenen ölçü ile alakalı ayrıntılı bir belirlenmişlik mevcut olup, yarattığı insanı en iyi bilen Allah bu konuda tam itaat istemektedir. Kabul edilmesi gereken bilgi ile ahlakı iyinin ölçütleri de verilmiş ve Peygamber hayatı ile uygulanabilirliği örneklenmiştir. Ölçüden şaşmamalı, tam bir değerlendirme ile adaletle hükmetmelidir ki toplumsal ilişkilerde huzur tesis edilmiş olsun. Belirlenmiş olan sınırdan saparak hatada ısrar edenlere yalanladıkları cehennem gösterilip tarifsiz bir ümitsizlik girdabında utanç verici bir konumda olacakları gösterilecektir ve pişmanlıkların fayda vermeyeceğini bilmesi dahi pişmanlığını gizlemesine yetmeyecektir.⁵⁴⁸

“*Size karşı savaş açanlara, sizde Allah yolunda savaş açın. Sakin aşırı gitmeyin. Çünkü Allah aşırıları sevmez.*”⁵⁴⁹ “*Onları (size karşı savaşanları) yakaladığınız yerde öldürün. Sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın. Fitne adam öldürmekten daha kötüdür. Mescid’i Haram’ da onlar sizinle savaşmadıkça sizde onlarla savaşmayın. Eğer onlar size karşı savaş açarlarsa siz de onları öldürün. İşte katillerin cezası böyledir.*”⁵⁵⁰

⁵⁴⁶ Zuhruf, 43/5.

⁵⁴⁷ Rahman, 55/8.

⁵⁴⁸ Esed, a.g.e., s.1099.

⁵⁴⁹ Bakara, 2/190).

⁵⁵⁰ Bakara, 2/191.

Resülüllah (s.a) Hicretin 6.yılında umre yapmak maksadı ile yola çıkmıştı. Mekke yakınlarındaki Hudeybiye'ye gelince Müşrikler Mekke'ye girmelerine engel oldular. Orada çetin münakaşalar oldu. Sonun da İslam tarihinin en mühim hadiselerinden biri olan Hudeybiye Antlaşması yapıldı. Müslümanlar o sene, Harem - i Şerifi ziyaret etmeden geri dönecekler, ertesi yıl Mescid-i Haram'ı ziyaret edip umre yapacaklardı. Müslümanları ertesi sene aynı ayda Mescid-i haram'a getirdi. Böylece haram ay, haram aya karşılık oldu.

İslam hukukuna göre saldırıya ancak misli ile mükabele edilir. Aşırı gitmek suçtur. Bütün harplerden önce insanlar dine çağrılır. Müslüman olmayı yahut cizye vermeyi kabul etmeyenlerle savaşıldı.

“Ey ehl-i kitap! Dininizde aşırıya gitmeyin. Allah hakkında gerçekten başkasını söylemeyin(Tanrı)3 tür demeyin .”⁵⁵¹

Burada Hristiyanların tevhid esasına uymayanların inançları kastedilerek Allah ile Peygamberi ayırmadıkları ve son peygamberin açıklamalarına rağmen pek çoğu gerçeği kabul etmemiştir. Üç unsura bir tek tanrıdır demeleri bir çelişkidir ibarettir. İsa'nın mucizevi ruh, Cebrail olduğuna işaret eden ayetler bulunmaktadır.⁵⁵²

“Lut'u da (peygamber gönderdik). Kavmine dedi ki:”Sizden önce milletlerden hiçbirinin yapmadığı fuhuşu mu yapıyorsunuz ?”⁵⁵³ Sodom şehrine Peygamber olarak gönderilen Hz.Lut'un nasihatlerini dinlemeyen kavim, ihtiyaçlarını meşru olarak karşılanmasında ölçüyü aşarak erkeklere yanaşmış olmalarından dolayı helak edildiler. Sapmalarını müreffeh bir hayat sürmesi ile haklılaştırarak, Allah eğer doğruyu söylüyorsa ve dediği özelliklere sahip ise bu fırsatı kendilerine vermez hatta ivedilikle cezalandırır savunması ile sapmalarını aklileştiriyorlardı. Oysa gözden kaçırdıkları şuydu: Allah, Peygamberlikle şereflendirdikten sonra kullarına mühlet vererek onları çeşitli vesilelerle sınırlar ve şeytana, nefislerine geçici lezzetlere olan sapmalarına bakar. ”Onlar her türlü yalanı dinleyenler, kötü olan her şeyi aç gözlülükle yutanlardır.”⁵⁵⁴ Uyarılara kulak vermeyip ölçüyü aşan ve ileri gidenler için standart ya da müreffeh bir yaşam sunsa da ya hemen ya da sonrasında cezalandırır. Elbette ahirete bırakıyor olması da hikmet sahibi olan Allah'ın yapacaklarından olabilir.

⁵⁵¹ Nisâ, 4/171.

⁵⁵² Al-i İmran, 3/45-47, Meryem , 19/17.

⁵⁵³ A'râf, 7/80.

⁵⁵⁴ Mâide, 5/42.

Düşünmeyenler için olup bitenin olağan bir durum olarak değerlendirilmesi ve ders çıkarılmayarak mantıksal bağ kurulmayacağı da ortadadır.

Aşırılıkları ve sapmışlıklarıyla ilgili olarak hem kendi üzerlerindeki hem de başkalarının üzerindeki baskıyı yok etmek için her türlü akıl oyunlarının yalan ve uydurmaların sahipçisi olurlar. Aslında ayet, konumuzun yani sapma davranışlarının mantığa bürünüp, bahane bulunarak gerekçelendirilmesinde insanın her yolu deneyebileceğinin de ifadesidir. Allah, onları kendi yapıp etmeleriyle cezalandırmış olmakla, adaletsizlik etmek gibi bir durumun aksine, adaletinin gereği olarak uyarılmış, insana ölçüyü aşmanın sonuçlarına da katlanmayı gerektirdiği bilincini verir. Kudret sahibi olan Allah bir yandan kuralları belirleyip diğer yandan da ihlalin gerektirdiği yaptırımları uygulayacağını ilan etmektedir.

2.2.3.2. Cimrilik /İsraf

*“Allah’ın kereminden kendilerine verdiklerini (infakta) cimrilik gösterenler, sanmasınlar ki o kendileri için hayırlıdır; tersine bu onlar için pek fenadır. Cimrilik ettikleri şeyde kıyamet günü boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allah’ındır. Allah bütün yaptıklarından haberdardır.”*⁵⁵⁵ Tesfirlerde genellikle şu açıklama yapılmıştır, göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah’ın mülküdür. Ondan yararlananlar O’nun mülkünü birbirinden devralmaktadır. O halde Allah’ın mülkünde cimrilik etmeleri ne kadar yanlıştır. Bir gün herkes ölecek ve malik olduğu şeyler üzerindeki mülkiyetini kaybedecektir; halbu ki Allah bakidir, mülk yine O’nundur.⁵⁵⁶

*“Kim cimrilik eder, kendini müstağni sayar, en güzeli de yalanlarsa, biz de onu en zora hazırlarız. Düştüğü zaman da malı kendisine hiç fayda vermez.”*⁵⁵⁷

Kur’an ayetlerinde insanın kendini yeterli görmesiyle başlayan fütursuzca azma davranışının sapma olarak nitelendirildiği görülmektedir.⁵⁵⁸ Esasen insanın kendini yeterli görmesinde tetikleyici olan edinimlerin, Allah’ın lütfuyla insana kazandırdıkları olduğuna işaretle, biriktirdiği ve yararlandığı her bir değerinde yaratıcının var olduğunu bilmesi istenir. Kendi başlarına elde edecekleri bir değere

⁵⁵⁵ Âl-i İmrân, 3/180.

⁵⁵⁶ Esed, a.g.e., .s.127.

⁵⁵⁷ Leyl, 92/8-11.

⁵⁵⁸ Alâk, 96/6-7.

indirgenemeyecek kıymete sahip olan bilgi ve yeteneklerin, Allah'a bağılı olarak oluştuğı noktasına dikkat çekilerek, tüm bunların azgınlık sebebi değıil,haddini ve acziyetini bilme vesilesi olarak değerlendirmesini insana öğütlemiş olur diyebiliriz.

Özel bir varlık olarak tüm yaratılmışların üstünde tutulan insan en güzel şekilde yaratılmak suretiyle donatıldığı iç ve dış vasıflara yaratılış gayesine ve çizilen çerçeveye uygun olarak yaşama becerisini elde edebilir durumdadır. Burada her insanın bedensel ve ruhsal donanımlarının aynı olacağından söz edilmese de doğuştan getirdiğı vasıflarla avantaj ve dezavantaj durumlarına bakılmaksızın kendisi için belirlenmiş çevreye uyumda bunları kullanabileceğine vurgu yapılmaktadır.⁵⁵⁹

Batıl olan inanç ve davranışlardan uzaklaşarak (inkar, günah, şüphe, haz peşinde koşma vb.) yönünü dine çeviren insan, Allah'ın verdiği fitrata uygun davranmakla bozulma ve çürümenin kaçınılmaz olduğu entropik bir süreç tahribatını da engellenmiş olacaktır. Fıtrat terimi bu bağlamda, insanın doğru ile yanlış, gerçek ile sahte arasında ayırım yapabilmesine ve böylece Allah'ın varlığını ve birliğini kavrayabilmesine imkan veren doğuştan edindiğı sezgisel yeteneğı ifade eder.

*“Her çocuk bu fitrat üzere yaratılır,onu daha sonra annesi babası “Yahudi”“Hiristiyan” veya “Mesuci” yapar.*⁵⁶⁰ *“Allah'ın yaratışında (halk) hiçbir değıişme bulamazsın” (veya olmayacaktır).*⁵⁶¹ En yüksek mertebeye erişme potansiyeli ile varlığa getirilen insan, tüm donanımlara rağmen bunu Kur'an ölçüsünde sergileyemezse, durumun iradi tercih olmasıyla ilişkilendirilerek yozlaşmanın aşağıların aşağısına indirmekle sonuçlanacağı bilgisine varılmaktadır.⁵⁶²

*“Ey adem oğulları! Her secde edişinizde güzel elbiselerinizi giyin ,yiyin için fakat israf etmeyin ; Çünkü Allah israf edenleri sevmez.”*⁵⁶³

İslam dini temizliğe estetiğe ve güzelliğe önem vererek getirdiğı prensiplerin uygulanmasında israf hasleti bulunan insanların Allah tarafından sevlmeyeceğın bildiririr. Bu davranış içine girenlerin, Allah'ın harcama ile ilgili olarak kendilerine izin verdiği bahanesiyle sapmalarını aklileştirmeleri mümkün görünmektedir. Ancak

⁵⁵⁹ Esed, a.g.e., s.1283.

⁵⁶⁰ *Buhari ve Müslim-Hadis*)

⁵⁶¹ Esed, a.g.e., s.865.

⁵⁶² Esed, a.g.e., s. 92.

⁵⁶³ A'raf, 7/31.

Allah bu serbestliği getirirken ölçüyü de israf etmeme tembihi ile koymuş ve savunmanın geçersizliğini sağlamıştır.

*“Bir de akrabaya yoksula yolcuya hakkını ver. Gereksiz yere de saçıp savurma. Zira böyle saçıp savuranlar şeytanın dostlarıdır. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankördür. Eli sıkı olma. Büsbütün eli açık da olma sonra kınanır, kaybettiklerinin hasretini çeker durursun.”*⁵⁶⁴

Kur’an’da ahlaki anlamda konulan ölçü itidal, vasat olarak tanımlanabilecek nitelikte sunulmaktadır. Ayetlerde anne babaya ya da yoksula yardımın, ölçüyü aşmasıyla kendini zor duruma sokmanın yanlışlığı ifade edildiği gibi günümüzde hayra ve desteğe muhtaç olanlarında tembelliğe yönlentiliyor olmasından da duyulan endişe dile getiriliyor olabilir. Her iki durumda birer sapma gibi görünse de kalpleri ve kullarını en iyi bilen ve haberdar olan Allah’dır.⁵⁶⁵

Ayrıca cimriliği ya da ölçsüz savurganlığı aklileştirme ve “biz ayette işaret edileni yapıyoruz” ya da söz konusu kitleye olan “sevgimiz nedeniyle böyle davranıyoruz” diyerek mantıksal bürümeye karşı da Allah’ın bir davranışı yasaklar ya da zorunlu kılariken getirdiği ölçünün kafamızdaki ölçüden sıyrılarak kabulünün gerektiği mesajı üzerine kurulmuş görünmektedir. Hatta onların yardım ya da destek taleplerini karşılayamama durumuna düşüldüğünde dahi onlara söyleyecek bir şey olmaması, yüzünüzü çevirmeyi helal kılmaz denilerek güzel bir duayla kendinize de ona da Allah’tan rızık isteyin telkinin de bulunmaktadır.⁵⁶⁶

Kazanılan ürün ve servetle ilgili olarak bunda bir payı bulunmadığı kanaatiyle paylaşımından kaçma ve Allah’ın ölçülerine ait olanı onlara vermede imtina etme sonrası aklileştirilmelerini geçersiz kılan ayetler, bunların Allah’ın emri üzere yapılmayışıyla imtihan vesilesi haline getirilip elinden alınabileceği ve yoksunluk çekecekleri manevi bir ızdıraba da en az maddi yoksunluğun düşüreceği rahatsızlık verici durum aktarılıp ve uyarılır. Bu durumsa bir sonraki düşülen durumun zincirleme sapsalarda kullanacakları aklileşmeleri de geçersiz kılacaktır “Neden ben” ya da “Madem yoksunlaştım o halde Allah beni sevmiyor beni gözden çıkarttı” gibi yorumlarla haklı gibi görünen bir temele dayanarak sapacaklara da düşükleri bu

⁵⁶⁴ İsra, 17/26-27.

⁵⁶⁵ İsra, 17/29.

⁵⁶⁶ İsra, 17/28.

durumun bir nedeni olmayıp bir sonuç olduğunu hatırlatır içeriktedir. Yani arabesk bir tavırla isyan ve inkar ettiren sebepler hep var ola gelmiş ve mantığa bürünerek insan kendini aklama çabasına girmiştir. Ancak imtihanın sırrı ise bu çeldiricilere rağmen insanın ne yapıp yapmadığı üzerinden Kur'an'ın ilahi uyarıcılık yaptığı öğüt veren mesajlarıyla, insana refakat etmektedir. Kul'a düşen verilenleri meşru zemin ve hedeflerde israf etmeden kullanması ve paylaşması olduğu kadar varlığı ve yokluğu halinde de rızık veren Allah'tır diyerek şükretmesi, duayı da kavli ve fiili olarak yerine getirmesidir.

2.2.3.3. Fesad

“Yoksa onlar Allah'ın lütfun dan verdiği şeyler için insanlara haset mi ediyorlar? Oysa İbrahim soyuna kitab'ı hikmeti verdik ve onlara büyük bir hükümdarlık bahsettik.”⁵⁶⁷

Hz.İbrahim'e; bu onların da İbrahim'in mesajına iman ettiklerine işaret eder. Unutulmamalıdır ki Peygamber Muhammed (s.a.)'e, getirdiği mesaj Kur'an tarafından tasdik edilen ve sürdürülen Hz.İbrahim'in birinci dereceden torunu idi.⁵⁶⁸ “Andolsun onlar önceden de fitne çıkarmak istemişler ve sana nice işler çevirmişlerdi. Nihayet hak geldi ve onlar istemedikleri halde Allah'ın emrini buldu.”⁵⁶⁹ Ayyette yeni Müslüman olanların İslam'dan soğutulması ve morallerinin bozulması için her fırsatın değerlendirilmesiyle sergilenen çabaya dikkat çekilmiştir. Mesela, savaştan geri durma sebepleri olarak kadınlara olan düşkünlükleri gerekçe sunulup, Rum kızlarıyla nefislerinin tetikleneceği ve bunun kendilerince fitne kaynağı olacağını söyleyerek aklileştirme gayreti içine girmişlerdir. Fitne imtihan vesilesi kılındığı için, insanın yoldan çıkma olasılığını artırıyor olsa da; bu bela ve musibetler arasında iyi olanların tuzaklara uzak kalabilmesiyle edineceği bir mükafat olacağını düşündürülmektedir. Bir yandan fitneye teslim olmama ama diğer yandan da fitne çıkarmama gibi iki ahlaki prensibin uygulanmasının toplumsal hayatın düzenindeki işlevine dikkat çekilmektedir. Ayrıca fitne çıkarma da insanın kendine verilene kör bakıyor oluşu da

⁵⁶⁷ Nisa, 4/54.

⁵⁶⁸ Esed, a.g.e., s.149.

⁵⁶⁹ Tevbe, 9/48.

objektif bir değerlendirmenin handikabı olarak görülebilir. Hak ettiğini alamadığından girifilen fitne çabalarının da bu anlamda aklileştirilemeyeceği ortadır.

Tüm sapma davranışlarında olduğu gibi bunların mantığa bürünmesinde de yapılanı güzel ve doğru görme yanılısaması önemli bir nedendir. Toplumun ıslahına hizmet ettikleri sayıtlısına inançla hazırladıkları meşru zemin onların daha cesur hamleler yapmalarını da kolaylaştıracaktır.

Sahip oldukları dünyevi değerlerin başkalarını küçümsettiği atmosfer, diğerlerinin tercihini kabullenme ile kendilerinin değersizleştireceği mantığıyla, kabul görmüş bir bilginin bile benimsemesini güçleştirecektir. Kaçınılmaz olarak aklileştirme yolu açılan insan, riya yolunun da yolcusu olarak yaşamaya devam edecektir de denilebilir.

“Ey Muhammed! Onlar için ister af dile, ister dileme, onlar için yetmiş kez af dilesen de Allah onları asla affetmeyecek...”⁵⁷⁰ İnsanlardan bir kısmı Kur’an ahlakının gerektirdiği af dileme davranışından uzak kalmada, bu ve benzer ayetleri ileri sürebilirse de “nasıl olsa affedemeyeceğini ilan ediyor, düzelme ve af dileme manasız, nafil telaştır” diyenlerin bu aklileştirilmesine karşı Kur’an yine akli bir açıklama ile cevap vermektedir.

“Haksız ve günahkarca davranışların da olumsuz derecede ileri giden, kötülükle inat ve ısrar eden kimseleri (ki) böyleleri tövbe etmek ve imana erişmek konusundaki yatkınlıklarını bütün bütün kaybetmişlerdir. (Menar x,65) Mesala sıcağın dolayısıyla savaşa katılmayanlar için Kur’an “Cehennem ateşi çok daha sıcaktır” cevabıyla mukabelede bulunur.”⁵⁷¹

“Biz kitapta İsrailoğullarına, sizler yeryüzünde iki defa fesat çıkaracaksınız. Ve azgınlık derecesinde bir kibreye kapılacaksınız diye bildirdik.”⁵⁷² Ayet İsrailoğullarının Tevrat’ı ve Mescid-i Aksa’yı yakmaları, alimleri öldürüp Hz.Zekeriya, Hz. Yahya’yı öldürmeleri ve Hz.İsa’yı öldürmeye teşebbüs etmelerinden sonra inş de; kibreye ve azgınlığa kapılmanın neticeleri olarak nasıl bir fesada yol açabileceği örneği üzerinden tüm insanlığa uyarı yapılmaktadır.

⁵⁷⁰ Tevbe, 9/80.

⁵⁷¹ Esed, a.g.e., s.373.

⁵⁷² İsrâ, 17/4.

Öfkelenip, engellenen insan psikolojisinden hareketle, sağlam bir duruş ve sabırla sorunu çözmek varken acelecilik eşliğinde beddua etmek sapma davranışı olarak görülmektedir. İnsanın bu yanıyla kurtuluşa ermesi ise arzu ve ihtirasları bir yana bırakıp teslimiyetle mümkün olacaktır. Ahlaki İyi; insanın şartlarına, bulunuşluğuna göre değişen bir durum olmayıp ilahi bir rehberlikle geçerliliği değişmez nesnel ve evrensel bir değerler dizgesidir. İnsan kendisi bunları belirlemiş olsaydı değişmez, evrensel olan iyiler değil, göreceli değerlere ulaşılmış olunurdu.

İnsanın içinde bulunduğu şartlar ve çeşitli nedenlerin etkisiyle iyi ve kötülerde algısal bir farklılaşma olabilir. Hoşlanma, çıkar ve nefret ölçü alınır ki bunlar sübjektif ölçütlerdir, genel- geçer prensiplere bu temelden varılamaz.⁵⁷³ Ama imanı sağlam olan insan, sübjektif ölçütlerle yola çıkmaz ve kendi tercihlerini Allah'ın ölçülerine yeğlemez. Bu kararlılıkla kendi menfaatlerini dahi terk etme noktasına gelir. Yargılarında tez canlı olan insan için değer yargılarının değişken olması kaçınılmaz olacağından, ahlaki iyilerden sapma da bu duygu çalkantılarının aklileştirme de bahane gösterileceği muhakkaktır. Ancak Allah insanı varlığa getirirken, onu her yönüyle bildiğinden, tercihlerinin sonuçlarının önceden belirlendiği bir süreci yaşamasına kendi şahitliğinde izin vermiştir. İnsanın yazgısını belirleyense Allahın cebri hükmü olmayıp ahlaken kötü olana direnmesi ya da bile isteye bunlara duyarsız oluşuyla ortaya koyduklarıdır. Allah insanı sorumlu tutarken bunu “*Biz her insanın kaderini kendi boynuna dolamışızdır*”⁵⁷⁴ diyerek ifade etmiştir. Ahlaki açıdan duyarsızlaşmış, hayat standardının yüksekliği ile küstahlaşan ve şükürden uzaklaşan, haz peşinde koşturmaktan yozlaşan ve yorgun düşenler, servetlerine ve mevkilerine güvenle yaşayanlar, himayelerindekilerin davranışlarından da sorumludur.

Bu dünyadaki hiyerarşik düzen benzeri ahirette insanlar yapmış olduğunun karşılığı olarak farklı derecelerde konumlandırılacaklar ki bu durum onların mevki ve zenginliklerinin karşılığı olmayıp, dünya hayatında nelerin peşinde koştuğuyla ilintili olarak belirlenecektir. Dünyevi imkanlar paralelinde bir ahiret hayatı umanların, beklentilerinin karşılanamayışının gerekçesi, Allah katında o dünyada sahip olduklarının mutlak bir değer olarak kabul görmediği ile açıklanabilir.

⁵⁷³ Bakara, 2/16.

⁵⁷⁴ İsra, 17/13.

*“İnsanlardan alırken ölçüp tarttuklarında tam, onlara vermek için tarttuklarında ise noksan yapan hilekarlara yazıklar olsun!”*⁵⁷⁵ Haklarını alma sözkonusu ise eksikliğe tahammül göstermeyip, borçlarını vermede aynı hassasiyeti korumayanlarla ilgili olarak Kur’an, bu yaşanmışlıkların kaydının tutulduğu ve hesap gününde bu kayıtların refakatinde değerlendirmenin yapılacağına işaret etmektedir. Ölçü ve tartıdan bahsedilirken günahkarların kayıtlarının kaçaksız ve eksiksiz olduğunun söylenmesi de enteresan bir ifade uyumunu hissettirmektedir.⁵⁷⁶

Yine buradan anlaşılması gereken sadece ticari alım ve satımlarla sınırlandırmanın ilahi mesajı indirgemek olacaktır. Çünkü mesaj bunun dışındaki tüm ilişkiler ve kavramları da içine alabilecek kapsayıcılıktadır. Fedakarlıktan maddi olmayan hizmet alımlarına; kurallara uymadan kişilik özellikleri ve beklentilere kadar konular çeşitlendirilebilir. Egoist, narsist ve pragmatist bir bakışla tehlikeli sonuçlar doğurabileceğiyle ilgili ikaz edilmiş olunmaktadır.⁵⁷⁷

Ayrıca pek çok alim ve düşünür tarafından ifade edilen “kendine yapılmasını istemediğini başkasına da yapma” evrensel ilkesiyle de örtüşür bu mesajın temelini aldığı bir kaynak olması hasebiyle de önemlidir. Sosyal ilişkilerde önemli bir düstur olarak görülmesi ve pratiğe dönüşmesi halinde toplumsal barış ve huzurun kaçınılmaz olarak sağlanacağı da söylemek mümkündür.

Burada Kur’an’ın hilekar olarak tanımladıklarının ceza gününü yalanlamakla günaha dalmış kimseler olarak nitelendikten sonra⁵⁷⁸ yalanlamalarının ardındaki görünür neden “eksilerin masalları” olarak ifade edilse de gerçek nedenin hiçbir şeyi gizlenmeyeceği o gün hesap kitapla ilgili sıkıntılı tablonun sahibi olmalarıdır denilebilir. Yaptıkları haksızlıklar nedeniyle çekecekleri cezayı bilmeleri ve kabullenmeleri nedeniyle yaşadıkları gerilim ve çatışmanın kendilerinden uzaklaşması adına gerçeği yok sayma eğilimindedirler. Oysa onların bunu yok saymalarıyla yok olmayacak ve tüm ayrıntılarıyla kayıt altına alınmış gerçeklerin apaçık ortaya çıkması kaçınılmaz olacaktır.

⁵⁷⁵ Mutaffin, 83/1.

⁵⁷⁶ Mutaffin, 83/7.

⁵⁷⁷ Esed, a.g.e., s.1246.

⁵⁷⁸ Mutaffin, 83/10-12.

2.2.3.4. Kibir/ Vesvese/ Zan

“Hatırla ki Rabbin meleklere; Ben yer yüzünde bir halife yaratacağım dedi. Onlar; Bizler hamdinle seni tespih ve seni takdis edip dururken, yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökecek birini mi yaratacaksın dediler. Allah’da onlara; sizin bilemeyeceğinizi her halde ben bilirim dedi. Hani biz meleklere (ve cinlere): Adem’e secde edin, demiştik İblis hariç hepsi secde ettiler. O yüz çevirdi ve büyüklük tasladı. Böylece kafirlerden oldu.”⁵⁷⁹ “İnsanın kavramsal düşünce yeteneğinden dolayı Meleklerden bile üstün olduğu vurgulanmaktadır.”⁵⁸⁰

“Kovulan melek’le (the fallen angel) ilgili olarak; Batılı bilginler çok kere iblis sözcüğünün, İngilizcedeki “devin” sözcüğünün de kendisinden türediği Yunanca “diabolos” sözcüğünün bozulmuş bir şekli olduğuna kesin gözüyle bakarlar. Oysa, ortada İslam öncesi Arapların bu ya da başka herhangi bir mitolojik terimi Yunanlılardan iktisap etkilerini gösteren en küçük bir delil olmamasına karşılık yunanlıların mitolojik kelimelerin pek çoğunu (bazı tanrı isimleri ve onların işlevlerine de dahil)çok erken dönem Güney Arabistan uygarlıklarından ödünç aldıkları bilinip, ispatı yapılan bir husustur. Bunun için dir ki Yunanca diabolos sözcüğünün ümitsizliğe kapılmak “ümidi kesmek”, “ruhen çökmek, yıkılmak” gibi anlamlara gelen elbese fiil kökünden türemiş olan Arapça da şu cennetten kovulan “düşmüş, aşağılanmış” meleğe isim olara kullanılan iblis sözcüğünün Helenleşmiş bir versiyonu olduğunu düşünmek daha akla yakındır.”⁵⁸¹ “iftiracı, kara çalan” anlamına gelen ve Yunanca ’da “karşıya (bir şey) atmak anlamındaki diaballein fillinden türemiş olan diabolos isminin öz be öz Yunanca bir kökenden gelmesi tek başına bu hipotezi çürütmeye yetmez. Çünkü yabancı isimleri Helenleştirmeleriyle tanınan Greklerin ”iblis” ismini anlam alanıyla birlikte kendileri için çok daha bildik bir lafız olan diabolos terimi ile özdeşirmiş olmaları son derece anlaşılabilir bir şeydir. “Maddi olmayan ve bu nedenle (iblis ‘in gözünde) insanın yaratıldığı “balçık”tan daha değerli bir şeydir “ateş”.. Tutku ve ihtiras sembolü olduğundan iblis’in yukarıdaki sözü, insanın kalbinde var olan “şeytani güçler ” kavramına ince bir telmihte bulunmaktadır. Kontrolsüz tutkuların ve önceki ayette iblis’in, şeytanların (şeyatin) öncüsünün, “yalnız kendini üstün

⁵⁷⁹ Bakara, 2/30-34.

⁵⁸⁰ Esed, a.g.e., s.11.

⁵⁸¹ William Edward Lane, Arabic-English Lexicon, London 1863-93, s. 248.

görenlerden biri” (mine-’l alin) şeklinde tanımlanması ile sembolize edilen kendi kendine hayranlığın beslediği güçler “ 582

Allah Adem’in bir süreç içerisinde yaratılmışlığından bahsederek meleklerle emredilene yapmayan iblis “ben ondan daha üstünüm çünkü beni ateşten yarattın onu çamurdan yarattın” dedi. 583 “Beni azdırmama karşılık, ant içerim ki bende onları saptırmak için senin doğru yolunun üstüne oturacağım .”584 “Şeytan Allah ’ın Adem ‘e ve eşine Cennette yerleşip dilediğiniz yerden yiyin, ancak şu ağaca yaklaşmayın!” 585 demesine karşın onları hile ile aldattı .”586

Rahatlık, mutluluk ve suçsuzluk zemininden kovulmalarına neden oldu. Oysa Allah ayetinde şeytanın apaçık bir düşman olduğunu söylese de bu yasak ihlalinde şeytanın suçlu, kendisinin masum olduğunu söyleyerek yapılacak aklileştirmeleri de geçersiz kılacağını ilan etmektedir diye düşünülebilir.

“(Adem ile eşi) biz kendimize zulmettik demişlerdir.” Şeytan cinlerden olduğu için insanları göremeyeceği şekilde yaklaşarak onun sapması adına vesvese ve manipülasyon sağlar. İblis’in melek olmadığına dair kanaat, Kur’an’da sıkça geçen meleklerin isyan ve günah işleme özelliğine sahip olamayacağı bilgisine dayanarak güçlenmektedir.587 Çünkü Melekler ne buyurulmuşsa onu yaparlar. 588

Konuyla alakalı olarak değinilmeden geçilemeyecek bir husus Allah’ın bu emri sırasında iblis’in Cennet’te bulunduğu mevzudur. İblis’in insanın Allah’ın dilemesiyle var edilecek dünya hayatında bir işlevi yerine getirmeyisiyle ilgili bazı müfessirler görüş bildirmişlerdir. Şeytan “benim için, doğru yol budur” “589derken, insanı kötülüğe yöneltmede ayartıcı olacak ancak Allah’a tam bir teslimiyet içinde bulunanlara tesiri olmayacaktır. Allah’a isyanı görünüşte olup, imtihan dairesinde anlamlı bir işi yerine getirecektir. Böylece özgürlük ve irade özelliği verilerek sınanacak olan insan, şeytanın fonksiyonunu yerine getirmesiyle kendiyle ilgili akibeti belirlenecek olandır. Bir başka açıyla şeytan insanı ahlak dışılığa yönelten dürtüleri ve

582 Esed, a.g.e., s. 933.

583 Â’raf, 7/12.

584 Â’raf, 7/16.

585 Â’raf, 7/19.

586 Â’raf, 7/22.

587 Esed, a.g.e., s.2.

588 Nahl, 16/49-50.

589 Hicr, 15/42.

eğilimleri ifade eder. Bu tür dürtülerin etkili olmasına olanak verse de Allah bu yönelim ve itaatin sebebi olarak gösterilemez. Sapmaların Allah ile aklileştirilmesine imkan tanımayan bu gerçeklik; ahlak dışılığı ya da günahı doğrudan onu tercih eden faile bağlar. Serbest irade üzerine musallat edilen şeytan aracılığıyla insan günah işlemeye karşı sınanmaktadır. Teslim olma ya da reddetme insanın elinde olup, şeytanın da sadece bir davetçi olduğu bilgisiyle Kur'an uyarıda bulunmaktadır.

*“O halde beni vermeyin kendinizi verin”*⁵⁹⁰ Asıl sorumluluğun kime ait olduğu bir kez daha vurgulanarak Kur'an kendi sapmalarını gerçekliğe uygun olmayan bir bahaneyle aklileştirilip sorumluluktan kurtulma ümitlerini, yaptığı akli açıklamalar ve mantık örüntüsü ile yine özgür insanın iradesine bağlamaktadır.

*“Yaptıkları emek ve zevk ürünü olan eserlerine ve konumlarına güvenerek kudretlerinin etkisiyle küstahça büyüklük taslayanlar güçsüz görünenlerin inançlarıyla alay ederler. Yalanlayamaz ve onların değersizliğini yanlışlığını sağlamaz.”*⁵⁹¹ Bu bilgilerin yanlışlanması ya da çürütülmesinde esas olan bunlar değildir. Mesajın anlam değeri üzerinden çıkarımlar yapıp mantıksal tutarlılık aranmalıdır. Somut olmayan konularda nesnel ve deneysel yollarla ispat davetinin mantık açısından hatalı oluşu malumdur. Aklileştirme temelinde dahi yanlışlar olan bu meydan okuyuş, Allah'ın mucize getirip getirmemesiyle sınanmayacağına dair bir cevap niteliği taşımaktadır.

“Kibirlerip kendilerine yasak edilenlerden vazgeçmeyince onlara: Aşağılık maymunlar olun! dedik” Bedensel bir dönüşümden bahsedilmemekte ama iştah ve arzusuna gem vuramayan taşkın insanların maymun kavramıyla anlatıldığı ifade edilir.⁵⁹² Kur'an da zaman zaman bu alegorik anlatımların yer aldığı düşünülürse, Allah vahyi bilgi ve ölçüyü kabul etmeyip sapanların aklileştirmesine karşılık hayvanlardan düşünmesi ve ifadesi ile üstün olan insanın bu davranışıyla kendisini o varlıkların derecesine düşürdüğünü bildirmektedir.⁵⁹³

⁵⁹⁰ İbrâhim, 14/ 22.

⁵⁹¹ Mürselât, 7/77.

⁵⁹² Â'râf, 7/166,

⁵⁹³ Esed, a.g.e., s.308.

*“Fakat iblis hariç! O secde edenlerle birlikte olmaktan kaçındı.”*⁵⁹⁴ Allah’ın secdeye kapanmayıp emrine uygun hareket etmeyen şeytanı ontolojik olarak öteki varlıklardan ayıran konuşma ve dil üretme yeteneğine sahip olma vurgusunu da içerir bir kara balçık ifadesi ile anlatılan insan’ın, kırılabilir ve zayıf oluşuna vurguyla; maddi olmayan ateş olduğu gerekçesiyle daha değerli olduğu kibrine kapılarak ölümlü bir insan karşısında secdeye kapanmayacağı ilanı ile asi’lerden oldu. Adem olarak ifade de insan soyunun işaret edildiği durumda içinde kavramsal düşünebilme yetisinin bulunmasıyla yer yüzüne sahip çıkma durumuna layık olsa da insanın halifeliğinin bozgunculuk ve yozlaşmaya yol açacağı vurgulanıp, isyan aklileştirilmeye çalışılmaktadır. Kavramsal düşünebilmenin insanı meleklerin üzerine çıkarabilecek bir nitelik olması hasebiyle şeytan secde emrine muhatap olmuştur.

*“onlar kendilerini büyüklük duygusuna kaptırmazlar. Kendilerine ne buyur dulusa onu yaparlar.”*⁵⁹⁵

Allah’ın meleklerle emri ve iblis’in itaati reddetmesi beyanına dayanarak iblis ‘in emir sırsında cennet sakinlerinden olduğu da düşününülebilir.

Burada iblis’in isyanını Allahın izni dahilinde dünya hayatının yaratılmasında işlevsel kılınışının da mümkün olacağı düşünülse de kibir ve kendini beğenilmişliği ahlaki bir sapma davranışının” ilki “ olduğu konusunda herkesin hem fikir olacağı muhakkaktır. İblisin, insanın ontolojik üstünlüğündeki idrak ve iradesiyle iyi ya da kötüyü seçimde bir vesile olduğu gerçeğidir. Şeytan için baş kaldırma rolü, plan dahilinde biçilenin ötesine geçmiş olmaz.

Şeytan bizi ayarttı savunmasının da sapsmaları temellendirmede ne kadar zayıf kalacağı ve tehdit unsuru ve çeldirici olarak tanımlanıp şeytanla ilgili uyarılan insanın, ölçü dışına çıkması ile ilgili akıbetten kendisini kurtarmada bahanelerin işe yaramayacağı açıklamaktadır. Çünkü ceza gününde şeytan kendi yolundan giderek sapanlara ”sizin üzerinizde gerçek bir nüfuzum yoktu. Sizi sadece çağırıyordum; siz de bana icabet ediyordunuz ” diyeceğini Kur’an ifadelerinden çıkarabiliriz.

⁵⁹⁴ Hicr, 15/31.

⁵⁹⁵ Nahl, 16/49-50.

Şeytanı insanın kendi arzu heves ve kompleksleri olarak görülebilir. İnsan ruhunda şehvete, öfkeye, batıl inanç ve fantezilere doğru bir potansiyel, şeytanın vesvesesi ve ayartmasıyla etkin hale getirilir. Yani şeytan aslında Allah'ın ortağı olmadığını kendi bilmekte ve insanı yoldan çıkarmaya çabalamaktadır.

Şeytan insanın sapmalarında aklileştirme çabasının bir yardımcısı hükmündedir dersek, şeytanın konumuzdaki (ahlak dışı davranışların rasyonelleştirilmesi –aklileştirme) payını da belirlemiş oluruz. Ahlaki sorumluluğun yerine getirilmesinde her yolu doğrulanabilir hale getirip kendini aklama çabasının yandaşı konumundadır. Şeytanın tuzağına düşmede kibir ve büyülenme bir neden olabileceği gibi ahlaki düşkünlük ve “zaaf” da etken olabilmektedir. İşte imtihan sırrı ise bu direncin gösterilip sapmaların önlenmesindeki başarıda gizli olacaktır. “Allah dileseydi biz böyle olmaz sapmazdık” denilmesi bir aklileştirme cümlesi olarak sıkça karşımıza çıksa da sorumluluk yüklendikten sonra tercihinde özgür bırakılan insan hesap verilmek üzere ona döndürüleceği ve şahitliğini kendisinin yapacağı bir kıyametin geleceği ile uyarılmaktadır denilebilir.

“(Resülüm)Görmedin mi? Biz kafirlerin üzerine kendilerini iyice (isyankarlığa)sevk eden şeytanları gönderdik.”⁵⁹⁶ “Biz şeytani görüşleri onların arasında etkin olmasına izin verdik. Bunu yaparken de bu kötü dürtü ve etkileri kabul ya da reddetmeyi insanın serbest iradesine bıraktık.” Razi'nin yorumu da benzerlik taşır.⁵⁹⁷ “İlahınız bir tek tanrıdır. Fakat ahirete inanmayanlar var ya onların kalpleri inkarcı kendileri de böbürlenmiş kimselerdir.”⁵⁹⁸ Ayette insanın kibir yüzünden sırtını döndüğü gerçeklerden ve kabullenmeyiştten bahsediliyor. Kainatta Allah'ın isimlerinin tecellisi olarak görülenler üzerine onu tek bir ilah olarak ilim ve kudreti ile yaptığı işler karşısında varlığını kabullenip bizden istedikleri sorumlulukları üstlenmede çekince sunan ve kibrini buna gerekçe yapanlar ile “sapmış” değerlendirmesi ile küstahlık ve haddi aşma olarak ayrıntılandırılmıştır.

“O büyüklük taslayanları asla sevmez”⁵⁹⁹ diyerek bunun hem ahlaki bir olumsuzluk olarak görülüp terk edilmesi yönünde bir uyarı yaparken, hem de yine bir

⁵⁹⁶ Meryem, 19/83.

⁵⁹⁷ Esed, a.g.e., s. 417.

⁵⁹⁸ Nahl, 16/22.

⁵⁹⁹ Nahl, 16/23.

sapma olan inkara götüren bir hal olduğunu ifade etmektedir. Çünkü bu duygu insanı Allah'tan uzaklaştırıp, gerçekleri göstermez. Öyle ise uzak durulması gereken bir haslet olarak terk edilmelidir. Aksi halde böyle bir tavır sergilenerek her türlü çaba nafiye olacak ve onlar için bekledikleri sonuca ulaştırmayacaktır.

”Öncekilerin masalları” ⁶⁰⁰ diyerek Allah'ın indirdiklerini kibirlenip küçümseyenler bilginin değeri ile keşfi tam yapamıyor olmanın etkisiyle inkara bahane bulmaya çalışarak durumlarını aklileştirmek isteseler de, bilgisizliğin getirdiği bu tabloda, peygamberlere hile yaptıklarını görememekte ve doğruluğun tespiti için çaba göstermekte ilgisiz ve yetersiz kalmaktadırlar.

*“Ve böylece dinleyip kulak asmadıkları halde işittik diyenler gibi olmayın.”*⁶⁰¹ Bu durumunda görülmek istemeyen insan için Kur'an'a karşı duyarlı olmaları istenmekte, aldırılmaması sapma olarak görülmektedir. Çünkü Allah ciddiye alınıp gereği yapılsın diye Kur'an mesajlarını bir peygamber aracılığıyla göndermiştir. Teklif edilen yol onları en güzel akibete götürecektir ve her türlü rezillikten uzaklaştıracak olan yoldur. Sapmadan uzak kalmak ise manevi huzur ve doyumun sağlanacağı bir akibete vesile olacaktır.

“Kendilerine haksızlık ederlerken, meleklerin canlarını aldıkları kimseler biz hiç bir kötülük yapmıyorduk diyerek teslim olurlar. Melekler onlara şöyle der: Hayır, Allah sizin yaptıklarınızı elbette çok iyi bilendir” ⁶⁰² Allah ibadete niye layık olduğunu, var ve tek olduğunu delillendirip temellendirdikten sonra, sapanların hallerini ve onları bekleyen azap ve akıbeti o yerlerin kötülüğü ile birlikte tasvir etmiştir. *“Kibirlenenlerin yeri ne kötüdür !”*⁶⁰³

*“Onlar ise kibre kapıldılar ve ululuk taslayan bir kavim oldular.”*⁶⁰⁴ Musa ve kardeşi Harun'u firavuna açık bir fermanla gönderdiğini söyleyen Kur'an, Meryem oğlu ve annesini de bir sembol kılarak zulüm ve iftirayı hakkı inkara şartlanmışlar üzerinden ele almıştır. Soydaşlarının kendilerinin kölesi olduğu halde iki ölümlü insanın vahiy getirmesini kibirle karşılayanlar dayandıkları noktanın çürüklüğünü

⁶⁰⁰ Nahl, 16/24.

⁶⁰¹ Enfal, 8/21.

⁶⁰² Nahl, 16/28.

⁶⁰³ Nahl, 16/29.

⁶⁰⁴ Mü'minun, 23/45.

farketsinler diye Musa'ya inen kitaba işaret ederek Musa'nın onurlandırıldığı gibi İsa ve Meryem içinde aynısının yapılacağı açıklanmaktadır.

“Siz Ey Elçiler!”⁶⁰⁵ diyerek bütün elçilere hitap edilirken onların fani olduklarına dair bir farkındalık kazandırarak, ”Allah, bizim gibi ölümlü olanı elçi seçmiş olamaz” iddiasına karşı bir çürütme işlevini üstlenmiş görünmektedir. Bu bir gereklilik olup insanın ancak insan olan bir liderin önderliğinde yürümesi gerektiği vurgulanmaktadır. İhtiyaçları aynı güdülerini aynı nimetleri aynı olanlar için, ontolojik olarak aynı varlık ile rol modeli oluşturmanın uygun ve etkili olacağı da verilen anlamlar olarak kabul edilebilir.

“Mucizelerimiz onların gözü önüne serilince “bu apaçık bir büyüdür ” dediler Kendileri de bunlara yakinen inandıkları halde, zulüm ve kibirlerinden ötürü onları inkar ettiler. “⁶⁰⁶ Hz.Musa'nın kendilerine tebliğ ettiği mesajın büyüleyici ve sarsıcı etkisini yaşadıkdan sonra bunun bir büyü olduğunu söyleyerek dile getirilen suçlama daha önceki Peygamberlere de yöneltilmiş olup, kendi içlerinden çıkan bir insanın gerçekte vahyi bilgiyi aktarmayıp belagat etkisini kullanarak kendi tarafına adam geçirdiği ifade edilmektedir .

“Hakkı inkar ediciler” ile “Hakkı tebliğ ediciler“ zaman ve isimler değişse de benzer tablolarla karşı karşıya gelmektedirler. Kur'an'ın farklı surelerinde bu durum; peygamberliğin kibir gibi ahlaki açıdan istenilmeyen sapma davranışının tetikleyiciliğinde, İslam tarihi boyunca karşımıza çıkmaya devam edeceğini aktarmaktadır. Peygamberlik olgusunu ve ilahi vahyin imkanını a priori (ön kabul) olarak reddeden bir gruhun her daim olacağına bir işareti olarak hatırlatılan durum, mucizelerin kabulü apaçıklığından kaynaklansa da büyü oluşuna dayandırılarak reddini akilleştirilip mantığa bürümeyle sorumluluktan sıyrılmak istenmektedir. Yönetme erkini elinde bulunduranların kendilerini seçkinler sınıfında görmeleriyle düştükleri kibir, mucizelerin gerçek etkileyciliğini yok saydıran bir halet-i ruhiye'ye büründürdüğü insanları hakikati örtmeye sürükler.

Ancak mucizelerin mucize oluşları onların kabulüne bağlı olmayıp zihinden bağımsız olarak gerçekliği kapsamında değerlendirilmelidir. Ahlak dışı davranışlara

⁶⁰⁵ Hac, 22/51.

⁶⁰⁶ Neml, 27/13-14.

ve kötü dürtülere teslim olan insan, bunu olduğu gibi kabullenmek ve tanımak yerine akla uygun başka bir bahaneye dayandırmakla, özgürlük-sorumluluk ilintisini reddetme adına bir çaba içerisine girer. Aşkın bir varlığın tam anlamıyla (sıfatlarıyla) kabulü sonrasında sorumluluk gerektiren bir alternatifi seçme yerine, somut ve sınırlıkları olan bir varlığa tapmakla muhatap olacağı sorumluluk alanını da küçültmüş olacaktır. Bu yüzden tabiat güçleri ya da putperestlik ilahi bir gücün kabulünden daha tercih edilir görülmekte olup Allah'ı bırakarak, O'nun mucizelerine de sırtını dönmüş olur. Sihre ve büyüye bağladığı mucizelerle aklileştirmelerini geçerli kılma eğilimi taşımaktadır.

*“Karun, Musa'nın kavminden idi de onlara karşı azgınlık etmişti. Biz ona öyle hazineler vermiştik ki anahtarlarını güçlü kuvvetli bir topluluk zor taşırdı. Kavmi ona şöyle demişti; Şımarma, bil ki Allah şımarıkları sevmez.”*⁶⁰⁷ Hz.Musa'ya iman eden Karun'un hırsı ve kıskançlığı yüzünden münafıklığa yeltenmesine işaretle ayet, Firavun'un görevlisi olduğu süreçte zulmettiği ve taşkınlıklarda bulunduğu aktarılır. İsrail oğulları içinde Tevrat'ı en iyi okuyan olması nedeniyle şımaran Karun, övündüklerini kaybetmesiyle ibretlik olmuştur. Kur'an buradan hareketle büsbütün dünyaya dalmanın bir sapmışlık olduğu ve elde ettiklerinin şımarmışlığıyla felakete sürükleneceği konusunda insanlar uyarılmaktadır.

Sapma yöntemiyle elde ettiklerini sayıp dökmenin, sapma davranışlarını aklileştirmede geçerli olmayıp, elde edilenlerin elinden gideceğinin hatırlatılmasıyla dünyaya ahirete oranla hak ettiği kadar ehemmiyet verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Özellikle bu kötü yolun açılmasında önderlik edenler için hem kendi günahını yükleneyeceği hem de hiç azaltma olmaksızın kendisinden sonra aynı kötülüğü işleyecek olanların günahı kadar günahın yükleneyeceği bildirilmektedir.

*“ Biz sizi azdırdık. Çünkü kalbimizde azmıştık”*⁶⁰⁸ *“çünkü onlara Allah 'tan başka tanrı yoktur denildiği zaman kibirlendirdiler.”*⁶⁰⁹ Sapmalarını kendilerini saptıranlara bağlamakla yapılan aklileştirmeler, azdıranların nihai hükmü Allah'a

⁶⁰⁷ Kasas, 28/76.

⁶⁰⁸ Saffat, 37/32.

⁶⁰⁹ Saffat, 37/35.

bırakmalarıyla sapanların arkalarında durmayacaklarına işaret eder. Yanlış değerlerle yönlendirdiklerinin, sonuçlarını da kabullenme de telkinde bulunacakları anlamını da çıkarmak mümkün görünmektedir. “Biz bizden sonrakileri azdırdık ama bu kötü niyetimizden değil, bizden öncekilerin de bizi böyle yoldan çıkardıklarını gördüğümüz içindir” deselerde bu mesnetsiz savunma kurtarıcı olmayacaktır.

Allah ‘tan başka tanrı’nın olmadığını duyduklarında küstahça böbürlenen ve kibirle bu gerçeği reddedenlerden bahisle Kur’an, bu reddi aklileştirmede vahyin tebliğiyle görevlendirilen peygamberleri mecnun bir şaire benzeterek, taptıkları ilahları bu yüzden terk etmenin mümkün olmayacağını dile getirirlerdi. Hem hakikati küçümseme hem de peygamberleri küçümsemenin de Kur’an’i çerçevede bir sapma olarak değerlendirildiğinden hareketle, peygamberin Kur’an’ı daha öncede bildirilen hakikati tasdik edici olduğu açıklanır. Asıl neden kafirlerin “mecnun şair” dedikleri Hz.Peygamber’i kabullenip, putlara tapmaktan vazgeçerek ahlaki ölçüyü kabul etmenin zorluğu iken, aldatmacalarla hakikati örtmeye gayretlerinde, bir yandan toplumda ki sapma konumlarının örtbas edilmesi, diğer yandan sa olası bir hesap günü için hafifletici olması ümidiyle dillendirildiği muhtemeldir. Kişinin yanlış yoldaki atalarının inanç, değer ve geleneklerini körcesine taklit etmesi ve hem aklın, hem de ilahi vahyin sunduğu bütün kanıtların göz ardı edilmesi, azabın temel sebebi gösterilmektedir.⁶¹⁰

“(Ehl’i Kitap) Yahudiler yahut Hıristiyanlar hariç hiç kimse cennete giremeyecek, dediler. Bu onların kuruntusudur sende onlara: Eğer sahiden doğru söylüyorsanız delililerinizi getirin de .”⁶¹¹ ”Nasıl olsa sonunda affedileceğiz .”⁶¹² İsrail oğullarının Hz.İbrahim’in soyundan oldukları gerekçesiyle Allah’ın affına mahzar olacağı doğrultusundaki kibirleri, dünyevi çıkar ve kazançlar peşinde koşarken ihmal ettikleri ya da taşkınlık yaptıkları kurallar için hesaba çekilmede geçerliliği olmayacak aklileştirmeler olarak görülebilir. Yine yargılama öncesi kaygı ile ya da toplumsal dışlanma nedeniyle yaptıklarına meşru bir neden aramada kullanılan enstrümanlardan biri de “kıyamet gününde biz bunlardan habersizdik” demeleridir.⁶¹³

⁶¹⁰ Esed, a.g.e., s. 450.

⁶¹¹ Bakara, 2/111.

⁶¹² A’raf, 7/169.

⁶¹³ A’raf, 7/172.

Aslında insan yaratılırken fitratta var olan “Mute’al” kavramının karşılığı olan kudret’in varlığını sezme yetisi ve eğilimiyle var edilmiştir. Ancak bu yetinin sonradan kendini beğenmişlik nefesine düşkünlük gibi arızı duygular eliyle ya da yoldan çıkarıcı çevresel etkilerle üzeri örtülebilir. Akıl sahibi olan her insan, varlığa gelmesi sonrasında kendisi hakkında tanıklık yapacaktır. İlahi mesajı anlayan ama bir sonraki ayette işaret edildiği gibi, dünyaya fazla sarılması yani hayata maddeci “dünyevi” açıdan bakması yüzünden hakkı kabule yanaşmaması aklileştirmesine geçersiz kılan bir şahitlik ve çürütücü etken olacaktır.⁶¹⁴

Algı ve karar merkezinde fayda- zarar hesabı dünyevi bir kaygıyla yapıldığından; akıl, duygu ve nefis arasında sürekli çatışma yaşayan insan yapısı, kaygı ve kuruntuları nedeni ile zihni bulanıklık yaşadığından, yanlışın doğru olduğuna hükmeder. Çünkü kendisine doğuştan verilmiş olan muhakeme ve idrak yetilerini inatla devre dışı bırakıp ahlaki sorumluluklarını (kendi seçimlerinin neden ve sonuçların) bazen kadere, bazen de gerçekliğe uygun olmayan çeşitli nedenlere bağlı olarak açıklama çabasına girmişlerdir.

“De ki: insanların kalplerine vesvese sokan (Allah’ı andığında) pusuya çekilen cin ve insan şeytanın şerrinden insanların Rabbine, insanların melikine (mutlak sahip ve hakimine) insanların ilahına sığınırım!”⁶¹⁵ Nas ve Felak sureleri “Muavv izeteyn” koruyucu ayetler olarak tanımlanıp şifa maksadıyla okunan ayetler zaman zaman doğruyu eğriden iyiyi kötüden ayırmamızı güçleştiren görünmez, esrarlı güçleri ifade etmektedir. Sapmamızın nedeni olarak gördüğümüz şeytan ve atılan şüphe tohumları gerçekte; şartlanmışlığımız, ihtiraslarımız, sübjektif ölçütlerimiz ve hakka dayanmayan batıl değerlerimiz olabileceğinden tüm bu noktalarda yeni bir değerlendirmeye yola devam edilmesi salık verilmektedir.

“İçlerinde bir takım ümmiler vardır ki kitab’ı (Tevrat’ı) bilmezler. Bütün bildikleri kulaktan dolma şeylerdir .Onlar sadece zan ve tahminde bulunuyorlar.”⁶¹⁶ İçine düşülen şüpheyi; insanın inkarını mantığa bürümede bir dayanak yapılabileceği

⁶¹⁴ Esed, a.g.e., s.310.

⁶¹⁵ Nas, 114/1-6.

⁶¹⁶ Bakara, 2/78.

mesajı verilirken⁶¹⁷, her belde de günahkar ve ahlak dışı davranışlar sergilemede liderleri aldatici ve çeldirici olarak tutan Allah, onların bu sapmalarının elçilere verilenlerin kendilerine verilmediği için böyle yaptıklarını söyleyerek mantığı bürürlerken, hilelerinin çetin bir azap ile cezalandırılacağı haberini de almış olurlar.⁶¹⁸

Cin ve İnsan topluluğuna hitaben hepsinin bir araya toplanıp yargılanacakları günde, inkar ve sapmaları (Kur'an'ı ölçüyü aşmaları) nedeniyle gerekçe olarak öne sürecekleri “bilmiyorduk”, “uyarılmadık” bahanelerinin gerçekçi olmayışının ispatını yine kendilerince yapılacağını bildirir. “İçinizden size ayetlerimi anlatan ve bugünle karşılaşacağına dair sizi uyaran peygamberler gelmedi mi? Bu soru üzerine kendi aleyhlerine şahitlik edeceklerdir. Asıl gerçek olansa dünya hayatının onları aldatmış olmasıdır.⁶¹⁹

“Halkı habersizken Rabbin haksızlık ile ülkeleri helak edici değildir.”⁶²⁰ Hiçbir toplum uyarılmadıkça Allah indinde yargılanacak değildir. Ancak Peygamberin uyarı ve korkutmalarına karşı kendi heva ve heveslerine uyarsa azaba müstehak olacaktır.

Ekin ve hayvanlardan putlara pay ayırma gibi bir sapmanın, Allah'a yakınlaşmaya vesile olma adına aklileştirilmesi ile şirke düşülmesini meşrulaştırmaya çalışacakları bir seramoni ilavesiyle yollarına devam ederler. Puta ayırdıklarıyla aslında kendi paylarını artırma niyetleri kutsal bir gerekçe ardına gizlenmiş olmaktadır denilebilir. Oysa Allah'a yakınlaşma vesilesi kılınacak hamleler kişinin kendi maddi ve manevi kazanımlarından bağımsız olmalıdır.⁶²¹

Ekonomik ve maksimum kar zihniyeti içindeki çalışma hayatında yalnızca erkeğin olmasına dayandırarak, Allah'ın verdiği rızıkı kendi istemediklerine haram kılmışlardır. Zaten Allah'ın adını değilde hayvanları keserken putların adını anıyorlardı.⁶²² Yine “ham” diye adlandırılan develere binilmesini de kendi subjektif değerlendirmelerini esas alarak yasaklamışlardı.

”Onların çoğu zandan başka bir şeye uymaz. Şüphesiz zan, haktan ilimden hiçbir şeyin yerini tutmaz. Allah onların yapmakta olduklarını pek iyi bilendir. Zanna

⁶¹⁷ A'raf, 6/116.

⁶¹⁸ Bakara, 2/123-124.

⁶¹⁹ Bakara, 2/130.

⁶²⁰ Bakara, 2/131.

⁶²¹ Karaman vd., *a.g.e.*, s.144.

⁶²² Maide, 5/103.

tabi olanlar ayette kınanmakla kalmaz, Müslümanları da ilme teşvik etmek sureti ile bilginin doğruluğunda gözlem ve deneyselliği sezginin üzerine çıkarır. Taklit ve zanla yetinmenin caiz olmadığı bildirilir.

Vahiy, bilgilerin ve mesajların peygamber tarafından uydurulduğu zannına da dikkat çekerken, İlahi mesaj bütünlüğü ile tutarlılık ve çelişki olma durumları değerlendirildiğinde; vahyin aşkın bir varlığın mucizevi olarak gönderilen mesajları olduğu da pekiştirilmektedir. Kur'an'ı yalanlayanlar ve kaynağı konusunda farklı zanlar içerisin de bulunanlar, benzerini yazmaya davet edilerek onun beşer tarafından uydurulmasının ne denli imkansız olduğu ifade edilmektedir.

Sapma nedenini agnostik bir tavırla bilinmezciğe dayandırarak aklileştirme çabasında olanlara, rasyonel açıklamalarla zandan niçin kaçınılması gerektiği somut bir davet ile netleştirilmiş olmaktadır. İradelerini kötüye ve hakkı örtmeye kullanan şartlanmış ve şüpheye gömülmüş olanlar vahyi, peygamberleri reddederek, cezaya müstahak olmuş ve kendilerine yazık etmiş olurlar. Hakla batıl arasında gidip gelen agnostikler, vahye ilgisiz kalmayı seçen bilinemezciilerdir. Her türlü kıyasın bir tür zan ifade ettiğini zannınsa dinsel ifadelerde hiçbir şekilde kabul edilebilir olmadığını, çünkü “*zannın asla hakikatin yerini tutamayacağı*” söyleyen fakihler vardır.⁶²³ Sapmalarını içindeki zanlara bağlayarak temize çıkarma eğiliminin rasyonel bir değerlendirme olmayacağı Kur'an'ın ayetlerindeki anlatımlarla anlaşılmaktadır.⁶²⁴

2.2.4. Haksızlık

2.2.4.1. Allah'ı Suçlama /İftara/Suçlama

*“Veya: Allah, bana hidayet verseydi, elbette sakınlardan olurum diyeceği yahut azabı gördüğünde keşke benim için bir kez (dönmeye) imkan bulursa da iyilerden olsam ! diyeceği günden sakının.”*⁶²⁵ İnkâr ve sapmalardaki sorumluluğu tam anlamıyla Allah'a yükleyerek yapılan aklileştirmeler insanı irade ve akli sayesinde özgür kıldığını ve tercihleriyle belirlediği akibetinin aslında onlara müstahak olduğunu gözden kaçırmaktadırlar. Yani Allah'ın kendilerini inanmaları ve doğru

⁶²³ Fahreddin Razi,

⁶²⁴ Esed, a.g.e., s.402.

⁶²⁵Zümer, 39/57-58.

yolda bulunmalarını istemeyişi kabulünden yola çıkarak ileri sürdükleri gerekçenin doğrulanamayacağı da ortadır. Tekrar dünyaya döndürülme talepleri samimi iman ve affedilme duygusundan kaynaklanmayıp, yalnızca cehennem azabının oluşturacağı kaygı odaklıdır diye düşünülebilir. Oysa inanç koşulsuz bir teslimiyeti getirmedikçe yarar sağlamayacaktır. Ne ödüle erişim ne de cezadan kaçınma maksadıyla değil tüm beklentilerin üstünde bir takva boyutunda yapılacak değerlendirme ile insan görece büyüklükte ödüle layık olsun

“... Böylece onlar doğru yoldan saptıklarında Allah ‘ta kalplerinin hakikatten sapmasına izin verdi. Çünkü Allah günaha gömülüp gitmiş fasıklar topluluğunu doğru yola iletmez.”⁶²⁶ Aslında hakikati kavrama ve kabul noktasında tam bir donanım ve potansiyel sahip olarak varlığa getirmekle eşrefi mahluk olarak nitelenen insan, tüm bu donanımı; şartlanmış zihinleriyle işlevselliğini yitirterek, gözleri olduğu halde görmez, kulakları olduğu halde işitmez, kalp ve zihinleri olduğu halde kavramaz hale getirmekle sorumluluk reddini mantığa bürüyemeyeceğ noktaya taşımaktadır.

“Batıl inançlara inatla sarılan ve hakikatin sesini dinlemeyi reddeden kişinin zamanla hakikati kavrama yeteneğini kaybedeceği ve böylece sonunda kalbinin mühürlenmiş olarak (Rağıp) şeklindeki ilahi kanuna atıfla bütün kainat kanunları Allah tarafından vazedildiğinden ki bunlara bir bütün olara sünnetullah Allah’ın kanunu adı verilir. Bu mühürleme Allah’a izafe edilmektedir. Oysa bu insanın hür tercihinin sonucudur. Önceden bir takdir edilme değildir. Aynı şekilde bu dünyadaki hayatları sırasında hakikate karşı bilerek kör ve sağır kalmışlar için öteki dünyada hazırlanmış olan azap da onların hür tercihlerinin tabii bir sonucudur. Tıp ki öteki dünyadaki mutluluğun insanın dürüst ve erdemlice davranarak iç aydınlığı ve huzuru elde etmeye yönelmesinin bir sonucu olduğu gibi Kur’an’da Allah ‘ın mükafatına ve cezasına yapılan atıflar bu şekilde anlaşılmalıdır.”⁶²⁷

“Allah çocuk edindi ” dediler. Haşa !O bundan münezzehdir .Göklerde ve yerde olanların hepsi O’nundur. Hepsi O’na boyun eğmiştir. Yahudiler “Üzeyir Allah’ın oğludur”, Hıristiyanlar ”İsa Allah’ın oğludur“, müşrik Araplar ise “melekler Allah’ın

⁶²⁶ Sâf, 61/5.

⁶²⁷ Esed, a.g.e., s. 5.

kızlarıdır” der. ⁶²⁸ “Ehl-i kitaptan bir grup okudukları kitaptan sanasınız diye kitabı okurken dillerini eğip bükerler. Halbuki okudukları kitaptan değildir. Söyledikleri Allah katında olmadığı halde: ”Bu Allah katındadır” derler. Onlar bile, bile Allah’a iftira ediyorlar.”⁶²⁹

Müfessirlerin çoğu, bunun özellikle, Kur’an da sık, sık eski ahid’i kasten tahrif etmekle itham edilen Yahudilere işaret ettiğini varsayarlar. Ancak sonraki iki ayet bariz şekilde Hıristiyanların Hz. İsa’nın tabiatı ve misyonu hakkındaki yanlış inançlarına atıfta bulunduğundan, bu pasajda hem Yahudilerin hem de Hıristiyanların kastedildiği sonucunu çıkarabiliriz, bundan dolayı bu cümlede 3 defa geçen el- kitap terimi burada ”Kitab-ı Mukaddes ” olarak çevrilmiştir. Muhammed Abduh’a göre, yukarıda sözü geçen Kitab-ı Mukaddes’in tahrifi, mutlaka metnin çarpıtılmasını gerektirmez: bu tahrifat, aynı zamanda bir ibareye, orijinal olarak kastedilen anlamda başka bir anlam yüklemekle de gerçekleştirilebilir. Abduh, İncillerde Allah’a atfen “Babam” teriminin mecazi kullanımını örnek olarak verir ki bu terim ile Rab’in duasın’da açıkça anlaşılacağı gibi ”Bütün insanlığın babası yani yaratıcısı ve rabbi” kastedilmiştir. Ancak Hz İsa’ya tabi olduklarını iddia edenlerden bazıları daha sonra bu ibareyi mecazi bağlamından kopardılar ve konuyu yalnızca Hz. İsa ile ilgili olan pozitif gerçeklik alanına aktardılar ”ve böylece onun, lafzii anlamda “Allahın oğlu” yani, insan şeklinde tecessüm etmiş ilah olduğu düşüncesine gerçeklik kazandırdılar.”⁶³⁰

“Allah dileseydi onlar ortak koşmazlardı. Biz seni onların üzerinde bir bekçi kılmadık. Sen onların vekili de değilsin.”⁶³¹

Allah’a cinlerin ortak koşulması, onları da Allah’ın yaratması gerekçesi ile akli bir delil sunulmuş eşi olmadığı halde böyle bir yakıştırmanın her şeyi yaratan Allah için oğullar ve kızlarının olması abes, imkansız ve gerçeklikle örtüşmeyeceğinden akilleştirilip kabullendirilemez bilgi olarak gösterilmiştir. Oysa yaratılanların hiç birisine benzemez eşsiz ve aşkın olan Allah, tüm bu yakıştırmalardan uzaktır. Yine ahlak dışı olarak tanımlanan “sövme” davranışını da her ne ile akilleştirilirse akilleştirilsin, bir hamle sonra hak olana sövmeye götürecek yolu yasaklar. Çünkü

⁶²⁸ Bakara, 2/116.

⁶²⁹ Âl-i İmran, 3/78.

⁶³⁰ Esed, a.g.e., s.105.

⁶³¹ En’am, 6/107.

hayra vesile olan hayrı yapmış gibidir, kötülüğe yol açan da kötülüğü yapmış gibidir düsturunca buna vesile olmada sakıncalı bulunulmuştur .

Allah *“Eğer biz onlara Melekleri indirse idik, ölümlerde onlar da konuşsaydı ve her şeyi toplayıp karşılıklarına getirse idik, Allah dilemedikçe yine de inanacak değillerdi ...”*⁶³² diyerek, İman konusunda sapma gerekçelerini bilinçsizlik ve mucizelerin yaşanmayışına bağlamış olsalar da; istedikleri gibi ölümler diriltile, Melekler indirilirse, tüm mahlukat dile gelse ve hakikatleri haykırsa kalplerinde fitne olanlarla, vicdanları kirlenmiş ve kilitlemiş olanların yine de inkarları söz konusu olurdu.

“O kafirler, bu elbette apaçık bir sihirbazdır dediler. Mekke halkı vahyi bildirimlere iman etme ve ahlaki iyiye yönelim konusunda yaşadıkları sapmaların gerekçesi olarak Allah’ın Ebu Talib’in Yetimi Muhammed’i Peygamber seçmiş olmasına dayanarak eğer hatırı sayılır, zengin ve makam sahibi birisi Peygamber olsaydı belki farklı davranacakları bilgisini paylaşıyorlar. Oysa Allah hem bu ayette hem de “Ey insanlar! Size kendi içinizden bir elçi gelmiştir.” diyerek bunu bildirmişti.⁶³³

Onun bir beşer olarak seçilmiş biri olduğu kastedilerek, öte dünyada insanların yaşayacakları muhtemel bir sıkıntıdan dolayı kendini sorumlu tutması ile” şefaath eden elçi” olarak tanımlanır. Bu ne inanılmayacak ne de şaşkınlığa yol açacak bir bilgidir. Allah, vahyi çerçeveye uyum talebinde uygulanabilirlik ve sürdürülebilirlik noktasında hiçbir itiraza mahal bırakmadan, insanların kendi gibi olanının tebliğci olmasını dileyerek, örnek bir model (peygamber) üzerinden dini yaşanır kılmıştır. İnsanın aklına ve ahlaki duygusuna hitapla esrarengiz bir yanı ve olağan üstülüğü olmayan bu dinin tebliğinde seçilmiş olan peygamberlere olan tutuma karşı, bunun haksız olduğu temellendirilmektedir.

*“Bir de kendilerin rızık olarak verdiklerimizden, mahiyetini bilmedikleri şeylere (putlara) pay ayırıyorlar. Allah’a and olsun ki iftira etmekte olduğunuz şeylerden mutlaka sorguya çekileceksiniz.”*⁶³⁴ İslam öncesi bir adetin etkisiyle yapılan, sapma olarak değerlendirilmektedir. Tarım ya da hayvancılıktan elde edilen artı üründen

⁶³² En’am, 6/11.

⁶³³ Karaman vd., a.g.e., s. 207.

⁶³⁴ Nahl, 16/56.

Allah ve Tanrıların payları ayrılırdı. Tanrılar hakkında bilgiye ulaşamaz olduğundan zihinlerinde yaratmış oldukları varlığada özel ya da somut değerler yükleyemezler. Kur'an bu noktadan hareketle tüm bunları reddedip Allah'ın her türlü eksiklikten uzak olduğunu dile getirerek ne melekler dışı olarak tasavvur edilmiş ne de "soy" unu devam ettirme onun için bir ihtiyaç olmuştur diyerek; O'nun her türlü eksiklikten münezzehe olduğuyula ve hiçbir şeye muhtaç olmadığıyla ilgili pek çok ayet ihtiva eden Kur'an'dan hareketle, hisse olarak ayrılan bu payların kişinin mertebe ve mükafatlarında herhangi bir dayanak olmayacağı da ortadadır. İslam öncesi Araplarda kız çocuğu bir musibet ve yükten ibaret olup, doğumunun da müjde olarak kabul edilmeyerek hor görülmesi ya da diri diri toprağa gömülmesiyle; kadını bu şekilde hor görmenin onaylanmayacağı ve cezalandırılacağı bilgisine götürür.⁶³⁵

Toplum hoşlarına gitmeyen şeyleri Allah'a yakıştırmaya yatkın iken O'na karşı sorumluluk olduğu anlayışını benimsemekte isteksizdir. Dünyevi merkezden sorumluluklarına ahlaki ve manevi sınırlar içinde kalmaya zorlanması, haz ve rahat yönündeki teşviklere ters düşmektedir. Özellikle ölümden sonra dirilme aşamasında insanı buradaki varlıklara yakıştırılan tanrısal niteliklerin onlarda mevcut olmayıp; Allah'ın birliği, eşsiz, ortaksız oluşu ve her şeye gücünün yeteceği ifadeleriyle hakikat desteklendirilmiştir.

Şeytan'ın onları, yapıp etmelerinden zevk alır hale getirmesiyle de onlar sapmalarını gerekçelendirip umut edilen sonuçlara gitmek ya da korkulan akibetten korunmak istemektedirler. Kendilerine ait olan bütünden, geleneksel olarak tanrılarına olan payı sorgulamaksızın ayıran zihniyet, kız çocuklarını güya meşru bir nedenle yok ederek Allah'a sunmakla, sapmasını aklileştirme çabaları Kur'an'ın Allah'ın böyle bir seremoniye ihtiyaç duymayacağını ilan etmesiyle, insanın sorumluluktan kurtaramayacağını anlatmaktadır.

"Arkadan çekiştirmeyi, yüze karşı eğlenmeyi adet edinen herkesin vay haline! O ki, mal toplamış ve onu sayıp durmuştur. (O)malının kendisini ebedi kılacağını zanneder." Sıralanan davranışlar olumsuz ve ahlaki sapma davranışları olarak belirlenirken insanların her ne aklileştirme ya da temellendirme yapılırsa yapılsın, kötü olan bu davranışların terki için ikaz niteliği taşıdığı muhakkaktır. Bir başkasının onurunu ve kalbini kırıp incitecek davranışlar, ne fayda sağlamanın ne de haz alıp

⁶³⁵ Nahl, 16/56.

eğlenmenin aracı yapılamazlar. Hele ki kötü niyetli olarak hata ve kusur arama meyli ve bu konuda hayalin devreye girmesini asla kabul etmeyen Kur'an, servetinin kendisini koruyacağı inancına dayalı olarak dünya malını artırmaya yönelik çabalarını sürdüren ve paylaşımında Allah'ın ölçüsünü uygulamak yerine, biriktirme davranışını tercih eden insan için "vay haline diyerek" akıbetin kötülüğünden dem vurmaktadır. Mezara girinceye kadar sürecek olan bu aç gözlülük saplantısı, taşınır veya taşınmazı ya da her türlü kazancı artırma ihtirası ile bireyi harekete geçirerek, standart ve konforu arttırma çabasına dönüşür. Bu tutkulu çaba ise ruhi kavrayış ve ahlaki değerlerin kabulü noktasında handikap oluşturabilmektedir. Sapmanın aklileştirilmesinde kısıtlama ve sınırlandırmanın kabul edilmeyişi gerekçe olarak karşımıza çıkarılsa da bu sapmaların toplumsal anomi ve tatminsizlik sonucuna götürebilir.⁶³⁶

"... zayıf sayılanlar, büyüklük taslayanlara siz olmasaydınız, elbette biz inanan insanlar olurduk derler." ⁶³⁷ Ayetten Mekke kafirlerinin, ehli kitaba hitaben şartlanmışlıklar ile kibirli ve büyüklük taslayan tavırlarını bir yana bırakarak, zayıf olanların kendilerini suçlamalarına karşılık olarak bilakis bu suçun onlara ait oluşunu aktaran ifadeler yer almaktadır.

Yani bir yandan çaresizlikle aklileştirme çabasına girecekler resmedilirken diğer yanda da kimin kimi hangi bahaneyle suçladığı ya da kendisini nasıl savunacağı dramatize edilmektedir. Bu tablo uyarılmış toplumlarda aşına olunan bir durum olarak nitelendirilirken varlıklı, şımarık, nankörlerin kendilerini mal ve evlat çokluğuyla cezadan beri olacağına hükmetmelerindeki bilgisizliklerinden bahsedilmektedir. Bu sapmışlık dünyada gerçeği görmeye engel olurken, geçersiz ve düzmece değerlere bağlılığın ahirette akıbetini gösterecektir.⁶³⁸

Maddi refahın insan davranışlarını meşrulaştırmada bir gerekçe olarak görülmesinin karşısında bir duruş sergilenmektedir. Allah bu dünyadaki zenginlik ve yoksulluğa bakmaksızın sadık kulların mutluluğa kavuşacağı vaadinde bulunurken, insanların yüksek hayat standartlarına dayalı olarak inkarlarını aklileştirme planlarının tutmayacağını zihinlere nakşetmektedir.

⁶³⁶ Esed, a.g.e., s.1302.

⁶³⁷Sebe, 34/31.

⁶³⁸ Esed, a.g.e., s. 34.

Al-i İmran süresinde Allah'ın ayetlerini inkar edenler için şiddetli bir azabın olacağına ilaveten, suçlunun hakkından gelecek olanın, mutlak güç sahibi olduğunu bildirir. Buradan suç olarak tanımlanan eylemin ya da tercihin neden suç olduğu ile ilgili akla dayalı temellendirmesinin şüphe götürmüyecek şekilde yapılacağı ve tarafların ikna olacağını da anlamak mümkündür. Zaten anlaşılır şekilde ifade edilen boyutuyla da suçun cezasının suçluya çektirileceği ile alakalı olarak da Allah'ın buna kadir olacağı muhakkaktır.

2.2.4.2. Zulüm/ Haksızlık Karşısında Susma

“İsrail oğullarına; Bu kasabaya girin. Orada bulunanlardan dilediğiniz şekilde bol bol yiyin, kapısından eğilerek girin (girerken) Hıttı; (Ya rabbi bizi affet) deyin ki, sizin hatalarınızı bağışlayalım; zira biz ,iyi davrananlara (karşılığını) fazlasıyla vereceğiz demiştik. Fakat zalimler, kendilerine söylenenleri başka sözlerle değiştirdiler. Bunun üzerine biz yapmakta oldukları kötülükler sebebiyle zalimlerin üzerine gökten acı bir azap indirdik.”⁶³⁹

“Allah'ın meşitlerinde O'nun adının anılmasına engel olana ve onların harap olmasına çalışandan daha zalim kim vardır? Aslında bunların oralara ancak korkarak girmeleri gerekir. (Başka türlü girmeye hakları yoktur.) Bunlar için dünyada rezillik ahiretde büyük azap vardır.”⁶⁴⁰

İslam'ın temel prensiplerinden biri olan her dine temel olan; saygı; ister cami, kilise ister de havra olsun her ibadet mahallini korumayı gerektirir. İnsanların farklı da olsa kendilerince sergileyecekleri meşru ibadetlerinden alıkoyma bir hak tecavüzü olarak nitelendirilmiş ve lanetlenmiştir.⁶⁴¹ Dolayısıyla herhangi bir ibadet şekli ya da mabedine saygısızlık ve fiilen engelleme girişimi ahlaki bir sapma olarak görülmektedir. “Bizimkinden farklı ya da hak değil” “ Biz çoğunluğuz onlar azınlık” gibi herhangi bir aklileştirme çabasıyla da tecavüzlerini haklılaştıramayacaklarının işareti verilmektedir. Allah bu konuda ilkesel olarak bir prensibi herkes ve her toplum için uyulması gereken bir ölçü olarak hikmetle bildirmektedir diyebiliriz. Durumun

⁶³⁹ Bakara, 2/58-59.

⁶⁴⁰ Bakara, 2/114.

⁶⁴¹ Hac, 22/40.

peygamber hayatıyla da örneklendiği durumlar olmuştur.⁶⁴² “Eyke ve Hicr Halkı’nın zalim olduğu ve peygamberleri yalanlaması ve mucizelerden yüz çevirmeleri konusunda ısrarlı tuzakları nedeniyle azabın indirilişi anlatılıp yer yüzünde bozgunculuk yaparak insanlara tehdit ile Allah yolundan döndürmeye çalışma ve pusuya yatma, zulüm olarak tanımlanır. Bu toplumdaki bireylerin özellikleri ile şeytanın benzer nitelikleri ilintilendirilerek olumsuz hasletler olarak gösterilir. Kendi sapmışlıklarını, sapanların oranını artırmakla meşrulaştırma gayreti içindeki kavimlerin, bunun için seçtikleri yöntemi şeytani bularak, şeytan için bekletilen azabın onları da dünyada iken yakaladığı anlatılarak, insan ahlaka davet edilmektedir.

*“Bir kötülüğün cezası ona denk bir kötülüktür. Kim bağışlar ve barışı sağlarsa onun mükafatı Allah’a aittir. Doğrusu o zalimleri sevmez.”*⁶⁴³ Allah zulme maruz kalanların cezalandırılmaları haklı olsa da zalimlerin zorbalığına benzer bir hale dönüşmemesi gerektiğini hatırlatıp bunu yasaklar. (Beğavi, Zemahşeri, Razi, Beydavi gibi klasik müfessirlerin çoğu aynı kanaati taşımaktadırlar)⁶⁴⁴ Zulüm sonrasında gasp edilen hakkı olan kadar payın alınmasını meşru kılan Kur’an, aşırıya kaçma ve taşkınlık etme durumlarının da tıpkı zulmü yapanlar gibi cezayı hak edecekleri konusuna dikkat çekmektedir. İntikam duygusunun en az zulmün kendisi kadar kötü olduğu ve sapma davranışlarından sayıldığını Kur’an’i ifadelerden çıkarmak mümkündür. Allah yolunda savaş açanlara karşı bir mücadeleye girilmesinde beis olmayacağını bildiren Kur’an, bu haklı temellendirmenin insanı haksızlığa itmede akilleştirilemez dediği düşünülebilir. Amacın dışına çıkılarak yapılacak saldırganlık Allah’ın tasvip etmediği ve sevmediği davranışlardan olup, savaşın meşruiyetini de sadece kendini savunma şartına bağlamakla, saldırganlığa terk edilmesi gereken bir haslet niteliğiyle bakmaktadır.⁶⁴⁵

Allah, ayetlerinde sabredip affedenlerin ahlaki yüceliğinin takdir göreceğini ve bir Müslüman için zor ve değerli olan bu tercihin sonunda; dinin istediğini yerine getirmekle hem düşmanlık edenin dostluğunu hem de ahirete yönelik mükafatlara erişebileceğini bildirmektedir.⁶⁴⁶ Kötülüğün iyilikle savuşturulmasıyla ahlak dışı

⁶⁴² İbn-i Said 1/1,84.

⁶⁴³ Şura, 42/40.

⁶⁴⁴ Esed, a.g.e., s.992.

⁶⁴⁵ Bakara, 2 /190.

⁶⁴⁶ Fussilet, 41/34-35.

olarak gösterilen intikam ve öç alma duygularına da tevessül edilmemiş olunacaktır.⁶⁴⁷ Eğer şeytani vesvesesi ile bu duyguların insanı sarması söz konusu ise derhal Allah'a sığınması gerektiği hatırlatılmaktadır.⁶⁴⁸

*“Şüphesiz inanmış erkeklerle inanmış kadınlara işkence edip sonra da tövbe etmeyenlere cehennem azabı ve (orada) yanma cezası vardır.”*⁶⁴⁹ Sadece inanç sahibi ya da inancını yaşaması nedeniyle işkenceye maruz kalanlarla ilgili olarak, onlara bunu yapanlara zalim kavramını kullanan Kur'an, şiddeti meşrulaştırma ve temellendirme girişimlerini anonim olarak ürettikleri bir takım mitos ve efsanevi olaylarla çözmeyi planlama da nafi bir gayretten öte geçmeyecektir şeklinde yorumlanabilir. Çünkü bu menkıbelerin hiç birisi ciddi bir araştırmanın ürünü olarak karşımıza çıkmamaktadır. Kendileri iman reddetmekle kalmayıp başkalarının da iman etmesini nefretle karşılamaları mecazi bir işkence olarak nitelendirilebilir.⁶⁵⁰

*“Asıl kendisi benim nefsimden murad almak istedi “dedi. Hz. Yusuf kapıyı kilitleyerek nefsinin arzularına esir olan kadının davetine icabet etmez iken, onu suçlayan kadın karşısında susmamış ve temize çıkma adına savunma yapmıştır. İftira ve yalanın yaygınlaşmasına aracı olmak da önemsenererek uzak kalınması gereken bir davranış olarak etiketlenmiştir.”*⁶⁵¹ İnsanlara iftiraya cüret edenlerin, hakikatin ortaya çıkmasıyla hem mahcubiyet yaşatılmış hem de toplum da güvenilirliği şüpheli hale getirilerek en büyük cezaya çarptırılmış olacaktır. Kirletilmeye çalışan kişi ise bu tahkikatla toplum önünde tekrar aklanmış olacaktır.

Hukuk sisteminde kanun yapıcıların da yaptırım türlerini belirlemede alternatif olacağı düşünülebilir. Burada Müslüman için iftiranın gerçeklik tahkikatında, şahitlik uygulaması ve tarafların dinlenmesi kadar, akli delillerinde irdelenmesinin zorunlu olduğu kanaati oluşmaktadır. Gömleğin ne yönden yırtıldığıyla ilgili hakikatin ortaya çıkarılmasındaki etkisinden yola çıkılarak, gelişen bilimsel ve teknolojik sürecin

⁶⁴⁷ Ra'd, 13/22.

⁶⁴⁸ Fussilet, 41/36.

⁶⁴⁹ Buruc, 85/10.

⁶⁵⁰ Esed, a.g.e., s.1253.

⁶⁵¹ Yusuf, 12/26.

katkısıyla sapmadaki aklileştirmenin karşısında akli somut deliller ile çürütülmeye dair mental bir duruş sergilemeye davet edilmektedir. Aynı durum Hz.Yakup’a kurdun Hz.Yusuf’u yediği bilgisi kardeşleri tarafından iletildiğinde de, Hz. Yusuf ‘un gömleğini isteyip gördükten sonra yüzüne sürerek “Bu güne kadar böyle yumuşak huylu bir kurt görmedim! Oğlumu yemiş de sırtındaki gömleği yırtmamış “ironi”si ile aktarılmaktadır.

*“O şöyle dedi.Haksızlık edeni cezalandıracağız, sonra o Rabbine gönderilecek, sonra Allah da ona korkunç bir azap uygulayacak.”*⁶⁵² Allah akıl verdiği insanı özgür bıraktıktan sonra ilahi mesajlar yoluyla uyarır ve doğru yola davet eder ancak bu seçiminin ardından inkara sapanların cezalandırılmalarıyla alakalı olarak aceleci davranmayıp mühlet verileceğine dair ayetler iletmiştir. Onların tercihleri akla ve sağduyuya dayanmasa da birbirlerine karşı dürüst davrandıkları sürece, bir toplumu sırf çarpık inançlara sahip olmaları nedeniyle asla helak etmez.⁶⁵³

Atalarının inancına uymadığı gerekçesiyle, Allahın mesajını reddeden ve ahlaki ölçülere uymayıp devraldığı değerlere sorgulamaksızın sahip çıkan ve uygulayan toplumlara ya bu dünyada ya ahirette ya da ikisinde de ceza uygulanacağı bildirilmektedir. Hak, adalet sınırlarını koruyarak hakkın gereklerini icra etmede kararlı olunmasını salık veren Kur’an, zulümde ve haksızlıkta ısrar edenlere Allah'ın yardımının ihtimal dışılığını düşündürür.

Ahlaki sapmalarına ve yaptığı haksızlığa karşı duyarsızlaşan insanın, haz, keyif, fayda merkezinde yapacağı aklileştirmeler, yaptığı haksızlıkları meşrulaştırmayıp, başkalarının hukukunu tehlikeye sokacak nitelikte davrandıkları zaman, toplumun başına bir ceza gelir. Allah’ın affediciliğinin umulması olağan olsa da, bu konularda hassasiyet gösterilmesi beklenmektedir.⁶⁵⁴

Kıyamet günü insan için iman ve salih amel esas olacağından, dünyada çok insanın haksızlık ettiği konu ya da metalar anlamını yitirip değersizleşecektir ifadesiyle akıl için önemli olması gereken kıstasların mahiyeti de belirlenmiş olacaktır. Kıyamet günü yaşanacakları inkar edip huzura çıkacağını kabul etmeyip Allah’ı inkar etmekle en büyük haksızlığı yapmış olurlar., Gerçeği örtenler için, her ne kadar “ Kim

⁶⁵² Kehf, 18-/87.

⁶⁵³ Esed, a.g.e., s.448

⁶⁵⁴Esed, a.g.e., s.449.

zerre kadar iyilik yapmışsa onun karşılığını görecektir”⁶⁵⁵ Kur’an-i bir ifade kullanılmışsa da, günahkarın yaptığı hiçbir iyiliğin bu suçu örtmeyeceği yine verilen mesajlar arasındadır.

“İnsanların hakkı olan şeyleri kısmayın yer yüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın.”⁶⁵⁶ İnsanların mal ve eşyalarının ister emanet olarak verilmiş ve iadesi olsun, isterse de hak edilen karşılığı olarak kabul edilen pay olsun ,eksik ya da ederinin altında bir azaltma ile değil, raice uygun miktarı ile verilmesi gerektiği belirtilip, bunun tersine davranışın sapma olacağı ilan edilmektedir. Bu tercih sadece ticari alış verişler için olmayıp her türlü hak edişlerin hepsi için geçerlidir. Değerlendirmenin adaletle hükmedilerek yapılmasını emretmekle, bozgunculuk ve çatışmanın önlenmesinde proaktif bir tavır sergilenmesinin, toplumsal disiplin ve huzurun tesisine hizmet edeceği kanaati oluşmaktadır. Ölçü ve tartı hassasiyetini sadece maddi olanın ölçülüp tartılmasıyla sınırlandırılmamış, sosyal alanda olumsuz sonuçlar doğuracak olan haksızlıklara da duyarlı davranılması için insan kesin bir dille yönlendirilmiştir. Bir yandan ekonomik alanda sapmaların çıkar ve fayda temelli aklileştirmeler reddedilirken diğer taraftan da sosyal ve manevi hayatın sapmalarındaki meşrulaştırıcı haz, fayda, çıkar odaklı sübjektif değerlendirmeler peşinen olumsuzlanmıştır. Sadece dünyaya bakan yanı ile payların artırmaya çalışan güruh, paylaşmadan kaçtırdıklarıyla, ahirette müflis olma halini yaşayacaklardır ki bu özgürce bir seçimle bozgunculuğu tercihlerinden dolayı, cezayı hak edecekleri anlamına gelir.

“Asla (ummasın)!Çünkü o bizim ayetlerimize karşı alabildiğine inatçıdır.”⁶⁵⁷ Allah, doğru olduğunu bildiği halde reddeden veya karşı çıkan kimseyi, doğru olana muhalif olma ve inat etme duygusuyla kabullenmeyişi nedeniyle saptığı yönündeki bir değerlendirme ile; ihtiras içinde kendisine verileden daha fazlasını isteme noktasında bulunanlara bu beklentilerinin karşılanmayacağını bildirmektedir. Kötüye yönelen insan, yönelimin nedeni kibir olsa da bunu mantığa bürüyerek gizleme eğilimindedir. Her ne kadar sapma davranışı içinde olanların tümü için geçerli bir tesbit olmasa da

⁶⁵⁵ Zelzele, 99-7.

⁶⁵⁶ Şu’ârâ, 26/183.

⁶⁵⁷ Müddessir, 74/16.

mutlaka tesbiti doğrulayacak örnekleri hem Kur'an'dan hem de yaşamın içinden bulmak mümkün olacaktır.

Kur'an'a sırt çeviren ve eleştirel bakan birine ilahi mesajlara “sihir”dir diyerek geçmelerinden dolayı Allah, onları Cehenneme sokacağını ve bütün bedenlerini helak ettikten sonra tekrar eski haline getirdiği bedenlerine azap edeceğini bildirir. Bu noktadaki mesaj içeriği, aklileştirmenin temelindeki hadiseyle ilgili olarak, Hz.Peygamberin Kur'an okumasından Velid.b.Mugure'nin etkilendiğini öğrenen Kureyş müşrikleri, bu hadiseden tüm Kureyş Müşriklerinin etkileneceğini düşündüler. Ebu Cehil ile birlikte Velid'e giderek bu konudaki tercihinden vazgeçmesi isteğinde bulundular. Peygambere “yalancı” ya da “şair” deme yerine “Sihirbaz” diye hitapta bulundular. İnatla sebebin bu olmadığını bildikleri halde, Hz. Peygambere kişiyi ailesinden, evladından, kölesinden ayırıyor diye sihirbazlık kavramının altını çizdiler ki bu o'nu oldukça üzmüştü. İnsan başı boş bırakılacağını sanmakla ahiretten korkmuyor olsa da, Allah durumun umdukları gibi olmayacağını bildirmekle, insanı bir kez daha ilahi mesaj aracılığıyla uyarmaktadır.⁶⁵⁸

Burada insanın sorumluluktan kurtulmayacağı ve yaptıklarından dolayı ahlaken yargılanacağı haber verilmektedir. Böylece haktan uzak bir değerlendirme ile aklileştirmede ki dayanak ve gerçekler çürütülerek akli açıklamalar eşliğinde hem islam prensiplerinin hem de kişinin hak ve özgürlüklerinin savunulması gerektiğine vurgu yapılmaktadır.

*“İşte Ad (kavmi)rablerinin ayetlerini inkar ettiler. O'nun Peygamberlerine asi oldular ve inatçı her zorbanın emrine uydular.”*⁶⁵⁹ İnsanların içinde öyleleri vardır ki ahlaki sapmada önderlik yapar, kural tanımaz. Zalim ve zorba kişiler; kendisinden zayıf olanın hakkı konusunda duyarsızlaşan güruhtur ki Ad kavmi de bunlardandı. Savaşta dahi ilahi ahlak'a uygun davranmayı salık veren Kur'an'i tavır, bir asinin hükmüyle sapmanın aklileştirilemeyeceğini ifade etmektedir. İnsanın meşru bir nedene dayanmayan ölçsüzlüğünün, onu zorbalığa sürükleyeceğini de hatırlatıp, insan için bir yandan zorbalık ve zalimlik yolu kapatılırken, diğer yandan da zalime zorbaya boyun eğme olumsuzlanmaktadır.

⁶⁵⁸ Karaman vd., a.g.e., s. 575.

⁶⁵⁹ Haşr, 59/11.

*”Ey peygamber! Allah’tan kork kafirlere ve münafıklara boyun eğme. Elbette Allah her şeyi bilmekte ve yerli yerince yapmaktadır.”*⁶⁶⁰ Uhud savaşından sonra Hz peygambere gelen münafıkların teklifleri üzerine inen ayette, onların taptıklarını olumlularının karşılığında kendisini rahat bırakacaklarına dair tekliflere boyun eğmemesi gerektiğiyle ilgili tembih, sadece o hadiseyle sınırlı olmayıp, tüm Müslümanlara Allah’tan korkmaları ve kafirlerin sözlerine aldırış etmeksizin vahiy doğrultusunda davranmaları için edilmiştir. Kafir ve münafıkların çeşitli hile ve desiselerle ahlaki ölçü ve teslimiyetten uzaklaştığı ve sapmaların aklileştirmeklele mantığa büründüğü durumlardan bir diğeri de mucizelerden kaçmalarıydı. Mekke’ye dönmeleri istendiğinde evlerinin emniyette bulunmadığı gibi gerçeklerle örtüşmeyen bahaneleri öne sürerek peygamberlerden izin istemeleri sadece “kaçış”larıdır. Allah’a bu konuyla alakalı verdikleri söz gereği mesuliyetlerini yerine getirmekte ahde vefa göstermemişlerdir. Asıl neden ölüm ve öldürme ise kaçmanın kendilerine faydası olmayacağı Peygamber aracılığıyla açıklanmaktadır.⁶⁶¹ Bu konuda sizin planlarınız tutsa ve kaçış olsa dahi, bu kaçış çok kısa bir süre hayatın zevklerini solumadan öteye gitmeyecektir denilerek, hem görünür nedenleri geçersiz kılınıyor hem de akıbetleri hatırlatılarak o anki durumdan alacakları lezzetin önüne geçilip lezzetler acılaştırılıyor. Medine’nin ilk savunucularına hitaben söylenmiş olsa da, aslında tüm şartlarda geçerli prensipler olarak insanlara nasıl davranmaları gerektiğiyle ilgili nasihatlerde bulunmaktadır. Sadece kural ve ölçü konulmayıp bunların içselleştirilmesi ve teslimiyetin sağlanması adına akli dayanakta sunulmaktadır. Mü’minlerin Allah’ın huzurunda verdiği sözü tutmalıdır emriyle Kur’an ilk seferler sırasında Peygamber’in yanında savaşmaya and içen sahabelere seslendiği gibi ilay-ı kelimetullah yolunda fedakarlık yapacakları da kapsayan zaman üstü bir mesajı da iletmiş olur.

Kendi evlerinde tehlike ve sıkıntının var olduğu sebeple sözlerinde durmayanlar için Hz.Peygamberin hayat standardı ve aldığı riskler de somut birer delil ve teşvik edici unsurlar olarak değerlendirilebilir. Çünkü hayatı boyunca yoksun müminlerin seviyesinden daha lüks bir standardı, kendisi ve eşleri için de reddetmiştir. Bu konuda şartları kabul etmeyen eşlerinden ayrılabilceğini teklif etmesi üzerine

⁶⁶⁰Ahzab, 33/1.

⁶⁶¹ Ahzab, 33/16.

eşlerin kendisinden ayrılmayı reddedip, “Allah’ın elçisini ve öteki dünyanın güzelliklerini seçtiklerini bildirmişlerdir.”⁶⁶²

Allah için Savaştan alıkoyanlar ve bunların yandaşlarıyla ilgili olarak Müslümanları uyaran mesajlarla, onların kimler olduğunu Allah’ın çok iyi bildiğini, gerçekte iman etmemiş olanların yaptıklarının da boşa çıkarılacağını haber vermektedir. Az bir rahatsızlıkla bile korkan ve pes edenlerin hayata düşkün halleri, verdikleri söz üzere durmalarına engel iken, bunu başka bir bahaneyle aklileştirme çabasının karşılık bulmayacağı anlamına gelmektedir. Oysa bu davaya inanıp gereğini yapanlar az bir sıkıntı sonrası lehine dönüşecek tablo ile teslimiyetin keyfini sürecekle ve ahirete bakan yanı ile de Allah ‘tan başkasını dost edinmeyeceklerin mükafatı misli ile verilecektir mesajıyla müjdelenmektedir.

*“Kafirlere ve münafıklara boyun eğme! Onların eziyetlerine aldırma! Allah’a güvenip dayan, vekil ve destek olarak Allah yeter.”*⁶⁶³ Hakikati inkar eden ve iki yüzlü davranan kimselerin tercih ettikleri tutum ve fiiller konusunda inananlar uyarılarak, kişinin kendisini örseleyenlere teslim olmaması kanaati oluşturulup farkındalığa davet edilir. Sapma ile alakalı olarak üzerindeki baskı ve bozucu etkiyi aklileştirmede kullanmaya kalkma için bunun geçer mazeret olmayacağı sonucu çıkarılabilir. Müslüman Kur’an ölçüsünde hareket etmede göstereceği azimle sübjektif ölçütlerin risklerinden korunmuş olacaktır. Onların sözlerinden etkilenmeden yola devam eden insan için, Allah’ın vekilliğinin ve desteğinin tercihe daha layık olduğuna vurgu yapılmaktadır. Kaldı ki Allah Resulünü incitenler için dünya ve ahirette yoksun bırakılacaklarına ve alçaltıcı bir azaba maruz kalacaklarına dair Kur’an da ifadeler vardır.⁶⁶⁴ Allah günahkar ve sapmış olanları güzel olan her şeyden mahrum bırakmak suretiyle rahmetinden uzaklaştıracağını haber verir. Ettikleri ya da edecekleri eziyetle ilgili olarak, yapmadıkları bir şeyden dolayı müstahak gördükleri eziyetlerin bir iftiraya bağlı olarak işlenmiş apaçık bir günah olarak tanımlanmaktadır.⁶⁶⁵

*”Hanginizde delilik olduğunu yakında sen de göreceksin onlar da..”*⁶⁶⁶ Hz.Peygambere deli divane diyenlere bu davranışın olumsuzluğu hissettirilip,

⁶⁶² (Buharı ve Müslim dahil pek çok hadis külliyatından nakledilir.)

⁶⁶³ Ahzab, 33/48.

⁶⁶⁴ Ahzab, 33/50.

⁶⁶⁵ Ahzab, 33/58.

⁶⁶⁶ Kalem, 68/5-6.

gerçekliğe uygun olmayan bu yakıştırmanın bir yalandan ibaret olduğuyula ilgili farkındalık kazandırılarak, zaten her türlü olgunluk alemetinin kendisinde bulunduğu Hz. Peygambere karşı bu ithamda bulunanlarının yalanlarını yüzlerine vurmakta ve peygamberlik mertebesine Allah ‘ın iradesiyle geldiği hatırlatılmaktadır.

“Onlar isterler ki, sen yumuşak davranasın da, sana yumuşak davransınlar”⁶⁶⁷ Allah toplumsal kargaşa ve huzursuzluk yaratmada ileri giden, sürekli yemin edip kusur arayan, iyiliği engelleyip kusur arayan, başkalarının hakkına tecavüz ederek günahta ısrarcı olan, kaba ve hırçın kişilere karşı Hz.Peygamberin yanında yer alıp onlara boyun eğmemesi gerektiğiyle ilgili sınır çizmiştir. Bu hasletler Kur’an’i ahlakın dışındaki sapma davranışları olarak tanımlanırken, uzak kalınması gereken bu davranışların müşrik kavramı kapsamına alındığına da işaret edilmektedir. Ayrıca tevhid konusunda taviz isteyecek müşriklere, malları ve oğulları gibi güçler nedeni ile sergileyecekleri ihtişama kapılmamak gerektiğine dair bir ilke sunulmaktadır.

*“Senin ahlaki prensipler ve moral değerler konusunda uzlaşmacı davranmanı istiyorlardı, bu durumda aynı şekilde karşılık verecekler ve sana aktif olarak muhalefet etmekten vazgeçeceklerdi.”*⁶⁶⁸ Dünyevi başarıyla edindikleri özgüven, başkaca bir rehberliğe ihtiyaç duymada kendilerine handikap oluştururken, ahlaki sapmalarda ya da inkarlarında kullandıkları servet gücüne dayalı kibirli duruşa dikkat çeken Kur’an, her ne pahasına olursa olsun taviz vermemek ve boyun eğmemek gerektiğini emredip, boyun eğmeyle ilgili herhangi bir aklileştirme mazereti de kabul etmeyeceğini aktarmıştır.

*“Biz yakında onun burnuna damga vuracağız (kalbini kırıp rezil edeceğiz)”*⁶⁶⁹ *“Bütün müfessirler mecazi anlam taşıdığını ifade ederek, böyle davrananların kaçamayacağı bir rezillik ile damgalayacağız anlamına geldiğini ifade ederler.”*⁶⁷⁰

Bir yandan peygambere dünyevi güçlerinin etkisiyle müşriklere “boyun eğme” diyerek uyarırken, diğer yandan da ahlaki sapmanın faileri olan müşrik, münafık ve kafirlere Allah’a boyun eğmesi ve itaat etmesini buyurmaktadır. Zaten nihai olarak yaşanacaklara boyun eğmenin onlara bırakılmayacağı bir sona doğru gidildiğinden

⁶⁶⁷ Kalem, 68/9.

⁶⁶⁸ Esed, a.g.e., s.1175.

⁶⁶⁹ Kalem, 68/16.

⁶⁷⁰ Esed, a.g.e., s.1177.

haber veren Kur'an, yalanlayanları yavaş yavaş alçaltılacağı ve cezanın mahiyetinin, ölçüsü ve yöntemi konusunda (ince plan dahilinde) karar verme yetkisinin Allah'a ait olduğunu bildirilmektedir.⁶⁷¹

Onların yani inkarcıların yaşam standartları noktasında inanlardan daha yüksek seviyede olmalarına dayanarak aklileştirmede bulunanlar için *“Bu dünyadaki hayatı esnasında insan , görünürdeki mutluluğun ve mutsuzluğun nihai olarak nereye gideceğini ve Allah'ın “ince (yaratılış) planı” içinde nasıl bir rol oynadığını doğru bir şekilde kavrayamaz* ⁶⁷²

“Artık rabbinin hükmüne (boyun eğip) sabret ;onlardan hiçbir günahkara yahut hiçbir nanköre boyun eğme.” ⁶⁷³ Allah dürüst ve erdemlilerin nimeti ile ödüllendirileceği, kötülerin ise azapla karşılaşacağıyla ilgili öte dünyaya işaret ederken, getirdiği standarda ve ahlaki çerçeveye bağlı kalınmasının kendisi için doğru davranış olarak kabullenilip uygulanmasını bekler. Ödüllerin sapmalardan vazgeçirme ve doğru olanı seçmede etkisinin zayıf kalabileceğine işaretlerle, insan için “sabır” kavramının altını çizerek imtihanın sırrına vurgu yapıyor denilebilir. Bunun tersine bir durumun Allah'ı umursamama ve gafletin geçici hazzı, kalıcı bir azaba dönüştürmesiyle nihayetlenebileceğine dikkat çekilmektedir.⁶⁷⁴

2.2.4.3. Aldanma/Tuzak/Zihar

“Başüstüne” derler ama yanından ayrılınca onlardan bir kısmı, senin dediğinden başkasını gizlice kurar. Allah'da onların gizlice kurduklarını yazar. Sen onlara aldırma ve Allah'a dayan, sana vekil olarak Allah yeter. ⁶⁷⁵

İnanmadıkları halde öyle görünen münafıklar Resullah'ın huzurunda iken o ne söylerse kabul ediyor ve itaatkar görünüyor, huzurundan ayrılıp kendi başlarına kalınca bilhassa geceleri gizli planlar ve tuzaklar hazırlıyorlardı. iman ve itaati öteleyecek ya da imkansızlaştıracak ⁶⁷⁶

⁶⁷¹ Kalem, 68/44-45.

⁶⁷² Esed, a.g.e., s.1178.

⁶⁷³ İnsan, 76/24.

⁶⁷⁴ İnsan, 76/27.

⁶⁷⁵ Nisa, 4/81.

⁶⁷⁶ Karaman vd., a.g.e., s.90.

Ahlaki açıdan iki yüzlülük olarak değerlendirilebilecek bu davranış, münafıklar tarafından izlenerek stratejik bir yol olarak savunulmak istenmiş olsa da, Allah böyle bir tercihe yol açacak çelişik bir durumun (ne Kur'an da ne de peygamber hayatında bulunmadığıyla ilgili olarak) “bütün zamanlardaki İslamın iki yüzlü “hayranları” na ve “yarım gönüllü izleyicileri”ne bir işaret bırakıyor.⁶⁷⁷

Kur'an'ı Kerim hem ifade bakımından, hem mana ve hüküm bakımından bütünlük arz etmekte olup insani söylemden farklı bir noktada bulunur. İnsanların söylediği sözler güzellik ve düzgünlük bakımından daima aynı olmaz. Yazan ve söyleyenin içinde bulunduğu hal ve şartlara göre değişir. Kur'an'ın ifade ve üslubu ise baştan sona emsalsiz bir güzellik ve düzgünlük içindedir. Bu sözlerin ihtiva ettiği mana, hüküm ve haberlerde yaradılış öncesinden ebediyete kadar hemen her şeye temas ettiği halde tam bir tutarlılık, bütünlük sıhhat ve uyum arz etmektedir. Yalnızca bunları tespit etmekle bile Kur'an'ın insan eseri olmadığı ve onun Allah'tan geldiğini anlamaya yetecektir.⁶⁷⁸

Dolayısıyla Kur'an'ın kendi sapma ve ölçü dışına çıkma tercihlerini haklı bir nedene dayandırma gayretlerini de boşa çıkaracak akli savunmaları; iman ve itaati içine sindiremeyenlere karşı bir cevap niteliğindedir.

“... sana tuzak kuruyorlar. Onlar (sana) tuzak kurarlarken Allah'da onlara tuzak kuruyordu. Çünkü Allah tuzak kuranların en iyisidir.”⁶⁷⁹ İnsanların bir kısmı Allah'ın dinini ve bildirimlerini zayıflatmak, yok edip çürütmek maksadıyla horgörme ve alay yöntemini kullanarak çeşitli akıl oyunları, (aklileştirmede bunun içine katılabilir) tuzaklar kurabilirler. Kur'an'ın ilahi bir vahiy olmadığı görüşleri Ebu Cehil tarafından küstahça dile getirilmişti.⁶⁸⁰

“Evinde bulunduğu kadın nefisinden murat almak istedi. Kapıları iyice kapattı ve hadi gel! dedi. O'da (haşa), (Allah'a sığınırım!) dedi.”⁶⁸¹

Kur'an vahiyle bildirir ki aslında meyleden ilk kadındır ve şartlar kadın tarafından oluşturulmuş olup peygamberi (Hz Yusuf'un) meylettiği nefsinin arzuları

⁶⁷⁷ Esed, a.g.e., s.156.

⁶⁷⁸ Karaman vd., a.g.e., s.90.

⁶⁷⁹ Enfal, 8/30.

⁶⁸⁰ Buhari

⁶⁸¹ Yusuf, 12/23.

mıdır yoksa kadını dövme midir? Bunu hakkı ile bilen ancak Allah'tır. Ancak burada önemli olan Hz.Yusuf'un meybinden vazgeçmesidir.⁶⁸²

Önemli olan iffetli ve erdemli olmanın gerçek anlamını, insanın içindeki kötü duyguların hiç uyanmaması değil fakat bu arzulara karşı yenik düşmesinden ibaret olduğudur. Yani bu tür ahlaki sapmalarda “içimden gelene uydu” akilleştirilmesi ile sorumluluktan kurtulma çabası içerisine gerinler için, bu duygunun varlığı kurtarıcı olmayıp buna rağmen tercihi önemli olmaktadır. Gerçek erdem, çeldiricinin olduğu noktada değerlidir. O eğilim istek olsa da iradi bir direnç ile hatadan uzaklaşma, takdire sayan ve ödüle layık olacaktır. Ayette Hz.Yusuf 'a tuzak kuran kadın, sapmasını aklileştirmede kurduğu mantık ise diğer kadınlara Hz.Yusuf'un arzuları nasıl da etkileyip ve tetikliyor oluşunu desteklemelerini almada odaklanmış idi. “...Kadımlar onu görünce onun büyüklüğünü anladılar. Şaşkınlıktan ellerini kestiler ve dediler ki: Haşa Rabbimiz! Bu bir beşer değil. Bu ancak üstün bir melek ! dediler.”⁶⁸³

“Kötülük tuzakları kuranlar Allah'ın kendilerini yere geçirmeyeceğinden veya kendilerine bilemeyecekleri bir yerden azabın gelmeyeceğinden veya onlar dönüp dolaşırlarken Allah'ın kendilerini yakalamayacağından emin mi oldular? Onlar (Allah'ı) aciz bırakacak değillerdir.”⁶⁸⁴

Allah kötü tuzaklar ve şer düzenler kuranlara nasıl oluyor da bu kadar rahat davranıyorlar? Her an başına bir azap kopma ihtimali var iken kendilerine olan bu güvenlerinin nedeni üzerine düşündürmek ve bu durumu yaşayanların kaygı taşımaları gerektiğini hatırlatıp uyarıyor.

Buradaki kötü tuzaklar somut yanıyla peygambere ya da inananlara onları zor durumda bırakma anlamında girişilen eylem ve yaklaşımlar olabileceği gibi, Allah'ı yok sayan felsefe ve kuramlar hatta sapmaların aklileştirilmesi çabası olarak da düşünülebilir. Çünkü her bir girişim bir anlamda inkarın temellendirilmesi ve yaygınlaştırılması adına hamle niteliği taşıyacağından “şer tuzağı” tanımının uygunluğu da dikkat çekicidir.

⁶⁸² (Zemahşeri)

⁶⁸³ Yusuf, 12/31.

⁶⁸⁴ Casiye, 45/46.

Allah yolundan uzaklaşan insan, mucize bir işleyişin ancak aşkın bir varlığın eşsiz, benzersiz faaliyetleriyle verildiğini muhal görecektir ki böyle düşünmesi reddettiğinden daha muhal ve imkansız sayılabilir. Akıl oyunlarından birini, peygamberin “ölümlü bir insan” olmasıyla Allah’ın elçisi olmayacağı kabulü üzerinden yapmış olanlar, bu dayanaklarının çürük olduğunu yine Kur’an’ın akli açıklamalarından almada hissesiz kalmaktadırlar.

Allah Kur’an da şu ya da bu dönem de her topluma peygamber gönderdiği ve uyarılmadıkça hesaba çekilecek olmadığı iletisinde, peygamberlerin hepsinin ölümlü insanlardan seçilerek hiçbir kulun doğa üstü güçle donatılmadığı bilgisini aktarır.

“Mucizeler yalnız Allah’ın elindedir”⁶⁸⁵ Mucize bir yönüyle Allah’ın yaptığı işleyişle ilgili belirlediği kuralların (sünnetullah) ötesinde bir meydana gelme olsa da O’nun için bunda zorluk yoktur. Ancak Peygamberlerin kendinden kaynaklanan bir güçle mucize gösterme durumunun olmayıp, Allah’ın dilemesiyle bunu yapabileceği bilgisi, peygamberlere yakıştırılan bu niteliği (mucize gösterici olma) reddeder durumdadır. Bu yakıştırmanın realiteyle uyumsuzluğu görüldüğünde ise yapılanın sapma olarak nitelendirilmesi yanlış olmayacaktır.

Öyleyse inkar ve sapmalarında peygamberin mucize göstermede ki yetersizliklerinin aklileştirmede kullanılmasını da geçersiz kılmaktadır. Peygamber de kendiliğinden bulunmadığı söylenen bir yetinin, her istendiğinde inkişaf etmiyor oluşunu delil yapmak, mantık hatasıdır. Zaten bu bilginin Kur’an’da reddedilişi peygamber ifadesiyle aktarılmaktadır. “De ki ben size Allah’ın hazineleri benim yanımdadır demiyorum. Ben gaybı da bilmem. Size ben bir meleğim de demiyorum. Ben sadece bana vahiy olunana uyarım.”⁶⁸⁶ Ayet Hz.Peygamberin ilahlaştırılması ile ilgili olası bir sapmanın önüne geçme ve onun tabiat üstü güçlere sahip olmayıp, Allah’ın mesajını insana iletme için seçtiği bir kul olduğunu bildirme amacı taşımaktadır.

Etrafında olup biten hadiselerin sıradan olmayıp, mucizevi yanlarını görmekten mahrum olanlar, kendi acziyetlerinin farkında olmayıp üstüne bir de kibirlenerek kendi gölgelerine bile hükmedemedikleri ve gölgeler Allah’ın koyduğu sünnetullah ile

⁶⁸⁵ En'am, 6/109.

⁶⁸⁶ En'am, 6/50.

onların tercihleri dışında Allah'ın tasarrufunda iken, onların tuzakları ve akıl oyunlarının Allah'ı aciz bırakmayacağına dair akli bir açıklamadır. Aslında ilahi mesajlar; insanın kendi acizyetinin farkında olarak, ahlaki yozlaşma ve çözümlerden kurtulup, huzur ve selametın sağlanacağı bir ortama doğru götüreceğ yol haritası hükmündedir.

“İçinizde zihar yapanların kadınları, onların anaları değildir. Onların anaları ancak kendilerini doğuran kadınlardır. Şüphesiz onlar çirkin bir laf ve yalan söylüyorlar. Kuşkusuz Allah affedicidir, bağışlayıcıdır.”⁶⁸⁷

Kur'an ahlakında istenilmeyen davranışlarından biri olan zihar; Araplar arasında yaşatılan bir adet hükmünde olup bir adam karısına “ Sen bana anamın sırtı gibisin “ deyince kadın o erkeğe haram sayılır ve ebediyen kocası tarafından terk olunurdu. Peygambere aktarılan hadiselerin sonuçları üzerinde düşünüldüğünde bu adetin insani olmadığına kolayca hükmedilebilir. Kadını mağdur ve çocukları da mahkum etmekte olduğu malumdur. Bu vahiyle kadının, kocasının annesi olmayacağını bildirilmek sureti ile adet meşruiyetini yitirmiş olur. Bu sözü kullanmayı alışkanlık haline getirenlere de yaptırım uygulayarak vazgeçirme sağlanmış olacaktır.

Yani getirilen yasakla birlikte “gelenekeşel bir adet” oluşuna dayalı olarak yapılan aklileştirme geçersiz kılınp, erkekler için sorumlulukların terkinde kullanılacak bir dayanak kaldırılmıştır. Zihar yöntemiyle ayrılmak isteyen eş için geriye dönmede bir köle azad etme zorunluluğu davranışa yönelimi azaltacaktır mantığı esastır. Yine durumu uygun olmayanlar için de oruç tutma caydırıcı etkisi açısından alternatif olarak sunulmuştur. Bir bilgi ya da uygulamanın gelenekşel olması onu doğru kılmaz veya meşruiyet kazandırmaz. Boşanma şekli olarak uygulamayı yasaklanan bu ayetle, insan düşünmeden yapmış olunan yeminlerden sorumlu tutulmazken , bilinçli ve ısrarla yaptıklarının sorumluluğu kaldırılmayacaktır.

“İç yüzünü kavrayamadığın bir bilgiye nasıl sabredersin?”⁶⁸⁸ İnsan daha önceden tecrübe etmediği ya da anlamlandıramadığı durum karşısında makul değil de şaşılması bulduğu halin gidişatını, haksızlık yapıldığı ya da yanlış uygulama iddiasıyla

⁶⁸⁷ Mücadele, 58/2.

⁶⁸⁸ Kehf, 18 /68.

değiştirmek isteyebilir. Görünenin ardındaki gerçeklik ise bu uyumsuzluğu yeniden anlamlandırarak depreşip duran aklı sükunete eriştirmede etkili olacaktır. Metafizik alana ait olan bilgilerin insan tasavvuru ile tam anlaşılamayıp, sırlara tam anlamıyla, hakim olmasını beklemenin muhal bir durum olduğu bildirilir.

2.2.4.4. Kendine Kötülük Etme/ Tahkikat Yapma/ İhanet

*“Musa kavmine demişti ki: Ey kavmim! Şüphesiz siz buzağıyı tanrı edinmekle kendinize kötülük ettiniz.”*⁶⁸⁹ *“ Kar’un’u, Firavun’u ve Haman’ı da helak ettik. And olsun ki Musa onlara apaçık deliller getirmişti de onlar yer yüzünde büyüklük taslamışlardı. Halbu ki azabımızı açıp geçebilecek değillerdi... Allah onlara zulmetmiyor, asıl onlar kendilerine zulmediyorlardı.”*⁶⁹⁰ Tebliğe tabi olduktan sonra karşı çıktıkları peygambere “büyücü ve yalancı” iftirası yapmaları aslında bu sapma ile kendilerine zulmettiklerinin bir delili olarak gösterilmekte olup, kötülükte sembol haline gelen isimlerle yaptıklarının karşılığında neye muhatap olacaklarına işaret edilerek, tüm insanlar uyarılmışlardır demek mümkün görünmektedir. “Kibir “ ile kendilerini büyütmeye kalkarlarken asıl “Kebir” olan Allah’a karşı hadsizlikleri nedeniyle cezaya müstahak olmuşlar ve kendilerine zulmetmişlerdir.

Boş bir gurura kapılıp günahkarca bir hayat süren kişilerin her dönemde olacağına işaret edilirken, servetin sapmayı meşrulaştırmada bir geçer neden olmayacağı, ahiret yurdunda iyi bir yer tutmanın sapmadan uzak kalmak ve ahlaki ölçüye uygun davranmakla mümkün olacağı ifade edilmektedir.⁶⁹¹

Zikredilen isimlerin ahlaki sapmaları ve ısrarları ile kendilerine zulmettikleri anlatılıp başlarına gelen fırtına, kasırđa, zelzele ya da suda boğulma ile cezalandırılmalarına dikkat çekilerek, kavimlerin helak edişişleriyle de ibretlik durumlar nakledilmektedir. Kendilerinden zulümleri nedeniyle ürkülenler, sığındıkları barınakları ne denli muhteşem olursa olsun Allah nezdinde örümcek ağı hükmünde olup oldukça zayıf ve yetersizdir.

⁶⁸⁹ Bakara, 2/54.

⁶⁹⁰ Ankebut, 29/39-40.

⁶⁹¹ Kasas, 28/76.

“ Gerçekten de (imana gelmeleri ve böylece) günahlarını bağışlamam için onları ne zaman davet ettiysem, parmaklarını kulaklarını tıkadılar, (beni görmemek için) elbiselerine büründüler, ayak dirediler, kibirlendikçe kibirlendiler. “⁶⁹²

İnat ve boş gururlarından azgınlaşanlar kendi hallerince bırakılsa idrak edecekleri gerçekliği, duyuşal ve manevi bilgiye erişim donatılarını işlevsiz hale getirerek fehmedemez olurlar. Davranış tarzı, ruhu, kişiliği ve kalbine geçirdiği bu mecazi örtü Kur’an’da “günahkarlık örtüsü” olarak geçmektedir .

“Ey Adem oğulları! size ayıp yerlerinizi örtecek giysi, süslenecek elbise yarattık. Takva elbisesi. İşte o daha hayırlıdır. Bunlar Allah’ın ayetlerindedir. Belki düşünüp öğüt alırlar (diye onları indirdi).”⁶⁹³

Takva elbisesi bazı alimler tarafından “haya”, “salih amel”, “yüzdeki hoş çehre”, “tevazu belirtisi olan sert ve yün elbise”, “harpte giyilen zırh ve miğfer” “Allah korkusu”, “emrettiği ve yasakladığı konularda Allah’tan sakınmayı şiar edinme” anlamlarında yorumlanmıştır. Buna “takvayı hatırlatan ve takvanın gereği olan elbisedir” yorumu da eklenebilir.⁶⁹⁴

İslam dininde temizlik ve güzelliğe önem verildiğinden şartları uygun olanların estetik ve temizlik konusunda hassasiyetleri istenmektedir ki bu zaten sünnet olarak bırakılan bir mirastır. Yapmadıkları ya da terkettikleri kadar yapıp tercih ettiklerinden mesul olan insan için, ölçünün ne olacağının bilinmezliği ile ilgili yapılacak aklileştirmeleri, Allah hem Kur’an hem de sünnet üzerinden davranış kalıplarıyla ilan ederek, geçersizlik temellendirmesini de yapmış olmaktadır.

“Kendilerine hıyanet edenleri savunma; Çünkü Allah, hainliği meslek edinmiş günahkarları sevmez.”⁶⁹⁵ Kur’an mesajını çarpıtanlar Kur’an’ın rehberliğine teslimiyetten kaçınırlar. Onlarla tartışmanın hiçbir faydası olmaz. Ön yargı ve şartlanmışlıkların ve ahlaki olumsuzlukların terk edilmesi gerektiğine dair bir ikazda bulunmaktadır.

⁶⁹² Nuh, 71/7.

⁶⁹³ Â’raf, 7/26.

⁶⁹⁴ Karaman vd., a.g.e., ,s.152.

⁶⁹⁵ Nisâ, 4/107.

“Allah’a ve peygamberlere hainlik etme! Bile bile kendi emanetlerinize hainlik etmiş olursunuz.” ⁶⁹⁶ Aslında Medine’de Yahudi kabilesinin (Kurayzaoğulları) peygamberle yaptığı anlaşmayı bozması ve karşı tarafa (müşriklere) yardım etmesi üzerinden, anlaşmanın tersine hüküm vermenin ya da davranışın Kur’an ahlakına uygun olmadığı mesajı verilmektedir. Çünkü insan aklı ve iradesi ile tüm varlıklardan farklı olarak ahlaki değerlendirmeye tabi olmakla, özgürlük ardısıra gelen bir sorumluluk bilinci ile emanete sahip çıkmalı, ahdini yerine getirmelidir.

Meşru bir zemine dayanacak anlaşma ve akitlerde ahlakilik her insanda aynı sonucu vermese de erdem sahipleri için beklenen bir durumdur. Doğrusu Allah’ın emaneti olan akıl ve iradeye de böyle davranılmazsa, hainlik edilmiş olacaktır diye yorumlanabilir. Bu sorumluluk ancak iyiye yönelim ve sapmadan uzaklaşma ile mümkün olabilecektir.

“Ey iman edenler! Allah yolunda savaşa çıktığınız zaman iyi anlayıp dinleyin” ⁶⁹⁷ Usame b.Zeyd bir akında düşman bölgesinde “La ilahe illallah Muhammeden Resülallah” diyen bir kişiyi korkudan böyle yapıyor diyerek katletmiş ve sürüsüne el konulmuştu. Resulullah’a durum bildirilince hiddetlenip “Kalbini yarıp baktınızda mı korkudan olduğunu anladınız !” deyince Usame’ye pişmanlıkla yalvarması üzerine bir köle azat etmesini söylemişti.

Burada birini öldürmenin yine haklı bir nedene dayandırılması üzerine o nedenin aslında o tavrı ve davranışı sergilemede yeterli bir gerekçelendirme olmayacağı vurgulanmıştır. Bir yargılamada bulunmadan önce nitelikli bir dinleme yapılması ve kafadaki ön yargılarla hareket edilirse bunun insanı yanlışla götürebileceği ve gelinen noktada ise doğacak sonuçlardan yine sorumlu tutulacağını bildirir. Her durumda karşısındakinin aktif bir düşmanlık davranışı içinde olup olmadığının test edilmesi gerektiğini önemsemeyi salık vermektedir. Yani insana emin olma sorumluluğunu yüklerken ciddi haksızlıklara yol açacak peşin hükümlülüğün aklileştirmede geçer ve yeter sebep olmayacağını da anlamamızı sağlamaktadır.

Bedir savaşında elde edilen ganimetlerin taksimi sırasında kayıp bir eşya için münafikların, “her halde Muhammed almıştır” demeleri üzerine bu ayetin nazil olduğu rivayet edilir. Uhud savaşında Hz. Peygamberin stratejik bir noktaya yerleştirdiği

⁶⁹⁶ Enfâl, 8/27.

⁶⁹⁷ Nisâ, 4/94.

okçuların İslam ordusuna savaşı kazanma belirtisi üzerine, Hz. Peygamber tarafından” herkesin aldığı ganimet, kendisinin olacaktır. ”gibi bir söz söylenebileceği zannına kapılarak görev yerlerin terk etmeleri üzerine onların bu zannı reddetmek için indirildiği de rivayet edilir. ⁶⁹⁸

Aslında Kur’an Uhud’da verilen 70 şehit nedeniyle “musibet” değerlendirilmesi yapanlara cevaben bu hadisenin okçuların Allah Resulünün emrini tutmamalarından dolayı başlarına geldiğini görmelerini ister ve musibetlerin kendi kusurlarının bir karşılığı olarak yaşandığını açıklar. Davranışların tercihinde kişisel menfaatin yerini ilahi olana teslimiyetin alması gerektiği Uhud örneği üzerinden anlatılıp, nihai başarının sağlanmasında sürecin sonuna kadar hassasiyetin yitirilmemesi gerektiğinin altı çizilir.

Sırf inançları sebebiyle peygambere tabi olanlar, Allah’ın onlara zafer bahşedeceğine inanıyorlardı. Uhud’da hayal kırıklığı yaşamışlarsa da Kur’an onlara, bu felaketin kendi yaptıklarının bir sonucu olduğunu bildirmiştir. ⁶⁹⁹

Allah Kur’an’da vuku bulan hadiselerin bir kısmını niçin öyle de başka türlü değil oluşunu en güzel ve kabul edilebilir mantık örüntüsüyle açıklayarak hikmet kavramına dikkat çeker. Mesela, Uhud’da Müslümanların yaşadıklarının Allah’ın dilemesiyle mü’minleri münafıklardan ayırt etme hikmeti ile yaşatıldığını ifade eder. ⁷⁰⁰

“Bunlara: gelin Allah yolunda çarpışın; ya da savunma yapın “denildiği zaman, “harp etmeyi bilse idik , elbette sizin peşinizden gelirdik” dediler. Onlar o gün imandan çok kafirliğe yakın idiler.Ağızları ile (kalplerinde) olmayanı söylüyorlardı. Halbu ki Allah onların içlerinde gizlediklerini daha iyi bilir.” ⁷⁰¹

Medine’den Uhud dağına giderken Hz.Peygamberin aslında savaşmaya niyetli olmadığı şeklindeki sahte mazerete dayanarak o’nu terk eden üç yüz kişiye dikkat çeken ayet, savaş çıkacağına kalben inandıkları halde, Allah’ın davasını terk etmeleri,

⁶⁹⁸ Karaman vd., a.g.e., s.70.

⁶⁹⁹ Esed, a.g.e., s.123.

⁷⁰⁰ Al-i İmran, 3/165-166.

⁷⁰¹ Al-i İmran, 3/167.

nerede ise o'nu inkar etme anlamına gelmekteydi.⁷⁰² Kendilerini savunma için kalkıştıkları aklileştirmeler, Allah gizlediklerini de çok iyi bilir ifadesiyle geçersiz kılınmış olmaktadır.

*“Biz emaneti, göklere yere ve dağlara teklif ettikte onlar bunu yüklenmekten çekindiler. (sorumluluğundan) korktular. O’nu insan yükledi. Doğrusu o çok zalim çok cahildir.”*⁷⁰³ Allah’ın emaneti olarak işlenmesinde sevap, terkinde sakınca ya da günah olan ibadet ve davranışlar olduğu gibi tüm varlıklardan farklı olarak yalnız insana verilen akıl ve irade melekeleri vardır. *“Klasik müfessirlerin “emanet” kavramına ilişkin her türlü açıklamayı yapıyor oluşlarına şahit olmakla birlikte en ikna edici olanın; emanet’in işaret ettiğiyle ilgili “muhakeme” yahut” akıl” (intellekt) ve “irade” yani iki yada daha fazla hareket tarzı ve eylem biçimi arasında, dolayısıyla iyi ve kötü arasında seçim yapabilme yeteneği olduğu şeklinde açıklama ağırlık kazanmaktadır.”*⁷⁰⁴

Kulluk ve akıl emanetiyle sınanan insan bu emanetin hakkını verme noktasında kendisine çizilen yol haritasına uygun ilerlemez ve bunlara riayet etmez ise hem Allah’a karşı zulmetmiş, hem de bilgisizliğini eyleme dönüştürmek suretiyle de sapmış olur. Çünkü Allah verdikleriyle sorumlu tuttuğu insanı, imtihan vesilesiyle müstahak olacağı bir sonu ona sunacaktır. Diğer mahlukat, akıl ve nispi iradeden yoksun olduğundan ahlaki sorumluluktan uzak iken, insan türünün böyle bir sorumluluğu reddetme alternatifi olmaksızın, yüklediği donanım ve program gereği bu sorumluluktan, aklileştirme ve mantığa bürümlerle kurtulması mümkün olmayacaktır. Ancak Donanım sahibi olması insanı belirleyici yapmayıp, sadece isteneni yapabilme gücünü ona verirken, her donanımın mutlak anlamda imtihan kazanmayı gerektireceği söylenemez. Akıl ve vicdan kuvve halinde insanı olumlu akıbetine götürmede bir vesile olabilir. Harekete geçirip sapmayı önlemede Kur’an ve ahlak rehberliğini tercih edecek olan yine insandır. Bu gerekliliklere uygun davranmayarak ancak acıklı azaba erişecektir. Akıbetini bahanelerle örtmeye yeltenmesinin sonuç vermeyeceğini açıklayan ayet, hem insanın bunu kabul etmesi zorunluluğunu hem de seçimlerinde özgür bırakılarak sorumlu tutulan insanın, geldiği

⁷⁰² Esed, a.g.e., s.124.

⁷⁰³ Ahzab, 33/72.

⁷⁰⁴ Esed, a.g.e., s. 868.

noktanın, Allah'ın keyfî bir takdiri olmayıp, manevi ve ahlaki yozlaşmasının zorunlu neticesi olduğu bilgisi verilmektedir.

“ Ehli kitaptan inkar edenleri, ilk sürgünde yurtlarından çıkararak O' dur. Siz onların çıkacaklarını sanmamıştınız. Onlar da kalelerinin, kendilerini Allah 'tan koruyacağını sanmışlardı ama Allah'ın azabı onlara beklemedikleri yerden geliverdi. O, yüreklerine korku düşürdü; öyle ki evlerini hem kendi elleriyle hem de mü'minlerin elleriyle harap ediyorlardı. Ey akıl sahipleri! İbret alın.”⁷⁰⁵

Yahudi Ben-i Nadir kabilesinin, kendi kutsal kitaplarında bildirilen Hz. Peygamberin elçi gösterilişinin önce zihinlerinde kabul edilmesine rağmen, sonra ihanet ederek inkarları nedeniyle inen ayet, Allah'a teslimiyetle ilgili sıkıntılar yaşanması durumunda inkara sapmanın olumsuzluğuna işaret eder. Oysa imkansızlıklar içinde dahi olsa Allah kendine biad edilmesi ve tevekkül haliyle imkansız olanı yapacağını vaat edip örneklemektedir. İslam toplumu ile Medine de barış ortamında tarafların huzur içerisinde yaşayacağını anlamaya rağmen ardı sıra ihanetle Müslümanlara hem vatandaşlık hem de mülkiyet haklarını kaybettirdiler.

Allah hiçbir gerek yok iken elçiden bağlarını koparmış bu grup için misillemeden bahsederek silahlı çatışmaya dahi girilmeden içlerine salınan korku ile sorunun çözüldüğü bilgisi aktarmaktadır. Subjektif değerlendirmelerle yola çıkan insanların ölçütlerinin mutlak iyi olmayacağını ve teslimiyetin altı çizilirken, Allah'tan çok münafıkların mü'minlerden korktuğunu bildirir. Bunun nedeni olarak da Allah'ın gazabını onlara karşı geciktiriyor oluşunu gösterir.⁷⁰⁶

Yahudi ve münafıkların Allah ve resulü ile ilgili bir savaşta cephe açmaları durumunda kalplerine korku salınarak zaten sağlam temele ve hakka dayanmayan yola çıkışlarını sekteye uğratar. Hedeflerindeki zayıflık yöntemlerindeki farklılık nedeniyle zafere ulaşamazlar.⁷⁰⁷ Bu anlamda mantıksal çıkarımlarında dünyevi kaygı ve korkuların, insanı manevi değerler ve Allah'ı unutturmasındaki etkisi göz önünde bulundurulmalıdır. Kur'an ayetlerinden bir uyarı alınırken bu bağlamda azan kafir ve azdıran şeytanın akıbetinin ne olacağı da açıklanmış olur. Allah Rahman ismiyle kafir

⁷⁰⁵ Haşr, 59/2.

⁷⁰⁶ Haşr, 59/12.

⁷⁰⁷ Haşr, 59/14

ve münafıklarda dahi herkese rahmetle muamele edip, cezayı da erteleyebilir olsa da Rahim isminin tecellisi ile kıyamet gününde yalnızca mü'minlere yöneleceği ifade edilir.⁷⁰⁸

*“Tevrat'ta yükümlü tutulup da, onunla amel etmeyenlerin durumu ciltlerce kitap taşıyan merkebin durumu gibidir. Allah'ın ayetlerini yalanlamış olan kavmin durumu ne kötüdür! Allah zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.”*⁷⁰⁹

Allah bilgi ile amel arasında bağlantıya işaret eder ve amele dönüştürülmeyen bilginin yükü kitap olan eşeğin durumuna benzeyeceğinden bir değeri ve hükmü olmayacağını bildirir. İmam Gazali'nin benzer bir sözü ile “ilmiyle amel etmeyen alim; başkalarını giydirdiği halde, kendisi çıplak olan iğne gibidir “ ifade edilebilir.

Yahudilere emanet edilip hakiki şekliyle ve içeriğiyle kutsallığının bilincinde olarak kabulü ve (Tüm dünyaya) ilana gereken mesajın, Allah'ın birliği ve benzersizliği gibi temel konularda tahrifatı ve emanete ihanet problemine dikkat çekilmektedir. Allah'ın mesajını yalanlayarak sadece kendilerini Allah'a yakın olmakla tanımlayan ve diğer tüm insanları dışlayıp, narsist bir bakışla zulmettiklerini aktran ayetlerden anlaşıldığı üzere, Allah'ın mesajlarının hedef kitesini daraltmakla sapmışlığa düştüler. İsrailoğullarından olmayan her hangi birine Peygamberliğin verilmiş olmasını kabul etmeyerek inkarcı oldular. Oysa emanete ihanet olan bu davranış hiçbir aklileştirmenin kendisini aklayamayacağı kadar büyük bir hakikatin örtülmeye çalışılmasıdır ki, Tevrat'ta açık bir haber olarak geçmesine rağmen inkarın bile isteye ve mesnedsiz olarak seçildiğinin delilidir.⁷¹⁰

Kendilerine kibir ve boş gurura kaptırıp özel bir muamele bekleyenlerle Kur'an Yahudiler üzerinden bir anlatımla bunun beklenildiği gibi olmayacağını ve Allah'ın seçiminin mutlak olacağını anlatır. Kur'an mesajını tebliğ vazifesini bizzat Hz. Peygamber'e “Kendi içlerinden biri “olarak veren Allah, kendilerine ait bir kitabı olmayan topluma vermekle “uydurmuş olma” ya da eski metinlerden çıkarılmış derlenmiş olma aklileştirmelerinin de önünü kapayıp geçersiz kılmaktadır. Yahudilere Allah'ın indirdiğine inanın denildiğinde “biz yalnızca bize indirilene inanırız” diyerek

⁷⁰⁸ Haşr, 59/19.

⁷⁰⁹ Cuma, 62/5.

⁷¹⁰ Cuma, 62/5-6.

inkarlarını mantığa bürüyen zihniyet için, yeni geleninde eski bilgileriyle paralel oluşu da durumu değiştirmez çünkü şartlanmışlardır diyerek yorumlar. Oysa doğru bilginin ölçütü olarak bu dayanak geçerli değildir. Çünkü bir bilginin doğruluğu önceden veya sonradan gelişine göre değil mahiyetin gerçeklikle örtüşmesi ve birbirleriyle tutarlıklarına göre belirlenebilecek bir mevzudur. Kaldı ki somut gerçeklik ile ilgili bir delil süreci olasılığı varsa da metafizik alanda her daim bunu sağlamak mümkün olmayıp, eldeki önermelerle yapılacak çıkarımların tutarlılığı bir sonuca götürecektir. Yapılan bir mantık hatası da reddedilen bilginin kabul edilen bilgiyle eş değer oluşudur ki red içerikle ilgili olmayıp onu getirene yönelik olmakla başka bir garabet daha yaşatılmaktadır denilebilir.⁷¹¹

Yahudilerin ihaneti ve inanmışken buzağıya tapmaya dönüvermeleri haince bir davranış olarak betimlenip ihanet etmenin sapma olarak tesciline hükmedilmiştir.⁷¹² Allah'ın emanetine sahip çıkmayarak Hz. Muhammed (s.a) 'e indirilmesini kıskanan İsrailoğulları cennetin sadece kendilerine ait olduğu iddiasında buldukları için sapmış bir kavim olarak değerlendirilip, ayette bu bilginin onların kuruntusu olduğu ifade edilmiştir.⁷¹³

*“Eğer insana tarafımızdan bir rahmet (nimet) tattırırdı sonra bunu ondan çekip alırsak, tamamen ümitsiz ve nankör olur.”*⁷¹⁴ Allah'ın belirlediğinden sapanlar bu sapmalarında bazı taleplerinin karşılık bulmayışını gerekçe gösterebilirler de Kur'an, gökten hazine indirme ya da melek gönderme gibi mucize taleplerinin karşılanması durumunda da konuyu sihre bağlarlar, ertelenmesi karşısında ise inkarlarına ve sapmalarına bunu bahane ederlerdi. Nimetlerin kesilmesi de isyanların başka bir aklileştirme vesilesi diye nitelendirilebilir.

*“Size istediğiniz her şeyden verdi. Allah'ın nimetlerini sayacak olsanız sayamazsınız. Doğrusu insan çok zalim çok nankördür.”*⁷¹⁵ Her türden nimetten veriliyor olmasına rağmen şeytanca niyetler taşıyanlar insanları Kur'an yolundan ve ölçüsünden çıkarmak suretiyle ki ayette açıkça zaten söylenilmekte olup malayani

⁷¹¹ Bakara, 2/91.

⁷¹² Bakara, 2/92.

⁷¹³ Bakara, 2/111.

⁷¹⁴ Hud, 11/9.

⁷¹⁵ İbrahim, 14/34.

işlerle zihinleri doldururlar. Aslında yaradılış hikayelerini görmezden gelip sapkın hallerini örtbas etme gayreti ile sihirbazlık sanatına bağlayıp aklileştireceklerdir.

*“Bu dünyada kör olan kimse ahirette de kördür, üstelik iyice yolunu şaşırılmıştır.”*⁷¹⁶ Dünya ve ahiret hayatıyla paralelliğin ifade edildiği ayette dünya hayatında tercih edilen yapıp-etmelerin ahirette belirleyici olacağı söylenmekle kalmıyor, coğrafi bir terimi çağrıştırmaya tercihlerin izdüşümü olacağı hissettiriliyor. Allah’ın nimet ve ikramlarına karşı kör bakan veya gözlerini kapayarak küfür içinde kalan insan için, onun gerçekleri görmezden gelme halinin ahirette nimetlerini göremez kılınmasıyla devam eden hak edilmiş bir sürecin işletileceği bildirilmektedir. Hamd ve şükür noktasına gelmeyen, aciziyetini görmeyen yoksun insan için, yoksunlukla bedel ödemesi sağlanacaktır. Duyusal yoksunluğun bu dünyada yaşatacağı psikolojik hal gözlenebilir olumsuz sonuçlarıyla tespit edilirken, ötelede mahrumiyetin enteresan olarak aynı türde bir ceza olarak sunulması da Allahın adaletine uygun düşmektedir.

*“Size rızık olarak verdiklerimizin temiz olanlarından yiyiniz. Bu hususta taşkınlık ve nankörlük de etmeyiniz.”*⁷¹⁷ Kur’an’da ölçüyü aşma ve belirlenenin dışına çıkma davranışları taşkınlık olarak değerlendirilirken, mevcut hadiseler üzerinden örnekler sunulmuş olsa da mesajlar genel ve soyut olarak bir Müslüman için yol haritası hükmündedir. Kibri ve kendini beğenmişliği olumsuzlamazken, herhangi birinin soyundan gelmesinden kaynaklanan ayrıcalık pozisyonunu meşru görmez. Hz. İbrahim soyundan gelinmesiyle üstünlük sağlanacağı düşüncesinde olanlar için dahi olsa bu genel ve kesin bir prensip olarak sunulur. Bu evrensel ve adilane ilkesel bir duruş olup, bunu bilerek reddeden, üstün görme ve kibrini kendi sapmalarına temel yapanlarında ölçüyü açtığı gerekçesiyle kendi üzerine kaçınılmaz bir cezayı celb etmiş olacağı haber verilmektedir.

*“İnsanların başlarına bir sıkıntı gelince, Rablerine yönelerek ona yalvarırlar. Sonra Allah katında onlara bir rahmet (nimet ve bolluk) tattırınca, bakarsınız ki onlardan bir grup yine Rablerine ortak koşuyorlar. Kendine verdiklerinize nankörlük etsinler bakalım!”*⁷¹⁸ Çeşitli imtihanlara tabi tutulacak insan için, sıkıntı anında

⁷¹⁶ İsra, 17/72.

⁷¹⁷ Taha, 20/81.

⁷¹⁸ Rum, 30/33-34.

Allah'ı anıp her türlü ölçüde ona biad etmesi ya da zikretmesinin ardından hiçbir şeye katkısı olmaksızın sıkıntı ondan giderildikten sonra Allah'ı unutup gaflete düşmesi durumuna ait bir tespittir. İnsanın bu durumdan kurtulduktan sonra azciyetini unutup kurtuluşunu kendine ya da bir takım güçlere bağlayarak yaradan'ı unutması ile alakalı bu süreç, bir sapma olarak terk edilmesi gerekli bir davranış nitelemesi ile sunulurken, durum “nankörlük” olarak adlandırılmaktadır. Birde bu temellendirme ve aklileştirmede o kadar haklılık arz ederler ki, Allah onlara kendilerinden başkalarına kulluk etmeleri için bir vahiy göndermiş gibilerdir. Ellerindeki bu yetkiyle pek rahat davrandıkları görülse de Kur'an'ı ifade ile zamanı geldiğinde gerçeği görecekları hatırlatılarak yaptıklarının (kötü işlerin) karşılığını, bu dünyada bir kısmını tattıklarında, tuttıkları kötü yoldan belki de döneceklerini düşündürürler. İbretlik olarak verilecek cezanın aslının ahirette yapacağı etkiye işaret edilmektedir.

Sapma ve günaha düşmede kendine verilen sıkıntı ve rızık miktarını neden olarak göstermeye çalışanlara karşı Allah, akli bir açıklama getirirken öncelikle bunu dayanak yapacakları bir ayet olmadığına işaret eder. Nankörlük ederek rızık asıl gönderenin görülmeyerek, kendilerine başka bir güç bulmanın şirk olduğunu ve bunun cezasının bir kısmının bu dünyada tattırılsa da asıl cezanın ahirette kendilerini bulacağı uyarısını yapmaktadır. Dilediğine ölçülü ve idareli verme noktasında hüküm sahibi olmasıyla Allah, sapmada bu tür mantığa bürünmeleri geçersiz kılmaktadır. Allah'a eş tutulan ortakların yaratma, rızık verme, yaşatma ve öldürme, yeniden diriltme gibi ilahlık vasıflarının bulunmadığına işaret edilerek sapmanın haksız ve yersiz bir tercih olduğu da vurgulanmaktadır. Rızık ile ilgili Allah'ın verdiklerinde ise imtihan ve ibretlik durumun değerlendirmesine teşvik edilmekte olan insan için, etrafında olup biten olumsuzluklarda yapıp ettiklerinin bir sonucu olabileceği ile ilgili zihin fırtınası yapması beklenmektedir. Sapmaların ve ölçü tanımazlığın insanı içinde yaşadığı fizik ve toplumsal çevrede yol açtıkları ile kendisine tattırılan kötülük, felaketler, ekolojik dengenin bozulması, beden ve ruhsal sıkıntılar, toplumsal kaoslar, anomi, her türlü sapkınlık, suç ve şiddetin artışı, intihar vs. gibi olumsuz durumların manevi- ahlaki duyarsızlaşma ile aralarındaki korelasyonel bağıntı göz önüne alındığında oldukça anlamlı bir öngörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Maddi olarak ilerlemenin tek hedef olarak sunulma manipülasyonu, insanı pek çok açıdan sıkıntılı bir sona götüreceği kanaatiyle Kur'an uyarıcı mesaja dönüşmektedir.

*“Nankörlük ettikleri için onları böyle cezalandırdık. Biz nankörden başkasını cezalandırır mıyız ?”*⁷¹⁹ M.S 6.yy.da işledikleri günahın marifetiyle ilgili Kur’an ve sahih hadislerde kesin bir şey söylenmemiş olsa da Sebe halkının refahın ardından büyük bir felaketle çöküşünün Kur’an’da bahsedildiği gerçeği değişmez. İnkârların beşeri üstünlük ve avantajlarına bağlı olarak aklileştirme çabasında olan, ister Sebe halkı isterse aynı zihniyette sahip her kim olursa olsun, sıraladıkları üstünlük ve başarı argümanlarının gelip geçiciliğine vurgu yapılarak, insanların sahip olduklarının Allah’ın lutfetmesiyle mümkün olduğu hatırlatılır ve akıbetlerinin nankörlük noktasından hareketle ne olabileceği bilgisi verilir. Çünkü İblis onların kalbine her fırsatta şüphe tohumları ekecek ve gaflet içinde gerçekleri görmesini engelleyip şükretme, zikretme noktasında çeldirici bir rol üstlenecektir.

Dolayısıyla nankörlük eden insan için yaptığını mantığa bürüyecek temellendirmeler geçersiz kılınarak, en büyük nankörlüğün Allah’ın varlığını reddetme olacağından inkârın insanı getireceği son noktanın hak edilmiş olması akli olarak yapılmış bir açıklama sayılacaktır. İblis’in Kur’an’da ifade edilen “tahminleri doğruya çıkarıldı” beyanıyla, İnanan zümrenin dışındakilerin nankörlük ederek kendilerine yazık ettikleri, şeytanın şüphe içinde kalanla ahirete inananı ayırt etmede bir işlevi yerine getirdiği vurgulanmaktadır. Bu birbirine zıt konumlanmış iki gruptan biri sapmış durumdadır. Allah bilgisi dahilinde olmayan hiçbir şey olmadığından, hükmünde adil olacağını ayetleriyle bildirmektedir.

*”Ama elleriyle yaptıkları yüzünden başlarına bir kötülük gelirse, işte o zaman insan pek nankördür.”*⁷²⁰ Hz.Peygamberin inkarcılar için üzülmemesi istenirken, insanların inkarlarının dayanağı olarak başlarına gelen musibet ve kötülükleri sübjektif ölçütlerle değerlendirilmelerinin doğru olmayabileceği üzerinde durulup, verilen nimetleri göz ardı ederek şükürsüzlük ve nankörlük etme potansiyeli taşıdıkları ifade edilmektedir. İnsan tabiatının zayıflığı olarak da değerlendirilebilecek olan bu durumun, enaniyet içerisinde iyiliği kendinden bilip kötülüğü ve olumsuzluğu kendi dışındaki şartlara bağlıyor olması da aklileştirmenin sıklıkla tercih edilebileceğine dair bir işaret olarak gösterilebilir. Özellikle maddi standartların yükselmesi insana kendi

⁷¹⁹ Sebe, 34/17.

⁷²⁰ Şura, 42/48.

varlık sebebine ve yaradılış gayesinden uzaklaşmasına neden olur iken, başarısına bağlı olarak kazandığını düşündüğü mutluluğun zafer sarhoşluğunda, manevi ereklerden uzaklaşıp öteki dünyayı ötelemeyi tercih etmektedir.

*“İnsan var ya, Rabbi kendisini imtihan edip de ikramda bulunduğunda ve bol nimet verdiğinde; Rabbim bana ikram etti, der. Onu imtihan edip rızkını daralttığına ise; Rabbim beni önemsemedi, der.”*⁷²¹Rabbi insanı cömertliği ile hoşnut kalacağı bir hayat başlatarak sınavabileceği gibi, geçim vasıtalarını daraltmak suretiyle de sınavabilir. Her iki durum da bir imtihan sırrına benzer yapıldığı halde, bolluğu kendisine karşı cömertlik, darlığı ise önemsememe olarak değerlendirmesinin yanlış olacağı vurgulanmaktadır.

Allah'ın lütfunu kendisinin hakkı olarak görüp, refahın yokluğu ve standarttaki değişimi ilahi adaletsizliğin bir tezahürü olarak değerlendirme, Allah'ın varlığının inkarına kadar gidebilecek bir süreç olduğuna dikkat çekilerek insanın bu konuda uyarılması söz konusudur. İnsanın kendi sapmalarında ve inkarında Allah'ın adaletsizliğini öne sürerek yapmaya çalışacağı aklileştirmeler konusunda bu bakış açısı, mantığa bürünmeleri geçersiz kılacaktır. Çünkü uyarılan insan bu değişimlerin imtihanı kazanacağı düşüncesine odaklanarak süreci irade ve akıl kullanma ile aşabileceğini bilecek ve direnç kazanacaktır.

Allah'ın rızkını daraltıp ,insanı bir takım kısıtlamalara maruz bırakması, kendi ilmi dahilinde olacağından bir ceza hükmü taşıyacağı ihtimali de akılda tutulmalıdır. Çünkü ayetin akabinde, yetime ikram edilmediği, yoksulu yedirmeye teşvik edilmediği, haram, helal ayırımına özen gösterilmediği ve mal sevgisinin aşırıya kaçtığı ifade edilerek bu davranışların ahlaki kötü olduğu ilan edilmiş ve terk edilmesi gerekenler olarak sıralanmıştır. Cahiliye devrinde Arapların bu konularda paralellik arz eden olumsuz alışkanlıklara işaret edilmekle, mirastan kadın çocuk ve yetimlere pay verilmesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır.Sorunun tespiti yapıp, olumsuz davranışlar sıralandıktan sonra bunların Allah'ı inkara götürecektir mantıksal çıkarımlardan uzak kalınması gerekenler olarak altı çizilirken, bilakis sabır ve doğru davranımın korunması ile imtihanın kazanılması olasılığını artıracak durumlar olarak görülmesini isteyen Kur'an, Allah'ın adaletinin salt bu dünya için değil öte dünyanın

⁷²¹ Fecr, 89/15-16.

da içinde yer alacağı geniş bir kapsamda tecelli edeceğini ve hatta bu bilgilendirme ve uyarıları ciddiye almayanların da pişmanlık içinde hayıflanmalarının Allah'ın hükmünü bozmayacağını bildiriyor denilebilir.⁷²²

⁷²²Fecr, 89/23-24.

SONUÇ

İnsanda var olan çeşitli donatılar (akıl-irade) ve çeşitli özellikler (dürtüler, bencillik duygusu beğenilme ve başarılı olma arzusu) toplumsal yaşamı zorunlu hale getirerek, ahlakı kaçınılmaz kılmıştır. Toplumsal ahenk ve huzur, bir takım kurallara uyularak mümkün olduğundan, insanla birlikte ahlakın da var olacağına iddia etmek doğru olacaktır. İslam dünya ve ahiret huzurunu tesis etmek üzere Kur'an ahlakını ve canlı bir örnek kıldığı peygamber modelini tüm insanlığa sunmuştur. Kur'an ve sünnete dayalı olarak beşeri ilişkileri de kapsar haliyle, Allah ile onun dışındaki tüm varlığın durumunda takip edilmesi gereken kurallar dizgesini insanlığa nasihat olarak sunmuştur.

İman sahibi insan için takva boyutu itibariyle önerilenler pratiğe dönüştürülerek vaat edilenlere erişecek, ya da kötüye yönelimle yine vaat olunan kötü sonu yaşayacaktır. Hem bireysel yanı itibariyle, hem de toplumsal izdüşümleriyle yapıp etmelerin karşılığı görülecek ve yaradılış gayesi yerine gelmiş olacaktır. Kur'an'daki ahlaki buyruklar ile sonucun tesisi mümkün olup akıl sahipleri için bir yol gösterici olan mesajlar ahlaki olan ve olmayanı belirleme de öznelikten uzak ilahi belirlenmişlikle insana kolaylık sağlamış olacaktır.

Kur'an, ahlaki olanı belirleyerek, insanın aşırılıklarından kaçınıp orta yolu izlemesiyle, fani olanın kendine zarar vermesini engellemiş olacağından ebedi güzelliklere erebilecektir. Görece kurallar dizgesi yerine ahlak; zaman, toplum ve kültüre göre değişmez ve zorunlu davranış kalıpları sunarken iradeye ve ihtiyaca dayalı olarak tercihiyle de diğerlerinden ayrılır. Yani örf ve adetlerin bir kısmı ahlaki olabileceği gibi bir kısmı da ahlaki olmayabilir. Ahlak ile insan bir taraftan sorumluluk yüklenirken bir taraftan da onları sorgulamayı üstlenmektedir.

Aklileştirmeye Kur'an "sözde mazeret" der ve ahlak dışı davranışların aklileştirilmesinde şeytanı insanın ezeli ayartıcısı olarak görür. Tüm çeldiricilere rağmen insan sorumluluk bilinciyle Kur'an'ı ölçü ile davranır ve yaradılış gayesiyle tutarlı olursa, yaratılmışların en şerefli hükmünü koruyabilecektir. Peygamberin getirdiklerine çeşitli bahaneler üreterek yok sayma ya da değiştirme ile dini; kendi heva, haz, çıkarlarına uygun hale getirme girişimleri, savunma mekanizmaları olarak

da bildiğiniz yöntemlerle somutlaşıp, her dönem ve toplumda karşılaştığımız durumlar olarak karşımıza çıkarlar. Kur'an bu aklileştirme çabalarını örnekleyerek, ileri sürülen bahaneleri geçersiz kılacak akli açıklamalara yer verip, bir öğüt ve uyarıcı olma niteliğini bu başlıkta da sürdürecektir. Yapa geldiği aklileştirmeler ya gerçekliğin üzerini örtücü “küfir” özelliği ile, ya da davranışa dönüşerek zarar verici yanları itibariyle cezaya müstehak oluşuyla olumsuzlanmış, özgür bırakılan insanların tercihlerinden sorumlu tutulacağı önemle vurgulanmıştır. Yapılan mantığa bürümlerin hiçbir şeyin gizli tutulmayacağı gün açığa çıkmasıyla yaşanacaklar hem bu dünyada tarihsel aktarımlarla hem de ötelelerden tasvirlerle adeta görülmüşçesine hissettirilmiştir. Böylece sadece bu dünyada yapılan aklileştirmelerle sınırlı tutulmayıp, hadise ahirette yapılacak olan bahane bulmalarla da dinlendirilip çarpıcı hale getirilmiştir.

Her bir bahanenin Allah'ın sahip olduğu esmaları ile nasıl bertaraf edileceği de temellendirmelerle ifade edilmiştir. Eğitim süreci ve kuralları belirlenmiş bir başlangıç sonrası herkesin durumuna uygun bir imtihan ve değerlendirme ile kendisiyle ilgili akıbet de pay sahibi olduğu bilinci oluşturmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda ahlaki ilke ve ölçünün subjektif değerlendirme yerine hikmet-i ilahi kaynaklı bir ölçüden belirlenmişliğine teslimiyetin koruyuculuğuna dikkat çekilmiştir

Sapmanın temelinde, ahlaki, içtimai, imani, hukuk ve ekonomi gibi alanlardan hangisinde olursa olsun, nefsin arzularının tatmini ve fayda sağlama yatmaktadır denilebilir. Faydacılık ve hazcılık merkezinde hareket edenler ahlaki ilkeleri de içselleştirmedikleri nedeniyle, kendilerinden başlayarak diğerlerinin sapma potansiyelini besleyerek harekete geçirirler. Sapmalarının Meşruiyet kazanmasıyla azgınlaşanlar hem vicdanlarını rahatlatmada hem de olası toplumsal baskıdan ve kaçınılmaz sondan uzaklaşma adına her yaptıklarını ya da terk ettiklerini mantıksal görünömlü bir nedene bağlama gayreti içinde olurlar. Elbette böylesi bir kaygıyı hiç duymayacak kitlede olabilir. En azından sapmanın bir kader olmayışı, sapanların bu dünyada hemen cezalandırılma gibi bir zorunluluğun olmadığını, cezanın hak edilmesinde sapmadaki bilinç ve ısrarın önemi, af ve mağfiret kapısının samimiyetle tövbeye açık bulunduğu, gerçeklikle örtüşmeyen her türlü mantığa bürümenin geçersiz kılınacağı gibi konularda önemli bilgiler aktaran Kur'an mesajlarının

kavranması oldukça önemlidir. Sapmanın bilinemezlik düşüncesine dayandırılmasının da, tutarlı bir vahiy bilgisinin refakatında geçersizliği ilan edilmekle, şüphecilerin de akli açıklamalar karşısında değişebileceklerini düşündürmektedir.

Allah tüm varlıklardan üstün tuttuğu ve akıl sahibi insana, vereceği mesajlarını da elbette tüm savunmaların üzerinde bir etki ile akla dayalı olarak sunacaktır. Ancak sunulan bilginin gerçeklikle örtüşür olmasının onu daha etkili kılacağından şüphe yoktur. Hadiseye bakıldığında şartlanmamış bir aklın, ilahi mesaj bilgisinin aktarımıyla insanın korunmasında işlevsel olacağı muhakkaktır. Kur'an'a göre alternatif üretebilecekken, meşru olmayan bir davranışın haklılaştırılması adına, güya sığınabilecek limana eşdeğer olan aklileştirmeler, tercihinin sonucunu insana müstahak kılmaktadır. Israrcı yönelimleriyle ilahi ölçüyü reddetmede bahane bulmaları belki anlaşılabilirse de, imanı imkansızın ardına bırakmanın ne kadar akli olduğu tartışmaya açıktır. Metafizik alana ait dayatmalara bırakılan kabul, mantıksal olarak sorgulanmaya değer bulunmakla, belki felsefenin tartışılan konuları arasında kalmaya devam edecektir. Allah'ın kutsal kitapta akli açıklamaları ile zihinleri ikna durumunu da, hem Allah'ın hem de insanın taşıdığı ontolojik özelliklerine dayandırmak mümkündür. Entropik olarak hataya meyyal olan insanın rehberlik ve yönlendirmeye muhtaç olduğu bir yandan, Allah'ın hikmetli yaratması ile bilgisini imtihan sırrına binaen paylaşıyor oluşu bir yandan , Kur'an'ı iyiyi kötüden ayırmada kolaylık sağlayan furkan kılmıştır. Uyarılmadıkça hesaba çekici olmadığını ifade eden Allah için, vahye dayalı uyarı yapması doğal görünmektedir. Kur'an ele aldığı spesifik konulardan hareketle olgulara, ilkelere ulaşmakta ve evrensel nitelik taşıyan ahlaki ilkeler saptayarak, herkes için davranış kalıpları sergilemektedir.

Kendini haklı göstermek böylece hem kendini hem de başkalarını buna inandırmak suretiyle kaydettiği itibar ve öz güvenini tekrar kazanmak ya da kaygıdan kurtulmak amacı güdülerek başvuru mekanizmalarından biri olan mantığa bürüme, gündelik hayatta da sıkça karşılaştığımız bir durumdur. Tercihlerimizin olması gerekenle çelişmesi durumlarında, bulunan mantıklı bahanelerle daha az hatalı gösterilmesi gayreti, özgürce yapılan tercihin sorumluluğunun bilincinde olduğu gerçeğinin de kabulünü göstermektedir. Ancak her şeye rağmen vazgeçilemeyen

tercihin, olası sonuçlarından korunma davranışın “aklıleştirilmesini” zorunlu hale getirebilmektedir. Kendi hatasını örtbas etmek isteyenler için yapılan aklıleştirmeler, Kur'an merkezinde bir bakışın tüm bu çabaları boşa çıkaracak akli açıklamalarla verdiği cevaplara yönelimi elzem kılmıştır. Bir davranışın niçin kötü olduğunu süreç ve sonuçları itibariyle ele alan Kur'an, aklıleştirmenin hangi bahanelere bürünerek yapıldığını da örnekler. Açıklamaların bütünlüğü göz önüne alındığında sapma davranışlarının görülme sıklığını azaltmayı ve yok etmeyi hedefleyen uyarılar insan için kurtuluşun formülü olarak verilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akarsu, Bedia, *Ahlak Öğretileri*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1982.
- Aktan, Can, *Toplam Ahlak*, Zaman Kitap, İstanbul 1994.
- Aktan, Coşkun Can, *Toplam Ahlak*, Zaman Kitap, İstanbul 2004.
- Ankay, Aydın, *Ruh Sağlığı*, Turhan Yayın, Ankara, 1992.
- ATIK, Kemal ve diğerleri “akıl” İslami kavramlar Ankara 1997.
- Avery, Robert, (Ed.) v. Diğer, Redhouse İngilizce-Türkçe sözlük İstanbul 1991.
- Aydın, Ali Rıza, “Kur’an’da Suçluların Davranış Özellikleri-Ahlak Psikolojisi Açısından Bir Yaklaşım” *İslami Araştırmalar Dergisi*, Say.:15, 2002.
- Aydın, Mehmet S., "Allah'ın Varlığına İnanmanın Akliliği", *İslami araştırmalar*, sayı 2 yıl 1986.
- Aydoğdu, Murat, “Rasyonalizasyon / Aklileştirme”, *Haksöz Haber*
- Ayni, Mehmet Ali, *Ahlak Dersleri*, Büyüyen Ay, İstanbul 2013.
- Baljon, *Kur'an Yorumunda Çağdaş Yönelimler*, Fecr Yayınevi, 2000.
- Baltaş, Acar, *Duyguyu Öngörmek*, <https://www.acarbaltas.com/duyguyu-ongormek/>.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Nazari ve Ameli Ahlak-i İslamiye Dersleri*, Evkaf-İslamiye Matbaası, İstanbul,1342
- Birand, Kamıran, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1987.
- Bircan, Hasan Hüseyin, *İslam felsefesinde mutluluk*, iz yayıncılık, İstanbul 2001.
- Boer, İslamda Felsefe Tarihi, Anka Yayınları, İstanbul, 2001
- Buhari, *Kütüb-u Sidde ve Şerhleri*, Çağrı Yayınları, 1992
- Cevizci, Ahmet, *Etiğe Giriş*, paradigma yayınları, İstanbul 2001.
- Çağrıcı, Mustafa, “Ahlak”, Türkiye diyanet vakfı İslam ansiklopedisi, II. Türkiye diyanet vakfı yayınları İstanbul 1989.
- Çağrıcı, Mustafa, *ana hatları ile İslam ahlakı*
- Mustafa Namık Çankırı, Mustafa Namık, *Büyük Felsefe Lügatı*, İstanbul 1954 C.II.
- Demirkol, Murat, “İslam Ahlak Düşüncesinde Filozofların Katkısı”, *Eskiye Dergisi*, 28. Sayı, Bahar 2014.
- Descartes, Rene, *Metafizik Düşünceleri*, Çev. Mehmet Karasan, İstanbul 1962.

- Düzgün, Şaban Ali, “Maturidi’nin Kur’an Yorum Yöntemi”, *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 12:1.
- Esed, Muhammed, *Kur’an Mesajı*, (çev. Cahit Koytak vd.), İşaret Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2002.
- Eflatun, *Sokratesin Savunması*, (Çev. Niyazi Berkes), İstanbul 1973.
- Emiroğlu, İbrahim, *Mantık Yanlıları*, Elis Yayınları, Ankara 2017.
- Fahredden Razi
- Farabi, Ebu Nasr, *El-Medinetü’l Fadıla* çev. Ahmet Arslan Vadi Yay. Ank.1997.
- Fahri, Macit, *İslam Felsefesi Tarihi*, (çev. Ahmed Ateş), İstanbul 1955.
- Gazali, *Dalalekten Hidayete*, Çev. Ahmet Suphi Furat, İstanbul 1978.
- Gazzali, *ihya-u Ulumu’d-Din*, Mısır 1302 c.III.
- Gazalî, *İnsanın Aldanışı*, Nefes Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2017.
- Gençtan, Ergin, *Çağdaş Dışı Yaşam ve normal dışı davranışlar*, Maya yay. Ank. 1984.
- Horten, Max, “Moral philosophers’in islam”, *İslamik Culture*, XII 1974.
- İbn Hanbel, *Müsned*, Cilt: I, Ocak yayınları İstanbul, 2014.
- Kâmil, Mehmet, *Ahlak-ı Şer’iyye Dersleri*, İstanbul, 1330.
- Kandemir, Yaşar, *İslam Ahlakı*, İstanbul Yayıncılık, İstanbul 1986.
- Karaca, Faruk, “Savunma Mekanizmalarında Atıfta Bulunan Atasözleri ışığında Dini ve Kültürel Psikolojiyle ilgili Bazı Tespitler” *İslami Araştırmalar Dergisi*, 2000, C.XII.
- Karacoşkun, M. Doğan, “Kur’an Bağlamında Olumsuz Davranışlara Psikolojik Yaklaşımlar”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt IX, Haziran, Sivas 2005.
- Karaköse, Rukiye, *Psikolojik Savunma Mekanizmaları*, <https://www.aktuelpdr.net/psikolojik-savunma-mekanizmalari.html>.
- Karaman, Hayrettin, Mustafa Çağrıçı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadrettin Gümüş, “*Kur’an-ı Kerim Açıklamalı Meali*”, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2018.
- Karayılan, A.Hakan, *Kur’an-ı doğru anlamının önündeki engeller*,
- Kınalızade Ali Efendi, *Ahlak-ı Alai*, yayına hazırlayan Mustafa Koç, klasik yayınları, İstanbul 2007

- Kılıç, Recep, ahlakın dini temeli, TDV yay, Ankara 1996.
- Kılıç, Sadık, *Kur'an'da Günah Kavramı*, Konya 1984.
- Kırca, Celal, "Kur'an Yorumlarında Rasyonalizasyon", Bildirim, İstanbul 2009.
- Kutup, Seyyid, İbn-i Kayyım El-Cezviyye, *İmtihanın Hikmeti*, (Terc.:Alim Yücer), Polen Yayınları, İstanbul 2006.
- Muhammed b. İsa et-Tirmizî (ö. 275 veya 279 H.), *El-Câmi'u's Sahih*
- Münavi, Şemsettin, Feyzu'l Kadir Şerh'u Camius-Sağır, Mısır, 1938 c.v.
- Ocak, Hasan, *Bilgi-Ahlak-İman İlişkisi*, Tibyan Yayıncılık, İzmir 2016.
- Ocak, Hasan, "Ahlak Felsefesi Ekseninde Günah Kavramı", *Mütefekkir Dergisi*, sayı:1, Güz 2014.
- Oktay, Ayşe Sıdika, *Kınalızâde Ali efendi ve Alâk-ı Alâî*, İz Yayıncılık, 3. Baskı, İstanbul 2015.
- Özgül, Ahmet Necati, *Nefs-i Emmare Âyet ve Hadisler Işığında Nefsin Kötü Huyları*, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2005.
- Şeref, Abdurrahman, "ilm-i ahlak", *İslam'da Ahlak ve Etik Kavramsal ve Kuramsal Tartışmalar Seminerleri-2*, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Nisan 2016.
- Ögük, Emine, "İmanda Etkili Olan Temel Unsurlar: Akıl, Kalp ve Beden," *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 12:1.
- Sedat, Ali, *Mizanı'l Ukul, Fil Mantık ve'l Usul*, İstanbul 1303.
- Şıbli, Mevlana, *Asr-ı saadet* (çev. Ömer Rıza Doğru), İstanbul, 1974.
- Taylan, Necip, *Ana Hatlarıyla İslam Felsefesi*, Ensar Yayınları, 7. Baskı, İstanbul 2011
- Ülken, Hilmi Ziya, *Felsefeye giriş*, Ankara, 1958 C.II.
- Topçu, Nurettin, *Ahlâk*, dergah Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2016.
- Topaloğlu, Bekir, *İslam'da kadın*. İstanbul, 1997.
- Toprak, Süleyman, *Ölümden sonraki hayat kabir hayatı*, Ankara 1997.
- Ülken, Hilmi Ziya, *Varlık ve Oluş*, Ankara 1968.
- Turgut, Ali, *Kur'an-ı Kerime Göre Ahlak Esasları*, Şamil Yayınevi, İstanbul.
- William Edward Lane, *Arabic-English Lexicon*, London 1863-93.
- Zemahşeri

Zengin, Zeki Salih, “İslam, Ahlak ve Etik”, *İslam’da Ahlak ve Etik Kavramsal ve Kuramsal Tartışmalar Seminerleri-2*, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Nisan 2016.

<https://tanrivarmi.blogspot.com/2015/07/islam-tarihinde-dini-soylemlerin-katliamlari-mesruastirma-gucu.html>